

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (13)

Чернігів 2018

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 4 від 26.03.2018). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – № 1 (13). – 228 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М. П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В. П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І. М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О. В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С. М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж. В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І. Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І. І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В. М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л. Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т. В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В. Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В. П., доктор економічних наук, професор;

Величко А. Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т. Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Badri Gechbaia, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Business Administration of Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia).

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1 (13)

Chernihiv 2018

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 4 dated 26.03.2018). Scientific journal “Problems and prospects of economics and management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 28, 2017 № 1714.

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2018. – № 1 (13). – 228 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance resources, accounting, control and audit have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I. M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O. V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S. M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Gryshova I. Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I. I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V. M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L. D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T. V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V. F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V. P., Doctor of Economics, Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Badri Gechbaia, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Business Administration of Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Оліфіренко Л., Коваль К.</i> Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання бідності в Україні	7
<i>Багмет К., Люльов О., Скляр І.</i> Довгостроковий вплив соціальних програм у контексті інституціональних змін національної економіки: загальні підходи до оцінювання й державного регулювання	17

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Косач І.</i> Концептуальні засади розробки Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК України	24
<i>Савченко В., Долгополов М.</i> Малий бізнес – інструмент диверсифікації аграрного сектору	32
<i>Лівінський А.</i> Концептуальні підходи до формування стратегії реновації діяльності підприємств тваринництва та її інституційне забезпечення	40
<i>Романова А.</i> Молодіжний туризм як тренд сучасної туристичної індустрії	47
<i>Рудика В.</i> Методичне забезпечення оцінювання енергетичної безпеки України у сфері виробництва та споживання рідкого моторного палива	55
<i>Чечетова-Терашвілі Т.</i> Законодавче забезпечення розвитку малого і середнього підприємництва в Україні: періодизація та класифікація	62
<i>Ярошенко І.</i> Когнітивний підхід до моделювання розвитку лісопромислового комплексу України	72
<i>Проценко Я.</i> Трендовий аналіз фінансової стабільності підприємств готельного господарства	80
<i>Мілютин Г.</i> Методичні положення щодо дослідження структурних зрушень в економіці та енергетичному секторі країни	86
<i>Лагомяк В.</i> Брендинг як один із напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції птахівництва	92
<i>Popelo O.</i> Analysis of the level of ecological sphere modernization as a component of the productive forces modernization of the Ukraine regions	98

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Krasnonosova O., Mykhailenko D.</i> Theoretical aspects of creating communities based on sustainable social and economic development of the region	105
---	-----

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Льчук В., Гарбуз Т.</i> Формування та розвиток медичного страхування в Україні та світі	112
<i>Дубина М., Савченко Т.</i> Роль механізмів гарантування виплат у підвищенні рівня страхової довіри в Україні	119
<i>Кальченко О., Лисиця А.</i> Сучасні тенденції та перспективи розвитку банківсько-страхової інтеграції в Україні	131
<i>Шпомер Т.</i> Маркетинговий комплексно-гармонізаційний механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування	140
<i>Kovalenko Yu., Popovych L.</i> Financing of higher education institutions: problems and directions of improvement in Ukraine	150
<i>Zharii Ya., Krasnianska Yu.</i> Directions of modernization of the environmental projects in Ukraine and the financial aspects of their implementation	160

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

<i>Сарапіна О., Стефанович Н.</i> Порівняльна характеристика обліку амортизації необоротних активів суб'єктами господарської діяльності: юридичними і фізичними особами	175
<i>Акименко О., Жолобецька М.</i> Ефективна організація обліку як дієвий контроль за виконанням інвестиційних програм підприємств теплопостачання	180
<i>Іванова Л., Карасьова В., Судак А.</i> Аналітичне забезпечення управлінського процесу в закладах культури	191
<i>Голик В.</i> Наукові підходи до визначення сутності управлінського обліку	200
<i>Len V., Glivenko V.</i> Account of not replaced tenant's costs for improvement of leased land by international accounting standards	206

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	214
--	-----

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	
<i>Olifirenko L., Koval K.</i> Macroeconomic aspects of the reforming of social protection system of the population in the implementation of the strategy of poverty elimination in Ukraine	7
<i>Bagmet K., Lyulyov O., Skliar I.</i> Long-term impact of social programs in the context of institutional change in the national economy: general approaches for assessment and state governing.....	17
SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	
<i>Kosach I.</i> Conceptual basics for the formation of the Strategy of public-private partnership development in Ukrainian AIC.....	24
<i>Savchenko V., Dolhopolov M.</i> Small business is a tool of the diversification of agricultural sector.....	32
<i>Livinsky A.</i> Conceptual approaches to the formation of the strategy of renovation of activities of animal enterprises and its institutional supply	40
<i>Romanova A.</i> Youth tourism as a modern tourism industry trend.....	47
<i>Rudyka V.</i> Methodological ensuring of estimation of energy security of Ukraine in the sphere of manufacturing and consumption of liquid motor fuel.....	55
<i>Chechetova-Terashvili T.</i> Regulatory measures to support the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine: periodization and classification.....	62
<i>Yaroshenko I.</i> Cognitive approach to modeling of forest industry development Ukraine.....	72
<i>Protsenko Ya.</i> Trend analysis of financial stability of enterprises of hotels.....	80
<i>Milyutin G.</i> Methodical provisions for research of structural changes in the economy and the energy sector of the country	86
<i>Lagotyuk V.</i> Branding as one of poultry farming directions to increase of products competitiveness	92
<i>Popelo O.</i> Analysis of the level of ecological sphere modernization as a component of the productive forces modernization of the Ukraine regions.....	98
PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION	
<i>Krasnonosova O., Mykhailenko D.</i> Theoretical aspects of creating communities based on sustainable social and economic development of the region.....	105
FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE	
<i>Ilchuk V., Harbuz T.</i> Formation and development of health insurance in Ukraine and the world.....	112
<i>Dubyna M., Savchenko T.</i> Role of guarantee mechanisms payable in increasing insurance trust in Ukraine.....	119
<i>Kalchenko O., Lysytsia N.</i> Modern trends and prospects for development of bankassurance in Ukraine.....	131
<i>Shpomer T.</i> Marketing complex-harmonization mechanism of financial supply of innovative development of agricultural engineering.....	140
<i>Kovalenko Yu., Popovych L.</i> Financing of higher education institutions: problems and directions of improvement in Ukraine	150
<i>Zharii Ya., Krasnianska Yu.</i> Directions of modernization of the environmental projects in Ukraine and the financial aspects of their implementation.....	160
ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS	
<i>Sarapina O., Stefanovych N.</i> Comparative characteristics of accounting for depreciation of non-current assets by business entities: legal entities and individual proprietors	175
<i>Akymenko O., Zholobetska M.</i> Effective accounting organization as an efficient monitoring of the implementation of investment programs of heat supply enterprises.....	180
<i>Ivanova L., Karasova V., Sudak A.</i> Analytical provision of management process in cultural institutions.....	191
<i>Holyk V.</i> Scientific approaches to defining the notion «managerial accounting».....	200
<i>Len V., Glivenko V.</i> Account of not replaced tenant's costs for improvement of leased land by international accounting standards.....	206
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES.....	214

УДК 330.101.541[364-787.2:364.662]

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16

*Лілія Оліфіренко, Крістіна Коваль***МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ
ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ***Лилия Олифиренко, Кристина Коваль***МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ
СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ
ПРЕОДОЛЕНИЯ БЕДНОСТИ В УКРАИНЕ***Liliia Olifirenko, Kristyna Koval***MACROECONOMIC ASPECTS OF THE REFORMING OF SOCIAL
PROTECTION SYSTEM OF THE POPULATION IN THE IMPLEMENTATION
OF THE STRATEGY OF POVERTY ELIMINATION IN UKRAINE**

Досліджено зв'язок рівня економічного розвитку з рівнем соціального захисту населення щодо вирішення проблем соціальної сфери та подолання бідності. Проведено аналіз основних макроекономічних показників, що слугують індикаторами економічного розвитку країни, а також моніторинг рівня життя населення України як за власною оцінкою громадян, так і за офіційними даними Державної служби статистики України. Виявлено нагальні проблеми соціального захисту населення та запропоновано шляхи удосконалення системи надання соціальних послуг та підвищення їхньої якості.

Ключові слова: людський капітал; рівень життя; бідність; соціальна політика; соціальний захист; якість соціальних послуг.

Табл.: 4. Бібл.: 21.

Исследована связь между уровнем экономического развития и уровнем социальной защиты населения в аспекте решения проблем социальной сферы и преодоления бедности. Проведен анализ основных макроекономических показателей, которые служат индикаторами экономического развития страны, а также мониторинг уровня жизни населения Украины как по собственной оценке граждан, так и по официальным данным государственной службы статистики Украины. Выявлены неотложные проблемы социальной защиты населения и предложены пути совершенствования системы предоставления социальных услуг и повышения их качества.

Ключевые слова: человеческий капитал; уровень жизни; бедность; социальная политика; социальная защита; качество социальных услуг.

Табл.: 4. Библ.: 21.

The link between level of economic development and level of social protection of the population in solving the problems of the social sphere and poverty elimination are investigated. The analysis of the main macroeconomic indicators, which serve as indicators of economic development of the country, as well as monitoring of the living standards of the population of Ukraine, is carried out on the basis of personal assessment of citizens and according to official data of the State Statistics Service of Ukraine. The urgent problems of social protection of the population were identified and ways of improving the system of providing social services and improving the quality of services were proposed.

Keywords: human capital; standard of living; poverty; social policy; social protection; quality of social services.

Table: 4. References: 21.

JEL Classification: E60; H55; I38; I39

Постановка проблеми. Ефективність державної соціальної політики країни є показником ефективності інститутів. Неодноразові спроби використати дієвість цільових програм та розробити нові підходи до розвитку системи соціального захисту населення, важливим компонентом якої є соціальні послуги, не змінили соціальну сферу на краще. Зростаюча значущість соціальних послуг на сучасному етапі розвитку України зумовлена тим, що загострення соціально-економічних проблем унаслідок криз, політичної нестабільності та незавершеності більшості реформ спричинили різку диференціацію населення за рівнем життя, і як наслідок – стрімке зростання чисельності тих категорій громадян, які потребують допомоги від держави. В умовах недореформування соціальної сфери та деформацій соціально-економічних відносин продовжує знижуватися життєвий рівень населення, поглиблюється його поляризація на «заможні» та «зубожілі» соціальні верстви, зростає нерівність у доступі до соціальних послуг, невдоволення рівнем соціального забезпечення. Згідно з даними Державної служби статистики України,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

у 2016 році 6,2 % домогосподарств України вважали рівень їхнього доходу достатнім і робили заощадження; 45,7 % – вважали дохід достатнім, але заощаджень не робили; 44,0 % – постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування; 4,1 % – не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування (за даними 2015 року – 6,2; 45,7; 43,2 та 4,9 % відповідно) [16].

Можливості забезпечити гідний життєвий рівень громадян країни залежать, насамперед, від економічного зростання, яке є основою суспільного розвитку. Ці проблеми мають багато вимірів та поглядів теоретичного та практичного спрямування, проте всі вони вказують на те, що зв'язок між рівнем економічного розвитку та вирішенням проблем соціальної сфери є прямим [1; 2; 7; 8; 19]. Економічне зростання неможливе без участі людського капіталу, тому рівень та якість життя населення мають бути завжди в пріоритеті держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізми формування нерівності та шляхів зменшення їхньої негативної дії відображені в працях закордонних економістів світу, серед яких Дж. Р. Хікс та К. Ерроу, Г. Мюрдель та Ф. Хайек, А. Сена, Е. Дітон, Л. Ерхард та інші.

Проблеми бідності розглядаються в роботах відомих вітчизняних учених: Н. Балтачєєвої, С. Задорожної, С. Корабліна, А. Колота, В. Куценко, Т. Кір'ян, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Мандибури, С. Полякова, Ю. Саєнко, Л. Черенко, Т. Унковської та інших.

Висвітлення соціальних проблем, теоретичні аспекти, практичні питання розроблення та реалізації соціальної політики розкрито в публікаціях провідних вітчизняних науковців, зокрема Е. Лібанової, С. Полякової, Л. Черенко, З. Галушки, О. Длугопольського, Д. Богині, П. Шевчука та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема економічного зростання економіки країни залишається в центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних дослідників, які вважають що людський капітал відіграє важливу роль у процесі економічного зростання країни та є інтенсивним чинником економічного розвитку загалом [1; 2; 7; 8; 19; 21]. Значна увага має приділятися як якісному розвитку людського капіталу, так і рівню та якості життя громадян. Незавершеність реформ системи соціального захисту та їх наслідки залишаються актуальними питаннями стосовно розвитку людського капіталу країни.

Метою статті є дослідження зв'язку між рівнем економічного розвитку та рівнем соціального захисту населення щодо вирішення проблем соціальної сфери та подолання бідності. Пошук шляхів подолання проблем бідності та реформування системи соціального захисту відповідно до потреб громадян актуалізує необхідність удосконалення системи надання соціальних послуг та підвищення їхньої якості.

Виклад основного матеріалу. З позицій макроекономічної науки, економічне зростання є однією з основних характеристик економічного розвитку країни. Саме за економічною динамікою можна спостерігати певні тенденції розвитку та передбачати адекватні стратегії соціально-економічного розвитку, а також прогнозувати показники рівня життя населення щодо базових передумов та ступеня реалізації вимог людського розвитку, ступеня пріоритетності людського розвитку в цивілізаційному процесі, а також самовідчуття людини, її самоідентифікації та стану оточення.

Економічне зростання є однією з основних макроекономічних цілей, показником розвитку й добробуту будь-якої країни. Під цим терміном прийнято розуміти збільшення обсягів товарів і послуг за певний період. Вимірювати економічне зростання можна декількома способами:

- 1) абсолютним приростом валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу (НД) загалом та у розрахунку на душу населення;
- 2) темпами приросту ВВП і НД загалом та у розрахунку на душу населення (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Динаміка ВВП за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, %

Показник	2015 р.				2016 р.				2017 р.			
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
До попереднього кварталу (сезонно скореговані дані)	-3,2	-1,5	0,5	0,1	0,5	0,9	1,4	1,9	-0,3	0,6	0,2	0,4
До відповідного кварталу попереднього року	-16,0	-14,5	-7,0	-2,4	0,1	1,5	2,3	4,8	2,5	2,3	2,1	1,8
Кумулятивно, до відповідного періоду попереднього року	-16,0	-12,2	-12,2	-9,8	0,1	0,8	1,4	2,4	2,5	2,4	2,3	2,2

Джерело: [3].

Таблиця 2

Динаміка ВВП за даними Державної служби статистики України

Показник	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
ВВП (фактичні ціни; млн грн)	1 120 585	1 522 657	158 6915	1 988 544	2 383 182
ВВП на одну особу (грн)	24 429	33 473	36 904	46 413	55 848
ВВП на одну особу (у % до попереднього року)	104,5	100,3	93,7	90,6	102,7

Джерело: [18].

Аналіз даних (табл. 1, 2) показав, що економічне зростання України, яке відновилося у 2016 році, продовжилося у 2017 році. Річний темп зростання ВВП на одну особу у 2016 році становив 20,32 % проти 2015 року (у 2015 році – 25,76 % у порівнянні з 2014 роком; у 2014 році – 10,25 % проти 2013 року). Отже, збільшення ВВП у розрахунку на душу населення мало б забезпечувати підвищення рівня життя.

Одним із показників економічного зростання, поряд зі збільшенням реального ВВП в абсолютному значенні за певний період; збільшення реального ВВП на душу населення; збільшення за певний проміжок часу реального ВВП у розрахунку на одного зайнятого та виробництва основних видів продукції на душу населення (рівень розвитку галузей економіки), є рівень та якість життя населення.

На шляху розвитку людського капіталу як продуктивного чинника економічного розвитку постає проблема бідності, подолання якої є першочерговими завданнями світової спільноти.

Економічні підходи щодо скорочення бідності формувалися впродовж багатьох років, виходячи з того, як поглиблювалося розуміння складності процесів розвитку. У 50–60-і роки ХХ століття додержувалися думки, що розвиток забезпечується значним інвестуванням у фізичний капітал та інфраструктуру економіки.

У 70-і роки стало зрозумілим, що лише фізичного капіталу недостатньо, і не менш важливими мають стати охорона здоров'я та освіта. У «Доповіді про світовий розвиток 1980 року» зазначалося, що покращення охорони здоров'я та освіти необхідне не лише само по собі, але й для забезпечення зростання доходів населення [4].

У 80-і роки основну увагу було приділено удосконаленню економічного управління та підвищенню ролі ринкових сил.

У «Доповіді про світовий розвиток 1990 року: Бідність» була запропоновано стратегія, що складалася з двох елементів: сприяння зростанню, яке засноване на інтенсивному використанні робочої сили, шляхом стимулювання більшої економічної відкритості та здійсненню інвестицій; і забезпечення базових послуг бідним у галузі охорони здоров'я та освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У 90-і роки на перший план висувалися аспекти управління та створення відповідних інститутів, як і проблеми вразливості на місцевому та національному рівнях.

У «Доповіді про світовий розвиток 2000/2001 роки. Наступ на бідність», враховуючи досвід попередніх років, була запропонована стратегія боротьби з бідністю за трьома напрямками: створення можливостей, розширення прав і можливостей та підвищення матеріальної безпеки.

Найважливішим завданням Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ), визначених Декларацією Тисячоліття ООН, затвердженою у 2000 році на Саміті Тисячоліття ООН 189 державами світу, було визначено саме подолання бідності.

У багатьох країнах ЦРТ стали поштовхом до розробки національних стратегій розвитку, головним завданням яких стало також подолання бідності.

На початку 2000-х років стратегія подолання бідності була розроблена і в Україні, що підтвердило офіційне визнання проблеми бідності в нашій державі. Саме тоді вперше в Україні на законодавчому рівні було визначено такі терміни, як бідність, глибина бідності, межа бідності, крайня форма бідності, рівень бідності. Стратегією було визначено, що національною межею бідності є 75 % медіанних сукупних витрат у розрахунку на умовного дорослого.

Бідність – стан людини, соціальної групи, держави, який характеризується відсутністю або нестачею ресурсів, необхідних для підтримання мінімального рівня здоров'я та працездатності (абсолютна бідність), а також неможливість наслідувати поширені у конкретній державі стандарти життя (відносна бідність). Але бідність являє собою дещо більше, ніж недостатній рівень доходів або незадовільний розвиток людських ресурсів. Це також і вразливість, неможливість бути почутим, відсутність влади та представництва.

У процесі вимірювання аспектів бідності, пов'язаних з рівнем доходів, велике значення має поріг бідності – критичний рівень доходів або споживання, нижче за який окрема особа або домогосподарство вважається бідним.

За даними Державної служби статистики України за 9 місяців 2017 року частка населення із середньодушовим еквівалентним загальним доходом у місяць вище фактичного прожиткового мінімуму (небідні за абсолютним критерієм (за фактичним прожитковим мінімумом) за доходами) становила 61,8 % (23,9 млн осіб); частка населення із середньодушовим еквівалентним загальним доходом у місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму (бідні за абсолютним критерієм – за фактичним прожитковим мінімумом, за доходами) – 38,2 % (14,8 млн осіб), у тому числі частка населення із середньодушовим еквівалентним загальним доходом у місяць вище законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (бідні за абсолютним критерієм (за законодавчо встановленим прожитковим мінімумом) за доходами) – 3,3 % (1,3 млн осіб). У порівнянні з тим же періодом 2016 року – 46,4 % (18 млн осіб); 53,6 % (20,8 млн осіб) та 4,8 % (1,9 млн осіб) відповідно.

Одним із підходів до вивчення причин бідності полягає в розгляді тих аспектів, на які вказують самі незаможні: відсутність доходів та ресурсів для задоволення основних потреб: в їжі, житлі, одязі, достатньому рівні охорони здоров'я, освіті; відчуття безправності та відсутність можливості відстоювати свої інтереси в державних та громадських закладах; вразливість перед потрясіннями та нездатність подолати їх наслідки.

Відповідно до Цілей сталого розвитку (2015–2030), схвалених на Саміті ООН у вересні 2015 року, вирішення проблем подолання бідності та зменшення нерівності, підвищення рівня життя та забезпечення доступу до базових послуг для всіх верств населення, розвиток соціальної інфраструктури та розширення можливостей для самореалізації в безпечному середовищі є першочерговими завданнями світової спільноти.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р схвалено чергову Стратегію подолання бідності, реалізувати яку передбачається до 2020 року. Основною метою Стратегії є поетапне зниження в Україні масштабу бідності, соціального відчуження та запровадження нових механізмів її запобігання.

Основним напрямками реалізації Стратегії є:

- розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці;
- забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення;
- мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення;
- запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

Значна увага в методах подолання бідності приділена і системі соціального захисту населення. Стратегія містить посилення на те, що система соціальної підтримки вразливих верств населення потребує удосконалення в частині посилення її впливу на зменшення масштабу бідності. Програмами соціальної підтримки охоплено 58,3 % бідного населення, при цьому лише 41 % коштів соціальних програм (без урахування житлових субсидій) використано на задоволення потреб такого населення. Водночас серед отримувачів усіх видів соціальної підтримки лише 25 % належало до бідного населення.

Тобто в Україні як інструмент боротьби з бідністю, намагаються використовувати систему надання соціальних послуг, натомість вона має стати інструментом реінтеграції осіб, які опинились у складних життєвих обставинах [9].

Саме це має спонукати органи державного управління до пошуку шляхів оптимізації соціальних видатків, осучаснення та підвищення ефективності системи надання соціальних послуг як важливої складової соціального захисту населення.

Ефективний соціальний захист не окреслюється лише наявністю гарантованих державою соціальних виплат. Більш актуальною на сьогодні є розвинена мережа соціальних послуг, які мають надаватися з урахуванням особливостей і потреб різних категорій осіб. Сучасна система соціальних послуг повинна відповідати засадам державної соціальної політики та потребам громадян щодо покращення якості життя.

Основними проблемами системи соціального захисту сьогодення є [5; 9]:

– перевантаженість нормативно-правової бази: різноманітні пільги як за соціальною, так і за професійною ознаками, соціальні допомоги, компенсації та послуги в Україні передбачені відповідно до 58 законів, а також більш ніж 120 підзаконних актів. Зазначена проблема виражається в тому, що та ж сама соціальна група має право на отримання виплат або соціальне обслуговування за декількома нормативно-правовими актами, але в різних розмірах та на різних умовах;

– занадто розгалужена система пільг та соціальних виплат не відповідає фінансовим можливостям Державного бюджету, а отже, на практиці не може бути реалізована. За різними оцінками, вартість пільг, що задекларована у чинному законодавстві, становить від 3,8 до 5,8 млрд дол. США на рік, натомість фактичному фінансуванню підлягає лише їх частина. В Україні існує більш ніж 130 категорій осіб, що мають право на отримання різноманітних соціальних виплат. З них 70 отримують їх за соціальною ознакою, а близько 50 – за професійною. Загалом існує більш як 120 видів пільг, а також понад 60 видів соціальних і компенсаційних виплат;

– відсутність єдиної системи, яка б обліковувала різні категорії отримувачів пільг, соціальних виплат та соціальних послуг, та відсутність статистичного обліку діяльності недержавних надавачів соціальних послуг.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Аналізуючи автоматизовані системи – «АСОПД/КОМТЕХ», «АСОПД/КОМТЕХ-W», «Єдиний державний реєстр осіб, які мають право на пільги», «Житлові субсидії», «Ведення єдиної заяви», – які використовуються для виконання органами соціального захисту своїх функцій, бачимо, що кожна соціальна група обліковується в певному програмному комплексі, а після закінчення облікового періоду (місяця) органи соціального захисту мають обмінятися накопиченими даними. Тобто для визначення сукупного доходу сім'ї фахівець органу соціального захисту населення має ретельно перевірити як мінімум чотири бази даних.

І якщо відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі – Пенсійний Закон) (ст. 10) особі, яка має право на різні види пенсії одночасно, призначено буде лише один із них за вибором цієї особи, а до картки пільговика, крім особистих даних, вноситься не лише перелік пільг, право на які має особа, а й інформація про пільги, якими вона фактично користується [11], то до АСОПД/КОМТЕХ та ж сама особа буде занесена стільки разів, скільки видів соціальної допомоги вона отримує, а це, у свою чергу, призводить до значної кількості помилок (недогляду), які, в кращому випадку, виявляються на стадії формування документів на виплату контрольними підрозділами Центрів по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат (далі – Центр) при централізованій системі призначення та виплати соціальної допомоги.

– фактичний обсяг видатків на соціальну сферу щонайменше у 2,5–3,0 рази перевищує суму, що задекларована у Зведеному бюджеті України за відповідною статтею видатків (табл. 3);

– бюджетна система України функціонує за «прецедентним» принципом, тобто сума коштів, що була виділена в попередньому фінансовому році, передбачається і в наступному з незначним корегуванням на коефіцієнт інфляції, який прогнозується. Такий принцип заважає реально планувати видатки на пріоритетні напрямки соціальної політики та виділяти кошти на соціальні послуги. Кошти, які закладено як такі, що мають бути спрямовані на фінансування соціальних послуг, як правило, отримує низка установ системи соціального захисту. З них до 90 % бюджету використовується для оплати комунальних витрат та на заробітну плату працівників [13];

– найпоширенішим інструментом соціального захисту стали грошові виплати населенню;

– відсутність зацікавленості в реабілітації осіб щодо складних життєвих обставин та у профілактичній роботі серед потенційно вразливих соціальних груп населення. Підтримка осіб, що потребують допомоги внаслідок потрапляння у складні життєві обставини передбачає насамперед фінансування установ, унаслідок чого лівова частка матеріальних і фінансових ресурсів розподіляється керівниками закладів, управлінь та департаментів соціального захисту на місцевому рівні.

Таблиця 3

Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення

Рік	Сума видатків зведеного бюджету України, млн грн	% до загальних видатків	% до ВВП
2010	104534,9	27,7	9,3
2011	105434,8	25,3	7,8
2012	125306,9	25,4	8,6
2013	145062,6	28,7	9,5
2014	138004,7	26,4	8,7
2015	176339,8	25,9	8,9
2016	151306,3*	–	–
2017	144368,8*	–	–

* – видатки МСПУ (код програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 2500000) у 2016 та 2017 роках згідно із Законами України про Державний бюджет України на відповідні роки.

Джерело: [17].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянувши проблему перевантаження нормативно-правової бази на прикладі відшкодування за надання соціальних послуг фізичним особам та довівши, що надавачі соціальних послуг диференційовані не лише за розмірами компенсаційних виплат, а й у праві зарахування періоду надання соціальних послуг до страхового стажу, можна провести відповідний аналіз, виявивши сильні та слабкі сторони цього спрямування послуг соціального захисту та окреслити його можливості й загрози (табл. 4).

Таблиця 4

SWOT-аналіз послуг соціального захисту, що надаються фізичними особами

Сильні сторони	Можливості
1. Намагання охопити підтримкою якомога більшу кількість нужденних. 2. Залучення до сфери надання соціальних послуг приватного сектору (фізичних осіб). 3. Заохочення фізичних осіб до участі в системі надання послуг соціального захисту шляхом зарахування до страхового стажу періоду надання соціальних послуг	1. Повноцінна участь фізичних осіб у наданні послуг соціального захисту (за умови доопрацювання нормативно-правової бази). 2. Індивідуальний підхід до задоволення потреб осіб, які потребують підтримки. 3. Зменшення навантаження на державні установи, які, переважно, задіяні в системі надання послуг соціального захисту
Слабкі сторони	Загрози
1. Розгалуженість нормативно-правової бази для однотипних послуг соціального захисту. 2. Відсутність єдиних стандартів для надання соціальних послуг фізичними особами. 3. Відсутність єдиної системи обліку різних категорій осіб, які потребують підтримки держави	1. Неякісне обслуговування осіб, які потребують надання послуг соціального захисту внаслідок відсутності відповідних стандартів. 2. Тіньове працевлаштування, до якого може призвести низький рівень компенсації (від 4,80 грн, без урахування розміру індексації) з паралельним врахуванням період догляду до страхового стажу. 3. Нецільове використання бюджетних коштів

Аналіз причин виникнення бідності та підходів щодо її скорочення показав, що майже половина населення країни (як за власною оцінкою громадян, так і за реальними даними Державної служби статистики України) перебувають у стані бідності.

Виходячи з нормативно-правової бази, яка діє в Україні та має на меті скоротити масштаби та сприяти подоланню бідності, значна роль приділяється саме системі соціального захисту населення та послугам системи соціального захисту зокрема. Проте, щоб система надання послуг дійсно була функціональною та сприяла задоволенню потреб громадян, для реалізації можливостей та уникнення соціальних криз і катастроф, методи та способи їх призначення мають бути не лише законодавчо задекларовані, але застосовувалися на практиці завдяки чітко визначному механізму надання послуг суб'єктами різних форм власності.

Висновки та пропозиції. Рівень економічного розвитку країни нерозривно пов'язаний із вирішення проблем соціальної сфери, що підтверджено багатьма теоретичними і практичними дослідженнями. Ключові проблем, які обмежують якість соціальних послуг населення, полягають у недостатній диверсифікації соціальної інфраструктури; нерозвиненості інфраструктури соціальної сфери; дефіциті кадрів; низькій інституалізації та неефективній державній політиці.

Макроекономічний вплив на прийняття рішень щодо підвищення результативності реформування системи соціального захисту населення щодо формування та розподілу фінансових ресурсів має спиратися на принципи адресності, децентралізації та регіоналізації соціальної інфраструктури, удосконалення методик обліку, розподілу та використання фінансових ресурсів за структурою попиту/пропозиції соціальних послуг, впровадження соціального бюджету як гарантованості забезпечення надання послуг у Державному та місцевих бюджетах, інтеграції інформаційної база установ соціального захисту населення.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Перегляд чинної нормативно-правової бази у сфері соціального захисту та створення єдиної системи обліку всіх категорій громадян, які користуються послугами соціального захисту, сприятиме реформуванню соціальної політики держави та приведенню її до єдиних стандартів.

Світовий досвід свідчить, що економічне зростання країн неможливе без інвестицій у розвиток людського капіталу. Лише активна державна соціальна політика та формування ефективного інституціонального середовища стає міцним підґрунтям для забезпечення всебічного розвитку людини та досягнення гідного рівня та якості життя громадян. Оцінюванню заходів та показників ефективності останнього будуть присвячені подальші наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Ажнюк М. О., Передерій О. С. Основи економічної теорії: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 368 с.
2. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Управління трудовим потенціалом: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 403 с. URL: <http://buklib.net/books/21930> (дата звернення: 10.12.2017).
3. ВВП у VI кварталі 2017 року. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=9d84e0b9-b901-475e-9b94-7e590ffa71ed&tag=Informatsiino-analitichniMateriali4> (дата звернення: 13.11.2017).
4. Доклад о мировом развитии 2000/2001 года. Наступление на бедность / Всемирный банк. Москва: Весь мир, 2001. 376 с.
5. Звіт-моніторинг «Система соціальних послуг в Україні». Бюро соціальних та політичних розробок, 2015. URL: <https://bureau.in.ua/downloads/social-reform/reportua.pdf> (дата звернення: 05.11.2017).
6. Комарницький І. Ф. Економічна теорія. Чернівці, 2006. 334 с. URL: <http://buklib.net/books/33907> (дата звернення: 03.12.2017).
7. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь. Київ, 2013. 50 с.
8. Небава М. І. Теорія макроекономіки: навчальний посібник. Київ: Слово, 2005. 536 с. URL: http://posibnyku.vntu.edu.ua/makro_ek/12.htm (дата звернення: 26.11.2017).
9. Оліфіренко Л. Д. Удосконалення інституціонального простору як чинник подолання кризових тенденцій у державному управлінні. *Розумовські зустрічі: зб. наук. пр.* Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2015. № 2. С. 119–127.
10. Підходи до планування процесів подолання бідності / United Nations Development Programme. Київ, 2012. 11 с. URL: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/PR/_poverty_ukr.pdf (дата звернення: 30.11.2017).
11. Про Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2003 № 117. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/117-2003-p> (дата звернення: 12.01.2018).
12. Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 1057. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011 (дата звернення: 15.01.2018).
13. Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів: Наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2012 № 687. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1057-12/page> (дата звернення: 05.11.2017).
14. Про стратегію подолання бідності: Указ Президента України від 15.08.2001 №637/2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/637/2001> (дата звернення: 01.02.2018).
15. Про схвалення Стратегії подолання бідності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd> (дата звернення: 16.01.2017).
16. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 77 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

17. Соціальний захист населення України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 123 с.
18. Соціальні індикатори рівня життя населення: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 198 с.
19. Хайнц Ламперт. Социальная рыночная экономика. Германский путь. Москва: Дело, 1994. 224 с.
20. Derii Zh. V., Zosymenko T. I., Skyba S. A. Extended reproduction of human potential in today's environment. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 2 (6). P. 66–72.
21. Olifirenko L. D. Factoring of overcoming crisis tendencies in public administration. *Ukraine – EU. Modern technology, Business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2.* (Košice, Slovak Republic, Republic-Poland, Slovakia, April 19-23, 2016). Chernihiv: CNUT, 2016. P. 124–126.

References

1. Azhniuk, M. O., Perederii, O. S. (2008). *Osnovy ekonomichnoi teorii [Foundations of economic theory]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
2. Vasylychenko, V. S., Hrynenko, A. M., Hrishnova, O. A., Kerb, L. P. (2005). *Upravlinnia trudovym potentsialom [Management of labor potential]*. Kyiv: KNEU. Retrieved from <http://buklib.net/books/21930> [in Ukrainian].
3. VVP u VI kvartali 2017 roku [GDP in the VI quarter of 2017] (n.d.). Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=9d84e0b9-b901-475e-9b94-7e590ffa71ed&tag=Informatsiino-analitichniMateriali4>.
4. *Doklad o mirovom razvitii 2000/2001 goda. Nastuplenie na bednost [World Development Report 2000/2001: attacking poverty]* (2001). Moscow: Ves mir [in Russian].
5. Zvit-monitorynh «Systema sotsialnykh posluh v Ukraini» [Monitoring report «Social services system in Ukraine»] (2015). <https://bureau.in.ua>. Retrieved from <https://bureau.in.ua/downloads/social-reform/reportua.pdf>.
6. Komarnytskyi, I. F. (2006). *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*. Chernivtsi. Retrieved from <http://buklib.net/books/33907> [in Ukrainian].
7. Libanova, E. M., Hladun, O. M., Lisohor, L. S. (2013). *Vymiriuvannia yakosti zhyttia v Ukraini: analitychna dopovid [Measuring quality of life in Ukraine, analytical report]*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Nebava, M. I. (2005). *Teoriia makroekonomiky [Theory of macroeconomics]*. Kyiv: Slovo. Retrieved from http://posibnyky.vntu.edu.ua/makro_ek/12.htm [in Ukrainian].
9. Olifirenko, L. D. (2015). Udoskonalennia instytutsionalnoho prostoru yak chynnyk podolannia kryzovykh tendentsii u derzhavnomu upravlinni [Improvement of institutional space as a factor in overcoming crisis trends in public administration]. *Rozumovski zustrichi – Razumov meetings, 2*, 119–127 [in Ukrainian].
10. Pidkhody do planuvannia protsesiv podolannia bidnosti [Approaches to planning for poverty reduction processes] (2012). www.undp.org. Retrieved from http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/PR/_poverty_ukr.pdf.
11. Pro Yedynyi derzhavnyi avtomatyzovanyi reiestr osib, yaki maiut pravo na pilhy [About the Uniform State Automated Register of Persons Who are entitled to Privileges]. № 117 (January 29, 2003). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/117-2003-p>.
12. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy podolannia ta zapobihannia bidnosti na period do 2015 roku [On Approval of the State Target Social Program for Overcoming and Preventing Poverty for the period up to 2015]. № 1057 (August 31, 2011). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011.
13. Pro zatverdzhennia Instruksii z pidhotovky biudzhethnykh zapytiv [On Approval of Instructions for Preparing Budget Queries]. № 687 (June 6, 2012). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1057-12/page>.
14. Pro stratehiiu podolannia bidnosti [About the strategy of overcoming poverty]. № 637/2001 (August 15, 2001). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>.
15. Pro skhvalennia Stratehii podolannia bidnosti [On Approval of the Strategy for Overcoming Poverty]. № 161-r (March 16, 2016). Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

16. *Samoostinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv: statystychnyi zbirnyk [Ukraine Households Self-Perceived of Their Income]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

17. *Sotsialnyi zakhyst naseleння Ukrainy: statystychnyi zbirnyk [Social protection of the population of Ukraine: statistical collection]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

18. *Sotsialni indykatory rivnia zhyttia naseleння: statystychnyi zbirnyk [Social indicators of living standards: statistical collection]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

19. Khaints Lampert (1994). *Sotsialnaia rynochnaia ekonomika. Germanskii put [Social market economy. The German way]*. Moscow: Delo [in Russian].

20. Derii, Zh. V., Zosymenko, T. I., Skyba, S. A. (2016). Extended reproduction of human potential in today's environment. *Scientific bulletin of Polissia*, 2 (6), 66–72 [in English].

21. Olifirenko, L. D. Factoring of overcoming crisis tendencies in public administration (2016). *Ukraine – EU. Modern technology, Business and law: collection of international scientific papers. Part 2* (Košice, Slovak Republic, Republic-Poland, Slovakia, April 19-23, 2016) (pp. 124–126). Chernihiv: CNUT [in English].

Оліфіренко Лілія Дмитрівна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту інноваційної діяльності та державного управління, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Олифиренко Лилия Дмитриевна – доктор наук по государственному управлению, доцент, профессор кафедры менеджмента инновационной деятельности и государственного управления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Olifirenko Liliia – Doctor of Public Administration, Associate Professor, Professor of Department of Management Innovation and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: olifirenkoliliya@gmail.com

Коваль Крістіна Павлівна – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Коваль Кристина Павловна – аспірант кафедри менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Koval Kristyna – PhD student of Department of Management and Public Services, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: kristy80kv@ukr.net

УДК 316.334:351.84

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-17-23

*Ксенія Багмет, Олексій Люльов, Ірина Скляр***ДОВГОСТРОКОВИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ У КОНТЕКСТІ
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ЗАГАЛЬНІ
ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ Й ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ***Ксения Багмет, Алексей Люлев, Ирина Скляр***ДОЛГОВРЕМЕННОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОГРАММ
В КОНТЕКСТЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ: ОБЩИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ И ГОСУДАРСТВЕННОМУ
РЕГУЛИРОВАНИЮ***Kseniya Bagmet, Oleksii Lyulyov, Iryna Skliar***LONG-TERM IMPACT OF SOCIAL PROGRAMS IN THE CONTEXT
OF INSTITUTIONAL CHANGE IN THE NATIONAL ECONOMY: GENERAL
APPROACHES FOR ASSESSMENT AND STATE GOVERNING**

Стаття присвячена дослідженню підходів до оцінювання соціального впливу як довгострокового результату соціальних інвестицій. Основною метою дослідження є аналіз та узагальнення суперечностей та потреб, що зумовлюють оцінювання довгострокового впливу соціальних програм, визначення спільних принципів оцінювання соціального впливу. У роботі відповідно до поставлених завдань використано такі методи дослідження, як методи логічного узагальнення та наукової абстракції; системно-структурний аналіз. Проаналізовано потреби та труднощі, що пов'язані з розробленням загальних стандартів оцінювання соціального впливу. Систематизовано методи оцінювання соціальної ефективності, узагальнено принципи оцінювання соціального впливу, що можуть бути прийняті як спільні для організації соціального сектору. Результати дослідження свідчать про необхідність узгодження систем вимірювання соціального впливу зі стратегією та місією організації, поєднуючи це з розробкою системи управління.

Ключові слова: соціальний вплив; стратегічні оцінки; організації соціального сектору; соціальні результати; методологія оцінювання соціальних показників.

Табл.: 1. Бібл.: 9.

Статья посвящена исследованию подходов к оценке социального влияния как долгосрочного результата социальных инвестиций. Основной целью исследования является анализ и обобщение противоречий и потребностей, обуславливающие оценки долгосрочного влияния социальных программ, определения общих принципов оценки социального воздействия. В работе согласно поставленным задач использованы такие методы исследования, как: методы логического обобщения и научной абстракции, системно-структурный анализ. Проанализированы потребности и сложности, связанные с разработкой общих стандартов оценки социального воздействия. Систематизированы методы оценки социальной эффективности, обобщены принципы оценки социального воздействия, которые могут быть приняты как общие для организаций социального сектора. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости согласования систем измерения социального воздействия стратегии и миссией организации, сочетая это с разработкой системы управления.

Ключевые слова: социальное влияние; стратегические оценки; организации социального сектора; социальные результаты; методология оценки социальных показателей.

Табл.: 1. Библ.: 9.

The paper deals with analysis of approaches to estimate the social impact as a long term result of social investments. The main goal of the paper is analysis of contradictions and needs which provoke to estimate the long term impact of social programs, to allocate the common principles of social impact estimation. According to the highlighted goals the authors used the methods as follows: logical generalisations and scientific abstraction; system and cross-section analysis. The authors analysed the main needs and barriers which connect with the developing of the general standards of social impact assessment. The authors systematised the main methods to estimate the social effectiveness, summarised the main principles of social impact assessment which could be implemented by the companies from the social sector. The results of analysis showed to the need to harmonise the systems of social impact assessment with the companies strategy and mission. In addition it should take to account during the developing of management system.

Keywords: social impact; strategic assessments; social sector organizations; social outcomes; methodology for assessing social indicators.

Table: 1. References: 9.

JEL Classification: H53, I31

Постановка проблеми. Окремі дослідники зазначають, що з розвитком так званої стратегічної філантропії підходи до виміру зміщуються в бік більш довгострокових оцінок – від оцінок «по факту» до оцінок ефективності стратегії [1; 2; 3; 4; 5]. Стратегічні аспекти оці-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

нювання передбачають зосередження уваги саме на соціальному впливі. Проте виникає питання щодо доцільності його оцінювання, оскільки виміряти «суттєві чи тривалі зміни в житті людей, викликані певною діяльністю чи серією дій» [7, с. 3] досить складно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні дискусії щодо вимірювання впливу зводяться до діаметрально протилежних рекомендацій – від потреби надавати чіткі кількісні оцінки соціального впливу, до обґрунтувань неможливості надати такі оцінки, оскільки діяльність у соціальному секторі є до певної міри унікальною чи надто залежною від контексту, тому неможливо сформулювати стандартні межі оцінювання.

Метою статті є аналіз та узагальнення суперечностей та потреб, що зумовлюють оцінювання довгострокового впливу соціальних програм, визначення спільних принципів оцінювання соціального впливу.

Виклад основного матеріалу. Зупинимося на підходах, які нині пропонуються у сфері оцінювання соціального впливу, що стосується довгострокових результатів програм (social impact). Неприбуткові організації часто стикаються з конкуруючими вимогами від різних зацікавлених сторін: спонсорів, бенефіціарів, регуляторів та інших стейкхолдерів. І сьогодні уже можна говорити, що потреба в розробленні методології оцінювання саме соціального впливу як довгострокових наслідків реалізацій соціальних інвестицій визначається зростаючими потребами розвитку цього сегмента інвестування, а саме:

1. Стратегічні оцінки – орієнтир для інвесторів, отже, можливе розширитися інвестування потребує інформаційної бази для прийняття рішень.

2. Удосконалення підходів до менеджменту всередині самих організацій соціального сектору, які реалізують соціальні програми.

3. Формування регулюючої політики на державному та міждержавному рівні.

Проте необхідність впровадження відповідних стратегічних оцінок у практику всіх організацій соціального сектору є досить дискусійним питанням. Узагальнюючи дослідження з цієї проблеми, виділимо основні труднощі, що виникають у процесі вимірювання соціального впливу.

1. Проблема визначення.

Досить складно дати єдине й однозначне визначення соціальному впливу, оскільки він буде специфічним для різних типів інвестицій, а тим більше для конкретних проєктів. З огляду на різноплановість цілей, напрямів діяльності та можливостей організації досить складно говорити про стандарти, що рекомендовано застосовувати усім. Йдеться швидше про диференційований підхід до оцінювання – для одних важливим і необхідним є вимірювання довгострокових наслідків, а для інших – доцільно обмежитися лише середньостроковими результатами [5; 7].

2. Необхідність вимірювання впливу в ланцюгу.

Завдання вимірювання трансформується в завдання узгодження. Узгодження передбачає, що система вимірювання (оцінки) результатів діяльності соціальної організації має узгоджуватися з її місією, а також тими завданнями, які дійсно є досяжними з огляду на масштаб, ресурси та можливості збору, акумулювання інформації щодо досягнення результатів. Інакше система оцінювання може створити додаткове навантаження на обмежені ресурси і не буде ефективним інструментом менеджменту.

Умовою, за якої варто говорити про доцільність формування системи вимірювання соціального впливу, є належність організації до так званих «екосистемних акторів» [1]. У цьому випадку організація повинна мати можливість здійснювати достатній контроль над результатами. У реальній практиці більшість організацій зазвичай не мають змоги здійснювати такий контроль. Окремі некомерційні організації, зокрема ті, що намагаються впливати на інституційне та політичне середовище, швидше за все зможуть ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

міряти проміжні результати (outcomes) або продемонструвати «вплив» на політичні рішення. Переважна більшість організацій готові оцінювати та мають відповідний інструментарій щодо безпосередніх результатів їхньої діяльності (вихід – output), що чітко демонструє причинно-наслідкові зв'язки між їхньою діяльністю та результатами.

3. Проблема розширення масштабу та сфери діяльності.

Організації соціального сектору можуть реалізувати повноцінну процедуру вимірювання в разі розширення контролю за довгостроковими результатами. Це може бути реалізовано у два способи: перше – через розширення масштабу діяльності (надання комплексних соціальних послуг, розширення партнерських стосунків), друге – освоєння суміжних сфер, що приведе до розширення сфер, у яких працює організація. Виконання цього завдання вимагає проведення постійного моніторингу та аналізу результатів у різних сферах, що досить складно реалізувати організації самостійно.

Для вирішення цього питання можна вивчати і застосовувати напрацювання корпоративного сектору, де розроблено ґрунтовні підходи до оцінки політики розширення. Однак у соціальному секторі є певні особливості, зокрема на масштаби соціального сектору може впливати державна політика та політика на міждержавному рівні, розвиток ринків капіталу, зміна регуляторних підходів, формування мережі для співробітництва, поява нових сфер в економіці тощо. Але ризики, які виникають з розширенням масштабу, також необхідно враховувати в процесі прийняття рішень. Це і відхід від місії – втрата основного фокусу, зниження соціальної ефективності, недосягнення синергетичного ефекту.

4. Методологія оцінки соціальних показників.

Розвиток соціального сектору за останні десятиліття, що проявляється передусім у зростанні соціально спрямованих інвестицій, а отже, провокує розвиток методології оцінювання соціальних результатів. Перелік методів, представлений у таблиці, ми пропонуємо згрупувати у два блоки.

У міжнародному середовищі можна говорити про досвід використання логічних моделей [8], варіації яких включають логічний аналіз структури, вимір результатів і оцінку впливу. Вони були доповнені експериментальними і квазіекспериментальними підходами до оцінювання, такими як випадкові контрольні дослідження. Подальший розвиток цих підходів через картографування результатів, зворотний зв'язок з вибірковими учасниками, моніторинг та оцінку участі, розвиток системи планування тощо сьогодні становлять методологію оцінювання соціального впливу.

Проте чи не найбільш популярними є кількісні індикатори, такі як соціальна рентабельність інвестиції (*social return on investment – SROI*) та соціальна цінність (*social value*). ґрунтовний аналіз цих підходів цікавий насамперед менеджерам некомерційних організацій (організацій соціального сектору), оскільки може створити підґрунтя для прийняття рішень.

Нині для ґрунтового агрегованого аналізу не лише в Україні, а й у країнах, де розвиток соціального сектору є досить високим, очевидним є брак аналізу галузевих показників. Зокрема, недостатня участь інституційних інвесторів (пенсійних фондів, банків тощо) у соціальному інвестуванні пояснюється відсутністю бенчмаркінгу та рейтингових оцінок. Так, згідно з оцінками Monitor Institute, обсяг інвестицій соціального та екологічного впливу може зрости до 500 млрд дол. США за 10 років (починаючи з 2008 р.). Розпочався процес створення некомерційних рейтингових агенцій, які почали надавати свої оцінки, – Charity Navigator, Better Business Bureau's Wise Giving Alliance, які наприкінці 2009 р. приступили до розробки пакета комплексних (не лише фінансових, а й соціальних) заходів [7].

Таблиця

Методи оцінювання соціальних результатів

Методи оцінки	Організації (фонди, що їх використовують)
<i>Методи, що передбачають диференціацію соціальних результатів за характером та терміном отримання</i>	
<p>Логічні моделі</p> <ul style="list-style-type: none"> – Логічні моделі або рамки (<i>Logic models or frameworks</i>); – Менеджмент, орієнтований на результат (<i>Outcome management</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> – United States (USAID); – Australia (AusAID); – Sweden (SIDA); – W.K. Kellogg Foundation; – Innovation Network; – Urban Institute; – United Way of America.
<p>Стратегічні підходи</p> <ul style="list-style-type: none"> – Збалансовані системи показників та стратегічні карти, інформаційні панелі та відповідні інструменти (<i>Balanced scorecards and strategy maps, dashboards, and related tool</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> – NewProfit Inc.; – Blue Avocado.
<p>Змішані підходи</p> <ul style="list-style-type: none"> – Організаційні системи планування впливу, оцінки, обліку та навчання (<i>Organizational systems for impact planning, assessment, accountability and learning</i>); Складні наукові та системний підходи (<i>Complexity science and systems thinking approaches</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> – ActionAid International; – Keystone Accountability; – iScale; Grassroots Business Fund.
<i>Методи, що не мають на меті чітку диференціацію соціальних результатів за характером і терміном отримання</i>	
<p>Методи базовані на участі (партнерстві)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Карти результатів (<i>Outcome mapping</i>); – Відгуки виборців та звіти про сприйняття (<i>Constituency feedback and perception report</i>); – Найбільш значимих результатів, оцінка за результатами розповідей (<i>Most significant changes; story-based evaluation</i>); – Оцінка за участю сільських жителів (<i>Participatory rural appraisal (PRA) and variants</i>); – Оцінка бідності за участі бідних (<i>Participatory poverty assessment</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> – International Development Research Centre, Canada; – Center for Effective Philanthropy; – Keystone Accountability; – Youth Truth; – M&E News (Rick Davies); – Clear Horizon (Jess Dart); – Institute of Development Studies (Robert Chambers); – International Institute for Environment and Development; – U.N. Food and Agriculture Organization (FAO); – World Bank;
<p>Методи, засновані на очікуваних результатах</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Acumen Fund Найкращий наявний благодійний варіант (Best available charitable option (BACO)); – REDF Соціальна рентабельність інвестиції (Social return on investment (SROI); – Robin Hood Foundation Індекси Вигоди/Витрати (Benefit-cost ratios (BCR)); – Millennium Challenge Corporation Економічна норма прибутковості (Economic rate of return (ERR))
<p>Експериментальні методи</p> <ul style="list-style-type: none"> – Випадкові контрольні випробування (Randomized control trials) 	<ul style="list-style-type: none"> – Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab, MIT; – Innovations for Poverty Action.

Джерело: складено авторами на основі [2; 6; 7; 8; 9].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виникає питання: що має бути основою відповідних оцінок? Якщо концентруватися лише на вартісних оцінках, то проблеми управління є тотожними як для комерційного, так і для соціального сектору. Однак підходи до прийняття рішень мають бути іншими, оскільки очевидною є різниця в цілях та результатах, які повинні враховуватися в оцінках.

Щодо розбудови ефективної системи менеджменту в організації соціального сектору, виникає питання: як менеджмент може використовувати оцінювання як інструмент управління? Як саме можна використовувати оцінки соціального впливу для мотивації та контролю? І необхідно зазначити, що великі неприбуткові організації, які працюють на міжнародному рівні, впроваджують інновації щодо розвитку навчання, спільного управління.

До умов, виконання яких забезпечить ефективність, прозорість та подальше застосування оцінок впливу соціального інвестування, у роботі [1] пропонується віднести такі:

- формування набору чітких цілей;
- розроблення загальної рамки та вибір методів вимірювання;
- збір та накопичення даних;
- перевірка даних;
- аналіз даних;
- звітування за даними;
- прийняття рішення щодо управління інвестиціями за допомогою даних.

Дотримання усіх цих принципів, що базуються на кращих практиках реалізації інвестицій соціального впливу, дозволить інтегрувати їх в управління соціальними інвестиціями на рівні портфеля та конкретними угодами [1]. Саме від того, наскільки дані є істотними, реальними, зіставними і повними залежить перспективи оцінювання соціального впливу. А у цій площині також лежать питання підзвітності, прозорості та ефективності – узгодженості методів її оцінювання зі стратегією організації.

Узагальнивши напрацювання щодо реалізації адекватної та ефективної оцінки соціального впливу виділимо такі загальні принципи, дотримання яких можна розглядати як стандартизацію процедур оцінювання:

1. Принцип відповідальності за соціальні наслідки. Тобто прийняття цієї відповідальності як загальної цінності має бути здійснене всіма учасниками процесу інвестування. До певної міри цей принцип щодо інвестицій соціального впливу можна розглядати на рівні з принципом раціональної поведінки інвестора для оцінювання ефективності інвестицій, оскільки він є основою для прийняття рішень щодо інвестицій цього типу.

2. Принцип поширення кращого досвіду у вимірюванні соціального впливу – в оцінюванні інвестиційного портфеля, угод, практики діяльності установ третього сектору (соціальних підприємств, фондів, благодійних організацій тощо). В ідеалі, вплив має стосуватися довготермінових соціальних та екологічних переваг, які виникають від інвестицій.

3. Постійне удосконалення методології оцінювання через вивчення передового досвіду та кращих практик, і на цій основі формування інфраструктури даних, що дозволить застосовувати відповідні методи оцінювання.

Висновки. Отже, виникає завдання узгодження систем вимірювання соціального впливу зі стратегією та місією організації, поєднуючи це з розробкою системи управління. У цьому випадку вимірювання (методологія, її узгодженість) є не менш важливою, ніж результати, які вимірюються. Хоча процедури, які мають на меті формування довіри з боку спільнот і стейкхолдерів: консультації, спільне визначення цілей і показників, їх моніторинг із залученням третьої сторони є, безумовно, важливими. Але результати оцінювання в цьому випадку більш доцільно розглядати як звітність, а не власне результати діяльності організації.

Список використаних джерел

1. Social Impact Investment Taskforce. Measuring Impact: Subject Paper of the Impact Measurement Working Group. Social Impact Investment Taskforce. URL: <http://www.socialimpactinvestment.org/reports/Measuring%20Impact%20WG%20paper%20FINAL.pdf> (Last accessed: 05.12.2017).
2. Hadad S., Găucă O. D. Social impact measurement in social entrepreneurial organizations. *Management & Marketing*, 2014. Vol. 9. Issue 2. Pp.119-136. URL: <http://www.managementmarketing.ro/pdf/articole/445.pdf> (Last accessed: 15.12.2017).
3. Belinsky M. Social Impact Bonds: Lessons from the Field. *Stanford Social Innovation Review*, 2012. URL: https://ssir.org/articles/entry/social_impact_bonds_lessons_from_the_field (Last accessed: 11.12.2017).
4. Cohen, Sir R. Impact capital is the new venture capital (Part II). *The Great Debate. Reuters*, 2011. URL: <http://blogs.reuters.com/great-debate/2011/07/13/impact-capital-is-the-new-venture-capital-part-ii> (Last accessed: 25.11.2017).
5. Epstein M. J., Yuthas K. Measuring and Improving Social Impacts: a guide for nonprofits, companies and Impact investors. *Routledge*, 2017. URL: https://ssir.org/articles/entry/measuring_and_improving_social_impacts_a_guide_for_nonprofits_companies_and (Last accessed: 15.11.2017).
6. Twersky F., Arbreton A. Benchmarks for spending on evaluation. *Menlo Park, CA: The William and Flora Hewlett Foundation*, 2014. URL: https://www.hewlett.org/wp-content/uploads/2016/08/Benchmarks%20for%20Spending%20on%20Evaluation_2014.pdf (Last accessed: 22.12.2017).
7. Ebrahim A., Rangan V. K. The limits of nonprofit impact. *Harvard Business Review Online*, 2010. URL: <http://evpa.eu.com/wpcontent/uploads/2011/06/measuring.pdf> (Last accessed: 27.11.2017).
8. WK Kellogg Foundation. Logic Model Development Guide: Using Logic Models to Bring Together Planning, Evaluation and Action. WK Kellogg Foundation, 2004. URL: <http://www.wkkf.org/knowledge-center/resources/2006/02/wk-kellogg-foundation-logicmodel-development-guide.aspx> (Last accessed: 02.12.2017).
9. Hehenberger L. A., Harling A-M., Scholten P. A Practical guide to measuring and managing impact. *Brussels: European Venture Philanthropy Association*, 2013. URL: <http://evpa.eu.com/publication/guide-measuring-and-managing-impact-2015> (Last accessed: 07.12.2017).

References

1. Social Impact Investment Taskforce (2014). Measuring Impact: Subject Paper of the Impact Measurement Working Group. Social Impact Investment Taskforce. Retrieved from <http://www.socialimpactinvestment.org/reports/Measuring%20Impact%20WG%20paper%20FINAL.pdf>.
2. Hadad, S., Găucă, O. (2014). Social impact measurement in social entrepreneurial organizations. *Management & Marketing*, 9 (2), 119-136. Retrieved from <http://www.managementmarketing.ro/pdf/articole/445.pdf>.
3. Belinsky, M. (2012). Social Impact Bonds: Lessons from the Field. *Stanford Social Innovation Review*. Retrieved from https://ssir.org/articles/entry/social_impact_bonds_lessons_from_the_field.
4. Cohen, Sir R., (2011). Impact capital is the new venture capital (Part II). In *The Great Debate. Reuters*. Retrieved from <http://blogs.reuters.com/great-debate/2011/07/13/impact-capital-is-the-new-venture-capital-part-ii>.
5. Epstein, M. J. and Yuthas, K. (2014). *Measuring and improving social impacts – a guide for nonprofits, companies and impact investors*. Greenleaf Publishing, Sheffield. Retrieved from https://ssir.org/articles/entry/measuring_and_improving_social_impacts_a_guide_for_nonprofits_companies_and.
6. Twersky, F., & Arbreton, A. (2014). Benchmarks for spending on evaluation. Menlo Park, CA: *The William and Flora Hewlett Foundation*. Retrieved from https://www.hewlett.org/wp-content/uploads/2016/08/Benchmarks%20for%20Spending%20on%20Evaluation_2014.pdf.
7. Ebrahim, A., & Rangan, V. K. (2010). The limits of nonprofit impact. *Harvard Business Review Online*. Retrieved from <http://evpa.eu.com/wpcontent/uploads/2011/06/measuring.pdf>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8. WK Kellogg Foundation. (2004). *Logic model development guide: Using logic models to bring together planning, evaluation, and action*. Retrieved from <http://www.wkcf.org/knowledge-center/resources/2006/02/wk-kellogg-foundation-logicmodel-development-guide.aspx>.

9. Hehenberger, L., Harling, A-M., & Schölten, P. (2013). *A practical guide to measuring and managing impact*. Brussels: *European Venture Philanthropy Association*. Retrieved from <http://evpa.eu.com/publication/guide-measuring-and-managing-impact-2015>.

Багмет Ксенія Вікторівна – кандидат економічних наук, науковий співробітник, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Багмет Ксения Викторовна – кандидат экономических наук, научный сотрудник, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Bagmet Kseniya – PhD in Economics, research assistant, Sumy State University (2 Rymsky-Korsakov Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: kbagmet2017@gmail.com

Scopus Author ID: 57202816066

Люльов Олексій Валентинович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Люлев Алексей Валентинович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования, Сумский государственный университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Lyulyov Oleksii – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economics, Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: alex_lyulev@econ.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4865-7306>

ResearcherID: O-7046-2018

Scopus Author ID: 56809418500

Скляр Ірина Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Скляр Ирина Дмитриевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и предпринимательства, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Skliar Iryna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Entrepreneurship and Business Administration, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: i.skliar@finance.sumdu.edu.ua

Scopus Author ID: 56677798500

УДК 330

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-24-31

Ірина Косач

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В АПК УКРАЇНИ**

Ірина Косач

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ
ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В АПК УКРАИНЫ**

Irina Kosach

**CONCEPTUAL BASICS FOR THE FORMATION OF THE STRATEGY
OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINIAN AIC**

У статті обґрунтовано важливість розробки Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК України, що є одним із інструментів реалізації нових підходів до стратегічного управління процесами підприємницької інтеграції в зазначеній галузі. Визначено основні складові Стратегії та сформульовано можливі напрямки її реалізації, обґрунтовано можливість реалізації процесу підприємницької інтеграції в АПК на засадах ДПП, який виступає об'єктом Стратегії. Виокремлено ресурсну, інституційну, інформаційну, теоретико-методологічну складову реалізації Стратегії в контексті забезпечення функціонування системи стратегічного управління підсистемами національної економіки.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; стратегія; державно-приватне партнерство; інтеграційні процеси; підприємницька інтеграція.

Рис.: 2. Бібл.: 5.

В статье обоснована важность разработки Стратегии развития государственно-частного партнерства в АПК Украины, которая является одним из инструментов реализации новых подходов к стратегическому управлению процессами предпринимательской интеграции. Определены основные составляющие Стратегии и сформулированы возможные направления ее реализации, обоснована возможность реализации процесса предпринимательской интеграции в АПК на основе ГЧП, который выступает объектом Стратегии. Выделены ресурсная, институциональная, информационная, теоретико-методологическая составляющие реализации Стратегии в контексте обеспечения функционирования системы стратегического управления подсистемами национальной экономики.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс; стратегия; государственно-частное партнерство; интеграционные процессы; предпринимательская интеграция.

Рис.: 2. Библ.: 5.

The article substantiates the importance of forming of Strategy for the development of public-private partnership in Ukrainian AIC, which is one of the tools for implementing of new approaches to strategic management of business integration processes in this industry. The main components of the Strategy are defined and possible directions of its realization are formulated, the possibility of implementing of the process of entrepreneurial integration in AIC on the basis of the PPP as the object of this Strategy is substantiated. The resource, institutional, informational, theoretical and methodological component of Strategy implementation according to ensuring of strategic management functioning in subsystems of the national economy is distinguished.

Keywords: agro-industrial complex; strategy; public-private partnership; integration processes; business integration.

Fig.: 2. References: 5.

JEL Classification: Q19

Постановка проблеми. Постійний вплив на функціонування АПК і, зокрема, суб'єктів малого та середнього бізнесу таких ортогональних інститутів, як схильність до монополізації, надання державою преференцій інноваційно-інвестиційного розвитку великим агропромисловим виробникам, бюрократизація процесу прийняття управлінських рішень, що зумовлена високим рівнем централізації економіки, негативно впливають на розвиток АПК як суб'єкта національної економіки в умовах забезпечення продовольчої безпеки. У сучасних умовах функціонування системи національної економіки актуальним є питання формування інтеграційних структур нового типу, базисом яких є відносини державно-приватного партнерства (ДПП) як перспективного напрямку розвитку економічних відносин, спрямованих на активізацію діяльності малого та середнього підприємництва агропромислової сфери та забезпечення його конкурентоспроможності. У свою чергу, дихотомія економічних і соціальних інтересів суб'єктів інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки є складним процесом узгодження загальносуспільних, капіталістичних і особистісних інтересів, що позбавлений можливості чіткого виміру рівня їх задоволення [2, с. 16] та може бути вирішений шляхом застосування системних заходів стратегічного управління інтеграційними процесами на засадах ДПП та формування норм стратегічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження відносин ДПП в умовах сучасних економічних відносин є об'єктом уваги провідних вітчизняних вчених Б. Данилишина, Н. Бондар, І. Брайловського, Н. Бутенко, І. Запатріної, М. Забаштанського, В. Павлюка та багатьох інших. Так, згідно з наявними дослідженнями, відсутність належного рівня мотивації у суб'єктів підприємництва до формування відносин ДПП у стратегічних галузях національної економіки, до яких відноситься і АПК, викликана, серед іншого, і недостатньо прозорим діючим механізмом реалізації партнерств та певною кількістю недоліків в існуючій системі нормативно-правового забезпечення [1; 3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність прийнятої Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в агропромисловому секторі економіки в Україні спричиняє проблеми з конкретизацією і практичним втіленням проектів ДПП, формуванням основ взаємодії державного та приватного партнерів в АПК та унеможливорює активізацію інтеграційних процесів з орієнтацією на відносини ДПП. Відсутність Стратегії також свідчить про недостатню сформованість діючих механізмів прогнозування та планування у сфері формування партнерської взаємодії в АПК, що вимагає чіткого визначення інструментів державного впливу на визначення стратегічних напрямів розвитку ДПП.

Мета статті. Оскільки однією з невирішених проблем є відсутність системного підходу до організації відносин ДПП, незважаючи на певну підтримку державних органів управління та недержавних організацій (торгово-промислових палат, галузевих асоціацій, спілок), метою статті є розробка концептуальних засад формування Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Як відомо, держава виступає представником загальносуспільного інтересу, що полягає в задоволенні потреб населення в продуктах харчування, зниженні рівня бідності, забезпеченні зайнятості, сталому розвитку територій та реалізації інших гарантій держави. Недостатнє врахування загальносуспільних інтересів владою призводить до деградації суспільства, економічного занепаду, зростання міграції, перетворення країни на сировинний придаток держав з більш розвиненою економікою. Суб'єкти підприємницької діяльності аграрного сектору економіки орієнтуються, передусім, на максимізацію прибутку та зростання доданої вартості, що забезпечується найчастіше мінімізацією витрат на оплату праці. З іншого боку, кожен суб'єкт господарювання перебуває під впливом ринкових умов, які визначають його можливості в конкурентній боротьбі, у тому числі і за рахунок кваліфікованого персоналу, а тиск з боку держави вимагає забезпечення мінімальних гарантій та дотримання норм законодавства.

Враховуючи різноманітність та різновекторність соціально-економічних інтересів позитивний синергетичний ефект у результаті їхнього поєднання може бути досягнутий лише в умовах інтеграційного формування. Суб'єкти підприємницької діяльності в процесі диверсифікації, нарощення обсягів виробництва або розвитку сировинної бази здатні задовольнити власні інтереси шляхом залучення господарств населення до спільної діяльності, які, у свою чергу, отримують гарантії щодо соціального захисту, працевлаштування, ефективного розподілу прибутків, забезпечення основними засобами, технологічної підтримки.

Досліджуючи стан інтеграційних процесів у агропродовольчій системі, слід підкреслити, що весь їхній досвід говорить про ефективність агропромислової інтеграції, але за неодмінної умови – необхідна розвинена інституціональна система, що стимулює розвиток організаційних форм; при цьому залишається в центрі значущість прозорого ринку продовольства з чітко налагодженими ринковими інфраструктурами. Для того

щоб інститут державно-приватного партнерства в АПК міг вважатись базисом формування інтеграційних підприємницьких агропромислових структур із залученням суб'єктів малого та середнього бізнесу (далі – ІПАС_{дпп}), засвідчимо необхідність врахування впливу як представників обох сторін партнерства, так і ринкового середовища, в якому відбувається взаємодія в процесі реалізації проекту ДПП. Формування взаємодії відбувається в умовах обґрунтування наявності фінансів, інфраструктури, забезпечення гарантій збуту, нормативно-правових умов, особливостей логістики з урахуванням розподілу ризиків між усіма учасниками партнерства.

Теоретичні дослідження специфіки відносин державно-приватного партнерства та особливостей процесів агропромислової інтеграції дозволяють нам сформулювати твердження, які покладені в основу обґрунтування авторської концепції: 1) формування ІПАС_{дпп} передбачає добровільний характер для суб'єктів інтеграційного процесу; 2) економічним підґрунтям розвитку ІПАС_{дпп} є партнерські відносини; 3) результатом дії механізму формування є синергетичні ефекти, що виникають між суб'єктами ІПАС_{дпп} у процесі партнерської взаємодії; 4) взаємодія між учасниками ІПАС_{дпп} відбувається на основі узгодження суперечностей і зіставлення цінностей та інтересів шляхом об'єднання ресурсів, розподілення ризику, відповідальності та доходів; 5) базисом інтеграційних процесів виступає рівень розвитку синергетичного потенціалу ДПП; 6) процес формування ІПАС_{дпп} має стратегічний характер і є одним із елементів Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК у контексті національної економіки, для якої державно-приватне партнерство в АПК та існування на його базисі інтеграційних підприємницьких структур стає провідним інструментом забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки; 7) спільна довготривала взаємодія суб'єктів інтеграційного процесу (на різних рівнях і етапах реалізації проектів ДПП).

Отже, основу запропонованої Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК мають становити:

- обґрунтування заходів та підходів впровадження інститутів ДПП у діяльність АПК як пріоритетного механізму забезпечення розвитку галузі, підтримки малих і середніх сільськогосподарських підприємств, відновлення економічної та соціальної інфраструктури;

- основні принципи державної політики і програмно-цільові принципи у сфері реалізації ДПП в АПК;

- оцінка перспектив впровадження інститутів ДПП як базису процесів підприємницької інтеграції в АПК і визначення очікуваного ефекту від впровадження;

- пріоритетні інструменти реалізації політики у сфері ДПП;

- механізми забезпечення реалізації інтеграційних процесів на засадах ДПП (рис. 1).

Досягнення зазначених на рис. 1 цілей Стратегії передбачає вибір пріоритетних напрямків діяльності кожного суб'єкта господарювання в узгодженні з основними стратегічними пріоритетами та потребує використання таких інструментів, як:

- активізація інноваційної діяльності;

- впровадження інститутів лобіювання інтересів підприємництва;

- організація інноваційних форм взаємодії в умовах інтеграції, заснованих на відносинах ДПП;

- розвиток транспортної та логістичної інфраструктури, оновлення парку обладнання та сільськогосподарської техніки на умовах концесії та лізингу;

- удосконалення інформаційно-консультаційної, кредитно-фінансової, експертно-технічної, інноваційної, освітньої компонент інфраструктури.

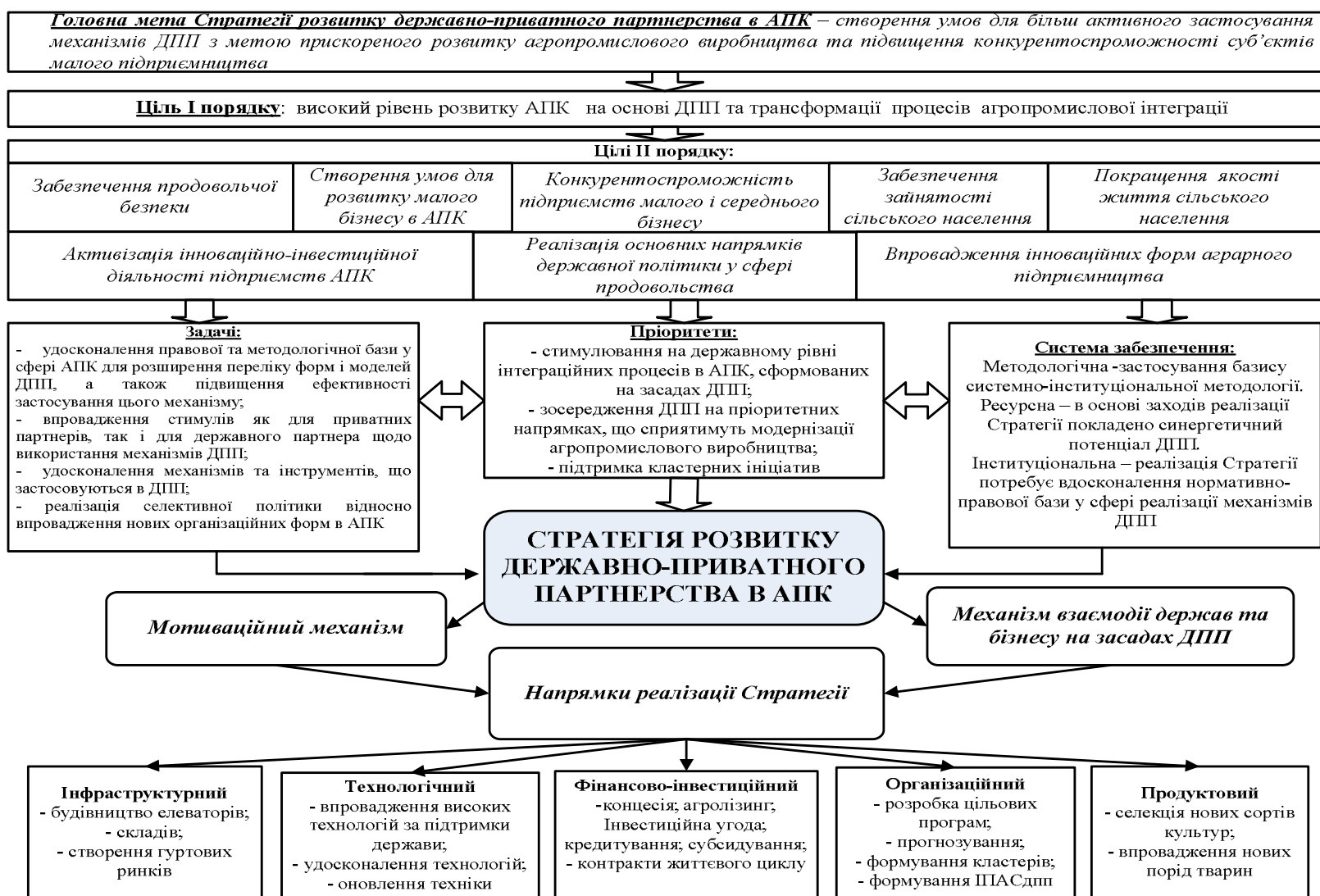

Рис. 1. Модель Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК

Джерело: розроблено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Отже, у контексті вищезазначеного засвідчимо, що важливою складовою стратегічної орієнтації є визначення пріоритетності формування та розвитку інтеграційних соціально-економічних утворень, чому повинна сприяти розробка відповідної політики в контексті Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК (рис. 2).

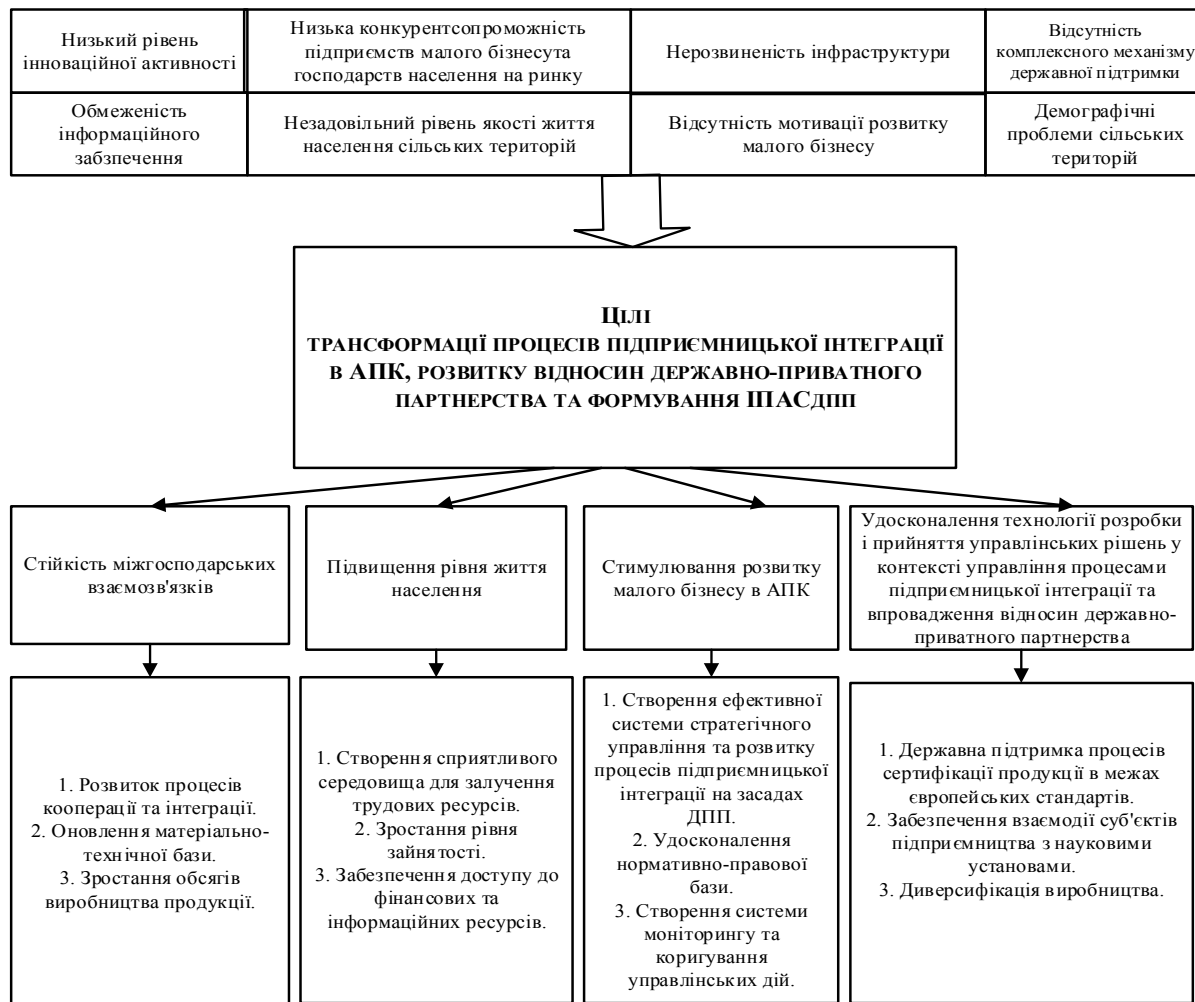

Рис. 2. Структурна схема реалізації політики формування ШАСДПП

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, згідно з рис. 2, особливого значення набуває безпосередньо ШАСДПП як об'єкт інтеграційного процесу. Формування ШАСДПП передбачає процеси модифікації і трансформації процесів підприємницької інтеграції в АПК і виступає об'єктом Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК. Зважаючи на специфіку відносин ДПП, суб'єктом є держава в особі владних органів, якій належить особлива роль у визначенні правил розвитку системи та їх закріпленні, а також підприємницькі структури. Саме держава намагається забезпечити стабільність встановлених інституцій та надійність виконання зобов'язань всіх учасників процесу. Засвідчимо, що невід'ємною частиною інституціонального середовища також є структурні складові національної економіки (валютна, фіскальна, фінансова система, всі види ринків тощо) та система громадянських інституцій (повага до закону і прав власності, ділова етика тощо). Необхідним нами вважається підвищення ефективності прийнятих рішень у центральних органах влади, а також проведення децентралізації з урахуванням специфіки впровадження відносин ДПП за областями. Таким чином, метою політики формування ШАСДПП у контексті реалізації Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК (що

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

відображено на рис. 1, 2) має стати розвиток напрямів ДПП як базису інтеграційних процесів залежно від ресурсів у комплексі з реалізацією практичних засад розвитку АПК та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Слід вказати на те, що орієнтація на інтеграційні утворення реалізує такі завдання:

- операційної ефективності – досягнення синергетичного ефекту в процесі реалізації функцій ІПАС_{дпп};
- інноваційного розвитку – організації інтегруються з метою спільної розробки та реалізації інноваційної діяльності у сфері розвитку агропромислового виробництва;
- ринкового успіху – об'єднані формування більш ефективно освоюють нові ринки або посилюють конкурентні позиції на діючих;
- інвестиційних можливостей – суб'єкти малих форм господарювання, залучені до сформованої ІПАС_{дпп}, стають більш стійкими та інвестиційно привабливими за рахунок зниження витрат та упорядкування технологічних процесів.

В економічній літературі виділяються різні пріоритетні складові в системі забезпечення функціонування системи стратегічного управління підсистемами національної економіки. Як правило, в більшості досліджень пріоритет належить ресурсній, інституційній, інформаційній, теоретико-методологічній складовим. У контексті формування Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК пропонуємо розглядати:

1. Інституційне забезпечення Стратегії, яке включає:

- організацію діяльності інститутів-посередників із питань стратегічного управління процесами ДПП в АПК, функціональні обов'язки яких мають концентруватись на координації та супроводженні процесів стратегічного розвитку АПК, передбаченні перспектив реалізації проектів ДПП, забезпечення їх узгодженості з національними та галузевими програмами і планами;
- розробку та затвердження механізму взаємодії Аналітичного центру з органами державної влади у процесі формування та впровадження державної політики з питань управління розвитком АПК на засадах ДПП;
- регламентацію взаємовідносин та відповідальність сторін, що залучені до розробки Стратегії.

2. Інформаційне забезпечення реалізації Стратегії, до складових якого засвідчимо необхідність віднесення:

- забезпечення повноти, об'єктивності, актуалізації інформації про стан і тенденції розвитку АПК та становлення взаємодії на засадах ДПП;
- перспективи реалізації державної політики в цій сфері, можливості її використання для обґрунтування управлінських рішень суб'єктами національної економіки, оприлюднення інформації на офіційному сайті Міністерства аграрної політики та продовольства й на сайтах обласних державних адміністрацій;
- підготовку доповіді про стан ДПП в агропромисловому секторі, що міститиме узагальнюючі результати аналізу соціально-економічного стану, оцінку тенденцій розвитку відносин ДПП, пропозиції щодо пріоритетних напрямів формування ІПАС_{дпп};

3. Наукове забезпечення, що включає:

- постійне вдосконалення теоретико-методологічної бази управління процесами впровадження ДПП у діяльність АПК та формування і функціонування ІПАС_{дпп};
- передбачення у вищих навчальних закладах модулів та програм з підготовки фахівців у галузі ДПП;
- організація круглих столів, тренінгів з метою обміну досвідом і поширення інформації про новітні підходи до управління відносинами ДПП із урахуванням галузевої специфіки та інноваційних викликів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В останні роки деякі науковці в системі факторів забезпечення успіху в стратегічному розвитку виділяють організаційний. Ми підтримуємо вищезазначену позицію і вважає, що в системі складових забезпечення успіху в реалізації стратегічних заходів доцільно виділяти організаційний фактор, який охоплює цінності, організаційну культуру та особливості партнерської взаємодії. За такого підходу формується система мотивації сторін ДПП, зростає сила мотиваційного механізму, спрямованого на залучення суб'єктів до партнерської взаємодії.

Вважаємо доцільним наголосити на взаємодії Стратегії розвитку ДПП з такими документами:

- Єдиною комплексною Стратегією та планом дій розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр., Стратегією сталого розвитку «Україна 2020» [5], Державною програмою сталого розвитку сільських територій до 2020 р. – у контексті заходів, спрямованих на підтримку стійкості розвитку АПК, підвищення якості життя населення, посилення конкурентних переваг суб'єктів малого бізнесу, розвитку кооперації;

- Державною програмою розвитку промислового виробництва, Державною цільовою програмою розвитку аграрного сектору економіки – з метою посилення конкурентного розвитку АПК, стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів, експортної діяльності та імпортозаміщення, диверсифікації агропромислового виробництва;

- Концепцією розвитку державно-приватного партнерства в Україні на період 2013–2018 рр., Концепцією державної економічної програми розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 року [4] – щодо визначення пріоритетних сфер діяльності для розвитку державно-приватного партнерства в АПК, поліпшення інвестиційного клімату і підприємницького середовища в контексті розвитку державно-приватного партнерства в Україні, наближення освітньої і наукової сфер до реальних потреб бізнесу, підтримки імплементації інфраструктурних проектів в АПК.

Вищезазначені документи визначають систему нормативних вимог, що задають основи формування та реалізації управління процесами формування ІПАС_{дпп}. З іншого боку, як доводить проведене дослідження, діючі інституціональні регулятори не здатні повною мірою забезпечити формування та подальше управління ІПАС_{дпп}, що потребує удосконалення чинного нормативно-правового та програмного забезпечення та імплементації нових документів стратегічного характеру.

Пріоритетним державним органом влади, що відповідатиме за розробку Стратегії та основні стратегічні напрями розвитку державно-приватного партнерства в АПК, повинно стати Міністерства аграрної політики та продовольства із залученням регіональних органів державного управління, громадських організацій, які мають змогу вносити пропозиції під час розроблення та подальшої реалізації Стратегії.

Висновки і пропозиції. Отже, об'єктивним слід визнати, що в контексті розробки Стратегії та подальшої реалізації її основних напрямків перед органами державної влади всіх рівнів актуалізується завдання ідентифікації нових, ефективних, дієвих і доступних для реалізації стратегічних пріоритетів в напрямку трансформації інтеграційних процесів і впровадження механізмів ДПП, і в їх межах – заходів та засобів, упровадження яких дозволить посилити конкурентні позиції малого та середнього бізнесу, причому в проекції на зміцнення основ продовольчої безпеки країни. Напрями державної політики в аналізованій сфері важливо узгодити зі стратегічними детермінантами функціонування і розвитку системи національної економіки, що визначено основними стратегічними та програмними документами. Аналізуючи зміст основних документів стратегічного та програмно-цільового характеру, як стратегічні детермінанти слід виділити сталий розвиток агропромислового виробництва, добробут населення, демографі-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

чну ситуацію та соціальну напруженість, ресурсну забезпеченість, тінізацію та криміналізацію економіки. Отже, Стратегія розвитку державно-приватного партнерства в АПК і державна економічна політика як категорії та інструменти державного регулювання економіки повинні знаходитись у взаємозалежності і взаємодії один з одним.

Список використаних джерел

1. Брайловський І. А. Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки». Харків, 2015. 42 с.
2. Загашвили В. На пороге нового этапа экономической глобализации. *Мировая экономика и международные отношения*. 2009. № 3. С. 15–23.
3. Запатріна І. В., Лебеда Т. Б. Державно-приватне партнерство як фактор економічного зростання та проблеми його розвитку в Україні. *Економіст*. 2011. № 3. С. 52–58.
4. Концепція державної економічної програми розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 року. URL: http://lis.gov.ua/attachments/Proekt_Koncepcii_2020_roku.doc (дата звернення: 10.01.2018).
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата звернення: 10.01.2018).

References

1. Brailovskyi, I. A. (2015). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: metodolohiia, teoriia, mekhanizmy rozvytku [The Public-Private Partnership: methodology, theory, mechanisms of development]*. (Doctor's thesis). Donetsk National University, Donetsk [in Ukrainian].
2. Zahashvili, V. (2009). Na poroge novogo etapa ekonomicheskoi globalizatsii [On the threshold of a new stage of economic globalization]. *Myrovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia – World Economy and International Relations*, 3, 15–23 [in Russian].
3. Zapatrina, I. V., Lebeda, T. B. (2011). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak faktor ekonomichnoho zrostannia ta problemy ioho rozvytku v Ukraini [Public-private partnership as a factor of economic growth and problems of its development in Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 3, 52–58 [in Ukrainian].
4. Kontsepsiia derzhavnoi ekonomichnoi prohramy rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva na period do 2020 roku [The Concept of the State Economic Program for the Development of Small and Medium-Sized Entrepreneurship for the period up to 2020]. Retrieved from http://lis.gov.ua/attachments/Proiekt_Koncepcii_2020_roku.doc.
5. Pro Stratehiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [On the Strategy of Sustainable Development «Ukraine – 2020»]. № 5/2015 (12.01.2015). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.

Косач Ирина Анатоліївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, 14035, м. Чернігів, Україна).

Косач Ирина Анатольевна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Чернігівський національний технологічний університет (ул. Шевченко, 95, 14035, г. Чернігів, Україна).

Kosach Irina – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Public Administration and Organization's Management Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: irish_kos@ukr.net

УДК 330.3

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-32-39

*Володимир Савченко, Михайло Долгополов***МАЛИЙ БІЗНЕС – ІНСТРУМЕНТ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ***Владимир Савченко, Михаил Долгополов***МАЛЫЙ БИЗНЕС – ИНСТРУМЕНТ ДИВЕРСИФИКАЦИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА***Volodymyr Savchenko, Mykhailo Dolhopolov***SMALL BUSINESS IS A TOOL OF THE DIVERSIFICATION OF AGRICULTURAL SECTOR**

Проаналізовано стан і динаміку розвитку аграрного сектору, оцінено його вплив на загальне економічне становище України. Визначено основні причини диспропорційного розвитку рослинництва і тваринництва та запропоновано заходи щодо ліквідації дестимулюючих факторів, які стримують темп зростання сектору. Досліджено роль малого бізнесу в кількісних і якісних показниках вітчизняних агропідприємств. Охарактеризовано діючу політику підтримки бізнесу та надані пропозиції щодо її вдосконалення.

Ключові слова: аграрне виробництво; державна підтримка; агросектор; мале підприємництво; малий бізнес.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 8.

Проанализированы состояние и динамика развития аграрного сектора, оценено его влияние на общее экономическое положение Украины. Определены основные причины диспропорционального развития растениеводства и животноводства и предложены меры по ликвидации дестимулирующих факторов, сдерживающих темп роста сектора. Исследована роль малого бизнеса в количественных и качественных показателях отечественных агропредприятий. Охарактеризована действующая политика поддержки бизнеса и предложены предложения по ее совершенствованию.

Ключевые слова: аграрное производство; государственная поддержка; агросектор; малое предпринимательство; малый бизнес.

Рис.: 1. Табл.: 3. Библ.: 8.

The state and dynamics of development of agrarian sector are analyzed, its influence on the general economic condition of Ukraine is estimated. The main causes of the disproportionate development of crop and livestock production are determined, and the measures are proposed to eliminate the disabling factors that restrain the growth rate of the sector. The role of small business in quantitative and qualitative indices of domestic agro enterprises investigated. The current business support policy is described and suggestions for its improvement are described.

Keywords: agrarian production; state support; agro-sector; small enterprise; small business.

Fig.: 1. Table: 3. References: 8.

JEL Classification: E60

Постановка проблеми. Для економічного розвитку та конкурентоспроможності на міжнародній арені кожна країна повинна використовувати свої переваги. Для України однією з них є значні запаси чорнозему, які займають майже половину її території. Чорнозем – найбільш родючий із ґрунтів, а тому умови для розвитку агросектору в нашій державі досить сприятливі. Сьогодні аграрна галузь уже відіграє важливу роль у вітчизняній економіці, проте потенціал використаний неповністю. Аналіз експортних тарифних квот щодо країн ЄС із деяких видів продукції показав недостатнє їх використання, що свідчить про наявність вільних ніш на ринку, які могли б зайняти представники малого підприємництва. Однак з огляду на проблеми, перед якими постають бізнесмени, виникає необхідність допомоги з боку держави для їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зв'язку розвитку агросектору з впровадженням державних програм підтримки малого бізнесу відображено в працях таких учених-економістів, як В. І. Борецько, В. Гельбрас, Л. С. Васильєва, М. Баккет, О. С. Головачова, Т. М. Мельник та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток малого бізнесу – гостра проблема для нашої країни. Тому це питання досить ґрунтовно досліджено науковцями, проте в контексті стану сільськогосподарської продукції воно розкрито неповністю і потребує детальнішого вивчення.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу малого підприємництва на агросектор та можливих наслідків активного державного стимулювання його розвитку в зазначеному напрямку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор відіграє важливу роль в економіці нашої країни і включає в себе широкий набір продукції рослинного та тваринного походження. Більша частина вітчизняних представників галузі генерують зернові культури, посідаючи передові позиції на міжнародній арені. Внутрішній споживчий ринок важко назвати об'ємним, однак навіть він повністю не заповнений українською продукцією. Малі підприємства могли б заповнити вільні ніші та задовольнити внутрішній попит, а в перспективі й зовнішній, проте їм необхідна допомога з боку державних органів або спеціалізованих некомерційних організацій, оскільки є певні проблеми із законодавчою базою, залученням фінансування тощо.

З кожним роком кількість населення у світі зростає, а значить, і попит на продукти харчування збільшується. Україна не повністю використовує свій природний потенціал та існує значна кількість вільних земель, придатних для сільськогосподарської діяльності. Слід відзначити і роль аграрних підприємств у зайнятості жителів сільської місцевості, адже в умовах світової урбанізації все більше селян переїжджають у міста, залишаючи свої домівки і стираючи села з карти нашої держави.

Селяни, які мешкають біля міст і мають можливість вивезти власну продукцію на продаж, беруть участь у наповненні споживчого ринку і працюють у формі особистих господарств. Інші учасниками агроринку – фермери, діяльність яких оподатковується й контролюється. Маючи більші виробничі потужності, вони створюють робочі місця, проте постають перед проблемою відсутності кваліфікованих кадрів, оскільки більшість молоді не має бажання переїжджати в сільську місцевість чи залишатись там. Великі компанії володіють певними інструментами для вирішення цього питання, наприклад високою заробітною платою, але для більшості малих підприємств таке недоступне [3, с. 177–178].

Згідно з даними Державної служби статистики України, станом на кінець 2016 року в аграрній сфері діяли 42 519 малих підприємств, що становить майже 95 % від загального обсягу. У них було зайнято близько 216 тис. осіб, проте за цим показником їхня частка значно менша – 35,5 %. У середньому кожне підприємство створювало 4-5 робочих місць. Щодо обсягу сільськогосподарської продукції, виробленої малими підприємствами, вона становила 32,6 %. Трохи більшою їхня частка була в реалізованій продукції – 34,3 %. Законодавчо до малих підприємств відносить ті, в яких працюють не більше 50 осіб, а річний дохід менший ніж 10 млн євро відповідно до середнього курсу Національного банку України [7].

Аналізуючи динаміку розвитку агросектору нашої держави, треба відзначити його порівняну стабільність. З 2013 року через кризу вітчизняні підприємства переживають складні часи, що відображається в їхніх фінансових результатах, показниках виробництва, реалізації та ін. Проте загалом аграрна галузь витримала потрясіння і звітувала про постійне зростання, лише у 2015 році відбулось незначне падіння результатів порівняно з 2014 роком. Слід зауважити, що позитивна тенденція сформувалась за рахунок продукції рослинного походження, оскільки тваринництво в основному скорочувалось. У табл. 1 та 2 представлена динаміка виробництва основних видів продукції тваринного і рослинного походження.

Таблиця 1

Обсяг виробництва основних видів продукції тваринництва у 2010-2016 рр.

Рік	Вид продукції			
	<i>м'ясо, тис. т</i>	<i>молоко, тис. т</i>	<i>яйця, млн шт.</i>	<i>вовна, т</i>
2010	2059,0	11 248,5	17 052,3	4192
2011	2143,8	11 086,0	18 689,8	3877
2012	2209,6	11 377,6	19 110,5	3724
2013	2389,4	11 488,2	19 614,8	3520
2014	2359,6	11 132,8	19 587,3	2602
2015	2322,6	10 615,4	16 782,9	2270
2016	2323,6	10 381,5	15 100,4	2072

Джерело: сформовано авторами на основі [5].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

До 2013 року виробництво м'яса та яєць зростало, обсяги надоїв коливались, а вовни взагалі скорочувались. Починаючи з наступного року ситуація різко змінилась: найбільших втрат зазнали виробники яєць та молока. Найменше втратила м'ясна галузь – 30 тис. т, однак дещо трансформувалась її структура виробництва: інфляція вплинула на кон'юнктуру споживчого ринку, покупці почали віддавати перевагу м'ясу птиці, оскільки вона дешевша.

Саме можливість переорієнтувати свою діяльність на вирощування птиці дозволила підприємцям не тільки вберегти себе від значних втрат, але й першими оговтатись від кризи, про що свідчить незначне зростання обсягів виробництва у 2016 році, тоді як інші учасники галузі продовжили звітувати про скорочення випуску продукції, в окремих випадках уповільнивши його темпи.

Таблиця 2

Обсяг виробництва основних видів продукції рослинництва у 2010-2016 рр., тис. т

Рік	Вид продукції					
	зернові та зернобобові культури	буряк цукровий	соняшник	картопля	культури овочеві	плодові та ягідні культури
2010	39 271	13 749	6772	18 705	8122	1747
2011	56 747	18 740	8671	24 248	9833	1896
2012	46 216	18 439	8387	23 250	10 017	2009
2013	63 051	10 789	11 051	22 259	9873	2295
2014	63 859	15 734	10 134	23 693	9638	1999
2015	60 126	10 331	11 181	20 839	9214	2153
2016	66 088	14 011	13 627	21 750	9415	2007

Джерело: сформовано авторами на основі [5].

У сфері рослинництва ситуація дещо інша: про зростання звітують майже всі підгалузі, а виробники зернових та зернобобових культур зібрали найбільший обсяг продукції за роки незалежності та взагалі в історії України – 66 088 тис. т. Скоротили обсяги виробництва підприємці, які займаються вирощуванням плодових і ягідних культур, хоча важко сказати що це є наслідком кризи, оскільки й раніше їхні обсяги кожного року коливались.

Враховуючи застарілість основних засобів більшості вітчизняних підприємств, позитивним сигналом є підвищення врожайності культур. Це стало фактором нарощення обсягів для виробників зерна, оскільки порівняно з 2010 роком посівні площі скоротились на 5 %, а збори врожаю зросли майже на 70 %.

За даними американського департаменту сільського господарства Сполучених Штатів Америки, наша країна посідає друге місце у світі за врожайністю пшениці, яка становить 46,1 ц з 1 га посівів. Майже за всіма іншими культурами врожайність також зростає. Це свідчення того, що, незважаючи на наявність вільних земель, вітчизняні підприємці вибрали для себе інший шлях – інвестиції у виробництво та підвищення родючості. Підтвердженням правильності вибору є те, що саме таким чином діють аграрії провідних країн світу [3].

Однією з головних причин відмінності темпів розвитку підгалузей аграрного виробництва є значні розриви в прибутковості діяльності. На рисунку представлена динаміка рентабельності виробництва продукції рослинного і тваринного походження.

Рис. Динаміка рентабельності аграрного виробництва в Україні, %

Джерело: побудовано авторами на основі [5].

З графіка видно, що рослинництво приносить у рази більші прибутки, хоча вони й нестабільні, що є наслідком значної залежності від погодних умов не тільки на території України, але й в усьому світі. Найбільші прибутки отримують виробники насіння соняшнику – 63 % та зернових культур – 37,1 %. Порівняно з 2015 роком рентабельність продукції дещо знизалась унаслідок збільшення пропозиції. У тваринництві найвищий рівень прибутків отримали виробники молока – 18,2 % і м'яса птиці – 5 %. Проте більшість представників галузі звітували про збитки. Підприємці, які займаються м'ясом овець та кіз, отримали збиток на рівні 35,2 %, а великої рогатої худоби – 24,8 % [5].

Інструментом підвищення прибутковості тваринництва могли б стати тарифні квоти, які отримала Україна для експорту продукції до країн Європейського Союзу. Проте для наших підприємців перепоною стало обов'язкове ліцензування, а значна частина вітчизняного м'яса не відповідає міжнародним вимогам. Згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2016 році нашій країні були надані квоти на поставки 40 тис. т свинини, 12 тис. т яловичини, 1,5 тис. т баранини, проте жодної поставки продукції не відбулося. Частково була використана квота на поставку курятини – 24,6 тис. т з можливих 36 тис. т. Разом з тим повністю була використана квота на поставку пшениці (950 тис. т), кукурудзи (400 тис. т), ячменю (250 тис. т), цукру (20 тис. т) і деяких інших позицій [6].

Порівняно з 2015 роком ситуація майже не змінилась, лише виробники молочної продукції покращили свої позиції, оскільки у 2016 році вони вже отримали сертифікати якості, але все-таки більшість наданих їм квот залишились вільними. Невикористання наданих квот – втрачена вигода як для підприємців, так і для України загалом. Тому необхідна допомога державних органів для спрощення діяльності в цих напрямках. Враховуючи, що деякі квоти малі за обсягом і не зацікавляють великі компанії, доцільно залучати до їх використання малий бізнес. Програми підтримки аграріїв існують у кожній розвинутій країні, адже там усвідомлюють важливість розвитку галузі. У цих програмах особливу увагу приділяють малому та середньому підприємництву, оскільки вони мають певні переваги, такі як гнучкість, інноваційність тощо.

При стимулюванні аграрного сектору активно використовується цінове регулювання, тобто встановлення мінімальних цін закупівлі та продажу. Перші необхідні для забезпечення прибуткової діяльності представників АПК, а другі – для захисту вітчизняних виробників від дешевого імпорту. Використання мінімальних цін продажу характерне для країн із високим рівнем життя, де власне виробництво обходиться доро-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

жче через багато причин, наприклад, різницю в рівні оплати праці або географічні особливості. Також названий механізм застосовують для захисту від альтернативних продуктів. Так, в Україні існують обмеження на імпорт цукру-сирцю з тростини, оскільки вітчизняні виробники використовують цукровий буряк і не можуть конкурувати за ціною, а їх закриття збільшить безробіття і зашкодить продуктивній безпеці держави [1, с. 6].

Наступним засобом підтримки виступають аграрні кластери. З їх допомогою бізнесмени можуть об'єднуватись і економити кошти завдяки ефекту масштабу. Ще одним плюсом є можливість спільного використання сільгосптехніки, оскільки окремо взятому аграрію важко сформувати її сучасний парк, а з огляду на порівняно невеликі обсяги робіт, техніка може багато часу простоювати, що не є раціональним рішенням. Діяльність кластерів дозволить не тільки об'єднатись виробникам ідентичної продукції, але і сформувати замкнений цикл виробництва. Доцільною є робота в них дорадчих органів, суть яких полягає в навчанні аграріїв та наданні різноманітної допомоги в сільськогосподарській діяльності. Дорадчі органи популярні в США, Канаді, країнах ЄС тощо. Вони не тільки консультативні центри, але й місце зустрічі інвесторів, покупців та продавців продукції АПК. У Сполучених Штатах Америки дорадчі органи додатково розробляють стратегію розвитку аграрного сектору і формують аналітичні звіти, які допомагають бізнесменам краще орієнтуватись у тенденціях на світовому ринку [8].

Оцінюючи вплив малого бізнесу на аграрний сектор, при розробці політики підтримки держави необхідно враховувати його переваги і недоліки, перспективи розвитку та загрози діяльності. Усі ці категорії доцільно розглянути під час проведення SWOT-аналізу (табл. 3).

Таблиця 3

SWOT-аналіз малого агробізнесу

Сильні сторони(S)	Слабкі сторони(W)
Незначний обсяг початкових інвестицій Гнучкість діяльності Можливість праці в невеликих за обсягом нішах Плацдарм для інновацій Ефективне використання ресурсів	Значна залежність від кон'юнктури ринку Ускладненість доступу до ресурсів Важкість залучення професіоналів Орієнтація на внутрішній ринок Нерозвиненість кооперації
Можливості(O)	Загрози(T)
Використання вільних експортних квот до країн ЄС Задоволення внутрішнього попиту Трансферт інновацій Підвищення інтересу з боку інвесторів, у т. ч. венчурних Зростання світового попиту на аграрну продукцію	Значна кількість конкурентів та низький поріг входу на ринок Низький рівень платоспроможності Надмірна увага з боку контролюючих органів Дорожня кредитних коштів Низька якість проведення оцінки зовнішнього середовища

Джерело: сформовано авторами.

Здійснивши SWOT-аналіз, можна зробити висновок про необхідність певного стабілізаційного періоду для малих підприємств. Практика свідчить, що перші два роки діяльності найважчі для бізнесменів, а тому доцільно на цей період звільнити їх від податкових платежів за умови інвестування коштів у виробництво, а також заборонити контролюючим органам накладати штрафні санкції, обмежуючись попередженням якщо вчинене незначне правопорушення.

Через нестабільність економічної ситуації та відсутність заставного майна банківські установи несуть значні ризики при кредитуванні малого бізнесу. Хоча в Україні діє програма здешевлення позик, вона не задовольняє потреби аграріїв. Виходом із ситуації може, знову таки, стати об'єднання підприємств, що дозволить економити кошти за рахунок спільного придбання й користування технікою. Слід звернути увагу на ринок лізингових послуг, оскільки купівля та відшкодування з боку держави таким способом будуть деше-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вими й гарантуватимуть цільове використання. У деяких країнах світу популярним стало страхування ризиків селян від втрат урожаїв унаслідок природних явищ. Незважаючи на низькі подібні ризики в нашій країні, названий інструмент заслуговує на увагу.

Фінансова неможливість утримання значного адміністративного апарату, який займався б аналізом зовнішнього та внутрішнього ринків, проведенням маркетингових заходів тощо, стримує розвиток підприємств. Раціональним рішенням бачиться періодична публікація аналітичних звітів щодо стану аграрного ринку. Досвід США підтверджує доцільність цього заходу і його позитивний вплив на розвиток бізнесу, а тому необхідно запровадити аналогічну практику в нашій країні.

Одними з головних бар'єрів щодо переходу малого бізнесу на новий рівень є обмеженість внутрішнього ринку і складність виходу на зовнішній. Проблема полягає у важкості пошуку іноземних партнерів та високій вартості укладання договорів, оскільки перед цим необхідно пройти перевірку якості продукції, що в умовах знаходження в різних країнах потребує значних логістичних витрат. У деяких випадках потрібно пройти сертифікацію з боку державних органів країни-імпортера, з чим також виникають труднощі. Гострою проблемою є неможливість формування великої партії продукції одним окремо взятим представником малого бізнесу. Вирішення цього питання можна покласти на дорадчі органи, які допомагатимуть підприємцям отримати сертифікати якості, та на кластерні утворення разом з об'єднаннями підприємців, що формуватимуть необхідний обсяг поставок і розподілятимуть видатки на логістику та проходження перевірок [4, с. 82].

У бюджеті на 2017 рік було закладено 3,7 млрд грн на підтримку розвитку аграріїв, у тому числі 2,2 млрд із загального фонду і 1,5 млрд зі спеціального. Підтримка передбачається в таких напрямках:

- фінансове стимулювання аграріїв – 1 473 млн грн;
- відшкодування відсотків за кредитами – 300 млн грн;
- допомога виробникам продукції тваринного походження – 210 млн грн;
- забезпечення нових насаджень винограду, ягід та молодих садів – 75 млн грн;
- проведення заходів (ярмарок, з'їздів та ін.) в аграрному секторі – 55 млн грн;
- пільгове кредитування фермерських господарств – 25 млн грн.

Разом з цим залучено 400 млн євро з боку Європейського інвестиційного банку на реалізацію проектів у аграрній сфері [2]. Таким чином, можна констатувати наявність певних програм і зацікавленість державних органів у розвитку аграрного сектору. Однак обмеженість фінансових ресурсів відображається на якості цих програм – вони не здатні повністю задовольнити попит та охопити всі сфери бізнесу. Тому доцільно проаналізувати наявні заходи й ті, які проводяться в розвинених країнах світу, та на основі цього відібрати найефективніші інструменти як економічного, так і адміністративного впливу, що дозволить прискорити розвиток малих підприємств та аграрного сектору загалом. Але слід враховувати обмеження Світової організації торгівлі на заходи, які впливають на обсяги виробництва або ціну продукції та не призводять до підвищення ефективності використання ресурсів.

Висновки. Сільгоспвиробництво є однією з пріоритетних галузей розвитку України. Враховуючи природні можливості, цей напрямок має значний потенціал. Підвищення світового попиту на аграрну продукцію також свідчить про привабливість сфери для підприємців. Нині наша держава стала одним із головних експортерів зерна та сояшнику, проте через певні причини окремі культури рослинництва та майже все тваринництво занепадають.

Для покращення ситуації доцільно залучити малий бізнес, який уже відіграє значну роль на внутрішньому ринку аграрної продукції – більше 30 % її виробництва. Проте на шляху його розвитку є чимало бар'єрів, подолати які без зовнішньої допомоги нереаль-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

но. Ці проблеми не унікальні та існують практично в усіх країнах світу. На їх вирішення направленні зусилля державних органів, чії заходи наявні в програмах розвитку малого бізнесу й аграрного сектору та включають у себе набір стимулюючих інструментів. Причому в кожній країні він унікальний, оскільки враховуються всі особливості держави та її населення. Україна не є винятком, але ефективність її державної підтримки перебуває на низькому рівні. Необхідно переглянути та сформувати високоякісний механізм стимулювання розвитку підприємництва, враховуючи світовий досвід і адаптуючи його для наших умов.

Список використаних джерел

1. Борейко В. І. Роль малого бізнесу в розвитку аграрного комплексу України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*: збірник наукових праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 28. С. 4–8.
2. Державна підтримка аграрного сектору у 2017 році [Електронний ресурс] / ГО Аграрний союз України. URL: <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206> (дата звернення: 15.01.2018).
3. Мельник Т. М., Головачова О. С. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 169–184.
4. Савченко В. Ф. Розвиток агропромислового комплексу в умовах трансформаційної економіки. *Економічний простір*. 2014. № 83. С. 78–90.
5. Сільське, лісове та рибне господарство / Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення: 27.12.2017).
6. Стан використання тарифних квот для імпорту країнам ЄС української аграрної продукції / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/квоти.docx> (дата звернення: 26.02.2018).
7. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва» / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/12/zb_dsm2015_p.zip (дата звернення: 01.02.2018).
8. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrosector-0d6bd.pdf (дата звернення: 15.12.2017).

References

1. Boreiko, V. I. (2015). Rol maloho biznesu v rozvytku ahrarnoho kompleksu Ukrainy [The role of small business in the development of the agrarian complex of Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Ekonomika"* – Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Series «Economics», 28, 4–8 [in Ukrainian].
2. Derzhavna pidtrymka ahrarnoho sektoru u 2017 rotsi [State support to the agrarian sector in 2017]. (n.d.). *www.aau.org.ua*. Retrieved from <http://www.aau.org.ua/uk/publications/web/206>.
3. Melnyk, T. M., Holovachova, O. S. (2013). Otsinka derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektoru Ukrainy [Assessment of state support of the agrarian sector of Ukraine]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations*, 3, 169–184 [in Ukrainian].
4. Savchenko, V. F. (2014). Rozvytok ahpromyslovoho kompleksu v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Development of agro-industrial complex in conditions of transformation economy]. *Ekonomichniy prostir – Economic space*, 83, 78–90 [in Ukrainian].
5. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State statistics service of Ukraine]*. (n.d.). Silske, lisove ta rybne hospodarstvo [Agriculture, forestry and fisheries]. *ukrstat.org*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm.
6. *Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]*. (n.d.). Stan vykorystannia taryfnykh kvot dlia importu krainam YeS ukrainskoi ahrarnoi produktsii [State of use of tariff quotas for import of Ukrainian agricultural products to EU countries]. <http://minagro.gov.ua>. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/system/files/kvoty.docx>.
7. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State statistics service of Ukraine]*. (n.d.). Statystychnyy zbirnyk "Diyalnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpryyemnytstva" [Statistical Collection "Activity of subjects of large, medium, small and microenterprises"]. *ukrstat.org*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/12/zb_dsm2015_p.zip.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies].* (n.d.). Stratehichni napriamy instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektoru v Ukraini [Strategic directions of institutional support for the development of the agrarian sector in Ukraine]. <http://www.niss.gov.ua>. Retrieved from www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrosektor-0d6bd.pdf.

Савченко Володимир Федорович – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, професор кафедри економічної теорії, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Савченко Владимир Фёдорович – доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, профессор кафедры экономической теории, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Savchenko Volodymyr – Doctor of Economics, Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor of Economic Theory, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0884-4940>

ResearcherID: H-3603-2014

Долгополов Михайло Григорович – магістрант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Долгополов Михаил Григорьевич – магістрант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dolhopolov Mykhailo – PhD Student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: dmihailg@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2529-5960>

ResearcherID: P-9098-2016

УДК 338.43:631.1:338.33

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-40-46

Анатолій Лівінський

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РЕНОВАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТВАРИННИЦТВА ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анатолій Ливинский

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ СТРАТЕГИИ РЕНОВАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖИВОТНОВОДСТВА И ЕЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

Anatoliy Livinsky

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE STRATEGY OF RENOVATION OF ACTIVITIES OF ANIMAL ENTERPRISES AND ITS INSTITUTIONAL SUPPLY

Стаття присвячена оцінці сучасного стану функціонування підприємств тваринництва в Україні та обґрунтуванню напрямів щодо формування стратегії реновації суб'єктів аграрного виробництва. Ідентифіковано, що нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні, низький рівень концентрації капіталу в аграрній сфері, диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією і продукцією промисловості та його наслідки зумовили хронічні проблеми у сфері тваринництва. Обґрунтовано, що формування матеріально-технічної бази суб'єктів аграрного виробництва відповідно до сучасних світових стандартів, підвищення рівня фондозабезпеченості галузі, розширене відтворення основного капіталу потребують значних інвестицій, які можна забезпечити шляхом комплексу інституціональних заходів у процесі формування стратегії реновації. Запропонована інтегрована система інституційного забезпечення реновації у контексті стратегічного розвитку виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва.

Ключові слова: тваринництво; аграрне виробництво; реноваційний розвиток; сільськогосподарська продукція; інтенсифікація; стратегія; інституційне забезпечення.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 9.

Статья посвящена оценке современного состояния функционирования предприятий животноводства в Украине и обоснованию направлений по формированию стратегии реновации субъектов аграрного производства. Идентифицировано, что нестабильность социально-экономической ситуации в Украине, низкий уровень концентрации капитала в аграрной сфере, диспаритет цен между сельскохозяйственной продукцией и продукцией промышленности и его последствия обусловили хронические проблемы в сфере животноводства. Обосновано, что формирование материально-технической базы субъектов аграрного производства в соответствии с современными мировыми стандартами, повышением уровня фондообеспеченности отрасли, расширенное воспроизводство основного капитала требуют значительных инвестиций, которые можно обеспечить путем комплекса институциональных мероприятий в процессе формирования стратегии реновации. Предложена интегрированная система институционального обеспечения реновации в контексте стратегического развития производственно-хозяйственной деятельности предприятий животноводства.

Ключевые слова: животноводство; аграрное производство; реновационное развитие; сельскохозяйственная продукция; интенсификация; стратегия; институциональное обеспечение.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 9.

The article is devoted to evaluation of the current state of livestock enterprises functioning in Ukraine and substantiation of directions concerning strategy formation of subjects of agrarian production renovation. It was identified that instability of the socio-economic situation in Ukraine, low level of capital concentration in the agrarian sector, disparity in prices between agricultural products and products of industry and its consequences have led to chronic problems in the field of livestock farming. It was substantiated that formation of the material and technical basis of the subjects of agrarian production in accordance with the modern backgrounds of the world standards, increase in the level of fund-raising of the industry, extensive reproduction of the main capital require considerable investments, which can be provided by complex means of institutional measures in the process of formation of renovation strategies. The integrated system of institutional support of renovation in the context of strategic development of production and economic activity of livestock enterprises was proposed.

Keywords: livestock production; agrarian production; renovation development; agricultural products; intensification; strategy; institutional support.

Fig.: 1. Table: 2. References: 9.

JEL Classification: Q16

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання актуалізуються проблеми розвитку аграрного виробництва в умовах впливу кризових явищ вітчизняної економіки, дії несприятливих факторів зовнішнього середовища, пов'язаних із

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

посиленням глобалізаційних процесів у світі. Отже, особливого значення набуває розуміння змісту реновацій як необхідного драйвера розвитку аграрного виробництва, що стає важливим фактором кількісного та якісного зростання економіки, її успішної інтеграції у світове економічне середовище. Ці обставини зумовлюють необхідність поглиблення теоретико-методичних та прикладних засад формування стратегії реновації суб'єктів аграрного виробництва, яка повинна формуватись суспільством, державою, суб'єктами ринкових взаємодій з метою вироблення якісно нових, орієнтованих на сучасні досягнення, формальні і неформальні інституціональні зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу особливостей розвитку тваринництва в Україні одними з перших звернулися О. Бородіна, С. Майстро, О. Могильний, Г. Мостовий, М. Латинін, М. Корецький, О. Саламін, Г. Черевко та ін. Дослідженням проблем розвитку та функціонування тваринницької галузі в Україні присвячені наукові дослідження вітчизняних учених: С. П. Азізова, В. І. Аранчій, В. І. Бойка, О. В. Мазуренка, В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, І. С. Трончука тощо. Вагомий внесок в обґрунтування концептуальних засад реноваційного розвитку аграрного виробництва зробили І. Ю. Гришова, Л. Є. Довгань, М. Й. Малік, О. Б. Наумов, С. С. Стоянова-Коваль, Т. С. Шабатура та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визнаючи фундаментальний внесок зазначених науковців у формування теоретичних уявлень про реновації та ролі їхнього інституційного забезпечення в активізації розвитку суб'єктів аграрного виробництва, треба зазначити, що результати проведених наукових розвідок не здатні повною мірою задовольнити потреби теорії і практики формування стратегії реновацій у напрямку удосконалення виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва. Питання щодо розбудови теоретико-методичних підходів до визначення напрямів формування стратегії реновацій підприємств тваринництва та її інституційного забезпечення залишаються невирішеними.

Мета статті. Мета статті полягає в проведенні аналізу сучасного стану функціонування підприємств тваринництва в Україні та обґрунтуванні перспективних напрямів формування стратегії їхнього реноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. У процесі трансформаційних змін і реформування в аграрному секторі відбулися явища, які характеризуються нестійкістю та спадом виробництва. Нестабільність соціально-економічної ситуації, низький рівень концентрації капіталу в аграрній сфері, диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією і продукцією промисловості та його наслідки зумовили хронічні проблеми у сфері тваринництва. Масове скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин, зниження продуктивності, збитковість виробництва й погіршення якості продукції ставлять під загрозу національну продовольчу безпеку, знижується експортний потенціал країни й погіршується соціальна ситуація в сільській місцевості [1-2].

З огляду на унікальні властивості і провідне місце у структурі аграрного виробництва важливо комплексне дослідження розвитку тваринництва, створення сприятливих інвестиційних умов і запобігання збитковості виробництва. Україна має великий потенціал для розвитку тваринницької галузі. Південні й Центральні райони володіють великими пасовищами і трудовими ресурсами для розвитку тваринництва.

У 2016 р. рівень рентабельності виробництва продукції аграрними підприємствами загалом становив 37,3 % (у 2015 р. – 45,6 %), у тому числі виробництва продукції тваринництва – 7,7 % (у 2015 р. – 22,1 %) (табл. 1) [3].

За даними Державної служби статистики України, середня рентабельність продукції тваринництва (крім малих підприємств) в Україні (за винятком тимчасово окупованій території АР Крим, міста Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) у 2016 р. становила 7,7 % [3].

Таблиця 1

Собівартість і рентабельність виробництва продукції підприємствами тваринництва

Вид продукції	Собівартість виробництва 1 ц продукції тваринництва, грн		Рівень рентабельності (збитковості) виробництва тваринницької продукції, %	
	2016	у % до 2015	2016	2015
Продукція рослинництва і тваринництва	-	-	37,3	45,6
Продукція тваринництва	-	-	7,7	22,1
Велика рогата худорба на м'ясо	3231,1	111,1	-24,9	-17,9
Свині на м'ясо	2246,8	112,3	-4,6	12,7
Вівці і кози на м'ясо	3793,5	121,9	-35,3	-29,6
Птиця на м'ясо	1319,5	112,1	4,9	-6,1
Молоко	432,8	122,6	18,4	12,6
Яйця курячі, 1000 шт.	1077,5	138,2	0,6	60,9
Вовна	3170,7	89,7	-31,8	-61,9
Інша продукція тваринництва	-	-	70,2	67,3

Джерело: [3].

Рентабельним у 2016 р. для тваринників були виробництво курячих яєць (0,6 %), молока (18,4 %) та м'яса птиці (4,9 %). Разом з тим сільгосп підприємства, які займаються вирощуванням ВРХ, свиней та овець на м'ясо отримали значні збитки. Загалом підприємства галузі отримали за реалізовану продукцію 32 млрд грн доходу. Фінансові результати діяльності підприємств тваринництва представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Фінансові результати діяльності підприємств тваринництва, млн грн

Рік	Чистий прибуток (збиток)	Підприємства, які одержали чистий прибуток		Підприємства, які одержали чистий збиток		Рівень рентабельності (збитковості), %	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	усієї діяльності	операційної діяльності
2015	13742,2	77,9	16 229,9	22,1	2487,7	25,4	33,1
2016	7829,3	72,7	9693,4	27,3	1864,1	13,0	16,8

Джерело: [3].

Цінова кон'юнктура ринку є сприятливою для розвитку тваринництва. На світових ринках спостерігається підвищення цін на баранину і ягнятину. За 1990–2016 рр. зросли ціни на цей вид продукції на ринках у Китаї в 5 разів, США – у 1,5 раза, Австралії – у 1,1 раза, в Україні навпаки відбулося зниження в 6,5 раза. Зауважимо, що на міжнародних ринках визначаються окремо ціни на баранину і ягнятину, різниця між якими істотна. Так, ціна на баранину на ринках Австралії в 1,7 раза; Нової Зеландії – у 1,9 раза нижче, ніж на ягнятину. В Україні подібного поділу немає [3; 4].

В аграрному виробництві процес реновації відбувається повільно, по-суті, еволюційно – переважно шляхом удосконалення діючих технологій, часткової модернізації машин й устаткування. Для інтенсифікації ж виробництва потрібні революційні зрушення – перехід до інноваційних технологічних систем, комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів. Дотримання зазначених вище умов багато в чому залежить від науково-технічної політики, яка повинна бути спрямована насамперед на подолання нерівномірності й некомплексності технічного оснащення аграрного виробництва, які склалися. В умовах, коли одні технологічні операції всередині галузі оснащені новою технікою, а інші, суміжні з ними, не забезпечені нею в необхідній кількості, не можна домогтися повної механізації, а отже, і активізації інноваційного розвитку. Більше того, закладені в новій техніці потенціальні можливості інтен-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

сифікації аграрного виробництва в цих умовах реалізуються лише частково, і настає такий момент, коли інтенсивність виробництва починає стримуватися, темпи зростання продуктивності сповільнюються, знижується фондвіддача. Далі одні операції технологічного процесу здійснюються на основі нової техніки (основне виробництво), на інших же, особливо допоміжних, використовується багато ручної праці. Такий стан пов'язаний із нерівномірністю технічної оснащеності підприємств агропромислового виробництва [5–7].

Великим резервом поглиблення інтенсифікації аграрного виробництва є подолання некомплексності його технічного оснащення шляхом механізації допоміжних процесів. Не менш важливими резервами слід вважати переоснащення основного виробництва більш досконалою технікою, впровадження інноваційних технологій. Оснащення технічними засобами допоміжного виробництва – матеріальна основа інтенсифікації аграрного виробництва.

При вдосконаленні технічної політики необхідно виходити з того, що переозброєння аграрного виробництва на нинішньому етапі розвитку – найбільш прогресивна форма відтворення основних фондів, тому що воно здатне забезпечити комплексне оновлення виробництва й на цій основі прискорити процес інноваційного розвитку. Дуже важливо реалізувати такі напрями технічного розвитку й застосувати такі види техніки, за допомогою яких можна активно реалізувати основні принципи технічної політики.

З багатьох напрямів інноваційного розвитку цілям інтенсифікації виробництва найбільшою мірою відповідають такі, як автоматизація й комплексна механізація, хімізація, меліорація земель на базі нової сільськогосподарської техніки. Безперечно, названі напрями не вичерпують усіх досягнень науки, але за рівнем розробленості, за широтою сфери можливого використання в сільськогосподарському виробництві вони найбільшою мірою відповідають його інтенсифікації [8–9].

На рисунку представлена інтегрована система інституційного забезпечення стратегічного розвитку виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва, яка функціонує за допомогою сукупності спеціальних механізмів, які охоплюють і регламентують усі процеси, що проходять в аграрному виробництві. У свою чергу сама система інституційного забезпечення є елементом складнішого утворення – національної системи державного регулювання, яка сформована на основі досягнень науково-технічного прогресу, культурних та духовних традицій і т. ін. Необхідно зазначити, що формування організаційно-економічних складових розвитку підприємств тваринництва потребує передусім визначення місця перерахованих складових у структурі інтегрованої системи інституційного забезпечення. Спрямованість цього дослідження припускає розгляд особливостей формування механізму реновацій виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва на основі його інституційного регулювання, тому необхідно докладніше розглянути й виявити особливості складових подібного механізму.

Акцентуючи увагу на сукупності різних механізмів у межах інтегрованої системи інституційного забезпечення реновацій у контексті стратегічного розвитку виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва, ми припускаємо, що сам по собі процес розвитку – процес всеосяжний, і в межах певного, конкретного механізму складно знайти достатній теоретичний і практичний інструментарій для його успішної реалізації.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

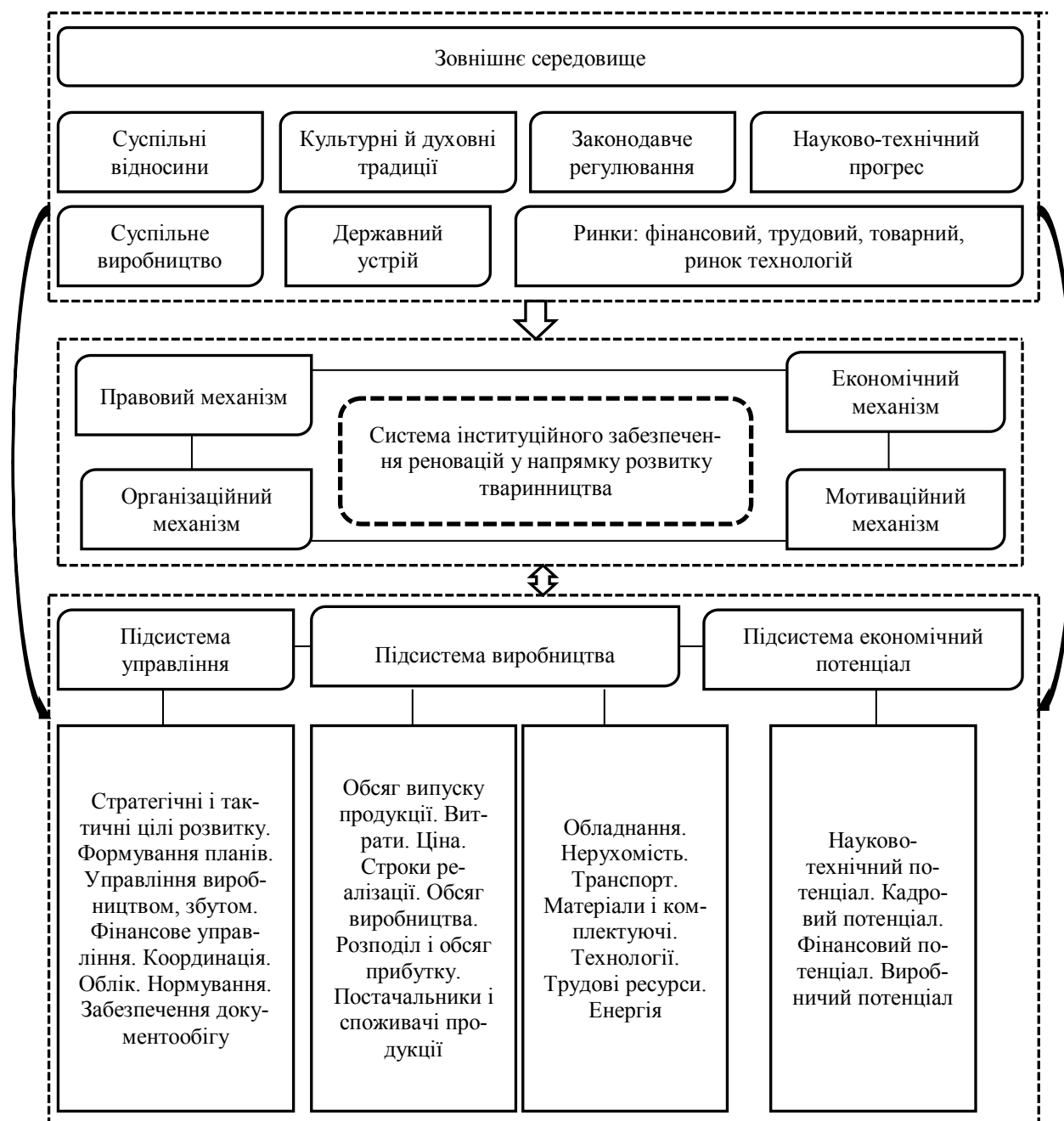

Рис. Інтегрована система інституційного забезпечення реновацій у контексті стратегічного розвитку виробничо-господарської діяльності підприємств тваринництва

Серед головних умов формування та забезпечення ефективного функціонування запропонованої системи, які необхідно обов'язково врахувати, такі: кон'юнктура світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства; рівень внутрідержавного споживання та ціни на створений продукт; інфраструктурно-обслуговуюча складова та її функціональні можливості та стан; державна регулятивна політика щодо аграрного бізнесу та механізм саморегулювання; регіональні особливості розвитку агробізнесу й сільських територіальних утворень; інноваційно-інвестиційна складова розвитку аграрного виробництва на селі.

Висновки і пропозиції. Отже, тваринництво є одним із найбільш складних комплексів серед інших галузей агросфери, від розвитку якого багато в чому залежить продовольча безпека країни. Тому система ведення тваринництва, що інтегрує вирішення

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

всього комплексу проблеми збільшення обсягу виробництва продуктів тваринництва, їх збереження і поліпшення якості в умовах ринку, повинна являти собою науково обгрунтовані моделі організації раціональної побудови сільськогосподарського виробництва продукції тваринництва та інших суміжних галузей агропромислового виробництва.

Вирішення проблем реновації та розвитку підприємств тваринництва вимагає комплексного підходу, формування єдиної стратегії й механізму розвитку підприємств на основі міжгалузевої інтеграції і активізації інноваційних процесів. Реновація тваринництва має ґрунтуватися на перебудові моделі його ведення за мережевим принципом на основі розробки прогресивних ресурсозберігаючих маловитратних механізованих технологій виробництва і переробки продукції по замкнутому циклу з використанням новітніх проектно-технологічних рішень.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економічний простір*. 2015. № 100. С. 125–135.
2. Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 440 с.
3. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2016 рік. К.: ДССУ, 2017. 120 с.
4. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51–55.
5. Наумов О. Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 93–100.
6. Щербата М. Ю. Управління оборотними активами молокопереробних підприємств АПВ. *Бізнес-навігатор*. 2014. № 1. С. 155–159.
7. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L. The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2017. № 2. P. 128–133.
8. Gryshova I. Yu., Strielkowski W. Ukrainian labour migration in the Czech Republic. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 4 (8). С. 224–231.
9. Митяй О. В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9-1. Ч. 1. С. 57–60.

References

1. Gryshova, I. Yu. (2015). Priority directions of restructuring as a method of increasing the competitiveness of agrarian enterprises [Priority directions of restructuring as a method of increasing the competitiveness of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 100, 125–135 [in Ukrainian].
2. Dovhan, L. Ye., Karakai, Yu. V., Artemenko, L. P. (2011). *Stratehichne upravlinnia [Strategic management]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Realizatsiia produktsii silskohospodarskymu pidpriemstvamy za 2016 [Implementation of agricultural products by 2016]. Kyiv: DSSU [in Ukrainian].
4. Malik, M. Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On Sustainable Development of Rural Areas]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 5, 51–55 [in Ukrainian].
5. Naumov, O. B. (2017). Stratehichni vektory derzhavnoho rehuliuвання ahropromyslovoho vyrobnytstva: instrumenty ta metody konsolidatsii resursiv rozvytku [Strategic vectors of state regulation of agro-industrial production: tools and methods of consolidation of development resources]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 4, 93–100 [in Ukrainian].
6. Shcherbata, M. Iu. (2014). Upravlinnia oborotnyimi aktyvamy molokopererobnykh pidpriemstv APV [Management of working assets of dairy processing enterprises]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, 1, 155–159 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L. (2017). The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2, 128–133 [in Ukrainian].

8. Gryshova, I. Yu., Strielkowski, W. (2016). Ukrainian labour migration in the Czech Republic. *Scientific bulletin of Polissia*, 4 (8), 224–231 [in Ukrainian].

9. Mytaii, O. V. (2014). Alternatyvni dzhherela pidtrymky ta zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv ahroprodovolchoi sfery [Alternative sources of support and strengthening of economic safety of enterprises in the agro-food sector]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: "Ekonomichni nauky" – Scientific Herald of Kherson State University. Series: «Economic Sciences»*, 9-1, part 1, 57–60 [in Ukrainian].

Лівінський Анатолій Іванович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри генетики, розведення та годівлі сільськогосподарських тварин, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Ливинский Анатолий Иванович – кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры генетики, разведения и кормления сельскохозяйственных животных, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65012, Украина).

Livinsky Anatoliy – PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Genetics, Breeding and Feeding of Farm Animals, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovskaya Str., 65012 Odessa, Ukraine).

УДК 338.48

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-47-54

Анна Романова

МОЛОДІЖНИЙ ТУРИЗМ ЯК ТРЕНД СУЧАСНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Анна Романова

МОЛОДЕЖНЫЙ ТУРИЗМ КАК ТРЕНД СОВРЕМЕННОЙ
ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ

Anna Romanova

YOUTH TOURISM AS A MODERN TOURISM INDUSTRY TREND

У статті уточнено та наведено визначення таких понять, як «молодіжний туризм», «студентський туризм», «туризм міленіалів», «туризм “покоління Z”».

Подано функції молодіжного туризму, такі як: зміцнення економіки дестинації за рахунок внутрішніх та в'їзних молодіжних туристів; ознайомлення з історичною та культурною спадщиною країни та інших держав; актуалізація в молодих людях почуття національної самосвідомості та патріотизму, але водночас виховання поваги й терпимості до побуту та звичаїв інших національностей і народів; забезпечення багатостороннього розвитку особистості. Перераховано види молодіжного туризму: студентський туризм; туризм міленіалів; туризм «покоління Z». Проаналізовано глобальні тенденції кожного з цих видів туризму.

Досліджено характерні риси міленіалів, а також сформульовано їхні основні потреби в подорожах: формування попиту «тут і тепер»; необхідність підключення до швидкісного Інтернету; потреба постійно підтримувати зв'язок зі своїми гостями (соціальні мережі, додатки, смс-розсилка та дайрект-мейл, промоакції тощо); необхідність знати своїх відвідувачів (як потенційних, так і реальних): формувати бази даних, проводити маркетингові дослідження; потреба персоналізувати продукти, послуги і досвід; вагомість е-маркетингу. Оцінено ситуацію розвитку молодіжного туризму в Україні, яка характеризується слабкою активністю. Надано рекомендації щодо активізації молодіжного туризму в Україні.

Ключові слова: молодіжний туризм; студентський туризм; міленіали, «покоління Z»; туристична індустрія; е-туризм.

Рис.: 4. Бібл.: 13.

В статье уточнены и приведены определения таких понятий, как «молодежный туризм», «студенческий туризм», «туризм миллениалов», «туризм “поколение Z”».

Подаются функции молодежного туризма, такие как: укрепление экономики дестинации за счет внутренних и въездных молодежных туристов; знакомство с историческим и культурным наследием страны и других государств; актуализация в молодых людях чувства национального самосознания и патриотизма, но одновременно воспитание уважения и терпимости к быту и традициям других национальностей и народов, обеспечение многостороннего развития личности. Перечислены виды молодежного туризма: студенческий туризм; туризм миллениалов; туризм «поколения Z». Проанализированы глобальные тенденции каждого из этих видов туризма.

Исследованы характерные черты миллениумов, а также сформулированы их основные потребности в путешествиях: формирование спроса «здесь и теперь»; необходимость подключения к скоростному Интернету; потребность постоянно поддерживать связь со своими гостями (социальные сети, приложения, смс-рассылка и дайрект-мейл, промоакции и т. д.); необходимость знать своих посетителей (как потенциальных, так и реальных): формировать базы данных, проводить маркетинговые исследования; потребность персонализировать продукты, услуги и опыт; весомость е-маркетинга. Оценена ситуация развития молодежного туризма в Украине, которая характеризуется слабой активностью. Даны рекомендации по активизации молодежного туризма в Украине.

Ключевые слова: молодежный туризм; студенческий туризм; миллениалы; «поколение Z»; туристическая индустрия; е-туризм.

Рис.: 4. Библ.: 13.

Such concepts as youth tourism, student tourism, tourism of the Millennials, «Generation Z» tourism have been clarified and defined in the article.

The functions of youth tourism have been given, namely: strengthening of the economy of the destination through domestic and inbound youth tourists; acquaintance with the historical and cultural heritage of the country and other states; actualization of national consciousness and patriotism among young people and upbringing of respect and tolerance to the life and customs of other nationalities and peoples; ensuring multilateral development of personality. The types of youth tourism have been listed: student tourism; tourism of the Millennials; «Generation Z» tourism. The global tendencies of each of these types of tourism have been analyzed.

The characteristics of the millennials have been researched and their main travel needs have been formulated: formation of «here and now» demand; the necessity to connect to high-speed Internet; the necessity to constantly keep in touch with the guests (social networks, applications, SMS-mailing and direct-mail, promotions, etc.); the necessity to know your visitors (both potential and real): to create databases, to conduct marketing researches; the necessity to personalize products, services and experiences; the importance of e-marketing. The situation of youth tourism development in Ukraine, which is characterized by weak activity, is estimated. Recommendations on intensification of youth tourism in Ukraine have been given.

Keywords: youth tourism; student tourism; millennials; «generation Z»; tourism industry; e-tourism.

Fig.: 4. References: 13.

JEL Classification: Z30

Постановка проблеми. За останні роки відбулися відчутні трансформації соціально-демографічного портрета споживача туристичних послуг. З одного боку, новою найчисельнішою категорією, яка буде диктувати тренди туристичного попиту найближчі 20 років, стало покоління молодих людей, народжених якраз напередодні чи у 2000-х («міленіали» від англ. millennials, «покоління Z»), але з іншого боку, спостерігається таке явище, як старішання туристів, а саме популярність подорожування на пенсії. Розуміння поведінкових реакцій нових категорій туристів та їхніх потреб – необхідна умова для розвитку туристичних дестинацій та успішного функціонування турбізнесу.

Водночас на тлі глобальної активізації молодіжного туризму в Україні індустрія молодіжного туризму залишається малоактивною. Негативні тенденції у сфері туризму та подорожування української молоді підсилює відсутність скоординованої державної політики в розвитку індустрії гостинності як такої та нестача фахових економічних, зокрема маркетингових досліджень потенційних молодіжних туристів.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження сучасних тенденцій розвитку туристичної індустрії, зокрема у сфері молодіжного туризму, є актуальним для провідних економічних організацій світу. Такі міжнародні авторитетні організації, як Світовий економічний форум (World Economic Forum) [1], Всесвітня туристична організація ООН (UNWTO) [2] та Всесвітня рада з туризму та подорожей (World Travel & Tourism Council) [3] щороку публікують звіти з аналізом сучасного стану та прогнозами розвитку глобальної туристичної індустрії.

На теренах українського наукового простору аналізом, систематизацією та визначенням видів туризму, їх класифікацією, зокрема за віковими особливостями, займаються такі науковці, як М. П. Мальська [4], В. К. Федорченко та І. М. Мініч [5].

Що стосується саме молодіжного туризму, то його найбільше дослідили українські вчені-географи Н. В. Чорненька [6], С. І. Нікітенко [7], О. В. Колотуха [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для забезпечення сталого розвитку молодіжного туризму в Україні необхідно спочатку виділити глобальні тенденції цього провідного напрямку індустрії гостинності, а потім перейти до сучасних реалій розвитку українського молодіжного туризму.

Мета статті. Основною метою статті є винайдення ефективних інструментів розвитку та активізації молодіжного туризму як у світі, так і в Україні. Для цього передбачається розробка рекомендацій для суб'єктів туристичної сфери України.

Виклад основного матеріалу. Молодь країни є основою соціально-економічного та інноваційного розвитку будь-якої держави. *Молодіжний туризм* – це новий, швидкозростаючий у світі сектор туристичної індустрії, орієнтований на юнацтво та підлітків.

До молодіжного туризму можна віднести молодіжні подорожі, пов'язані з пізнавальною, оздоровчою, спортивною, волонтерською, культурно-розважальною діяльністю поза межами постійного місця проживання та навчання. Він характеризується переважно активним, насиченим та недорогим відпочинком, онлайн-плануванням подорожей, більш гнучким графіком, частими, але короткотривалими поїздками.

До функцій молодіжного туризму входять:

– зміцнення економіки дестинації за рахунок внутрішніх та в'їзних молодіжних туристів;

– ознайомлення з історичною та культурною спадщиною країни та інших держав;

– актуалізація в молодих людях почуття національної самосвідомості та патріотизму, але водночас виховання поваги і терпимості до побуту та звичаїв інших національностей і народів;

– забезпечення багатостороннього розвитку особистості [9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Подорожі як рідною країною, так і за кордон, можуть дати підростаючому поколінню:

- можливість для підвищення свого інтелектуального рівня;
- розширити світосприйняття;
- толерантність до різних культур, релігій та традицій;
- здатність сприймати красу навколишнього світу;
- розвиток комунікабельності, самодисципліни, адаптації до умов сучасного життя; формування звички подорожувати в контексті активного дозвілля загалом [9].

За віковою ознакою молодіжний туризм можна поділити на три *основні категорії*:

- *студентський туризм*;
- *туризм міленіалів*;
- *туризм «покоління Z»*.

За дослідженням UNWTO, у 2016 році *студентський туризм* був представлений 270 млн туристів, що становило 23 % всіх прибуттів та спричинило 286 млрд дол. США витрат [10]. При цьому кількість подорожуючих, як і сума витрат цієї категорії, постійно збільшується (рис. 1).

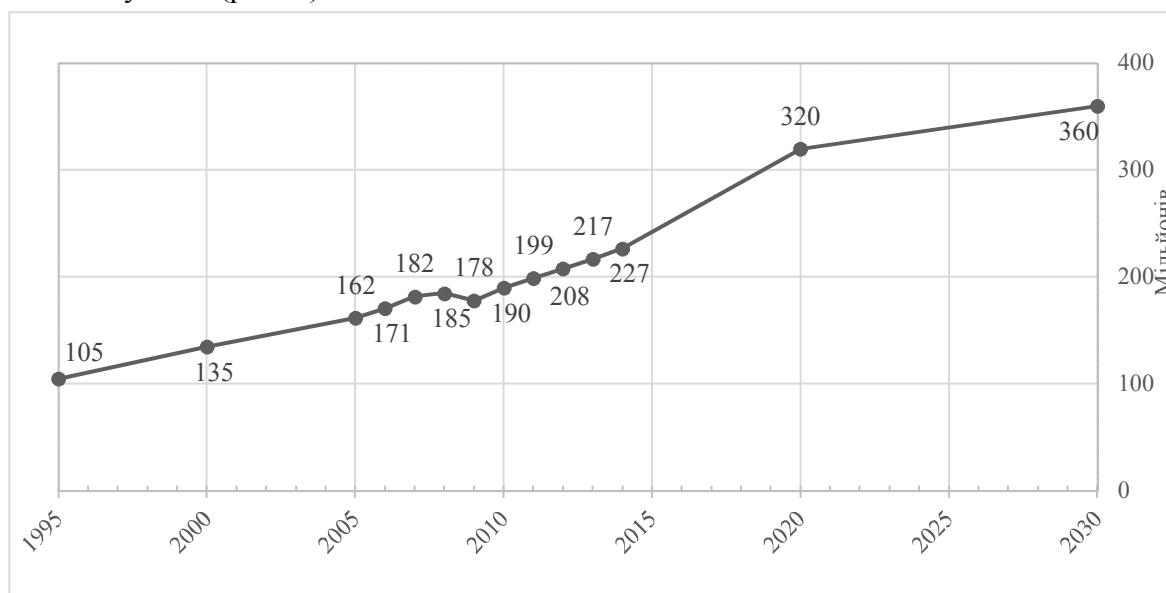

Рис. 1. Студентський туризм (млн прибуттів)

Джерело: [10].

Міленіали – останнім часом це визначення широко використовується для ідентифікації подорожуючих, які відносяться до молоді. За визначенням Всесвітньої туристської організації, це покоління, що народилося в 1980-1995 рр. [2]. Проте це скоріше маркетинговий термін, а не науковий.

Очікується, що міленіали до 2020 року здійснять 320 млн міжнародних екскурсій, що на 47 % більше, ніж у 2013 році, коли подорожуючих було 217 млн. Кожен міленіал під час подорожі в середньому витрачає 3217 дол. США проти 3381 дол. США старшого покоління [10].

Так, покоління міленіалів використовує онлайн-сервіси для планування подорожей, зазвичай, не може визначитись у власних потребах у туристичній поїздці, активно використовує соціальні мережі, любить фотографувати місця відвідин (здебільшого на мобільний телефон), надає перевагу активним видам відпочинку та має нестабільний дохід.

Характерні риси міленіалів:

- виростили в глобалізованому світі, з Інтернетом, активно користуються мобільними пристроями та соціальними мережами;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- проживають переважно в містах;
- мають різне ставлення до роботи та відпочинку (60 % вважають подорожі важливою частиною свого життя [10]);
- прагнуть взаємодії та комунікації;
- шукають реальних вражень;
- прагнуть ділитися враженнями (переважно, схильні висловлювати свої враження віртуально в Інтернеті, а не в реальній розмові);
- здійснюють 4-5 подорожей на рік;
- здійснюють витрати вибірково;
- прагнуть під час подорожі вивчити життя та побут місцевого населення;
- готові до експериментів, надають перевагу видам туризму, пов'язаним з індустрією вражень;
- щиро вірять, що можуть змінити світ, у подорожах воліють не зашкодити навколишньому середовищу.

З огляду на особливості міленіалів, сформулюємо їхні *основні потреби в подорожах*:

- формування попиту «тут і тепер», проте попит характеризується еластичністю;
- необхідність підключення до швидкісного Інтернету (важлива постійна присутність в он-лайн);
- необхідність підключення до мережі своїх гостей (наприклад, безкоштовний бездротовий зв'язок);
- потреба постійно підтримувати зв'язок зі своїми гостями (соціальні мережі, додатки, смс-розсилка та дайрект-мейл, промоакції тощо);
- необхідність знати своїх відвідувачів (як потенційних, так і реальних): формувати бази даних, проводити маркетингові дослідження;
- потреба персоналізувати продукти, послуги і досвід;
- вагомість е-маркетингу.

Якщо проаналізувати фактори, які впливають на розвиток туристичного бізнесу у сфері молодіжного туризму, то найбільш вагомим позитивним чинником буде показник охорони здоров'я в дестинації, а найбільш негативним – тероризм (рис. 2).

Рис. 2. Фактори, які впливають на розвиток туристичного бізнесу
Джерело: [10].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

«Покоління Z» – молоді люди, народжені після середини 90-х, які становлять майже 30 % населення світу, що становить 29 млн міжнародних мандрівників.

Особливості молодіжної туристичної індустрії:

- 1) 40 % усіх витрат на подорожі припадають на їжу та напої;
- 2) найбільше активностей протягом туристичної поїздки припадає на відвідування кафе та ресторанів, на шопінг, а відвідування музеїв відійшло на останнє місце (рис. 3);
- 3) набирає популярності гастрономічний та винний види туризму (41 % представників молоді відвідують виноградники, якщо є така нагода).

Рис. 3. Особливості молодіжної туристичної індустрії

Джерело: [10].

Щодо характеристик статі, то у світі набуває популярності жіночий одиночний туризм. Особливо ця тенденція характерна для міленіалів. На сьогодні близько 80 % рішень про здійснення подорожі приймається саме жінками. І якщо раніше жінка вирішувала та мотивувала поїхати в подорож свого супутника або сім'ю, нині все більше зростає кількість випадків одиночних жіночих подорожей. За даними досліджень, 72 % американок здійснили одиночні подорожі у 2014 році [11].

Розвиток молодіжного туризму в Україні. Станом на 2016 рік, в Україні проживає близько 11,5 млн молодих людей віком від 14 до 35 років, що становить більше 27 % населення [12]. Згідно з дослідженням Київського міжнародного інституту соціології, що проводилося наприкінці травня 2017 року, 44 % українців від 18 до 29 років не планували взагалі кудись виїжджати з метою подорожей та відпочинку. За кордон планували подорожувати лише 6 % молодих людей (рис. 4). Також дуже великий відсоток молодих людей взагалі ніколи не виїжджали за межі України. А серед тих, хто виїжджає – більшість, на жаль, не з метою подорожей, а для працевлаштування [13].

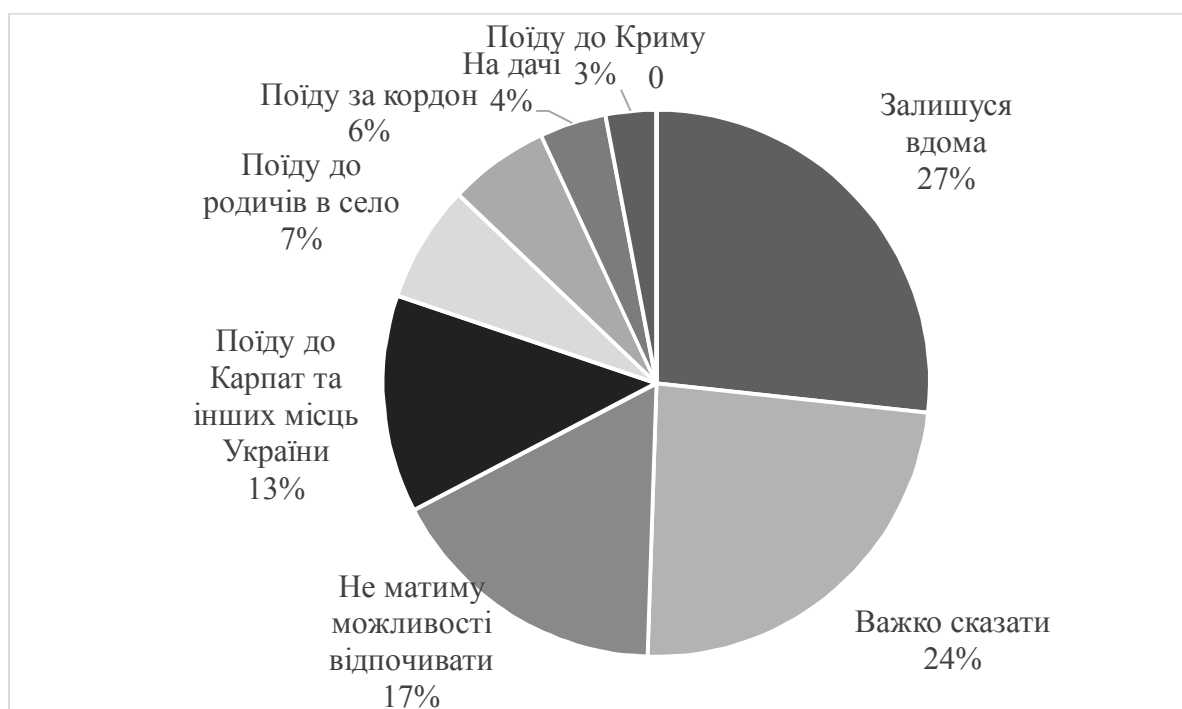

Рис. 4. Як планують відпочивати молоді українці

Джерело: [13].

Основні причини ситуації слабкої туристичної активності української молоді:

- низький рівень соціально-економічного забезпечення молоді;
- нестача сформованого для української молоді туристичного продукту та інформації про нього;
- відсутність культури подорожування, яка формується з дитинства.

Висновки та пропозиції. Враховуючи глобальні тенденції збільшення частки молодіжного туризму, з одного боку, та навпаки, низької активності у сфері туризму та подорожей української молоді, виникає гостра необхідність у державних та місцевих бюджетних програмах для співфінансування внутрішніх подорожей Україною для дітей та молоді, а також виокремлення на державному рівні молодіжного та дитячого внутрішнього туризму – у пріоритетні види розвитку туристичної індустрії.

Пропонується прискорити прийняття нового Закону України «Про молодь», де молодіжний туризм закріплено як один з напрямків державної молодіжної політики.

Це насамперед стосується впровадження спеціалізованих навчальних туристичних програм у навчальних закладах, залежно від вікових та освітніх особливостей дітей та молоді. Такі програми повинні включати в себе ознайомлення дітей та молоді з туристичним потенціалом України. Вони мають передбачати транспортне забезпечення для молодіжних турів, створення мережі недорогих молодіжних засобів розміщення, активізацію туристичних обмінів молодіжними групами з метою навчання, стажування та ознайомлення з традиціями та культурою інших регіонів, обмін спортивними командами тощо.

Крім того, представникам усіх рівнів влади необхідно звернути прискіпливу увагу на молодіжний туризм як складову системи молодіжної політики України та спільно виробити системний підхід у сприянні духовному, інтелектуальному та фізичному розвитку молоді, вихованню в неї громадської свідомості та патріотизму.

Список використаних джерел

1. World Economic Forum: site. URL: <https://www.weforum.org> (Last accessed: 10.02.2018).
2. World Tourism Organization UNWTO: site. URL: <http://unwto.org> (Last accessed: 30.01.2018).
3. World Travel & Tourism Council: site. URL: <https://www.wttc.org> (Last accessed: 11.01.2018).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник для ВНЗ. Київ: Знання, 2008. 661 с.
5. Туристський словник-довідник: навч. посіб. / уклад.: В. К. Федорченко, І. М. Мініч. Київ: Дніпро, 2000. 54 с.
6. Чорненка Н. В. Сучасні тенденції розвитку молодіжного туризму. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 20. С. 66–72.
7. Нікітенко С. І. Розвиток молодіжного та дитячого туризму в незалежній Україні: проблеми та перспективи. *Наукові праці*. 2006. Т. 62. Вип. 49. С. 64–68. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2006/62-49-12.pdf> (дата звернення: 20.01.2018).
8. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку: дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / НАН України, Інститут географії. Київ, 2004. 257 с.
9. Виступ народного депутата України Романової А. А. Формування та реалізація молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації: матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 15 листопада 2017 року / Верховна Рада України, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму. Київ: Парламентське видавництво, 2017. 208 с. (Серія «Парламентські слухання»).
10. Session 3: Change and Innovation: The Digital Revolution and the Millennial Traveller. *5th Global Summit UNWTO on City Tourism «Cities: Local Culture for Global Travellers»*. Luxor, Egypt, 1-2 November, 2016.
11. Burkhard S., Kow N., Fuggle L. Travel Trend Report 2017. Trekksoft ebook library. 2017. 39 p.
12. Державна служба статистики України: сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.12.2017).
13. Пясковська Т. Як планують відпочивати українці. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=700&page=5> (дата звернення: 23.01.2018).

References

1. World Economic Forum: website. www.weforum.org. Retrieved from <https://www.weforum.org>.
2. World Tourism Organization UNWTO: website. <http://unwto.org>. Retrieved from <http://unwto.org>.
3. World Travel & Tourism Council: website. www.wttc.org. Retrieved from <https://www.wttc.org>.
4. Malska, M. P., Antoniuk, N. V., Hanych, N. M. (2008). *Mizhnarodnyi turizm i sfera posluh [International tourism and services]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Fedorchenko V. K., Minich I. M. (Eds.) (2000). *Turystskiyi slovnyk-dovidnyk [Tourist dictionary-directory]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
6. Chornenka, N. V. (2012). Suchasni tendentsii rozvytku molodizhnoho turizmu [Modern tendencies of youth tourism development]. *Heohrafiia ta turizm – Geography and Tourism*, 20. 66–72 [in Ukrainian].
7. Nikitenko, S. I. (2006). Rozvytok molodizhnoho ta dytiachoho turizmu v nezalezhnii Ukraini: problemy ta perspektyvy [Development of Youth and Children's Tourism in an Independent Ukraine: Problems and Prospects]. *Naukovi pratsi – Scientific works*, 62 (49), 64–68. Retrieved from: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2006/62-49-12.pdf> [in Ukrainian].
8. Kolotukha, O. V. (2004). *Dytiacho-yunatskyi turizm v Ukraini yak terytorialna sotsialno-ekonomichna systema: problemy ta perspektyvy rozvytku [Child and youth tourism in Ukraine as a territorial social and economic system: problems and prospects of development]*. (Candidate's thesis). NAN Ukraine, Institute of Geographiophy. Kyiv [in Ukrainian].
9. *Vystup narodnoho deputata Ukrainy Romanovoi A. A. Formuvannia ta realizatsiia molodizhnoi polityky v Ukraini v umovakh detsentralizatsii: materialy parlamentskykh slukhan u Verkhovnii Radi Ukrainy 15 lystopada 2017 roku [Speech by the MP of Ukraine Anna Romanova. Formation and implementation of youth policy in Ukraine in conditions of decentralization: materials of parliamentary hearings in the Verkhovna Rada of Ukraine, November 15, 2017]* (2017). Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
10. Session 3: Change and Innovation: The Digital Revolution and the Millennial Traveller (2016). *5th Global Summit UNWTO on City Tourism «Cities: Local Culture for Global Travellers»*. Luxor, Egypt, 1-2 November [in English].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

11. Burkhard S., Kow N., Fuggle L. (2017). *Travel Trend Report 2017*. Trekksoft ebook library [in English].
12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]: website. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Piaskovska T. (n.d.). *Yak planuiut vidpochyvaty ukrainci [How do the Ukrainians plan to rest?]*. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=700&page=5> [in Ukrainian].

Романова Анна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна), народний депутат України.

Романова Анна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина), народный депутат Украины.

Romanova Anna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing, PR-technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine), Member of the Parliament of Ukraine.

E-mail: romanova.center@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7336-1032>

ResearcherID: N-5962-2017

УДК 330.34.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-55-61

Віктор Рудика

**МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ РІДКОГО
МОТОРНОГО ПАЛИВА**

Виктор Рудика

**МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОЦЕНИВАНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА И ПОТРЕБЛЕНИЯ
ЖИДКОГО МОТОРНОГО ТОПЛИВА**

Victor Rudyka

**METHODOLOGICAL ENSURING OF ESTIMATION OF ENERGY SECURITY
OF UKRAINE IN THE SPHERE OF MANUFACTURING AND CONSUMPTION
OF LIQUID MOTOR FUEL**

У статті на основі аналізу актуальних проблем енергетичної безпеки країни та її окремих компонент обґрунтовано методичне забезпечення оцінювання енергетичної безпеки України у сфері виробництва та споживання рідкого моторного палива, а саме: кон'юнктурний аналіз видового енергетичного ринку за джерелами покриття енергетичних інтересів національного господарства; оцінка інтегрального показника видової енергетичної безпеки за якісними показниками, які розраховано за видовим паливно-енергетичним балансом; позиціонування видового енергетичного ринку за ризиками його енергетичної безпеки.

Ключові слова: енергетична безпека; рідке моторне паливо; енергетичний баланс; ринковий підхід; енергетична система.

Табл.: 1. Бібл.: 16.

В статье на основе анализа актуальных проблем энергетической безопасности страны и ее отдельных компонент обосновано методическое обеспечение оценки энергетической безопасности Украины в сфере производства и потребления жидкого моторного топлива, а именно: конъюнктурный анализ видового энергетического рынка по источникам покрытия энергетических интересов национального хозяйства; оценка интегрального показателя видовой энергетической безопасности по качественным показателям, рассчитанные по видовому топливно-энергетическим балансом; позиционирование видового энергетического рынка по рискам его энергетической безопасности.

Ключевые слова: энергетическая безопасность; жидкое моторное топливо; энергетический баланс; рыночный подход; энергетическая система.

Табл.: 1. Библ.: 16.

In the article, based on an analysis of the current problems of the country's energy security and its individual components, it is reasonable to provide methodological support for the assessment of Ukraine's energy security in the production and consumption of liquid motor fuel, namely: the conjuncture analysis of the specific energy market by sources of covering the energy interests of the national economy; Assessment of the integrated indicator of species energy security by qualitative indicators, calculated by the specific fuel and energy balance; positioning of the specific energy market on the risks of its energy security.

Keywords: energy security; liquid motor fuel; energy balance; market approach; power system.

Table: 1. References: 16.

JEL Classification: O14

Постановка проблеми. Еволюція світового господарства передбачає перманентне підвищення енергетичних інтересів. Зростаючий тренд в енергоспоживанні нездатні здолати навіть радикальні заходи із підвищення енергоефективності, а отже, досягнення піку енергоспоживання не передбачається. Отже, виникає об'єктивне занепокоєння щодо можливості покриття цих потреб у прогнозованому майбутньому. Особливо це стосується рідких вуглеводнів, які нині домінують у світовому паливно-енергетичному балансі. У результаті очікуваного піку видобутку первинних паливно-енергетичних ресурсів унаслідок вичерпання доведеного енергопотенціалу постійно виникають різні за масштабом та силою дії енергетичних кризи, яскравим прикладом яких є нафтові кризи 1973, 1984 та 2008 рр. Намагаючись протистояти енергетичним шокам, практично всі держави у світі актуалізують питання щодо зміцнення енергетичної безпеки національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань енергетичної безпеки присвячено широке коло наукових досліджень, праці міжнародних та національних організацій, професійних бізнес-асоціацій. Зокрема в роботах М. Земляного та В. Баранніка [1], М. Кизима та О. Лелюка [2], А. Михалевича та ін. [3], Charles K. Ebinger [4], J. Jewell [5], В. К. Sovacool [6], L. Yueh [7], J. V. White [8] тощо досліджені різні підходи до оцінки енергетичної безпеки як країни загалом, так і окремих галузей її економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак різноманіття думок ще на етапі постановки проблеми спричиняє плутанину та розмиття границь самого поняття, що в підсумку знижує об'єктивність оцінки та правильність вибору шляхів її зміцнення. Разом з цим у науковій літературі є обмежене коло досліджень за видовими складовими паливно-енергетичного балансу [9–11], що призводить до усереднення результатів оцінювання та не сприяє «розшивці вузьких місць» енергетичного ланцюга. Актуальність проблеми енергетичної безпеки проголошується в національному законодавстві та знаходить своє місце у стратегічних документах розвитку України, проте носить здебільшого декларативний характер та не передбачає операціоналізації на програмно-цільовому рівні. Тому розробка відповідного методичного забезпечення оцінювання енергетичної безпеки України у сфері виробництва та споживання рідкого моторного палива набуває все більшої актуальності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методичного забезпечення оцінювання енергетичної безпеки України у сфері виробництва та споживання рідкого моторного палива на основі ринкового підходу.

Виклад основного матеріалу. У процесі стратегування розвитку України в контексті впровадження моделі посилення національної безпеки питанням енергетичної безпеки відводиться особливе місце. Однак усвідомлення її пріоритетності не підкреслюється чітким розумінням проблем її виникнення. Слід зазначити, що енергетичну безпеку України в більшості наукових праць розглядають у контексті інтеграції в енергетичну систему ЄС. Прийняті Україною міжнародні зобов'язання мають за мету сприяння безпеці енергопостачань за умов розвитку конкуренції в енергетичній сфері.

Зокрема в Договорі до Енергетичної Хартії та Заключному акті до неї [12] місце енергетичної безпеки прямо не визначено, окремі складові розглядаються через надійність транзиту енергоресурсів. Даним документом заохочується міжнародне співробітництво у вжитті заходів з ослаблення наслідків перебоїв у забезпеченні енергетичними матеріалами і продуктами.

У Договорі про заснування Енергетичного співтовариства [13] одним із головних завдань визначено безпеку енергопостачань. При цьому поліпшення безпеки постачання розглядається в єдиному регуляторному просторі за допомогою запровадження стабільного інвестиційного клімату. Затверджено необхідність складання звіту з безпеки постачання раз на два роки, який описує, зокрема, багатоманітність поставок, технологічну безпеку, географічне походження імпортованих енергоносіїв. Не передбачається необхідності змін енергетичної політики та практики закупівель.

У Меморандумі про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та ЄС [14] безпеці енергопостачань відводиться супровідна роль у досягненні головної мети Меморандуму. Цим документом передбачається повна інтеграція енергетичних ринків України та ЄС в інтересах споживачів та з огляду на необхідність взаємного посилення безпеки енергопостачання та охорони довкілля в енергетичній галузі. Визначені також прагнення України та ЄС до зміцнення взаємної енергетичної безпеки на основі принципів солідарності та довіри.

Проте прийняті Україною міжнародні зобов'язання не мають прямих юридичних зобов'язань щодо зміцнення енергетичної безпеки та зміни енергетичної політики держави, натомість більша увага цьому питанню приділена на рівні дипломатичних документів між Україною та ЄС та полягає в гарантуванні безпеки енергопостачань кожній стороні.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, аналіз вищезазначених національних та міжнародних нормативно-правових документів дає змогу визначити енергетичну безпеку як атрибутивну складову енергетичної політики держави та сталого розвитку національного господарства, а отже, її об'єктивна оцінка становить важливе завдання державного регулювання.

Численні теоретико-методологічні дослідження проблеми енергетичної безпеки спричиняють відсутність консенсусу щодо змістової сутності самого поняття, а також методів її оцінювання. Серед найбільш часто представлених складових, що входять до змісту поняття «енергетична безпека, виділяються [15]:

- енергетична доступність, що віддзеркалює надійність та диверсифікацію енергопостачань, а також геополітичні ризики;
- достатність потужностей енергетичної інфраструктури на всіх етапах енергетичного ланцюга для надійного забезпечення енергією у коротко- та довгострокових періодах;
- цінова доступність енергії, яка відображає абсолютний рівень цін, їхню волатильність, а також ступінь розвитку конкуренції на енергетичному ринку;
- соціальні ефекти, що визначають спроможність населення задовольняти базові енергетичні потреби;
- екологізація енергетики, яка характеризує ступінь шкідливого впливу на навколишнє середовище, спричиненого споживанням первинних енергоресурсів та енергоносіїв;
- державна підтримка енергетики, що визначає ефективність управлінських рішень для здолання короткочасних збоїв в енергопостачанні та здатність гарантувати стабільність енергопостачань у довгостроковому періоді;
- енергоефективність, яка спрямована на зниження рівня енергетичних потреб у суспільстві за допомогою впровадження менш енергомістких технологій, організації високоефективних енергосистем, а також застосування найкращих практик управління енергоспоживанням.

Систематизація складових енергетичної безпеки доводить, що загальноприйнятою думкою є включення «енергетичної доступності» до змісту поняття «енергетична безпека». Інші складові носять комплементарну роль стосовно цієї складової. Серед учених немає консенсусу щодо доцільності їх включення до змістової сутності енергетичної безпеки.

Зважаючи на це, можемо зробити припущення та довести надалі тотожність понять «енергетична безпека» та «безпека енергопостачань», під якими будемо розуміти надійність забезпечення енергетичних інтересів національного господарства за дійсної кон'юнктури енергетичного ринку. Таким чином, в епіцентрі енергетичної безпеки перебувають енергетичні інтереси суспільства, тобто споживчий попит на конкретний вид паливно-енергетичних ресурсів або кінцеву енергію, які можна задовольнити різними джерелами. При цьому дисбаланси кон'юнктури енергетичного ринку призводять до ризиків енергетичної безпеки, серед яких доцільно виділити:

- ресурсні ризики внаслідок вичерпання енергетичного потенціалу національного господарства;
- внутрішні ризики, спричинені недосконалістю функціонування енергетичних об'єктів національного господарства;
- експортні ризики, що виникають через залежність національних виробників від зовнішніх ринків збуту;
- імпорتنі ризики, що зумовлені залежністю національного споживача від імпорتنих енергопостачань;
- торговельні ризики, що є наслідком побудови недосконалих відносин на енергетичному ринку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Дослідження енергетичної безпеки доцільно проводити за окремими видами енергетичних ринків, покликаними задовольняти певні енергетичні інтереси суспільства, оскільки більшість потреб не є взаємозамінними. Кожному енергетичному ринку національного господарства властивий свій набір ризиків, що й ідентифікують модель його національної енергетичної безпеки. Таким чином, основу дослідження енергетичної безпеки становить ринковий підхід.

Енергетична безпека являє собою узагальнююче поняття різних складових та компонентів, яке неможливо охарактеризувати єдиним індикатором. Відсутність консенсусу щодо змісту цього поняття призводить до різноманіття методичних підходів до його оцінювання. Найчастіше для оцінки енергетичної безпеки використовується система індикаторів, розподілених за компонентами та агрегованих у зваженому стандартизованому вигляді в єдиний інтегральний показник, який і є мірилом енергетичної безпеки. Для оцінювання енергетичної безпеки використовуються від 2 до 68 часткових індикаторів енергетичної безпеки.

Одне з перших досліджень енергетичної безпеки було проведено МЕА серед країн-членів ОЕСР, в якому було запропоновано двофакторну модель оцінки. Індикаторами оцінки виступали ціна енергії та її фізична доступність [15]. Однак зазначений підхід не отримав значного поширення та згодом був замінений на модель оцінки короткострокової енергетичної безпеки (MOSES – Model of Short-term Energy Security), розроблену Дж. Джуел, яка передбачає позиціонування країн світу за 35 індикаторами короткострокової енергетичної безпеки (табл.), розподілених за компонентами – видами паливно-енергетичних ресурсів [5].

Таблиця

Методичний підхід до оцінки енергетичної безпеки за моделлю MOSES

Компонента	Параметр		Індикатор
Сира нафта	Зовнішній	Ризик	Залежність від нетто-імпорту
			Середньозважена політична стабільність постачання
		Стійкість	Точки входу (порти і трубопроводи)
	Внутрішній		Різноманітність постачальників
		Ризик	Частка видобутку на шельфі
		Стійкість	Волатильність внутрішнього виробництва
Нафтопродукти	Зовнішній	Ризик	Залежність від нетто-імпорту
			Різноманітність постачальників
		Стійкість	Точки входу (порти і трубопроводи)
	Внутрішній	Стійкість	Кількість НПЗ
			Гнучкість інфраструктури нафтопереробки
			Рівень запасів
Природний газ	Зовнішній	Ризик	Залежність від нетто-імпорту
			Середньозважена політична стабільність постачання
		Стійкість	Точки входу (порти і газотрубопроводи)
	Внутрішній		Різноманітність постачальників
		Ризик	Частка видобутку на шельфі
		Стійкість	Добова продуктивність зі свердловин і запаси зрідженого газу
Вугілля	Зовнішній		Інтенсивність споживання природного газу
		Ризик	Залежність від нетто-імпорту
		Стійкість	Точки входу (порти та залізничні шляхи)
	Внутрішній		Різноманітність постачальників
		Ризик	Частка підземного видобутку
Гідроенергія	Внутрішній	Ризик	Щорічна волатильність виробництва
Атомна енергія	Внутрішній		Незаплановані відключення реакторів
			Середній вік атомних електростанцій
	Стійкість		Різноманітність моделей реакторів
			Кількість атомних електростанцій

Джерело: [9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Нині ця методика представляє офіційну позицію МЕА щодо особливостей оцінки енергетичної безпеки. На відміну від інших методичних підходів, MOSES не передбачає агрегування часткових показників енергетичної безпеки, а передбачає позиціонування країн світу за ризиками та стійкостями енергетичної безпеки.

Інший методичний підхід до оцінювання енергетичної безпеки був розроблений Інститутом енергії XXI століття при Торгівельній палаті США [16], який передбачає інтегральну оцінку ризиків енергетичної безпеки за 28 індикаторами, розподіленими за 8 компонентами: глобальнозначущі види палива; імпорт палива; грошові витрати на енергію; волатильність цін та енергоринку; інтенсивність споживання енергії; електроенергетика; транспортний сектор; екологічність.

Оцінювання зазначеного індексу здійснюється періодично для 25 країн світу, серед яких є й Україна. Інститутом економічних досліджень країн Азії (ERIA – Economic Research Institute for ASEAN and East Asia) розроблено інший методичний підхід до оцінки енергетичної безпеки, який ґрунтується на 16 часткових показниках за 9 компонентами.

Всесвітня енергетична рада (WEC – World Energy Council) розглядає енергетичну безпеку, разом з енергетичною рівністю та стійкістю в навколишньому середовищі, як енергетичну систему та передбачає оцінку індексу енергетичної стійкості, який також включає контекстну продуктивність. Безпосередньо енергетична безпека оцінюється за 6 показниками, а індекс стійкості енергії враховує 22 показники. Усі часткові індикатори в компонентах та безпосередньо компоненти є рівноцінними.

Оцінювання індексу стійкості енергії WEC здійснює щорічно для 125 країн світу, що передбачає розрахунок як інтегрального показника, так і позиціонування країн світу за окремими компонентами.

Всесвітній економічний форум (WEF – World Economic Forum) розглядає оцінку енергетичної безпеки у складі індексу ефективності енергетичної архітектури (EAPI – Energy Architecture Performance Index), який враховує 3 компоненти: економічне зростання та розвиток, стійкість у навколишньому середовищі, доступ до енергії та безпеку, – кожен з яких оцінюється 6 частковими показниками.

Україна оцінює енергетичну безпеку у складі економічної безпеки національного господарства. Затверджена національна методика не передбачає виокремлення компонент енергетичної безпеки, а загальний її рівень запропоновано оцінювати за 10 частковими індикаторами, які відображають різні види паливно-енергетичних ресурсів, а також якісні показники раціональності побудови агрегованого паливно-енергетичного балансу. Крім цього, до часткових показників енергетичної безпеки включено показники стану та можливостей розвитку енергетичної інфраструктури.

Висновки і пропозиції. Таким чином, є широке коло досліджень з питань концептуалізації та методичних підходів до оцінки енергетичної безпеки, при цьому їх різноманіття постійно збільшується. Науковці виділяють декілька компонентів, які можуть бути включені до змісту цього поняття, однак загальноприйнятою є думка, що її основу становить енергетична доступність, що визначає можливості забезпечення енергетичних інтересів суспільства. Склад часткових показників-індикаторів також широко диверсифікований, залежно від авторського розуміння компонентів енергетичної безпеки, тому її оцінка має суб'єктивний зміст. Проте розрахунок рівня енергетичної безпеки за багатьма з методичних підходів є одноразовим та зумовлений цілями дослідження.

У цьому дослідженні доведено доцільність використання ринкового підходу до оцінки енергетичної безпеки та визначення її з позиції збалансованості кон'юнктури конкретного енергетичного ринку. Отже, основними етапами такої оцінки енергетичної безпеки є:

- кон'юнктурний аналіз видового енергетичного ринку за джерелами покриття енергетичних інтересів національного господарства;
- оцінювання інтегрального показника видової енергетичної безпеки за якісними показниками, які розраховано за видовим паливно-енергетичним балансом;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– позиціонування видового енергетичного ринку за ризиками його енергетичної безпеки.

Запропонований трьохетапний процес оцінювання енергетичної безпеки дозволить чітко усвідомити її проблеми, а, отже, сприятиме вибору дієвих напрямів їх зміцнення.

Список використаних джерел

1. Земляний М., Бараннік В. Критерії оцінки та показники енергетичної безпеки. Концептуальні підходи / Національний інститут Стратегічних досліджень НАН України. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/november08/19.htmhtml> (дата звернення: 15.02.2018).
2. Кизим М. О., Лелюк О. В. Нетрадиційний природний газ у світі та Україні: запаси та перспективи видобутку: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2012. 156 с.
3. Михалевич А., Поплавский П., Римко Д. Методика оценки энергетической безопасности Беларуси и Литвы / Институт энергетики Национальной академии наук Беларуси. URL: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_2029-0225.V_12.PG_35-48/DS.002.2.01.ARTIC (дата звернення: 17.01.2018).
4. Ebinger Charles K. The Meaning of Energy Security Depends on Who You Are / The Brookings Institution. URL: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/10/10-energy-security-ebinger> (Last accessed: 15.02.2018).
5. Jewell J. The IEA model of short-term energy security (MOSES) / IEA, 2011. URL: https://www.iea.org/media/freepublications/oneoff/moses_paper.pdf (Last accessed: 20.12.2017).
6. Sovacool B. K., Ishani Mukherjee, Ira Martina Drupady, Anthony L D'Agostino. Evaluating energy security performance from 1990 to 2010 for eighteen countries. *Energy*. 2011. № 36 (10). Pp. 5846-5853.
7. Yueh L. An International Approach to Energy Security / World Economic Forum, Global Agenda Council of Energy Security. URL: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=116594> (Last accessed: 22.12.2017).
8. White J. B. Wall Street Journal: Chamber Attempts to Put Number on Energy Security / Institute for 21st Century Energy. URL: <http://www.energyxxi.org/wall-street-journal-chamber-attempts-put-number-energy-security> (Last accessed: 20.12.2017).
9. Measuring Short-Term Energy Security / International Energy Agency. URL: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Moses.pdf> (Last accessed: 03.11.2017).
10. Global Energy Assessment. Energy and Security / International Institute for Applied Systems Analysis. URL: <http://www.iiasa.ac.at/web/home/research/Flagship-Projects/Global-Energy-Assessment/Chapter5.en.html> (Last accessed: 20.12.2017).
11. Indicators for sustainable energy development: An initiative by the International Atomic Energy Agency / I. A. Vera and other. *Natural Resources Forum*. 2005. № 29. Pp. 274–283. URL: https://www.iaea.org/OurWork/ST/NE/Pess/assets/NRF_indicators_art05.pdf (Last accessed: 24.12.2017).
12. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів: ратифіковано Законом № 89/98-ВР від 06.02.98). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_056 (дата звернення: 27.01.2018).
13. Договір про заснування Енергетичного співтовариства. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926/print (Last accessed: 22.12.2017).
14. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та ЄС спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії від 24.11.2016. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16 (дата звернення: 02.12.2017).
15. Energy security and climate policy: assessing interactions / OECD|IEA, 2007. URL: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/energy_security_climate_policy.pdf (Last accessed: 12.12.2017).
16. International Index of Energy Security Risks: Assessment Risks in A Global Energy Market / Institute for 21st Century Energy. U.S. Chamber of Commerce. URL: <http://www.energyxxi.org/sites/default/files/InternationalIndex2012.pdf> (Last accessed: 15.12.2017).

References

1. Zemlyanij, M., Barannik, V. (n.d.). *Kriterii otsinky ta pokaznyky enerhetychnoi bezpeky. Kontseptualni pidkhody [Criteria for evaluation and indicators of energy security. Conceptual approaches]*. www.niss.gov.ua. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/november08/19.htmhtml>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Kyzym, M. O. (2012). *Netradytsiyni pryrodnyi haz u sviti ta Ukraini: zapasy ta perspektyvy vydobutku* [Unconventional natural gas in the world and Ukraine: stocks and prospects of extraction]. Kharkiv: INZhEK [in Ukrainian].
3. Mihalevich, A., Poplavskii, P. & Rimko, D. (n.d.). *Metodika otsenki energeticheskoi bezopasnosti Belarusi i Litvy Institut energetiki Nacionalnoj akademii nauk Belarusi. [Methodology for assessing the energy security of Belarus and Lithuania]*. Retrieved from http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_2029-0225.V_12.PG_35-48/DS.002.2.01.ARTIC.
4. Ebinger, Charles K. (n.d.). The Meaning of Energy Security Depends on Who You Are. *www.brookings*. Retrieved from <http://www.brookings.edu/research/opinions/2011/10/10-energy-security-ebinger>.
5. Jewell, J. (2011). *The IEA model of short-term energy security (MOSES)*. IEA. Retrieved from https://www.iea.org/media/freepublications/oneoff/moses_paper.pdf.
6. Sovacool, B. K., Ishani Mukherjee, Ira Martina Drupady, Anthony L D'Agostino (2012). Evaluating energy security performance from 1990 to 2010 for eighteen countries. *Energy*, 36 (10), 5846-5853 [in English].
7. Yueh, L. (n.d.). An International Approach to Energy Security. *World Economic Forum, Global Agenda Council of Energy Security*. Retrieved from <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=116594>.
8. White, J. B. (n.d.). Wall Street Journal: Chamber Attempts to Put Number on Energy Security. *Institute for 21st Century Energy*. Retrieved from <http://www.energyxxi.org/wall-street-journal-chamber-attempts-put-number-energy-security>.
9. Measuring Short-Term Energy Security. *International Energy Agency*. Retrieved from <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Moses.pdf>.
10. Global Energy Assessment. Energy and Security. *International Institute for Applied Systems Analysis*. Retrieved from <http://www.iiasa.ac.at/web/home/research/Flagship-Projects/Global-Energy-Assessment/Chapter5.en.html>.
11. Vera, I. A., Langlois, L. M., Rogner, H. H., Jalal, A. I. & Toth, F. L. (2005). Indicators for sustainable energy development: An initiative by the International Atomic Energy Agency. *Natural Resources Forum*. Retrieved from https://www.iaea.org/OurWork/ST/NE/Pess/assets/NRF_indicators_art05.pdf.
12. *Dogovor do Enerhetychnoi Khartii ta Zakliuchnii akt do nei. Protokol do Enerhetychnoi Khartii z pytan enerhetychnoi efektyvnosti i sumizhnykh ekolohichnykh aspektiv [The Energy Charter Treaty and the Final Act to it. Protocol to the Energy Charter on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects]* (ratified by Law No. 89/98-VR of February 6, 1998). Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_056.
13. *Dohovir pro zasnuvannia Enerhetychnoho spivtovarystva [Treaty on the Establishment of the Energy Community]*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926/print.
14. *Memorandum pro vzaiemorozuminnia shchodo Stratehichnoho Enerhetychnoho Partnerstva mizh Ukrainoiu ta YeS spilno z Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii [Memorandum of Understanding on a Strategic Energy Partnership between Ukraine and the EU jointly with the European Atomic Energy Community]*. (24.11.2016). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16.
15. Energy security and climate policy: assessing interactions (2007). Retrieved from https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/energy_security_climate_policy.pdf.
16. International Index of Energy Security Risks: Assessment Risks in A Global Energy Market. *Institute for 21st Century Energy* Retrieved from <http://www.energyxxi.org/sites/default/files/InternationalIndex2012.pdf>.

Рудика Віктор Іванович – кандидат економічних наук, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, м. Харків, 61166, Україна).

Рудика Віктор Іванович – кандидат економічних наук, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, г. Харьков, 61166, Украина).

Rudyka Victor – PhD in Economics, candidate, Research Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (1-a Engineering side street, 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: giprokoks@ic.kharkov.ua

УДК 342:[005.412:33.012.61-022.51/.55](477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-62-71

*Тетяна Чечетова-Терашвілі***ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ***Татьяна Чечетова-Терашвили***ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ: ПЕРИОДИЗАЦИЯ И КЛАССИФИКАЦИЯ***Tatyana Chechetova-Terashvili***REGULATORY MEASURES TO SUPPORT THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE: PERIODIZATION AND CLASSIFICATION**

У статті досліджено особливості законодавчого забезпечення державної підтримки та стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. Визначено етапи періодизації розвитку законодавчого забезпечення підприємництва в Україні. Здійснено класифікацію нормативно-правового забезпечення державного регулювання та підтримки малого та середнього підприємництва в Україні з виокремленням нових критеріальних ознак: за сферами регулювання/дерегулювання; за характером державного впливу; за призначенням; за хронологією.

Ключові слова: законодавче забезпечення; мале та середнє підприємництво; регулювання; дерегулювання; концепція; періодизація; класифікація.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 19.

В статье исследованы особенности законодательного обеспечения государственной поддержки и стимулирования развития малого и среднего предпринимательства в Украине. Определены этапы периодизации развития законодательного обеспечения предпринимательства в Украине. Разработана классификация нормативно-правового обеспечения государственного регулирования и поддержки малого и среднего предпринимательства в Украине с выделением новых критериальных признаков: по сферам регулирования/дерегулирования; по характеру государственного воздействия; по назначению; по хронологии.

Ключевые слова: законодательное обеспечение; малое и среднее предпринимательство; регулирование; дерегулирование; концепция; периодизация; классификация.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 19.

The article deals with the features of the legislative support of state support and stimulation of the development of small and medium enterprises in Ukraine. The stages of the periodization of the development of legislative support of entrepreneurship in Ukraine are determined. The classification of normative legal support of state regulation and support of small and medium enterprises in Ukraine with the allocation of new criteria is developed: in the spheres of regulation / deregulation; by the nature of state influence; by appointment; in chronology.

Keywords: regulatory measures to support; small and medium-sized entrepreneurship; regulation, deregulation; concept; periodization; classification.

Fig.: 2. Table: 1. References: 19.

JEL Classification: L26; M48

Постановка проблеми. Сприяння розвитку підприємництва виступає на цьому етапі реформування економіки України одним із ключових напрямів трансформаційних перетворень у досягненні конкурентоспроможності національної економіки на міжнародній арені, що підтверджують програмні документи: Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [1], Коаліційна угода [2].

Спрямування зусиль у межах досягнення поставлених цілей реформи регулювання/дерегулювання підприємництва на законодавче забезпечення цього процесу має нині скоріше кількісні ефекти, що проявляються в кількості прийнятих законодавчих та НПА, однак залишаються, на жаль, проблеми, пов'язані з їхньою якістю та узгодженістю між собою. Це спричиняє низку взаємопов'язаних проблем, починаючи з неузгодженості законодавчих актів між собою, закінчуючи проблемами їх реалізації та відсутності організаційного забезпечення. Отже, актуальність дослідження, законодавчого забезпечення політики державної підтримки та стимулювання підприємництва в Україні з визначенням проблем, причин їх виникнення та розробка якісного законодавчого забезпечення розвитку підприємництва є своєчасними та потребує врегулювання.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню різних аспектів функціонування та розвитку малого та середнього підприємництва присвячено роботи багатьох учених, серед яких: К. Воронич, І. Гобир, О. Дикань, Л. Добуляк, М. Мельник, Т. Мельник, Ю. Ольвінська, О. Череп, Г. Швець та ін. Питання державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні та провідних країнах світу висвітлюють у своїх роботах З. Варналій, В. Герасимчук, Г. Колесник, І. Матюшко, І. Труш, Н. Чала, Н. Ясинська та ін.

Визначення не досліджених раніше частин загальної проблеми. Аналіз публікацій науковців за означеною проблемою свідчить, що особливості, пріоритети та напрямки державної підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу є предметом дослідження широкого кола науковців як зі сфери економіки, так і права. Крім того, існує багато наукових публікацій, присвячених державній підтримці малого та середнього підприємництва (МСП) в окремих галузях економіки. Проте на сьогодні залишається актуальною проблема удосконалення законодавчого забезпечення розвитку МСП, з метою забезпечення ефективності цих процесів, яка залишається недостатньою. В основу цього мають бути покладені аналіз теоретичного базису нормативно-правового забезпечення державного регулювання та підтримки МСП, а також аналіз існуючої практики та проблем законодавчого забезпечення державної підтримки та стимулювання розвитку МСП в Україні.

Метою статті є систематизація законодавчого забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на основі дослідження наявних критеріїв класифікації законодавства в цій сфері та розробки нових ознак, що характеризують сферу державного впливу, періодизацію законодавства, призначення та сферу регулювання/дерегулювання.

Виклад основного матеріалу. Періодизацію розвитку законодавчого забезпечення підприємництва в Україні представлено на рис. 1.

Рис. 1. Періодизація розвитку законодавчого забезпечення підприємництва в Україні

На першому етапі слід виділити переваги в законодавчому забезпеченні підтримки, розвитку, регулювання та дерегулювання підприємницької діяльності в Україні: надано визначення поняття підприємство, підприємство, суб'єкт підприємницької діяльності; визначено принципи підприємницької діяльності; зазначено порядок реєстрації підприємств; надано гарантії державної підтримки підприємництва; визначено засади держав-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ного регулювання підприємництва; визначено пріоритетні напрями підприємницької діяльності; створено Комітет (1991), пізніше підрозділ Міністерства економіки України (1995) по сприянню малим підприємствам і підприємництву; затверджено Програму державної підтримки підприємництва в Україні.

Недоліками першого етапу слід вважати: недостатність нормативно-правових актів (НПА), що регулюють усі аспекти підприємницької діяльності через становлення Українського законодавства; не визначено види, параметри, межі державної підтримки підприємництва; дублювання норм в різних НПА; недостатня узгодженість всіх НПА у сфері розвитку підприємництва; гальмування розвитку підприємництва через положення діючих НПА; відсутність системності, підпорядкованості НПА через відсутність головного Закону країни – Конституції тощо.

Другий етап законодавчого забезпечення підприємництва в Україні характеризується активною законотворчістю в межах розвитку підприємницької діяльності; розробкою відповідних НПА щодо державної підтримки та стимулювання розвитку малого підприємництва зі створенням відповідних органів регулювання з елементами дерегуляторного впливу. Однак усе ще було не вирішено проблему значного адміністративного навантаження на населення; відсутності системності в нормативно-правових актах; обмеженості права регіональних органів влади у стимулюванні підприємницької активності на місцях; розгалуженість норм підтримки та розвитку підприємництва в різних НПА відповідно різних сфер, видів діяльності та ін.

Третій етап характеризувався систематизацією нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності, також систематизацією законодавства за сферами регулювання (дозвільна система, реєстраційна система, податкова, бюджетна системи), що характеризується прийняттям Законів України. Його перевагами слід визначити систематизацію основних положень ведення та підтримки господарської діяльності в Україні; законодавче закріплення засад регуляторної політики держави у сфері господарської діяльності; створено Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва; значна кількість Законів та НПА у сфері спрощення ведення бізнесу. Незважаючи на значні зрушення в процесі розвитку МСП все ще залишалося деяке дублювання положень кодексів та законів; неузгодженість законодавства у сфері підприємницької діяльності; зарегульованість підприємницької діяльності; відсутність систематизації НПА за всіма сферами діяльності (зовнішньоекономічна діяльність та ін.).

Перевагами законодавчого забезпечення розвитку підприємництва в Україні в рамках четвертого етапу слід виокремити наступне: спрощено процедуру державної реєстрації та припинення підприємницької діяльності юридичних осіб та фізичної особи-підприємця; спрощено процедуру державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно; спрощено процедури у сфері землеустрою; спрощено процедуру державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця; спрощення проведення реєстраційних дій на окремих територіях; зменшено кількість та спрощено процедури отримання дозвільних документів на здійснення певних видів господарської діяльності; спрощено порядок надання адміністративних послуг; зменшено витрати часу на виконання податкового обов'язку та процедуру реєстрації платників податків; оформлення окремих товарів, проведення банківських операцій; послаблено втручання контролюючих органів у діяльність суб'єктів господарювання.

У результаті аналізу нормативно-правових актів у сфері регулювання підприємницької діяльності на четвертому етапі було виявлено недоліки, які погіршують підприємницький та інвестиційний клімат держави:

- основні зусилля були спрямовані на створення законодавства та нормативно-правової бази, причому виконання реформ оцінювалося за кількісними показниками без урахування якості та дієвості прийнятих актів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- напрями законотворчої та нормотворчої діяльності не в повній мірі відповідають програмним завданням, очікуванням громадянського суспільства та проблемам, ідентифікованим в процесі аналізу міжнародних рейтингів.

Таким чином, проведений аналіз довів важливість законодавчого забезпечення розвитку підприємницької діяльності та доцільність його систематизації з метою подальшого удосконалення.

Як зазначає К. Диковенко, «правове регулювання є головним вираженням регуляторної політики держави в усіх сферах життя суспільства. Діяльність держави, спрямована на врегулювання господарських відносин, відбивається в конкретних нормотворчих діях, а саме: прийнятті певного НАП, який дозволяє, забороняє або приписує діяти належним чином» [3].

Правове регулювання розглядається у Вільній енциклопедії Вікіпедія [4] як «упорядкування суспільних відносин здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток. Держава забезпечує життєдіяльність суспільства як системи через використання влади, а право через нормативне регулювання. Останнє... покликано бути стабілізаційним і заспокійливим фактором завдяки принципам волі і справедливості, які містяться у ньому».

Однак є проблеми низької ефективності НПА через відсутність системності та підпорядкованості внесення змін у чинні НПА, неузгодженість актів між собою та європейськими нормами. Р. Кузьмін підтверджує цю тезу: «система державного управління, яка існує, призвела до появи величезної кількості нормативних актів, які мали внутрішні суперечності та зазнавали досить хаотичних змін» [5, с. 82]. Отже, безсистемність нормативно-правового поля регулювання економічних відносин призводить до відсутності ефективності реалізації НПА та досягненні поставленої мети. На думку В. Мамутова, «норми, які стосуються економічної системи України, виявилися неповними і розкиданими по різних законах» [6, с. 188].

Таким чином, нормативно-правове забезпечення підтримки, регулювання/дерегулювання малого та середнього підприємництва в Україні доцільно класифікувати таким чином (рис. 2).

Доцільно удосконалити класифікацію НПА, що забезпечують державну підтримку, регулювання / дерегулювання економіки, а саме:

- за хронологією (за етапами): початковий (підготовчий) етап (1986–1990); формування державної політики підтримки малого підприємництва (1991–1995); розвиток підприємництва (1996–2002); регуляторний/ дерегуляторний (2003–2011); державна підтримка та дерегулювання підприємництва (2012 р. – по теп. час);

- за сферами регулювання / дерегулювання: НПА у сфері реєстрації; дозвільній сфері, сфері ліцензування, зовнішньоекономічної діяльності, податковій сфері; контрольно-перевірочній діяльності та ін.;

- за характером державного впливу: державна підтримка та стимулювання підприємницької діяльності; державне регулювання підприємницької діяльності; дерегулювання підприємницької діяльності;

- за призначенням: загальні (містять загальні норми регулювання підприємницької діяльності); специфічні (спрямовані на регулювання окремих сфери підприємницької діяльності);

- за рівнем регулювання/дерегулювання: НПА, що розробляються та діють на макро-, мезо- та мікрорівні.

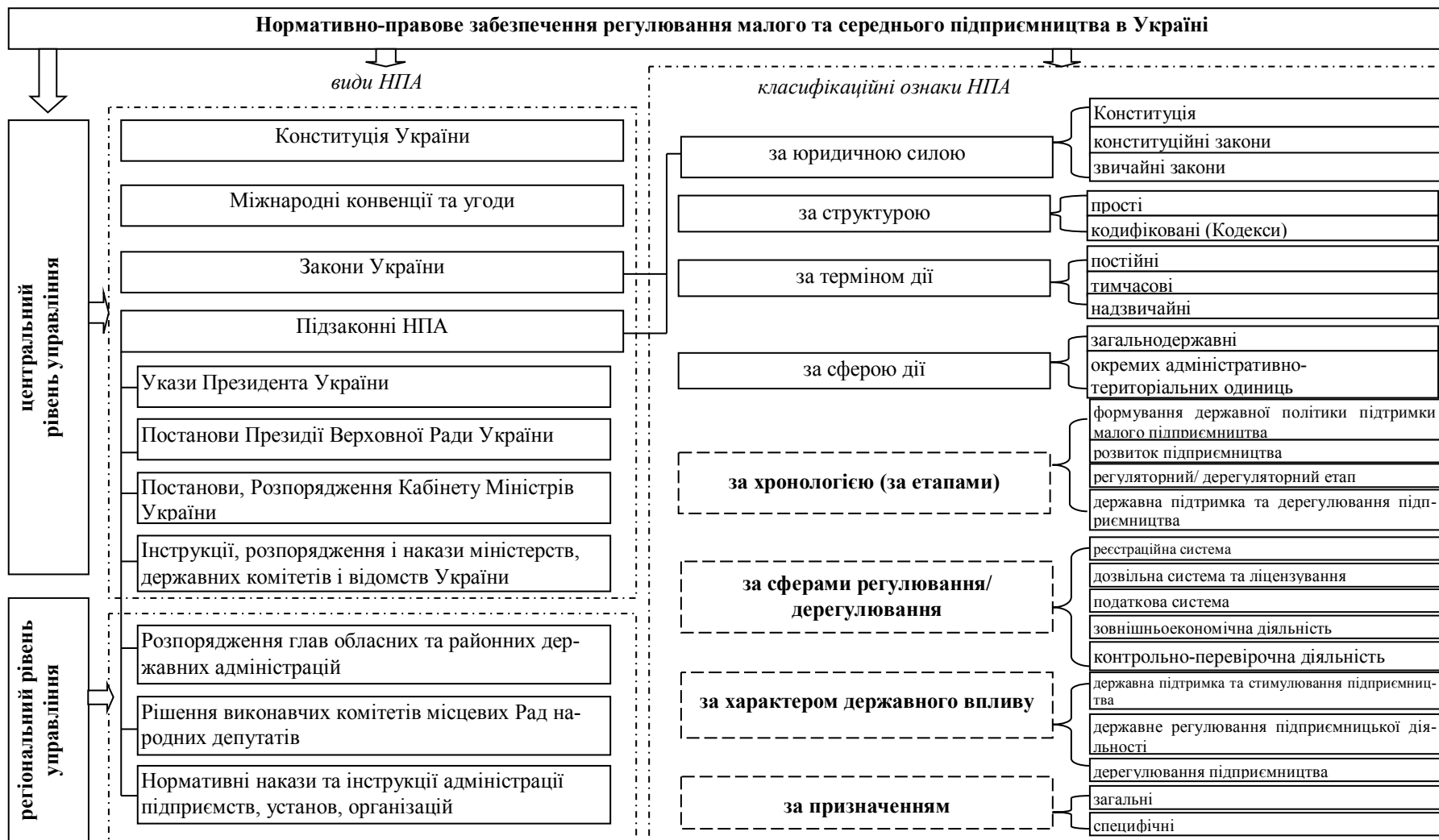

Рис. 2. Класифікація нормативно-правового забезпечення підтримки, регулювання/дерегулювання малого та середнього підприємництва в Україні

Примітки: – наявні в літературі класифікаційні ознаки НПА; – запропоновані автором класифікаційні ознаки НПА

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У таблиці наведено фрагмент класифікації проаналізованих вище НПА у сфері забезпечення розвитку підприємництва в Україні в залежності від запропонованих критеріїв.

Таблиця

Етапи законодавчого забезпечення розвитку підприємництва в Україні залежно від характеру державного впливу, від призначення, від сфери регулювання підприємницької діяльності (фрагмент)

Вид, дата прийняття, номер	Назва НПА / етапи	призначення		характер державного впливу			сфера регулювання				
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Початковий (підготовчий) етап 1986–1990 рр.											
Закон СРСР від 19.11.1986 р.	«Об индивидуальной трудовой деятельности»	+			+						
Закон СРСР від 26.05.1988 р. № 8998-ХІ	«Про кооперацію в СРСР»	+			+						
Закон СРСР від 04.06.90 р. № 1529-1	«Про підприємства в СРСР»	+			+						
I етап – Формування державної політики підтримки малого підприємництва 1991–1995 рр.											
Закон СРСР від 02.04.1991 р. № 2079-1	«Об общих началах предпринимательства граждан в СССР»	+			+	+					
Закон України від 07.02.1991 № 698-ХІІ	«Про підприємство» [7]	+			+	+					
Закон України від 27.03.1991 № 887-ХІІ	«Про підприємства в Україні» [8]	+			+						
...											
II етап - Розвиток підприємництва 1996–2002 рр.											
Постанова КМУ № 404 від 3.04.1996	«Про Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва» [9]	+									
Постанова КМУ від 29 січня 1997 р. № 86	«Про Програму розвитку малого підприємництва в Україні на 1997-1998 роки» [10]	+			+						
Указ Президента України від 23.07.1998 № 817/98	«Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» [11]	+			+	+					
....											
III етап – Регуляторний/ дерегуляторний 2003-2011 рр.											
Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV	Господарський кодекс України	+			+	+	+				
Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV	«Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [12]	+			+						
Указ Президента України від 03.09.2007 № 816/2007	«Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності» [13]	+			+						
Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI	Податковий кодекс України [14]		+		+	+	+			+	
Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI	Бюджетний кодекс України [15]		+	+	+	+					
.....											

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
IV етап – державна підтримка та дерегулювання підприємництва 2012 р. – по теперішній час											
Розпорядження КМУ від 28 серпня 2013 р. № 641-р	«Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» [16]	+		+	+						
Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI	«Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [17]	+		+							
Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII	«Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [18]	+		+							
Кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI	Митний кодекс України [19]		+		+						+
...											

Примітка: 1 – загальні; 2 – специфічні; 3 – державна підтримка та стимулювання підприємницької діяльності; 4 – державне регулювання підприємницької діяльності; 5 – дерегулювання підприємницької діяльності; 6 – реєстраційна система; 7 – дозвільна система та ліцензування; 8 – податкова система; 9 – зовнішньоекономічна діяльність; 10 – контрольна-перевірочна діяльність.

На основі класифікації НПА, що наведена у таблиці, можна зробити такі висновки:

1) на початковому та, переважно, й на I етапі спостерігається превалювання загальних НПА за ознакою «призначення НПА». Це пояснюється тим, що перші етапи характеризуються становленням підприємницької діяльності в Україні та, відповідно, формуванням законодавчого забезпечення державної політики підтримки підприємництва, у тому числі малого та середнього. Наступні етапи характеризуються переважанням специфічних НПА, що спрямовані на регулювання конкретних сфер або видів підприємницької діяльності та зміни до них відповідно до змін у політичній, економічній сферах і норм європейського законодавства;

2) за класифікаційною ознакою «характер державного впливу» спостерігається така ситуація: початковий етап характеризується прийняттям НПА, що регулюють індивідуальну трудову діяльність, діяльність підприємств, однак завдань підтримки чи спрощення процедур на цьому етапі не ставилося.

На першому етапі було покладено початок розробки та законодавчого забезпечення дій з державної підтримки та стимулювання підприємницької діяльності, а також регуляторних функцій держави, що пов'язано з переходом на ринкові відносини.

Другий етап характеризувався активністю в законодавчому забезпеченні розвитку підприємництва, що сприяло появі НПА різного характеру впливу. Однак превалювало все ж таки законодавство у сфері державного регулювання підприємницької діяльності.

Третій етап характеризувався систематизацією законодавства у сфері регулювання підприємницької діяльності з появою ГКУ, ПКУ, БКУ, які мали також елементи регуляторної діяльності держави.

Зважаючи на проблеми попередніх етапів, останній характеризується превалюванням НПА, спрямованих на дерегулювання підприємницької діяльності та стимулювання її розвитку;

3) залежно від сфери регулювання спостерігається така закономірність: пряма пропорційність нарощення кількості НПА за сферами регулювання залежно від етапів, особливо активним з цього погляду став II етап. На III етапі спостерігається систематизація та узагальнення великої кількості НПА та їх групування у кодекси: ГКУ, ПКУ, БКУ, а на останньому етапі й МКУ, що призводить до появи низки законів та постанов щодо внесення змін до кодексів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Така класифікація нормативно-правового забезпечення регулювання підприємницької діяльності має певні переваги:

- по-перше, внесення змін у будь-який НПА приведе до легкого пошуку інших взаємопов'язаних НПА, що регулюють цей напрям, чи об'єкт регулювання/дерегулювання, що знижує ризики невідповідності НПА між собою;

- по-друге, зручність для суб'єктів відстежувати та аналізувати нові НПА сферах, галузях та ін. господарювання суб'єкта;

- по-третє, зручність оцінки дієвості та якості НПА;

- по-четверте, наочність інтенсивності та проблем у законодавчому забезпеченні розвитку підприємництва за сферами, етапами, характером державного впливу і т. ін.;

- по п'яте, така класифікація може бути використана для відстеження результативності реформ з підтримки та стимулювання розвитку підприємницької діяльності.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що з різною інтенсивністю та спрямованістю НПА у сфері стимулювання підприємницької діяльності України вирішували лише деякі проблеми, проте значна кількість питань у сфері регулювання/дерегулювання економіки, які стримують діяльність суб'єктів господарювання в Україні, залишаються і досі не вирішеними.

Залишається кількісні переваги законодавчого забезпечення регулювання підприємницької активності, однак якість цих нормативних документів не завжди відповідає вимогам.

Для вирішення проблем необхідним є: внесення законодавчих змін, забезпечення реалізації політики прозорості та залучення громадськості до контролю за якістю роботи органів державної влади; удосконалення методичного забезпечення оцінювання якості нормативно-правових актів у сфері дерегулювання економіки тощо.

Врегулювання законодавчих суперечностей у сфері державного регулювання підприємницької діяльності дасть змогу підвищити ефективність реформи дерегулювання економіки та дозволить ліквідувати бар'єри підприємницької діяльності в законодавчому аспекті.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020»: затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата звернення: 20.12.2017).

2. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27 листопада 2014 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf> (дата звернення: 10.12.2017).

3. Диковенко К. О. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення державного регулювання господарської діяльності в Україні. *Юридична наука Господарське право*. 2011. № 2. С. 99–100.

4. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org> (дата звернення: 20.12.2017).

5. Кузьмін Р. Р. Підвищення якості господарського законодавства, боротьба з економічною злочинністю потребують вдосконалення регуляторної політики. *Право України*. 2007. № 10. С. 82–85.

6. Мамутов В. К. Законодавче забезпечення економічної політики. Щорічник українського права: зб. наук. пр. / відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2009. № 1. С. 184–191.

7. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 № 698-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 14. Ст. 168.

8. Про підприємства в Україні: Закон України від 27.03.1991 № 887-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 24. Ст. 272.

9. Про Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України № 404 від 03.04.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/404-96-%D0%BF> (дата звернення: 18.11.2017).

10. Про Програму розвитку малого підприємництва в Україні на 1997-1998 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 1997 р. № 86. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/86-97-%D0%BF> (дата звернення: 15.12.2017).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

11. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності: Указ Президента України від 23.07.1998 № 817/98. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/817/98> (дата звернення: 20.12.2017).

12. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 20.12.2017).

13. Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності: Указ Президента України від 03.09.2007 № 816/2007. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/816/2007> (дата звернення: 15.11.2017).

14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, 15-16, 17. Ст. 112. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 20.12.2017).

15. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 16.10.2017).

16. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 641-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80> (дата звернення: 20.10.2017).

17. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України №4618-17 від 22.03.2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 03.12.2017).

18. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> (дата звернення: 02.12.2017).

19. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, 46-47, 48. Ст. 552. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 20.12.2017).

References

1. *Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina 2020» [The Strategy for Sustainable Development «Ukraine 2020»]*. № 5/2015 (January 12, 2015). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.

2. *Uhoda pro koalitsiiu deputatskykh fraktsii «Ievropeiska Ukraina» [Agreement on the coalition of deputy factions «European Ukraine»]*. (November 27, 2014). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf>.

3. Dykovenko, K. O. (2011). Suchasnyi stan normatyvno-pravovoho zabezpechennia derzhavnoho rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v Ukraini [Current state of normative-legal provision of state regulation of economic activity in Ukraine]. *Yurydychna nauka. Hospodarske pravo – Legal science Economic law*, 2, 99–100 [in Ukrainian].

4. *Vilna entsyklopediia [Free Encyclopedia]*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org>.

5. Kuzmin, R. R. (2007). Pidvyshchennia yakosti hospodarskoho zakonodavstva, borotba z ekonomichnoiu zlochynnistiu potrebuieut vdoskonalennia rehuliatornoj polityky [Improving the quality of economic legislation, the fight against economic crime need to improve regulatory policy]. *Pravo Ukrainy – The law of Ukraine*, 10, 82-85 [in Ukrainian].

6. Mamutov, V. K. (2009). Zakonodavche zabezpechennia ekonomichnoi polityky [Legislative support of economic policy]. *Shchorichnyk ukrainskoho prava – Yearbook of Ukrainian Law*, 1, 184–191 [in Ukrainian].

7. Pro pidpriemnytstvo [About entrepreneurship]. № 698-XII (07.02.1991) (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR – Information from the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*, 14, 168 [in Ukrainian].

8. Pro pidpriemstva v Ukraini [About enterprises in Ukraine]. № 887-XII (March 27, 1991) (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR – Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*, 4, 272 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9. *Pro Kontseptsiiu derzhavnoi polityky rozvytku maloho pidpriemnytstva [On the Concept of State Policy for the Development of Small Entrepreneurship]*. № 404 (03.04.1996). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/404-96-%D0%BF>.

10. *Pro Prohramu rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini na 1997-1998 roky [About the Program of Small Business Development in Ukraine for 1997-1998]*. № 86 (29.01.1997). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/86-97-%D0%BF>.

11. *Pro deiaki zakhody z derehulivannia pidpriemnytskoi diialnosti [Some measures to deregulate entrepreneurial activity]*. № 817/98 (23.07.1998). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/817/98>.

12. *Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoi polityky u sferi hospodarskoi diialnosti [On the Principles of State Regulatory Policy in the field of economic activity]*. № 1160-IV (11.09.2003). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

13. *Pro Kontseptsiiu vdoskonalennia derzhavnoho rehulivannia hospodarskoi diialnosti [About the concept of improvement of state regulation of economic activity]*. № 816/2007 (03.09.2007). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/816/2007>.

14. Podatkovyi kodeks Ukrainy [The Tax Code of Ukraine]. № 2755-VI (02.12.2010) (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 13-14, 15-16, 17, 112*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

15. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy [The Budget Code of Ukraine]. № 2456-VI (08.07.2010) (2010). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 50-51, 572*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

16. *Pro skhvalennia Kontseptsii Zahalnoderzhavnoi prohramy rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva na 2014-2024 roky [About the approval of the Concept of the National Program for the Development of Small and Medium Enterprises for 2014-2024]*. № 641-p (August 28, 2013). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.

17. *Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini [About development and state support of small and medium enterprises in Ukraine]*. № 4618-17 (22.03.2012). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

18. *Pro derzhavnu dopomohu subiektam hospodariuvannia [On State Aid to Business Entities]*. № 1555-VII (01.07.2014). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>.

19. Mytnyi kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine]. № 4495-VI (March 13, 2012) (2012). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 44-45, 46-47, 48, 552*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

Чечетова-Терашвілі Тетяна Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, м. Харків, 61166, Україна).

Чечетова-Терашвили Татьяна Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, г. Харьков, 61166, Украина).

Chechetova-Terashvili Tatyana – PhD in Economics, Associate professor, candidate, Research and Development Centre for Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine (lane Engineering, 1-a, 61166 Kharkiv, Ukraine).

УДК 338.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-72-79

Іван Ярошенко

**КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

Іван Ярошенко

**КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К МОДЕЛИРОВАНИЮ РАЗВИТИЯ
ЛЕСОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ**

Ivan Yaroshenko

**COGNITIVE APPROACH TO MODELING OF FOREST INDUSTRY
DEVELOPMENT UKRAINE**

У статті запропонована технологія виявлення проблемних напрямків розвитку лісопромислового комплексу України на основі когнітивного підходу, яка складається з п'яти етапів: оцінка стану і тенденцій розвитку світового лісопромислового комплексу та України, виявлення проблемних аспектів; побудова когнітивної карти; побудова когнітивної моделі (зваженого орграфа) розвитку лісопромислового комплексу України; сценарне моделювання розвитку лісопромислового комплексу України. Результати проведення когнітивного моделювання розвитку лісопромислового комплексу можуть стати підґрунтям для розробки та оцінки різного роду управлінських дій, спрямованих на вдосконалення галузей та підприємств, що входять у комплекс, цілеполягання розвитку, виявлення та запобігання можливих загроз, а також дасть можливість цілеспрямовано та взаємопов'язано вирішити комплекс проблем, притаманних лісовій промисловості та оцінити наслідки прийнятих рішень.

Ключові слова: лісопромисловий комплекс; когнітивний підхід; моделювання.

Табл.: 1. Бібл.: 18.

В статье предложена технология выявления проблемных направлений развития лесопромышленного комплекса на основе когнитивного подхода, которая состоит из пяти этапов: оценка состояния и тенденций развития мирового лесопромышленного комплекса и Украины, выявление проблемных аспектов; построение когнитивной карты; построение когнитивной модели (взвешенного орграфа) развития лесопромышленного комплекса Украины; сценарное моделирование развития лесопромышленного комплекса Украины; выбор мер и направлений реализации выбранного сценария развития лесопромышленного комплекса Украины. Результаты проведения когнитивного моделирования развития лесопромышленного комплекса могут стать основой для разработки и оценки различного рода управленческих действий, направленных на совершенствование отраслей и предприятий, входящих в комплекс, определения целей развития, выявления и предотвращения возможных угроз, а также даст возможность целенаправленно и взаимосвязано решить комплекс проблем, присущих лесной промышленности и оценить последствия принимаемых решений.

Ключевые слова: лесопромышленный комплекс; когнитивный подход; моделирование.

Табл.: 1. Библ.: 18.

The article suggests a technology of identifying problem areas of development of timber industry complex on the basis of the cognitive approach, which consists of five phases: assessment of status and trends in the global timber industry complex of Ukraine, identification of problematic aspects; the construction of cognitive maps; building a cognitive model (weighted digraph) of timber industry complex development; scenario modelling development timber processing complex of Ukraine; the selection of measures and directions for implementation of the chosen scenario of development of timber processing complex of Ukraine. The results of the cognitive modeling of timber industry complex development can be the basis for the formulation and evaluation of various kinds of management actions aimed at improving the industries and enterprises included in the complex, determining development goals, identifying and preventing possible threats and will also enable a purposeful and interconnected to solve complex problems inherent in the forestry industry and assess the implications of decisions.

Keywords: forest industry complex; cognitive approach; modeling.

Table: 1. References: 18.

JEL Classification: L73

Постановка проблеми. Актуальність теоретико-методологічного забезпечення процесів моделювання розвитку галузей національної економіки України викликана необхідністю вдосконалення промислової політики та запровадження принципів стійкого розвитку. Моделювання складних економічних систем, до яких відноситься лісопромисловий комплекс, зумовлено певними особливостями: наявністю великої кількості елементів, зв'язків і взаємодій між ними, складність структури, утвореної цими елементами (багатошарова, ієрархічна і т. ін.), підвищення складності системи через слабкі взаємодії між цими елементами; певна динаміка системи, складність її поведінки, непередбачуваність; притаманні закономірності взаємодії частин і цілого (цілісність, інтег-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ративність); закономірності ієрархічної впорядкованості систем (комунікативність, ієрархічність) та функціонування і розвитку систем (історичність, самоорганізація) [1]. Використання когнітивного підходу при формуванні стратегії розвитку лісопромислового комплексу дасть змогу обґрунтувати стратегічні пріоритети й напрями та здійснювати вибір важелів державного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделювання розвитку галузей промисловості представлено в роботах таких науковців, як О. І. Амоша, В. О. Доровський, М. О. Кизим, П. В. Проноза, Ю. М. Харзішвілі, В. Є. Хаустова. Використання когнітивного підходу для аналізу слабкоструктурованих, відкритих, складних систем представлено у працях В. Н. Буркова, Г. В. Горелової, Е. Н. Захарової, С. А. Радченко, Л. А. Козлова, В. В. Прохорової, Е. В. Мельника, Д. А. Новікова та ін. Однак можливість застосування когнітивного підходу для моделювання розвитку лісопромислового комплексу потребує уточнення.

Метою статті є обґрунтування доцільності застосування когнітивного підходу до моделювання розвитку лісопромислового комплексу України.

Виклад основного матеріалу. Проблеми макроекономічного моделювання та прогнозування вирішуються у світовій практиці на основі різних підходів. Найбільш універсальним інструментом моделювання є когнітивний підхід, який дозволяє визначити можливі шляхи розвитку ситуації та базується на об'єктивному виборі основних керівних факторів з урахуванням їх взаємовпливу, що забезпечує досягнення адекватності досліджуваного процесу.

Когнітивний підхід до дослідження слабкоструктурованих ситуацій був запропонований Р. Аксельродом й Ф. Робертсом [2; 3] через обмеженість застосування точних моделей для побудови моделей слабкоструктурованих систем і дослідження поведінки системи, що досліджується, підготовки та прийняття управлінських рішень із вирішення слабкоструктурованих проблем і ситуацій, що виникають при функціонуванні та розвитку таких систем.

Когнітивне моделювання слабкоструктурованих систем спрямоване на розробку формальних моделей і методів, які підтримують інтелектуальний процес вирішення проблем завдяки врахуванню в цих моделях і методах когнітивних можливостей (сприйняття, уявлення, пізнання, розуміння, пояснення) суб'єктів управління при вирішенні управлінських завдань. Когнітивне моделювання, яке об'єднує два види моделювання – структурно-системне та імітаційне, – найбільш повноцінно і адекватно відображає реальний об'єкт серед інших видів математичного моделювання. Воно виділяється серед інших видів моделювання своєю відкритістю для фахівців і експертів різних галузей науки. Це дає змогу будувати математичні моделі, результати дослідження яких легко інтерпретуються на практиці. Метою когнітивного моделювання слабкоструктурованих систем є з'ясування механізму функціонування системи (механізму явищ і процесів, що відбуваються в системі), прогнозування розвитку системи, управління нею, визначення можливостей її пристосування до зовнішнього середовища [4].

У межах когнітивної моделі інформацію про систему представляють у вигляді набору понять (факторів) і зв'язують їх причинно-наслідковою мережею, званою когнітивною картою. Карта відображає суб'єктивні уявлення експерта про закони і закономірності, властивих модельованій системі. Тому для вибору шляхів формування монетарної політики в контексті забезпечення сталого розвитку економіки пропонується використовувати когнітивний підхід, під яким розуміється вирішення проблем методами, що враховують когнітивні аспекти [5].

У науковій літературі пропонуються різні схеми аналізу проблемної ситуації на основі когнітивного підходу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Так, Д. І. Макаренко, Є. Ю. Хрустальова [6] запропонували здійснювати когнітивний аналіз і моделювання стратегічного розвитку оборонно-промислового комплексу за такими етапами:

Етап 1. Когнітивна структуризація: структуризація інформації; побудова когнітивної карти ситуації.

Етап 2. Структурний аналіз когнітивної карти: аналіз цілей на несуперечність; аналіз керуючих факторів на погодженість із цілями; оцінка інтегрального впливу керуючих факторів на цільові.

Етап 3. Сценарне моделювання розвитку ситуації

Етап 4. Оцінка й інтерпретація результатів моделювання.

Етап 5. Когнітивний моніторинг ситуації.

В. В. Прохорова [7] моделювання управлінських впливів на розвиток підприємства пропонує проводити в такій послідовності: 1. Когнітивна структуризація інформації про ситуацію і процеси (соціально-економічних, зовнішньо- і внутрішньополітичних і ін.), що чинять вплив на її розвиток. 2. Структурний аналіз когнітивної моделі 3. Сценарне моделювання розвитку ситуації. 4. Оцінка й інтерпретація результатів моделювання. 5. Когнітивний моніторинг ситуації.

Заслуговує на увагу досить докладне описання етапів когнітивного моделювання, представлене у монографії М. О. Кизима, В. В. Узунова [8]:

Етап 1. Оцінка ситуації: 1.1. Оцінка ситуації. 1.2. Виявлення проблеми.

Етап 2. Побудова когнітивної карти: 2.1. Виділення факторів, що характеризують проблемну ситуацію: основних і керівних. 2.2. Визначення цільових факторів. 2.3. Групування факторів за блоками. 2.4. Визначення відносин причинності між блоками й факторами. 2.5. Визначення напрямів впливу й взаємозв'язків (включаючи зворотні зв'язки) між блоками й факторами. 2.6. Побудова когнітивної карти (знакового орграфу). 2.7. Структурний аналіз когнітивної карти

Етап 3. Побудова когнітивної моделі: 3.1. Визначення чинності впливу й взаємовпливи між факторами різних блоків. 3.2. Побудова матриці погодженості між факторами когнітивної моделі (зваженого орграфу). 3.3. Перевірка когнітивної моделі на адекватність. 3.4. Перевірка когнітивної моделі на стабільність

Етап 4. Сценарне моделювання розвитку ситуації: 4.1. Визначення меж можливої зміни цільових основних і керівних факторів. 4.2. Побудова сценаріїв розвитку ситуації й вибір найбільш реального з них

Етап 5. Вибір напрямів і заходів щодо реалізації обраного сценарію розвитку ситуації: 5.1. Вибір напрямів (керівних факторів) з реалізації сценарію розвитку ситуації. 5.2. Розробка комплексу заходів щодо керівного фактора.

Таким чином, узагальнена технологія виявлення проблемних напрямків розвитку лісопромислового комплексу на основі когнітивного підходу складається з п'яти етапів (табл.).

Етап 1. Оцінка стану і тенденцій розвитку світового лісопромислового комплексу та України, виявлення проблемних аспектів.

Етап 2. Побудова когнітивної карти. При побудові когнітивної карти виділяються фактори, що характеризують ситуацію – основні та управляючі; цільові фактори і їх групування; напрями впливу і взаємозв'язку між факторами.

Етап 3. Побудова когнітивної моделі (зваженого орграфу) розвитку лісопромислового комплексу України. Побудова когнітивної моделі передбачає: визначення сили зв'язку між факторами, побудову матриці узгодженості між факторами когнітивної моделі, оцінка моделі на адекватність та стійкість.

Етап 4. Сценарне моделювання розвитку ситуації з лісопромисловим комплексом України. Визначення меж можливих змін факторів і побудова сценаріїв розвитку ситуації.

Етап 5. Вибір заходів і напрямів з реалізації обраного сценарію розвитку лісопромислового комплексу України.

Таблиця

*Технологія виявлення проблемних напрямків розвитку лісопромислового комплексу
на основі когнітивного підходу*

Етап	Послідовність дій
1. Оцінка стану і тенденцій розвитку в лісопромисловому комплексі світу та України	1.1. Сбір інформації 1.2. Якісна та кількісна оцінка ситуації 1.3. Форсайт-прогноз 1.4. Ідентифікація та детермінація проблем 1.5. Визначення проблемного поля ситуації
2. Побудова когнітивної карти проблемної ситуації в лісопромисловому комплексі України	2.1. Структуризація ситуації: 2.1.1. Виділення внутрішніх і зовнішніх факторів 2.1.2. Виділення основних та управлінських факторів 2.1.3. Виділення цільових факторів 2.1.4. Групування факторів за блоками 2.2. Визначення взаємовідношення причинності між блоками та факторами 2.3. Визначення напрямків впливу та взаємозв'язку (включаючи зворотні зв'язки) між блоками та факторами 2.4. Побудова когнітивної карти (знакового орграфу) 2.5. Верифікація та коригування когнітивної карти
3. Побудова когнітивної моделі проблемної ситуації в лісопромисловому комплексі	3.1. Визначення пріоритетних напрямків розвитку з урахуванням виявлених проблем 3.2. Визначення та аналіз особливостей когнітивної моделі 3.3. Визначення сили впливу та взаємного впливу між факторами різних блоків 3.4. Побудова матриці погодженості між факторами когнітивної моделі (зваженого орграфу) 3.5. Перевірка когнітивної моделі на адекватність та стійкість
4. Сценарне моделювання розвитку лісопромислового комплексу України	4.1. Визначення границь можливої зміни цільових основних та управлінських факторів 4.2. Формування скінченного списку можливих альтернатив розвитку ситуації 4.3. Побудова сценаріїв розвитку ситуації та вибір найбільш реального з них
5. Вибір напрямків та заходів згідно з реалізацією обраного сценарію розвитку лісопромислового комплексу	5.1. Вибір оптимальних напрямків (управлінських факторів) щодо реалізації сценарію розвитку ситуації 5.2. Розробка комплексу заходів за управлінськими факторами 5.3. Узгодження комплексу заходів

Джерело: узагальнено автором за даними [6–10].

Базовою основою когнітивного моделювання є когнітивна карта [11]. Це подання об'єктів (вершини когнітивної карти) та їхніх характеристик у взаємодії один з одним та з об'єктами зовнішнього середовища (дуги когнітивної карти). Математично когнітивна модель – це знаковий орієнтований граф:

$$G = \langle V, E \rangle, \quad (1)$$

де $V = \{v_i | v_i \in V, i = 1, 2, \dots, k\}$ – множина вершин, які є елементами досліджуваної системи, які можуть мати зміст блоків системи, окремих показників та факторів або їх груп у блоках; $E = \{e_i | e_i \in E, i = 1, 2, \dots, k\}$ – множина дуг, що відображають взаємозв'язок між вершинами V_i та V_j ; вплив V_i на V_j у досліджуваній ситуації може бути позитивним, коли збільшення (зменшення) одного фактора приводить до збільшення (зменшення) іншого, негативним, коли збільшення (зменшення) одного фактора призводить до зменшення (збільшення) іншого, або бути відсутнім у ситуації, що розглядається.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Можливість графічного зображення когнітивної карти є однією з її істотних переваг перед іншими моделями, бо візуалізація істотно допомагає особі, що приймає рішення, усвідомити завдання, виробити та наочно оцінити можливі рішення.

Залежно від мети побудови когнітивної моделі та ступеня інформованості користувачів на певному етапі прийняття рішень, когнітивна модель може бути в різному ступені деталізована та мати не тільки якісні, а й кількісні елементи. Так, однією з більш загальних форм когнітивної моделі є параметричний векторний функціональний граф:

$$\Phi_n = \langle G, X, F, \Theta \rangle, \quad (2)$$

де $X : V \rightarrow \Theta$, X – множина параметрів вершин; Θ – простір параметрів вершин; $F = F(X, E)$ – функціонал перетворення дуг, $F : E \times X \times \Theta \rightarrow R$.

В окремому випадку $F = f(x_i, x_j, e_{ij}) = w_{ij}$ – вагові коефіцієнти (можуть бути визначені експертно, за результатами обробки статистичної або іншої інформації) [11].

Як зазначено в роботі [12], різні інтерпретації вершин, ребер та ваг на ребрах, а також різні функції, що визначають вплив зв'язків на фактори, приводять до різних модифікацій когнітивних карт та засобам їх дослідження. При цьому інтерпретації можуть різнитися як у змістовному плані, так і в математичному. Завдяки наявності множини модифікацій когнітивних карт можна говорити про різні типи моделей, основу яких становлять ці карти.

З. К. Авдеева, С. В. Коврига, Д. И. Макаренко [13] зазначили, що вибір способу структурування слабоструктурованих систем та ситуацій у вигляді множини факторів та причинно-наслідкових зв'язків між ними не випадковий. Він зумовлений тим, що явища та процеси функціонування та розвитку слабоструктурованих систем включають у себе різні події, тенденції, що визначаються багатьма факторами, причому кожний у свою чергу впливає на деяку кількість інших факторів. Утворюються мережі причинних відносин між ними.

Розрізняють п'ять видів когнітивних карт за типом використаних відносин: 1) оцінюють сфокусовану увагу, асоціації та важливість понять (концептів); 2) показують розмірність категорій і когнітивних таксономій; 3) наводять вплив, причинність і системну динаміку (казуальні когнітивні карти); 4) відображають структуру аргументів і висновків; 5) ілюструють фрейми і коди сприйняття. Практика застосування когнітивних карт показує, що для дослідження слабоструктурованих систем доцільно використовувати карти третього виду [14].

Основними елементами когнітивної карти є базисні фактори (або просто фактори) та причинно-наслідкові зв'язки між ними. Базисні фактори – це фактори, які (1) визначають та обмежують, явища та процеси, які спостерігаються в слабоструктурованій системі та оточуючого її середовища та (2) інтерпретовані суб'єктом управління як суттєві, ключові параметри, признаки цих явищ та процесів [2; 12; 13].

Важливим етапом при побудові когнітивної карти є виділення факторів, які характеризують проблемну ситуацію. Для структуризації ситуації (системи) фактори (елементи) поділяють на різні групи, кожна з яких має визначену специфіку, а саме, функціональну роль у моделюванні. Залежно від специфіки ситуації (системи), що аналізується, типологія факторів (елементів) може бути різною. Так, серед виділених факторів вчені виокремлюють базові (що впливають на ситуацію суттєвим чином, які описують сутність проблеми) та «надмірні» (малозначущі) фактори, слабо пов'язані з «ядром» базисних факторів [8].

Л. Г. Шамаева [15] зазначила, що побудова когнітивних карт слабоструктурованих ситуацій (систем) базується на їх структурній декомпозиції, що істотно спрощує побудову когнітивної карти складної ситуації без її попередньої структуризації. Системний

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

прийом структурної декомпозиції широко використовується в науці й техніці під час дослідження складних ситуацій. Однак у когнітивному моделюванні він практично не застосовується з двох причин. По-перше, перевага когнітивних моделей полягає в їхній наочності, тому когнітивні моделі зазвичай містять невелику кількість базових факторів і зв'язків між ними, що відображають основні закони і закономірності розвитку ситуації. Когнітивні карти, які включають велику кількість факторів, втрачають наочність і, отже, різко знижується продуктивність їхнього аналізу. По-друге, когнітивний підхід – це підхід вирішення проблем, тобто когнітивна модель – це модель проблеми, що відображає основні її фактори і будується після виникнення проблеми. Проблемний підхід до вирішення проблем не дозволяє прогнозувати появу проблеми або надзвичайної ситуації. Для вирішення завдань прогнозування проблем, інакше моніторингу ситуацій, потрібний системний підхід при побудові моделі ситуації. У цьому випадку когнітивна модель відображає як можна більш повно всі відомі суб'єктові фактори ситуації і зв'язки між ними, тобто будується модель ситуації як системи.

Одними з найскладніших завдань структурного аналізу когнітивних карт є аналіз імпульсних процесів на когнітивних картах та перевірка моделі на стійкість. Ученими запропоновано різні підходи для цього, залежно від характеру побудови зв'язків між факторами когнітивної моделі. Аналіз впливів у когнітивній карті спрямовано на визначення знаку та сили непрямого й сумарного впливу між любою парою факторів у знакових та нечітких когнітивних картах. Найбільш відомі методи аналізу впливів у когнітивних картах базуються на: казуальній алгебрі Р. Аксельрода [2], яка дозволяє визначати тільки знак впливу між факторами; гіпотезі про те, що сила впливу між вершинами слабшає зі збільшенням шляху [16], який зв'язує ці вершини; казуальній алгебрі Б. Коско [17], яка дозволяє визначати силу і знак впливу в нечітких когнітивних картах. Ф. Робертс [2] для оцінки стійкості когнітивних карт (орграфів) пропонує використовувати метод, який базується на представленні когнітивної карти у вигляді узагальненої знакової «троянди», яка пов'язує її стійкість зі структурою, а для графових моделей, які включають велику кількість факторів і зв'язків, застосовувати метод знаходження сильних компонент графа. Г. Горелова [1; 11] застосовує метод оцінки стійкості когнітивної карти на основі полієдрального аналізу орграфа. Є. Корноушенко, В. Максимов пропонують застосовувати алгоритм стабілізації когнітивної моделі шляхом транзитивного замикання когнітивної моделі через стабілізацію матриці суміжності, що дає можливість описати інтегральний (тобто безпосередній та опосередкований) вплив зміни одних факторів на зміну інших факторів (тобто зв'язує приріст факторів) [18].

Сценарне моделювання розвитку лісопромислового комплексу зможе проводитися за трьома основними напрямками [8]: 1) прогноз розвитку ситуації без впливу на процес; 2) прогноз розвитку системи з обраним комплексом заходів; 3) синтез комплексу заходів для досягнення необхідної зміни системи.

Висновки і пропозиції. У статті запропонована технологія виявлення проблемних напрямків розвитку лісопромислового комплексу України на основі когнітивного підходу. Когнітивний аналіз та моделювання розвитку лісопромислового комплексу дасть можливість визначати та проаналізувати механізми системної взаємодії, передбачити різноманітні варіанти розвитку ситуації під впливом змін зовнішнього та внутрішнього середовищ. Результати проведення когнітивного моделювання розвитку лісопромислового комплексу можуть стати підґрунтям для розробки та оцінки різного роду управлінських дій, спрямованих на вдосконалення галузей та підприємств, що входять у комплекс, цілеполягання розвитку, виявлення та запобігання можливих загроз, а також дасть можливість цілеспрямовано та взаємопов'язано вирішити комплекс проблем, притаманних лісової промисловості та оцінити наслідки прийнятих рішень.

Список використаних джерел

1. Горелова Г. В., Мельник Э. В., Коровин Я. С. Когнитивный анализ, синтез, прогнозирование развития больших систем в интеллектуальных РИУС. *Искусственный интеллект*. 2010. № 3. С. 61–72.
2. Робертс Ф. С. Дискретные математические модели с приложениями к социальным, биологическим и экономическим задачам / пер. с англ. А. М. Раппопорта, С. И. Травкина; под ред. А. И. Теймана. Москва: Наука, гл. ред. физ.-мат. лит., 1986. 496 с.
3. Axelrod R. *The Structure of decision: cognitive maps of political elites*. Princeton: University Press, 1976.
4. Макарова Г. Когнітивне моделювання у прогнозуванні економічного потенціалу підприємства. *Вісник КНТЕУ*. 2013. №4. С. 81–91.
5. Ячменьова В. М., Височина М. В., Сулима О. Й. Эффективность управления деятельностью промышленного предприятия та диагностика загроз: монографія. Симферополь: ВД АРІАЛ, 2010. 472 с.
6. Макаренко Д. И., Хрусталева Е. Ю. Качественный подход к прогнозированию и управлению развитием оборонно-промышленного комплекса. *Проблемы прогнозирования*. 2007. № 5. С. 27–42.
7. Прохорова В. В. Науково-методичні аспекти розробки когнітивного підходу щодо моделювання управлінських впливів на розвиток підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2011. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/index.htm> (дата звернення: 05.12.2017).
8. Кизим Н. А., Узунов В. В. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: монография. Харьков: ИНЖЭК, 2008. 204 с.
9. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2015. 443 с.
10. Доровський О. В. Стратегія розвитку фармацевтичної галузі України: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2014. 272 с.
11. Горелова Г. В., Мельник Э. В. О когнитивном моделировании развития ситуаций в регионе в условиях быстрых изменений среды и противодействия. *Известия Южного федерального университета. Технические науки*. 2011. Т. 116, № 3. С. 65–78.
12. Кузнецов О. П., Кулинич А. А., Марковский А. В. Анализ влияния при управлении слабоструктурированными ситуациями на основе когнитивных карт. *Человеческий фактор в управлении* / под ред. Н. А. Абрамовой, К. С. Гинсберга, Д. А. Новикова. Москва: Ком Книга, 2006. С. 313–344.
13. Авдеева З. К., Коврига С. В., Макаренко Д. И. Когнитивное моделирование для решения задач управления слабоструктурированными системами (ситуациями). *УБС*, 2007. Вып. 16. С. 26–39.
14. Федулов А. С. Нечеткие реляционные когнитивные карты. *Теория и системы управления*. 2005. № 1. С. 120–132.
15. Шамаева Л. Г. Когнитивная технология анализа и моделирования стратегического развития предприятия. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економіка*. 2005. Вип. 91. С. 134–141.
16. Силов В. Б. Принятие стратегических решений в нечеткой обстановке. Москва: ИНПРО–РЕС, 1995. 228 с.
17. Kosko B. Fuzzy cognitive maps. *International Journal of Man-Machine Studies*. 1986. Vol. 1. Pp. 65–75.
18. Корноушенко Е. К., Максимов В. И. Управление ситуацией с использованием структурных свойств ее когнитивной карты. *Труды Ин-та пробл. упр. им. В. А. Трапезникова РАН*. Москва, 2000. Т. XI. С. 85–90.

References

1. Gorelova, G. V., Melnik, E. V., Korovin, Ya. S. (2010). Kognitivnyi analiz, sintez, prognozirovaniye razvitiya bol'shikh sistem v intellektualnykh RIUS [Cognitive analysis, synthesis, forecasting the development of large systems in intelligent RIUS]. *Iskusstvennyi intellekt – Artificial Intelligence*, 3, 61–72 [in Russian].
2. Roberts, F. S. (1986). Discrete mathematical models with applications to social, biological and economic problems [Diskretnye matematicheskie modeli s prilozheniiami k sotsialnym biologicheskim i ekonomicheskim zadacham]. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Axelrod R. (1976). *The Structure of decision: cognitive maps of political elites*. Princeton: University Press [in English].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Makarova, G. (2013). Kohnityvne modeliuвання u prohnozuvanni ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva [Cognitive modeling in forecasting the economic potential of the enterprise]. *Vestnik KNTEU – Bulletin KNTEU*, 4, 81–91 [in Ukrainian].
5. Yachmeneva, V. M., Visochina, M. V., Sulima, O. Y. (2010). Efektyvnist upravlinnia diialnistiu promyslovoho pidpriemstva ta diahnozyka zahroz [Efficiency of management of industrial enterprises and diagnosis of threats]. Simferopol: VD ARIAL [in Ukrainian].
6. Makarenko, D. I., Hrustalev, Ye. Yu. (2007). Kachestvennyi podkhod k prognozirovaniiu i upravleniiu razvitiem oboronno-promyshlennoho kompleksa [Qualitative approach to forecasting and managing the development of the military-industrial complex]. *Problemy prognozyrovaniia – Problems of forecasting*, 5, 27–42 [in Russian].
7. Prokhorova, V. V. (2011). Naukovo-metodychni aspekty rozrobky kohnityvnoho pidkhodu shchodo modeliuвання upravlinskykh vplyviv na rozvytok pidpriemstva [Scientific and methodological aspects of the development of a cognitive approach to the modeling of management effects on the development of the enterprise]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of a systematic approach in Economics*, 1. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/index.htm>.
8. Kizim, N. A., Uzunov, V. V. (2008). Programmno-tselevoi podkhod k gosudarstvennomu upravleniiu sotsialnoi napriazhennosti v regionakh strany [Program-target approach to state management of social tension in the regions of the country]. Kharkov: INZHEK [in Ukrainian].
9. Hubarieva, I. O. (2015). Formuvannya ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Formation of the economic security of Ukraine]. Kharkov: INZHEK [in Ukrainian].
10. Dorovskiy, O. V. (2014). Stratehiia rozvytku farmatsevtichnoi haluzi Ukrainy [Strategy of development of the pharmaceutical industry of Ukraine]. Kharkov: INZHEK [in Ukrainian].
11. Gorelova, G. V., Melnik, E. V. (2011). O kognitivnom modelirovani razvitiia situatsii v regione v usloviakh bystrykh izmenenii sredi i protivodeistviia [On cognitive modeling of the situation development in the region in the conditions of rapid changes in the environment and counteraction]. *Izvestiia Iuzhnogo federalnogo universiteta Tekhnicheskii nauki – Proceedings of the southern Federal University. Technical science*, 116 (3), 65–78 [in Russian].
12. Kuznetsov, O. P., Kulinich, A. A., Markovskiy, A. V. (2006). Analiz vliiani pri upravlenii slabostruktirovannymi situatsiyami na osnove kognitivnykh kart [The Analysis of effects in the management of semi structured situations based on cognitive maps]. In N. A. Abramova, K. S. Ginsberg, D. A. Novikova (Eds.), *Chelovecheskii faktor v upravlenii – Human factor in the management* (pp. 313-344). Moscow [in Russian].
13. Avdeeva, Z. K., Kovriga, S. V., Makarenko D. I. (2007). Kognitivnoe modelirovanie dlia resheniia zadach upravleniia slabostruktirovannymi sistemami situatsiyami [Cognitive modeling for the solution of problems of management of semi-structured systems (situations)]. *UBS*, 16, 26–39 [in Russian].
14. Fedulov, A. S. (2005). Nechetkie relatsionnye kognitivnye karty [Fuzzy relational cognitive maps]. *Teoriia i sistemy upravleniia – Theory and control systems*, 1, 120-132 [in Russian].
15. Shamaeva, L. G. (2005). Kognitivnaia tekhnologiya analiza i modelirovaniia strategicheskogo razvitiia predpriatiia [Cognitive technology of analysis and modeling of strategic development of the enterprise]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriya: Ekonomika – Scientific works of DonNTU. Series Economy*, 91, 134-141 [in Ukrainian].
16. Silov, V. B. (1995). Strategic decision Making in a fuzzy environment [Priniatie strategicheskikh reshenii v nechetkoi obstanovke]. Moscow: INPRO–RES [in Russian].
17. Kosko B. (1986). Fuzzy cognitive maps. *International Journal of Man-Machine Studies*, 1, 65-75 [in English].
18. Kornoushenko, E. K., Maksimov, V. I. (2000). Upravlenie situatsiei s ispolzovaniem strukturnykh svoistv ee kognitivnoi karty [Control of the situation using the structural properties of cognitive maps]. *Trudy In-ta probl. upr. im. V. A. Trapeznikova RAN – Proceedings of the Institute of management problems named after V. A. Trapeznikov of the Russian Academy of Sciences*, XI, 85-90 [in Russian].

Ярошенко Іван Васильович – кандидат економічних наук, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, м. Харків, 61166, Україна).

Ярошенко Иван Васильевич – кандидат экономических наук, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, г. Харьков, 61166, Украина).

Yaroshenko Ivan – PhD in Economics, candidate, Research Center for Industrial Problems of Development of National Academy of Sciences of Ukraine (1-a Engineering side street, 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: fostis07@yandex.ru

УДК 658.14:640.4

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-80-85

Ярослав Проценко

**ТРЕНДОВИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

Ярослав Проценко

**ТРЕНДОВИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЯТІЙ
ГОСТИНИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА**

Yaroslav Protsenko

TREND ANALYSIS OF FINANCIAL STABILITY OF ENTERPRISES OF HOTELS

У статті запропоновано авторський науково-методичний підхід до оцінювання фінансової стабільності на першому етапі фінансового аналізу – горизонтальному (трендовому). Головною метою трендового фінансового аналізу є обґрунтування управлінських рішень щодо реалізації фінансової політики підприємства в короткостроковому та довгостроковому періоді. Наведено результати горизонтального аналізу фінансової стабільності на прикладі підприємств готельного господарства, діагностовано основні чинники, що визначають їхній нестабільний фінансовий стан.

Ключові слова: фінансова стабільність; підприємства готельного господарства; горизонтальний (трендовий) аналіз.

Табл.: 1. Бібл.: 5.

В статті пропонується авторський науково-методичний підхід до оцінки фінансової стабільності підприємства на першому етапі фінансового аналізу – горизонтальному (трендовому). Головною метою трендового фінансового аналізу є обґрунтування управлінських рішень по реалізації фінансової політики в краткостроковому і довгостроковому періодах. Приведені результати горизонтального аналізу фінансової стабільності на прикладі підприємств готельного господарства, діагностовані основні фактори, що визначають їхній нестабільний фінансовий стан.

Ключевые слова: финансовая стабильность; предприятия гостиничного хозяйства; горизонтальный (трендовый) анализ.

Табл.: 1. Библ.: 5.

The author suggests a scientific methodological approach to assessing the financial stability of an enterprise at the first stage of financial analysis - horizontal (trend). The main purpose of the trend financial analysis is to justify management decisions on the implementation of financial policy in the short and long term. The results of a horizontal analysis of financial stability are presented on the example of hotel enterprises, the main factors determining their unstable financial position are diagnosed.

Keywords: financial stability; hospitality enterprises; horizontal (trend) analysis.

Table: 1. References: 5.

JEL Classification: L83

Постановка проблеми. Однією з характерних особливостей сучасності є перехід розвинутих країн від так званої індустріальної економіки до сервісної, у центрі якої є послуги. Незважаючи на труднощі, притаманні економіці України, сектор послуг в її структурі також стає вагомим. Перспективними для національної економіки є туристична діяльність та, відповідно, діяльність з надання послуг тимчасового розміщення (готелі та інші засоби розміщення). Входження на український ринок значної кількості всесвітньовідомих готельних мереж і ланцюгів, розвиток національних готельних мереж також є свідченням привабливості готельного сектору для бізнесу.

Аналіз статистичних даних за 2010–2016 роки стосовно розвитку готельного бізнесу в Україні свідчить, що кількість закладів з тимчасового розміщення скоротилося на 11,5 % , а їхній валовий фінансовий результат – у 7,2 раза [4]. Фінансово нестабільний стан діяльності готельних підприємств потребує обґрунтування фінансової політики на основі ґрунтовного фінансового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням методичних основ фінансового аналізу присвячені праці зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як І. О. Бланк, С. В. Богачова, Ю. Брігхем, А. І. Даниленко, Л. О. Лігоненко, Ф. С. Мишкін, Г. В. Ситник, Дж. Ю. Щіназі та інші. Питання розвитку окремих аспектів готельного господарства висвітлюються в публікаціях таких вчених, як М. Г. Бойко, Р. А. Браймер, Л. Д. Завидна, М. П. Мальська, І. М. Писаревський, Т. І. Ткаченко тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання фінансового аналізу в контексті стабілізації діяльності підприємства у сфері готельного господарства останнім часом розглядалися епізодично, що актуалізує проведення досліджень у цьому напрямку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення результатів горизонтального (трендового) аналізу фінансової стабільності підприємств у сфері готельного господарства.

Виклад основного матеріалу. Підставою для прийняття управлінських рішень у сфері управління фінансовою стабільністю підприємств є результати фінансового аналізу. Горизонтальний (трендовий) фінансовий аналіз серед фахівців фінансового менеджменту визнаний як базисний. Завданнями трендового фінансового аналізу є дослідження динаміки показників фінансового стану за визначений період, часовий лаг якого залежить від глибини аналізу і цілей [1]. Формулювання висновків за результатами аналізу – передумова обґрунтування фінансової політики та конкретної фінансової стратегії підприємства.

Слід зазначити, що питання методичних основ оцінки фінансової стабільності підприємств дотепер остаточно не вирішене і має різні підходи [2; 3]. Нами пропонується для оцінки фінансової стабільності підприємства в короткостроковому періоді (короткострокова стабільність) використовуються показники ліквідності та платоспроможності. Для аналізу фінансової стабільності підприємства в довгостроковому періоді – використовувати основних сім показників фінансової стійкості:

- 1) показник вартості чистих активів;
- 2) коефіцієнт забезпеченості робочим капіталом;
- 3) коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами;
- 4) коефіцієнт автономії (концентрації власного капіталу);
- 5) коефіцієнт боргової залежності;
- 6) коефіцієнт капіталізації;
- 7) показник рентабельності власного капіталу.

Вибір саме цих показників для оцінки фінансової стабільності зумовлений їхньою роллю в забезпеченні ефективного функціонування підприємства як у поточному періоді, так і в перспективі.

Аналіз показників фінансової стабільності підприємств готельного господарства України за 2012–2016 рр., заснований на цих методичних підходах з використанням даних статистичної звітності Державної служби статистики України, засвідчив тенденцію до зниження коефіцієнтів ліквідності і платоспроможності (табл.), що характеризує фінансову нестабільність готельних підприємств.

Так, за аналізований період ліквідність підприємств готельного господарства в цілому знизилась на 45,5 %, а платоспроможність – на 57,5 %. Поточна ліквідність підприємств середніх за розміром знижувалась дещо повільніше, ніж малих (зниження на 34,5 і 41,7 % відповідно). Платоспроможність малих підприємств знижувалась дещо повільніше ніж середніх (зниження на 34,5 і 41,7 % відповідно). У мікропідприємств різко знизилась загальна платоспроможність (на 62,5 %), а довгострокова платоспроможність різко зросла у 7,6 раза. При цьому показники загальної платоспроможності підприємств готельного господарства знижувались більш високими темпами, ніж показники ліквідності.

Зниження коефіцієнтів ліквідності та платоспроможності свідчить про те, що підприємства мають нестачу високоліквідних активів, насамперед грошових коштів. Дефіцит грошових коштів виникає в результаті перевищення вибуття грошових коштів над їхнім надходженням через значні обсяги заборгованості й порушення строків погашення заборгованості перед кредиторами. Дефіцит грошових коштів загрожує платіжною кризою.

Таблиця

Динаміка коефіцієнтів ліквідності та платоспроможності по підприємствах готельного господарства України за 2012–2016 рр.

Показники	Рік					У % до попереднього року				За період 2012-2016, %
	2012	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	
<i>Ліквідність, усього</i>	0,99	0,81	0,54	0,43	0,54	81,8	66,7	79,6	125,6	54,5
у т. ч. по підприємствах середніх	0,81	0,75	0,48	0,43	0,53	92,6	64,0	89,6	123,3	65,5
малих	0,96	0,94	0,69	0,64	0,56	97,9	73,4	92,7	87,5	58,3
мікро	0,99	0,97	0,89	0,67	0,63	98,0	91,8	75,3	94,0	63,7
<i>Швидка, усього</i>	0,92	0,73	0,48	0,42	0,48	79,3	65,7	87,5	114,3	52,1
<i>Абсолютна, усього</i>	0,09	0,07	0,07	0,06	0,09	77,8	100,0	85,7	150,0	100,1
<i>Платоспроможність загальна, усього</i>	1,58	1,53	1,05	0,84	0,74	96,8	68,6	80,0	88,1	46,8
у т. ч. по підприємствах середніх	1,62	1,59	1,12	0,78	0,69	98,1	70,4	69,6	88,5	42,5
малих	1,56	1,61	1,33	1,11	0,95	103,2	82,6	83,5	85,6	60,9
мікро	1,63	1,57	1,33	1,07	1,06	96,3	84,7	80,5	99,1	65,1
<i>Поточна, усього</i>	0,24	0,12	0,08	0,08	0,09	50,0	66,7	100,0	112,5	37,5
<i>Довгострокова, усього, у т. ч. по підприємствах: середніх</i>	0,75	0,86	-	-2,61	-2,10	144,8	-	-	-	-
малих	0,81	0,66	1,45	4,01	-9,58	81,5	219,7	276,6	-	-
мікро	0,58	0,60	1,55	5,54	4,44	103,4	258,3	357,4	80,1	764,6

Джерело: розраховано автором за даними [5].

Низькі значення показників поточної ліквідності створюють загрозу фінансовій стабільності підприємств через різний ступінь ліквідності активів та неможливість їхньої термінової реалізації в разі одночасного звернення кредиторів. Оскільки різні елементи оборотних активів мають різний ступінь ліквідності, то навіть за високого рівня коефіцієнтів поточної ліквідності підприємство не може забезпечити покриття усіх поточних зобов'язань. Підприємство може бути ліквідним, але неплатоспроможним. Реальними платіжними засобами можуть виступати тільки фінансові активи, до яких відносяться: дебіторська заборгованість (не прострочена), поточні фінансові інвестиції, грошові кошти (на розрахунковому та валютному рахунках, депозитних вкладах, у касах). Нефінансові (матеріально-речові) складові оборотних активів, зокрема в запасах, у момент настання терміну погашення заборгованості можуть мати низьку ліквідність і тому вважаються лише потенційно платоспроможними. У кризових умовах продаж навіть ліквідних активів (у тому числі фінансових) може зайняти або багато часу, або не принести очікуваного грошового потоку. Це стосується, зокрема, дебіторської заборгованості й високоризикових поточних фінансових інвестицій (цінних паперів).

З метою поглиблення фінансового аналізу та з'ясування причин фінансової нестабільності підприємств готельного господарства нами здійснено поглиблений фінансовий аналіз з використанням даних фінансової звітності більш ніж 10 підприємств готельного господарства України Вінницької, Львівської, Київської, Тернопільської, Харківської, Чернігівської областей та м. Києва.

Оцінка динаміки коефіцієнтів ліквідності і платоспроможності по окремих готельних підприємствах засвідчила: по-перше, значні розбіжності в розмірі коефіцієнтів ліквідності та платоспроможності між окремими готельними підприємствами; по-друге, великі межі коливання між мінімальними й максимальними значеннями коефіцієнтів; по-третє, відсутність безпосереднього зв'язку між розмірами підприємств і величинами коефіцієнтів ліквідності та платоспроможності; по-четверте, на загальному фоні зниження зазначених коефіцієнтів загалом по готельному господарству по окремих підприємствах останні були вищі за середні по галузі й мали тенденцію до зростання.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Значний вплив на рівень показника платоспроможності підприємств справляє порушення фінансової рівноваги в русі їхніх грошових коштів, що виражається в дефіцитних або надлишкових обсягах чистих грошових потоків. Так, дефіцитний грошовий потік упродовж чотирьох років мало одне підприємство, упродовж трьох років – 5 підприємств; упродовж двох років – 5 підприємств. У ті роки, коли на підприємствах мав місце дефіцитний чистий грошовий потік, коефіцієнт достатності чистого грошового потоку і ефективності грошового потоку мали від'ємне значення.

Грошові потоки підприємств впливають на фінансові результати їхньої діяльності. Причинами утворення дефіцитного грошового потоку стали випереджальне темпи зростання операційних витрат, пов'язаних з реалізацію готельних послуг, порівняно з операційними доходами від реалізації.

Експрес-аналіз показників довгострокової фінансової стабільності (стійкості) по підприємствам, що досліджувалися, за період 2012–2016 рр., дав змогу також виявити негативні тенденції в їх зміні: зменшення обсягу чистих активів підприємств; зростання від'ємного значення коефіцієнта забезпечення робочим капіталом; хронічна нестача власних оборотних коштів; неоднозначні, полюсні коливання коефіцієнта автономії в незначному за лагом періоді (2012–2014 рр. – позитивне значення, 2015–2016 рр. – від'ємне значення); зростання коефіцієнта боргової залежності по більшості підприємств; від'ємні й низькі значення коефіцієнта капіталізації; низькі й від'ємні значення показника рентабельності власного капіталу.

Неодмінною умовою фінансової стабільності підприємства є забезпечення стійкими джерелами фінансування його поточної діяльності – робочим капіталом і власними оборотними коштами. Протягом усього аналізованого періоду загалом по готельному господарству коефіцієнт забезпечення робочим капіталом мав від'ємне значення, його абсолютний розмір зростав. За період з 2012 по 2016 роки від'ємне значення коефіцієнта забезпечення робочим капіталом зросло на 0,85 пункти (з -0,01 в 2012 р. до -0,86 – у 2016 р.). Негативна тенденція склалася через випереджаюче зростання поточних зобов'язань порівняно з темпами приросту поточних активів. При темпі збільшення поточних зобов'язань у 181,9 %, темпи приросту поточних активів становили 98,3 %, тобто коефіцієнт випередження становить 1,85. Це означає, що активи підприємств фінансувались переважно за рахунок поточних зобов'язань, що дає підстави розглядати фінанси готельних підприємств як потенційний генератор поширення технічних дефолтів (кризи ліквідності). В умовах високих процентних ставок і недоступності банківських кредитів криза ліквідності є основною причиною банкрутств підприємств.

Дефіцит робочого капіталу виникає також унаслідок нераціонального вкладення ресурсів у поточні активи, які не генерують доходи та інші економічні вигоди для підприємства.

У розрізі окремих готельних підприємств коефіцієнти забезпечення робочим капіталом значно розрізнялись за величиною і більша частина підприємств мали тенденцію до знижених. Дефіцит робочого капіталу виникав як у результаті зростання обсягу поточних зобов'язань, так і внаслідок нераціонального вкладення ресурсів у поточні активи, які не генерують доходи та інші економічні вигоди для підприємства.

Для підприємств готельного господарства характерна хронічна нестача власних оборотних коштів. Головною причиною дефіциту власних оборотних коштів стали незначні обсяги нерозподіленого чистого прибутку, непокриті збитки, а також відволікання грошових ресурсів у довгострокові фінансові інвестиції.

Стабільний фінансовий стан підприємства визначається, насамперед, високим рівнем власного капіталу, що відображається позитивним коефіцієнтом автономії. Чим більша частка активів сформована за рахунок власних коштів, тим менший ризик не-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

платоспроможності і менша залежність від кредиторів. Взагалі по готельних підприємствах коефіцієнт автономії упродовж аналізованого періоду змінювався неоднозначно: в 2012–2014 рр. він мав позитивне значення, але його величина зменшилася у 2014 році порівняно з 2012 роком на 0,32 пункти (з 0,37 до 0,05). У 2015–2016 роках значення цього коефіцієнта було від'ємне. По готельних підприємствах, середніх за розміром, коефіцієнт автономії мав позитивне значення тільки в 2012–2013 рр., по малих – у 2012–2014 рр., а по мікропідприємствах протягом усього аналізованого періоду коефіцієнт автономії мав позитивне значення. Зниження коефіцієнта мало місце по десяти, а підвищення – по двох підприємствах.

Від'ємні значення коефіцієнта автономії відображає несприятливу структуру фінансових джерел і високий рівень фінансового ризику для кредиторів. Такий стан свідчить про відсутність у підприємств захисту від великих втрат у періоди депресії і кризи.

Ключовим індикатором фінансової стійкості підприємства є коефіцієнт боргової залежності. Рівень боргової залежності в готельних підприємствах протягом 5 років (2012–2016) підвищився з 1,37 до -3,83. Від'ємне значення коефіцієнта боргової залежності означає, що у підприємства фактично відсутній власний капітал і воно повністю фінансується за рахунок позикового капіталу.

У досліджуваних підприємствах намітилась тенденція до зростання *коефіцієнта боргової залежності*. Зниження коефіцієнта боргової залежності мало місце лише по трьох підприємствах. Високий рівень боргової залежності зумовлює порівняно вищі ризики кредитування підприємств. Високий рівень процентних ставок, за якими комерційні банки України кредитують підприємства, – це результат не лише складних і нестандартних макроекономічних умов, але і хронічно нестабільного фінансового стану підприємств позичальників. Надмірна боргова залежність підприємств створює значні загрози для зростання їхньої фінансової стабільності.

Зростання боргів підприємств пояснюється зрушеннями у структурі джерел фінансування. Знижується частка банківського кредиту в поточних зобов'язаннях (загалом по готельному господарству частка знизилася з 9,3 % у 2012 році до 6,4 % у 2016 році). Банківський кредит заміщається комерційними та міжфірмовими кредитами – кредиторською заборгованістю. Протягом досліджуваного періоду по готельному господарству тривалість погашення кредиторської заборгованості коливалась у межах 120,5–213,7 днів, що більше ніж у 3 рази перевищує нормальні строки погашення заборгованості. Водночас результативність використання такого джерела фінансування поточної діяльності підприємства є надзвичайно низькою. Кредиторська заборгованість дестабілізує фінансову дисципліну, гальмує подолання збитковості підприємств, оскільки забезпечує умови їхнього функціонування і за умов збитковості протягом тривалого часу.

У готельних підприємств немає внутрішніх джерел розвитку, про що свідчать від'ємні і низькі значення коефіцієнта капіталізації. Взагалі по готельному господарству протягом усього аналізованого періоду коефіцієнт капіталізації мав від'ємне значення. Такий стан спричинений непокритими збитками, які в 2016 році досягли 18,2 млрд грн (286,6 % від обсягу реалізації) і у 5,7 рази перевищили рівень непокритих збитків 2012 року. У досліджуваних підприємствах лише в двох коефіцієнт капіталізації мав позитивне значення і тенденцію до зростання.

Слід зазначити, що й у прибуткових підприємств капіталізована частина чистого прибутку скоротилась. Чисті прибутки розподілялися в основному на дивіденди за привілейованими акціями та на формування резервного фонду. Ще одне внутрішнє джерело розвитку – амортизаційні відрахування також не використовуються для цих цілей. В умовах значної нестачі власних оборотних коштів вони використовуються на їхнє покриття.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Про низькі можливості розвитку підприємств готельного господарства за рахунок внутрішнього фінансування свідчать низькі й від'ємні значення показника рентабельності власного капіталу. В 2016 році рівень збитковості власного капіталу становив 26,6 %, тоді як у 2012 році – 7,27 %, тобто збитковість зросла в 3,6 раза. Збитковість і низькі рівні рентабельності власного капіталу свідчать про низьку ділову активність підприємств, неефективність управління ними. Лише у 2016 р. намітилася тенденція до покращення фінансового стану окремих підприємствах готельного господарства.

Висновки і пропозиції. Діяльність підприємств готельного господарства в Україні протягом останніх років характеризується як фінансово нестабільна, про що свідчать показники ліквідності та платоспроможності, зменшення обсягу чистих активів підприємств і коефіцієнтів фінансової стійкості.

На рівень фінансової стабільності підприємств значним чином впливає порушення фінансової рівноваги в русі їхніх грошових коштів, випереджальне зростання операційних витрат над операційними доходами від реалізації готельних послуг, значні обсяги заборгованості і порушення строків погашення заборгованості перед кредиторами, дефіцит робочого капіталу як наслідок нераціонального вкладення ресурсів у поточні активи.

Нестабільний фінансовий стан у значній мірі обумовлений недоліками в управлінні фінансами підприємств, що потребує обґрунтування фінансової політики.

Список використаних джерел

1. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: в 2 т. 3-е изд. Киев: Эльга. Ника-Центр. 2007. Т. 1. 624 с.
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: в 2 т. 3-е изд. Киев: Эльга. Ника-Центр. 2007. Т. 2. 624 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия. Киев: Эльга. Ника-Центр. 2003. 496 с.
4. Діяльність суб'єктів господарювання 2016: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2018).
5. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2016: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2018).

References

1. Blank, I. A. (2007). *Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of financial management]*. (Vols. 1-3. Vol. 1. 3rd ed.). Kyiv: Elga Nika-Tsentr [in Russian].
2. Blank, I. A. (2007). *Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of financial management]*. (Vols. 1-3. Vol. 2. 3rd ed.). Kyiv: Elga Nika-Tsentr [in Russian].
3. Blank, I. A. (2003). *Upravlenie finansovoi stabilizatsiei predpriatiia [Management of the financial security of the enterprises]*. Kyiv: Elga Nika-Tsentr [in Russian].
4. *Diialnist subiektiv hospodariuvannia 2016: statystychnyi zbirnyk [Activity of business entities: statistical publication]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. *Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva 2016: statystychnyi zbirnyk [Activity of large, middle-size, small and micro-enterepreneurship entities 2016: statistical publication]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Проценко Ярослав Володимирович – аспірант кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна).

Проценко Ярослав Владимирович – аспірант кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Кіото, 19, г. Киев, 02156, Украина).

Yaroslav Protsenko – PhD student of the Department of Hotel and Restaurant Business, Kyiv National Trade and Economic University (19 Kyoto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: tkachenko12@ukr.net; 4053330@gmail.com

УДК 330.34.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-86-91

Гліб Мілютін

**МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ
ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ ТА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ КРАЇНИ**

Глеб Милютин

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПО ИССЛЕДОВАНИЮ СТРУКТУРНЫХ
СДВИГОВ В ЭКОНОМИКЕ И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ СТРАНЫ**

Glib Milyutin

**METHODICAL PROVISIONS FOR RESEARCH OF STRUCTURAL CHANGES
IN THE ECONOMY AND THE ENERGY SECTOR OF THE COUNTRY**

У статті запропоновано уточнене тлумачення сутності поняття «структурні зрушення» в національній економіці як процес створення нових співвідношень між галузями економіки країни й запропоновано методичний підхід до аналізу структурних зрушень в економіці України.

Ключові слова: структурні зрушення; економічний розвиток; енергетичний сектор; національна економіка.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 8.

В статье предложено уточненное толкование сущности понятия «структурные сдвиги» в национальной экономике как процесс создания новых соотношений между отраслями экономики страны и предложен методический подход к анализу структурных сдвигов в экономике Украины.

Ключевые слова: структурные сдвиги; экономическое развитие; энергетический сектор; национальная экономика.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 8.

The article proposes a precise interpretation of the essence of the concept of “structural changes” in the national economy as a process of creating new relations between branches of the country's economy and proposes a methodical approach to the analysis of structural changes in the Ukrainian economy.

Keywords: structural shifts; economic development; energy sector; national economy.

Fig.: 1. Table: 2. References: 8.

JEL Classification: O14

Постановка проблеми. Дослідження структурних зрушень в економіці України вимагає вирішення низки питань, що тісно пов'язані як з визначенням сутності структурних зрушень, так і факторів інтенсифікації структурної трансформації національної економіки. Вирішення проблем структурної перебудови національної економіки потребує розробки державної структурної політики та формування механізмів її реалізації.

Здатність країн світу вирішувати одночасно важливі проблеми здійснення прогресивних структурних зрушень в економіці та її енергетичному секторі суттєво впливає на рівень їхньої енергетичної безпеки. Враховуючи всі особливості економічних систем країн світу, структур їхніх національних економік, а також відповідні їм ступені енергетичної безпеки, можна вважати, що феномен узгодження напрямів та темпів проведення модернізації електроенергетики з напрямками й темпами структурної перебудови національного господарства має глобальний характер. Отже, і в Україні таке узгодження необхідно передбачати у процесі формування програм модернізації енергетичного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теперішній час переважає погляд про несумісність соціально-економічного розвитку країн світу з гальмуванням процесів модернізації сектору економіки. Таким чином, сьогодні потрібно розробити механізми інтеграції економічних і технологічних концепцій модернізації електроенергетики України.

Ця модернізація має бути спрямована на забезпечення ефективного функціонування й розвитку національної економіки, який втілюється в життя шляхом прогресивних структурних зрушень.

Питання визначення сутності структурних зрушень в економіці країн світу та факторів їх прискорення досліджуються в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, у тому числі С. Білої [1], В. Бодрова [2], О. Горняк [3], С. Григор'євої [4], О. Мельник [5], Л. Проскуракової [6] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поширене тлумачення сутності «поняття структура національної економіки» має підґрунтям наявність певних співвідношень між галузями виробництва. Ці співвідношення визначають взаємозв'язки та пропорції між окремими видами економічної діяльності в національній економіці. Разом з цим проблеми як визначення сутності поняття «структурні зрушення» в економіці, так і теоретико-методичні аспекти їх оцінювання потребують подальшого розвитку.

Мета статті. Метою цієї статті є обґрунтування методичних положень щодо дослідження структурних зрушень в економіці та енергетичному секторі України.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах посилення впливу економічної глобалізації структура національної економіки опосередковано відображає не тільки стан внутрішнього (національного) поділу, а й напрями участі країни в міжнародному поділі праці. Враховуючи європейський вибір розвитку України, слід підкреслити, що структура її національної економіки має перебудовуватися за цим напрямом. Виходячи з такого трактування поняття «структура національної економіки», можна надати визначення поняття «структурні зрушення в національній економіці».

Поняття «структурні зрушення в національній економіці» позначає процеси створення нових співвідношень між галузями виробництва, внаслідок якого перетворюються діюча система поділу праці на національному рівні й розбудовуються напрями й форми участі країни в міжнародному поділі праці, зокрема й на європейському рівні, формуються нові взаємозв'язки та пропорції між національними та/або зарубіжними товаровиробниками, що здійснюють різні види економічної діяльності.

Очевидно, що кожна економічна структура має відповідну матеріально-енергетичну першооснову. Таким чином, реалізуючи структурні зрушення в національній економіці, необхідно цілеспрямовано змінювати і складові цієї першооснови, які визначають характер речовинно-енергетичного обміну в процесі виконання виробничих процесів виготовлення продукції. Іншими словами, напрями й темпи структурної перебудови національної економіки мають узгоджуватися з напрямками й темпами модернізації її енергетичного сектору.

Зважаючи на існування значної кількості зарубіжних і вітчизняних практик та моделей узгодження напрямів зрушень структури національної економіки з напрямками модернізації її енергетичного сектору, можна дійти висновку, що існують певні спільні умови його ефективної реалізації. Проведені дослідження показали, що до їх числа слід віднести такі:

- створення національної системи підготовки науково-технічних прогнозів і стратегій соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, у межах якої процеси узгодження напрямів і темпів структурної перебудови національної економіки з напрямками й темпами модернізації енергетичного сектору загалом і електроенергетики мають розглядатися з позицій розбудови матеріально-енергетичного підґрунтя для реалізації програм сталого соціально-економічного розвитку держави;

- формування науково обґрунтованої концепції узгодження процесів структурної трансформації національної економіки з модернізацією енергетичного сектору й електроенергетики як його складової, в основу якої має бути покладено орієнтацію на ефективне енергетичне забезпечення динамічного інноваційного розвитку тих видів економічної діяльності, що пов'язані з виробництвом наукоємної продукції з високим рівнем доданої вартості;

- адаптацію організаційно-економічних механізмів координації напрямів і параметрів динаміки змінювання структури національної економіки з напрямками й параметрами динаміки модернізації енергетичного сектору, у т. ч. електроенергетики на засадах

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

посилення ролі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни та залучення й використання різних форм державно-приватного партнерства для акумулювання й ефективного використання інноваційних ресурсів;

- забезпечення ефективного використання та нарощування науково-виробничого потенціалу національного машинобудування при формуванні програм структурної перебудови національної економіки та програм модернізації електроенергетики країни.

Дослідимо, які структурні зрушення відбувалися у 2001–2015 рр. в економіці України за допомогою методичного підходу, логіка якого наведена на рисунку.

Рис. Методичний підхід до аналізу структурних зрушень в економіці України

Значущість видів економічної діяльності (ВЕД) в економіці України (етап 1 методичного підходу) в 2000 і 2015 рр. визначається за допомогою показника їхньої питомої ваги в загальному випуску продукції в t-й період часу, а темп зміни їхньої динаміки за Δt-й період часу.

За даними [8], найбільшу питому вагу в економіці України у 2015 р. мали такі ВЕД: сільське, лісове і рибне господарство – 13,34 %; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів – 13,11 %; виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 9,70 %; металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів – 7,04 %, транспорт, складське господарство – 6,94 %.

За значущістю в економіці України ВЕД у 2015 р. умовно можна поділити на 3 групи (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація ВЕД за значущістю в економіці України у 2015 р.

Питома вага в економіці, %	ВЕД
Висока (більше 5,0)	Сільське господарство (13,34 %); оптова та роздрібна торгівля (13,11 %), виробництво харчових продуктів (9,7 %), металургійне виробництво (7,04 %), транспорт, складське господарство (6,94 %)
Середня (від 1,0 до 5,0)	Будівництво (4,5 %), постачання електроенергії, газу, пари (4,22 %), операції з нерухомим майном (4,20 %), державне управління й оборона (3,52 %), хімічна та нафтохімічна промисловість (3,29 %), оренда машин та устаткування (3,08 %), освіта (2,86 %), машинобудування (2,75 %), фінансова та страхова діяльність (2,57 %), добування металевих руд (2,34 %), оброблення деревини та вироблення виробів з деревини (2,18 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (2,12 %), комп'ютерне програмування (1,70 %), добування сирової нафти та природного газу (1,44 %), діяльність пошти та зв'язку (1,35 %), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (1,32 %), інші галузі промисловості (1,01 %)
Низька (до 1,0)	Виробництво коксу та коксопродуктів (0,73 %), виробництво продуктів нафтопереробки (0,71 %), добування кам'яного та бурого вугілля (0,67 %), водопостачання та каналізація (0,64 %), тимчасове розміщування й організація харчування (0,67 %), надання інших видів послуг (0,54 %), наукові дослідження та розробки (0,51 %), текстильне виробництво і виробництво одягу (0,50 %), мистецтво, спорт і розваги (0,49 %)

Водночас за період 2000–2015 рр. найбільш динамічними ВЕД в економіці України були такі (етап 2 методичного підходу): комп'ютерне програмування – 894,7 %; оренда машин і устаткування – 320,8 %; операції з нерухомим майном – 267,5 %; фінансова і страхова діяльність – 193,2 % [8].

За динамічністю розвитку ВЕД економіки України в 2000–2015 рр. умовно можна поділити таким чином (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація за динамічністю розвитку ВЕД економіки України у 2000–2015 рр.

Темпи зміни, %	ВЕД
Високі (більше 150)	Комп'ютерне програмування (901,23 %), оренда машин та устаткування (321,74 %), операції з нерухомим майном (267,52 %), надання інших видів послуг (239,17 %), фінансова та страхова діяльність (193,02 %), оптова та роздрібна торгівля (188,78 %), державне управління й оборона (150,30 %)
Середні та низькі (від 100 до 150)	Добування металевих руд (146,58 %), оброблення деревини та вироблення виробів з деревини (138,09 %), тимчасове розміщування й організація харчування (120,93 %), освіта (117,14 %), будівництво (117,13 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (108,25 %), мистецтво, спорт і розваги (105,50 %), транспорт, складське господарство (104,37 %), виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (101,72 %)
Від'ємні (до 100)	Сільське господарство (95,09 %), хімічна та нафтохімічна промисловість (92,63 %), виробництво харчових продуктів (85,83 %), діяльність пошти та зв'язку (82,69 %), добування сирової нафти та природного газу (82,18 %), інші галузі промисловості (78,45 %), наукові дослідження та розробки (76,63 %), Виробництво коксу та коксопродуктів (75,14 %), постачання електроенергії, газу, пари (72,52 %), водопостачання та каналізація (71,80 %), металургійне виробництво (68,65 %), машинобудування (47,29 %), текстильне виробництво, виробництво одягу (25,96 %), добування кам'яного та бурого вугілля (24,89 %), виробництво продуктів нафтопереробки (20,35 %)

Послідовна реалізація третього, четвертого та п'ятого етапів запропонованого методичного підходу до аналізу структурних зрушень в економіці України дозволила одержати відповідні висновки.

Незначні структурні зрушення в економіці України у 2000–2015 рр. відбулись у 7 ВЕД, при цьому 2 з них мали від'ємний напрям (сільське господарство і хімічна та

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

нафтохімічна промисловість), а 5 – позитивний (виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції, будівництво, транспорт, складське господарство, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок).

Суттєві структурні зрушення в економіці України в аналізованому періоді відбулися у 16 ВЕД, з яких 8 мали від'ємний напрямок (добування сирової нафти та природного газу, виробництво харчових продуктів, виробництво коксу на коксопродуктів, металургійне виробництво, водопостачання і каналізація, діяльність пошти та зв'язку, наукові дослідження та розробки), а 8 – позитивний (добування металевих руд, оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, оптова та роздрібна торгівля, тимчасове розміщення й організація харчування, фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда машин та устаткування, державне управління і оборона).

Значні структурні зрушення в економіці України у 2000–2015 рр. відбулось у 5 ВЕД, з яких 4 мали від'ємний напрямок (добування кам'яного та бурого вугілля, текстильне виробництво і виробництво одягу, виробництво продуктів нафтопереробки, машинобудування), а 1 – позитивний (комп'ютерне програмування).

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок, що загалом економіка України в 2000–2015 рр. мала спад виробництва. Особливо це стосується ВЕД, які відносяться до матеріальної сфери виробництва, що дає можливість припустити, що споживання електроенергії в Україні у цей період також повинно було скоротитися.

Список використаних джерел

1. Біла С. О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки: монографія. Київ: УДДУ, 2001. 408 с.
2. Бодров В., Шепетько Р. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 2. С. 78–98.
3. Горняк О. В. Структурна політика України в умовах глобалізації світового господарства. *Економічний вісник національного гірничого університету*. 2014. № 3. С. 9–16.
4. Григор'єва С. В. Структурна політика та деякі суперечності сучасних форм її реалізації. *Економіка і управління*. 2013. № 2. С. 136–139.
5. Мельник О. С. Основні напрями структурної політики України в контексті забезпечення її конкурентоспроможності. *Управління економікою: теорія та практика*. 2011. № 4. С. 236–250.
6. Проскуракова Л. Н., Ермоленко Г. В. Возобновляемая энергетика 2030: глобальные вызовы и долгосрочные тенденции инновационного развития. Москва: НИУ ВШЭ, 2017. 96 с.
7. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ: НІСД, 2016. 688 с.
8. WIOD 2016 Release. World Input-Output Database. URL: <http://www.wiod.org/database/wiots16> (дата звернення: 18.01.2018).

References

1. Bila, S. O. (2001). *Struktorna politika v sistemі derzhavnoho rehuliuвання transformatsiinoi ekonomiki* [Structural policy in the system of state regulation of the transformational economy]. Kyiv: UDDU [in Ukrainian].
2. Bodrov, V., Shepetko, R. (2014). *Struktorna politika v umovakh zahostrennia mizhnarodnoi konkurentsii* [Structural policy in the context of intensifying international competition]. *Mizhnarodna ekonomichna politika – International economic policy*, 2, 78–98 [in Ukrainian].
3. Gornyak, O. V. (2014). *Struktorna politika Ukraini v umovakh hlobalizatsii svitovoho gospodarstva* [Structural policy of Ukraine in the conditions of globalization of the world economy]. *Ekonomichnii visnyk natsionalnoho hirnichoho universitetu – Economic Bulletin of the National Mining University*, 3, 9–16 [in Ukrainian].
4. Hrigorieva, S. V. (2013). *Struktorna politika ta deiaki superechnosti suchasnykh form ii realizatsii* [Stricter politics and some contradictions in modern forms of its implementation]. *Ekonomika i upravlinnia – Economics and Management*, 2, 136–139 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. Melnik, O. S. (2011). Osnovni napriami strukturnoi politiki Ukraini v konteksti zabezpechennia ii konkurentospromozhnosti [Main directions of structural policy of Ukraine in the context of ensuring its competitiveness]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka – Economics Management: Theory and Practice*, 4, 236–250 [in Ukrainian].

6. Proskuryakova, L. N. & Ermolenko, G. V. (2017). *Vozobnovliaemaia energetika 2030: globalnye vyzovy i dolgosrochnye tendentsii innovatsionnogo razvitiia* [Renewable energy 2030: global challenges and long-term trends of innovative development]. Moscow: NIU VShE [in Russian].

7. *Analitichna dopovid do Shorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishne ta zovnishne stanovyshche Ukrainy v 2016 rotsi»* [An Analytical Report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in 2016»] (2016). Kyiv: NISD [in Ukrainian].

8. WIOD 2016 Release. World Input-Output Database. Retrieved from <http://www.wiod.org/database/wiots16>.

Мілютін Гліб Володимирович – добувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, м. Харків, 61166, Україна).

Милютин Глеб Владимирович – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, г. Харьков, 61166, Украина).

Milyutin Glib – candidate, Research Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (1-a Engineering side street, 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

УДК 658

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-92-97

Вікторія Лаготюк

**БРЕНДИНГ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА**

Вікторія Лаготюк

**БРЕНДИНГ КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ ПОВЫШЕНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ПТИЦЕВОДСТВА**

Viktoria Lagotyuk

**BRANDING AS ONE OF POULTRY FARMING DIRECTIONS TO INCREASE
OF PRODUCTS COMPETITIVENESS**

У статті розглянуто сутність бренда продукції птахівництва та основні цілі його розробки й формування. На основі аналізу брендів продукції підприємств галузі птахівництва Івано-Франківської області проведено аналіз привабливості продукції з власною торговою маркою для споживачів у порівнянні з маловідомим виробником.

Запропоновано алгоритм розробки бренда продукції птахівництва та визначено основні переваги брендової продукції. Визначено та проаналізовано основні складові бренда на прикладі продукції птахівництва. Розглянуто засоби формування бренду курятини на прикладі продукції підприємства ТзОВ «Корнич» на рівні Івано-Франківської області з метою підвищення рівня конкурентоспроможності продукції та впізнаваності її споживачами.

Ключові слова: бренд; продукція птахівництва; засоби бренда; брендинг; цілі брендингу; складові бренда.

Рис.: 2. Бібл.: 7.

В статье рассмотрены сущность бренда продукции птицеводства и основные цели его разработки и формирования. На основе анализа брендов продукции предприятий отрасли птицеводства Ивано-Франковской области проведен анализ привлекательности продукции с собственной торговой маркой для потребителей по сравнению с малоизвестным производителем.

Предложен алгоритм разработки бренда продукции птицеводства и определены основные преимущества брендовой продукции. Определены и проанализированы основные составляющие бренда на примере продукции птицеводства. Рассмотрены средства формирования бренда курятини на примере продукции компании ООО «Корнич» на уровне Ивано-Франковской области с целью повышения уровня конкурентоспособности продукции и узнаваемости ее потребителями.

Ключевые слова: бренд; продукция птицеводства; средства бренда; брендинг; цели брендинга; составляющие бренда.

Рис.: 2. Библ.: 7.

The article considers the essence the brand of poultry production and the main aims of its development and formation. The basis of analysis is brands of poultry industry enterprises in the Ivano-Frankivsk region, an analysis the attractiveness of products with its own brand for consumers compared to the little-known manufacturer.

The algorithm of development the brand of poultry production is offered and the main advantages of brand products are determined. The main components of the brand are identified and analyzed on the example of poultry production. The means of forming a chicken brand on the example of products of the enterprise Kornich LLC at the level of Ivano-Frankivsk region are considered in order to increase the level of competitiveness of products and recognition of its consumers.

Keywords: brand; poultry products; brand tools; branding; whole branding; brand components.

Fig.: 2. References: 7.

JEL Classification: Q13

Постановка проблеми. В умовах інтеграції важливого значення набуває спроможність якомога ефективніше здійснювати не тільки виробничу діяльність, а й передусім маркетингову. Однією зі складових ефективного маркетингу є позиціонування власного товару на ринку. Продукція птахівництва представлена на ринку у широкому асортименті різних виробників, але щоб забезпечити себе якісною і безпечною продукцією ми обираємо конкретного виробника, звертаючи увагу на певні характеристики виробника і його продукції. Такі характеристики ми можемо впізнати у фірмовому імені продукції – її бренді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних з формуванням і використанням бренда, присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких зазначимо таких, зокрема, як В. Андрущенко [4], Р. Коулз [1], А. Еллвуд, В. Пазюк [5], О. Мороз [4], Ю. Приходько [6], С. Сендецька [7], Ф. Котлер, М. Бутко, В. Ільчук, С. Шкарлет та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині малодослідженими залишаються питання формування бренда продукції в птахівництві, особливо процес формування бренда і його вплив на рівень конкурентоспроможності продукції птахівництва.

Мета статті. Метою статті є формування алгоритму розроблення бренда продукції в птахівництві, враховуючи основні особливості виробничого процесу й конкуренції в галузі на рівні регіону, а саме Івано-Франківської області.

Виклад основного матеріалу. Бренд асоціюється зі стабільною якістю, тому для компаній бренд стає основним засобом у конкурентній боротьбі за довготривалі людські цінності. Особливо слід відзначити таке маркетингове поняття, як «функціональна сутність бренда». Функціональна сутність бренда розкриває його можливості надати необхідну інформацію про товар і його виробника для потенційного споживача і викликати у нього позитивні враження [5, с. 23].

На нашу думку, найкраще тлумачення поняття «бренд» описує визначення, за яким він розглядається у своїй функціональній сутності, як здатність досконало і переконливо надати корисну інформацію про виробника і його товар у найбільш привабливому для споживача вигляді.

Підприємства, які функціонують у складі вертикально інтегрованих структур, мають власну торгову марку, за якою споживачі можуть відрізнити їхню продукцію від продукції конкурентів у торговій мережі. Серед досліджуваних підприємств Івано-Франківської області свою торгову марку має продукція підприємства ТзОВ ВКФ «Варто» (виробництво курятини) торгова марка «Карпатська птиця», ТОВ «Птахофабрика Снятинська нова» (виробництво гусячих делікатесів) торгова марка «Два гуся» та «Chateau Galicia». Дещо інша ситуація на ТзОВ «Корнич» (виробництво курятини) та ТОВ «М'ясний дім» (виробництво курятини), зазначені підприємства реалізують власну продукцію в торгових точках, а отримати інформацію про виробника такої продукції в магазині майже неможливо. Це негативний аспект, оскільки важко дізнатись, чи якісна й безпечна така продукція для споживача, коли навіть у торговій точці продажу не знають, що за продукцію вони продають [2].

Цілями формування та просування бренда в птахівництві є:

1. Підвищення конкурентоспроможності продукції українських виробників на вітчизняному й зарубіжному ринку.
2. Можливість виключення з споживання неякісних продуктів птахівництва, які можуть мати у своєму складі небезпечні речовини й завдати шкоду здоров'ю людей.
3. Формування доступу до якісної продукції птахівництва на противагу існуючим брендовим продуктам.
4. Популяризація нових брендів продукції птахівництва на регіональному та всеукраїнському рівні.
5. Підвищення іміджу вітчизняних птахофабрик на ринку курятини.

Для визначення способу і форми формування бренда розглянемо рівні формування бренда продукції птахівництва:

1. I рівень – певний сукупний образ, що характеризує продукцію та її споживчі характеристики (торгова марка, товарний знак).
2. II рівень – стійкий синергетичний ефект від цілеспрямованої взаємодії складових, що формують у свідомості споживача позитивні враження або чіткий позитивний образ наявного чи інноваційного товару [5; 7].

У нашому випадку доцільно починати з першого рівня формування бренда, а саме певного сукупного образу продукції, її торгової марки. Торгова марка має відображати особливості продукції, показувати належний рівень якості цієї продукції та інформувати споживача про неї. Споживач здебільшого купує якість, вигоду, яку йому дає конк-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ретний продукт. Під час проведення опитування споживачів продукції птахівництва в торгових мережах Івано-Франківської та Чернівецької області було визначено, що споживачі (72 % опитаних) радше куплять продукцію бренда «Наша Ряба» чи іншого бренда, ніж продукцію невідомого виробника на стихійному ринку за дешевшу ціну. Оскільки у спеціалізованих торгових закладах чи відділах у магазинах вони можуть поцікавитись документами, які засвідчують якість і безпечність продукції, продукція зберігається в спеціальному холодильному обладнанні, дотримано санітарно-гігієнічні норми продажу і зберігання продукції та інші переваги. Тож навіть у час низької купівельної спроможності споживачі згодні платити трішки дорожче за продукцію, в якості якої вони впевнені [2].

Розглянемо більш детально кожен етап розроблення бренда курятини (рис. 1) на прикладі підприємства ТзОВ «Корнич», яке виробляє цю продукцію і продає її в торговій мережі «555» та інших точках без власної торгової марки (Колібрис – мережа оптово-роздрібних супермаркетів у Західній Україні).

На першому етапі потрібно визначити цілі та завдання у сфері комунікації та збуту продукції.

Рис. 1. Етапи розроблення бренда курятини

Джерело: адаптовано автором для продукції підприємств галузі птахівництва.

Основними цілями у сфері комунікації будуть такі:

1. Інформування споживачів про конкретну продукцію підприємства – курятину.
2. Формування конкретного сегмента споживачів курятини аналізованого виробника.
3. Проведення рекламної політики використовуючи різноманітні рекламні засоби.

Основні цілі у сфері збуту курятини ТзОВ «Корнич»:

1. Розширення торгових точок збуту продукції.
2. Пошук надійних збутових організацій для забезпечення реалізації продукції в найкоротші терміни з використанням спеціалізованого транспорту.
3. Формування системи маркетинг-мікс 4 Р, для чіткого визначення товару, місця, ціни та просування.

У процесі формування нового бренду продукції потрібно визначити засоби його формування. Розробкою і формуванням бренду повинен займатись маркетинговий відділ підприємства, якщо ж на підприємстві відсутній такий відділ, а функціонує лише планово-економічний відділ і бухгалтерія, то цей процес може здійснюватися працівником

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

планово-економічного відділу. На ТзОВ «Корнич» є комерційний відділ, працівники якого можуть виконувати зазначені функції.

Розглянемо засоби, які можна використати в процесі розроблення нового бренда продукції птахівництва в певній послідовності:

1. Дизайнерські рішення. Цей елемент може включати розроблення таких елементів, як упаковка продукції та її вид і етикетка. Зазначимо, що упаковка продукції повинна бути виготовлена з безпечного матеріалу, зважаючи на вид продукції і те, що вона напряму буде контактувати з м'ясом птиці, доцільно на упаковці зобразити графічний елемент, впізнавану назву з малюнком, чи кольоровий орнамент, що дає споживачу інформацію про цю продукцію і її виробника. Оскільки продукція ТзОВ «Корнич» позиціонується під назвою «Королівські курчата», то можна це фірмове ім'я запатентувати і реалізовувати птицю під цією торговою маркою. Королівські – походить від назви населеного пункту, де виробляють цю продукцію, село Королівка.

2. Інформація про продукт. Якщо на упаковці продукції, на вітрині в магазині чи транспорті, який буде здійснювати доставку продукції написати назву «Королівські курчата», то це матиме і рекламний ефект. Споживачі почнуть цікавитись цією продукцією, знатимуть, що конкретно шукатимуть у торгових мережах. У підприємства сформується власне коло споживачів своєї продукції. Нині не всі знають, що купують «Королівські курчата», хоча якість споживачів задовольняє.

3. Фактор часу. Важливий елемент формування бренда, оскільки лояльність споживачів до певної продукції формується не одразу. Спочатку споживач робить пробну покупку нової продукції, якщо якість і ціна задовольняють його, то він формує сегмент постійних споживачів продукції. Ділиться своїми враженнями з друзями і знайомим і здійснюється реклама через прямі контакти між споживачами.

4. Перехід на постійне споживання. Цей елемент реалізується в процесі розширення сегмента споживачів, формування постійних точок збуту продукції, здійснення активних маркетингових заходів, зокрема реклама продукції на території певного регіону. Можливість відкриття власних збутових точок.

5. Визнаний бренд. Останній і важливий елемент брендингу продукції. Передбачає формування унікальної конкурентної переваги власної продукції, орієнтація на особливі вигоди для споживача конкретної продукції (наприклад, задоволення потреб споживачів в якісній і безпечній продукції, завжди свіжа продукція, широкий асортимент продукції тощо), здійснення постійної комунікації зі споживачами шляхом представлення інформації про підприємство в засобах масової інформації. В час активного розвитку НТП і широкого використання мережі Інтернет споживачами різної вікової категорії доцільно й економічно оправдано буде створити власний сайт і спеціальні сторінки в соціальних мережах. Споживачі матимуть змогу дізнатись потрібну їм інформацію.

Особливості формування бренда залежать від специфіки продукції, сфери діяльності фірми, маркетингової політики, способу функціонування. Для формування нового бренду продукції птахівництва згрупуємо основні особливості його формування у вигляді рисунка. На рис. 2 можемо побачити основні складові бренду, що визначають його конкурентоспроможність на ринку.

У процесі введення на ринок нового бренду продукції птахівництва необхідно здійснити сегментування ринку споживачів курятини на рівні області, у нашому випадку Івано-Франківської. Для початку потрібно сформувати групи споживачів, що забезпечують попит на ринку продукції птахівництва області. Наступним кроком потрібно провести анкетування споживачів, з метою аналізу вподобань споживачів, нами було сформовано бланк анкети-опитувальника, за допомогою якої здійсниться опитування споживачів курятини Івано-Франківської області, а саме Снятинського, Коломийсько-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

го, Косівського і Городенківського районів. В анкетах повинні бути питання про вік і стать споживачів, рівень їхніх доходів, соціальний статус, спосіб купівлі птиці, обсяги споживання продукції конкретними споживачами і загалом по відповідях опитаних, вид торгової мережі для купівлі птиці, конкретні особисті фактори, що впливають на купівлю певної продукції конкретного виробника.

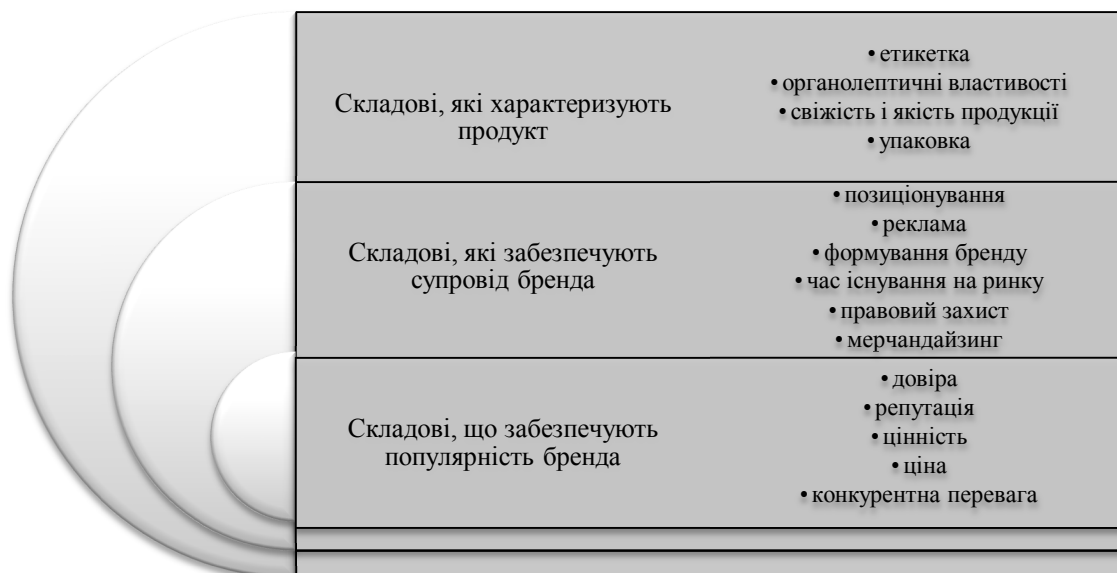

Рис. 2. Складові бренда

Джерело: згруповано автором на основі [1; 4; 6].

Розробка заходів щодо споживання якісної і безпечної продукції птахівництва з погляду врахування інтересів і споживачів, і виробників.

І кульмінацією сегментування ринку споживачів курятини є формування і доведення до споживачів рекламного звернення для популяризації нового бренду продукції птахівництва. У результаті сегментування ринку ми зможемо дізнатись інформацію про наших майбутніх споживачів, їхні вподобання, інші чинники, які формуватимуть попит споживачів на продукцію конкретного підприємства.

Дотримуючись вищеописаного алгоритму розроблення бренду для підприємств птахівництва можна визначити і сформувати власний сегмент ринку продукції, знайти підхід до споживачів і забезпечити вищий рівень впізнаваності й конкурентоспроможності власної продукції з-поміж інших виробників.

Висновки і пропозиції. Як бачимо, одним із напрямів покращення конкурентоспроможності продукції птахофабрик є імідж підприємства і бренд його продукції. Імідж продукції підтверджується наявним попитом споживачів до продукції певної торгової марки («Снятинська птиця» (нині «Карпатська птиця»), «Наша Ряба», «Два гуся» та «Chateau Galicia»), наявністю бренду, розрекламованості продукції під певною торговою маркою, наявність власних торгових мереж чи відділів у торгових закладах.

Брендинг продукції птахівництва повинен стати однією з ключових складових формування конкурентоспроможності продукції птахівництва, яка виробляється не лише великими інтегрованими структурами, а й середніми підприємствами, що виробляють якісну продукцію на рівні певного регіону.

Список використаних джерел

1. Коулз Р., Ул Дж. Маркетинг сельскохозяйственной продукции. Москва: Колос, 2000. 512 с.
2. Лаготюк В. О. Конкурентоспроможність продукції підприємств галузі птахівництва на ринку Івано-Франківської області за способом експертного оцінювання кількісних і якісних факторів. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні»*, Львів, 2017. С. 221–223.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. Лаготюк В. О. Напрями вдосконалення конкурентної стратегії птахофабрик (на базі підприємств галузі птахівництва Івано-Франківської області). *Матеріали VII міжнародної науково-практичної молодіжної конференції: «Розвиток економіки України та інших країн в умовах інтеграційних процесів»*. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. С. 165–169.

4. Мороз О. В., Андрушенко В. М. Брендинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності виробництва органічної продукції в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3772> (дата звернення: 13.03.2018)

5. Пазюк В. Л. Брендинг в управлінні розвитком підприємств виноробної промисловості: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Чернігів, 2016. 268 с.

6. Приходько Д. О. Роль і місце бренду в системі економічних категорій і понять. *Економічний простір*. 2012. № 68. С. 225–232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2012_68_27 (дата звернення: 12.02.2018).

7. Сендецька С. В. Особливості брендингу продукції на ринку м'яса птиці. URL: <http://vlp.com.ua/files/94.pdf> (дата звернення: 11.03.2018).

References

1. Koulz, R. (2000). *Marketing selskokhoziaistvennoi produktsii [Marketing of agricultural products]*. Moscow: Kolos [in Russian].

2. Lahotiuk, V. (2017). Konkurentospromozhnist produktsii pidpriemstv haluzi ptakhivnytstva na rynku Ivano-Frankivskoi oblasti za sposobom ekspertnoho otsiniuvannia kilkisnykh i yakisnykh faktoriv [Competitiveness of products of enterprises of the poultry industry in the market of Ivano-Frankivsk region by way of expert estimation of quantitative and qualitative factors]. Proceeding from *Materialy III Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii «Formuvannia stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku pidpriemnytskykh struktur v Ukraini» – Materials of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Formation of the Strategy of Socio-Economic Development of Enterprise Structures in Ukraine»* (pp. 221–223). Lviv [in Ukrainian].

3. Lahotiuk, V. (2016). Napriamy vdoskonalennia konkurentnoi stratehii ptakhofabryk (na bazi pidpriemstv haluzi ptakhivnytstva Ivano-Frankivskoi oblasti) [Areas of improvement of the competitive strategy of poultry farms (based on poultry industry enterprises in the Ivano-Frankivsk region)]. Proceeding from *Materialy VII mizhnarodnoi naukovopraktychnoi molodizhnoi konferentsii: «Rozvytok ekonomiky Ukrainy ta inshykh krain v umovakh intebratsiinykh protsesiv» – Materials of the VII International Scientific and Practical Youth Conference: "Development of the Economy of Ukraine and Other Countries in the Conditions of Integration Processes"* (pp. 165–169). Kyiv [in Ukrainian].

4. Moroz, O., Andrushenko, V. (2015). Brendynh yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vyrobnytstva orhanichnoi produktsii v Ukraini [Branding as a tool for improving the competitiveness of organic production in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3772>.

5. Paziuk, V. (2016). *Brendynh v upravlinni rozvytkom pidpriemstv vynorobnoi promyslovosti [Branding in the management of the development of enterprises in the wine industry]*. (Candidate's thesis). Chernihiv [in Ukrainian].

6. Prykhodko, D. (2012). Rol i mistse brendu v systemi ekonomichnykh katehoriy i poniat [The role and place of the brand in the system of economic categories and concepts]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Scope*, 68. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2012_68_27.

7. Sendetska, S. (2008). *Osoblyvosti brendynhu produktsiyi na rynku miasa ptytsi [Features of branding products in the poultry market]*. Retrieved from <http://vlp.com.ua/files/94.pdf>.

Лаготюк Вікторія Олександрівна – асистент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Садова, 5, м. Чернівці, 58000, Україна).

Лаготюк Виктория Александровна – асистент кафедри підприємства, торгівлі та біржової діяльності, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Садовая, 5, г. Черновцы, 58000, Украина).

Lagotyuk Viktoriia – Assistant in Department of Entrepreneurship, Trade and Stock-Taking Activities, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (5 Sadova Str., 58000 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: viktorialagotuk@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4406-4551>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/R-9300-2016>

UDC 502/504-048.35:330.111.4:332.13(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-98-104

Olha Popelo

ANALYSIS OF THE LEVEL OF ECOLOGICAL SPHERE MODERNIZATION AS A COMPONENT OF THE PRODUCTIVE FORCES MODERNIZATION OF THE UKRAINE REGIONS

Ольга Попело

АНАЛІЗ РІВНЯ МОДЕРНІЗАЦІЙНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СФЕРИ ЯК СКЛАДОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Ольга Попело

АНАЛИЗ УРОВНЯ МОДЕРНИЗАЦИОННОГО СОСТОЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СФЕРЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

The article analyzes the level of modernization of the ecological sphere. The ranking of regions of Ukraine was conducted, as a result of which four groups of regions allocated: regions with crisis, critical, satisfactory and favorable level of modernization of the ecological sphere. The rating of dynamic changes of this indicator is given. The main priorities of the modernization of the environmental sphere are considered, among them: ecologically directed structural restructuring of the economy, support and development of high-tech, environmentally safe and resource-saving industries, application of new tools of environmental policy, ensuring information openness processes of adoption and implementation of ecological, economic and managerial decisions.

Keywords: modernization; productive forces; ecological state; region; globalization.

Fig.: 1. Table: 2. References: 7.

У статті здійснено моніторинг рівня модернізаційного стану екологічної сфери. Проведено ранжування регіонів України, у результаті якого виділено чотири групи регіонів: регіони з кризовим, критичним, задовільним та сприятливим рівнем модернізаційного стану екологічної сфери. Наведено рейтингову оцінку динамічних змін даного показника. Розглянуто основні пріоритети модернізації екологічної сфери, серед яких: екологічно спрямована структурна перебудова економіки, підтримка та розвиток високотехнологічних, екологічно безпечних і ресурсозберігаючих виробництв, застосування нових інструментів екологічної політики, забезпечення інформаційної відкритості процесів ухвалення і реалізації еколого-економічних та управлінських рішень.

Ключові слова: модернізація; продуктивні сили; екологічний стан; регіон; глобалізація.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 7.

В статье осуществлен мониторинг уровня модернизационного состояния экологической сферы. Проведено ранжирование регионов Украины, в результате которого выделено четыре группы регионов: регионы с кризисным, критическим, удовлетворительным и благоприятным уровнем модернизационного состояния экологической сферы. Приведено рейтинговую оценку динамических изменений данного показателя. Рассмотрены основные приоритеты модернизации экологической сферы, среди которых: экологически направленная структурная перестройка экономики, поддержка и развитие высокотехнологичных, экологически безопасных и ресурсосберегающих производств, применения новых инструментов экологической политики, обеспечения информационной открытости процессов принятия и реализации эколого-экономических и управленческих решений.

Ключевые слова: модернизация; производительные силы; экологическое состояние; регион; глобализация.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 7.

JEL Classification: O130, R130, R220

Problem statement. In today's globalization conditions, there are significant regional differences in the environmental load caused by rapid economic growth and rising levels of population consumption. Environmental problems are very acute for Ukraine, they are related to the emission of pollutants into the air, the accumulation of toxic waste, the preservation of a significant proportion of untreated wastewater entering the water bodies.

Analysis of recent research and publications. Environmental issues and issues of environmental management devoted a lot of scientific works of domestic and foreign scientists, including: I. K. Bistryakova, B. V. Burkinskoho, J. Grosmana, B. M. Danylyshyna, G. Daley, A. B. Kachynskoho, V. S. Kravtsiv, A. Kruegera, J. Meudouza, L. G. Melnika, T. Y. Tunici, J. Frankelya and others.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. The analysis of the results of scientific works shows the urgency of the environmental problems of the regions, but despite numerous studies, the question of monitoring the level of modernization of the environmental sphere is at the level of discussions and needs further research and analysis.

The purpose of the article is to monitor the level of the modernization of the ecological sphere and rating the regions of Ukraine on the basis of the developed guideline, which will facilitate the creation of scientific support for the adoption of management decisions aimed at addressing the environmental problems of the regions of Ukraine.

Statement of the main material. Because of the constant economic development coverage of the human economic activity of the entire planet, humanity faces ever more acute environmental problems, both regional and global, both to increase the amount of harmful emissions, and to exhaust natural resources. However, along with the growing probability of a global conflict between human economic activity and the environment, human knowledge about ecological and economic connections increases and the search for practical solutions to existing and potential conflicts continues [1].

Environmental problems significantly limit the socio-economic development of society, which is directly related to the quality of the environment. The development of a balanced system of rational nature management, combined with an adequate structural restructuring of industrial potential, taking into account the minimization of anthropogenic load and ensuring the social security of man, will be the basis for ensuring and stable social development of the state. Therefore, there is an urgent need to define the regions of Ukraine with the worst condition of environmental components, with the purpose of directing financial resources for the implementation of environmental protection measures [3].

The socio-economic development of society is directly related to the quality of the environment at the present stage. Therefore, the ecological policy of Ukraine is aimed at the formation of a balanced system of rational nature management with an adequate structural restructuring of industrial potential in order to minimize anthropogenic load and ensure the social security of man. In order to ensure a stable social development of the country, it is necessary to identify the regions with the worst condition for the purpose of directing financial resources to solve their problems on the basis of the assessment of the environment current state; therefore, the study of modern methods of integrated and integrated environmental assessments is very actual [7, pp. 4–5].

Ecological modernization marks a transition based on complex reforms from not focused on the environment to ecologically oriented society and should become a nation-wide strategy. It allows to decide two fundamentally important groups of tasks: related, firstly, to qualitative changes in the technological base of the economy and its information component, as well as organizational and production factors; secondly, with the transition to a resource-innovative development strategy. The key elements of environmental modernization are: environmental policy, which should be based on the absence of a conflict between environmental objectives and economic growth, its objectives should become elements of the country's overall policy; the implementation of economic concepts in the mechanisms and principles of environmental policy; technical innovations, the introduction of new industrial technologies through the implementation of government decisions. The forms of ecological modernization aimed at solving environmental problems in conditions of limited and depleted natural resources include environmentally oriented development of industry; technological platforms of ecological development; the ecologization of economic development; introduction and development of clean production and environmental technologies [6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Characteristics of the ecological state of the environment of the regions relies mainly on indicators of various types of emissions, which is determined solely by the existing information base.

The level of the modernization of the ecological sphere is proposed to be calculated as the ratio of the integral indicator of the state of the environment (based on official data of the State Statistics Committee of Ukraine) to its average value in the country. The integral index includes indices of the state of land, water resources and atmospheric air [4–5].

Changes in the location of the regions in 2016 compared to 2015 on the scale of the integral indicator of the environmental situation did not occur (Table 1).

Table 1

Dynamic of the level of modernization of the ecological sphere

Region	LECS					
	2010		2015		2016	
	%	rank	%	rank	%	rank
AR Krym	89	20	–	–	–	–
Vinnitska	110	11	97	15	97	15
Volynska	115	3	133	1	133	1
Dnipropetrovska	71	24	40	21	40	21
Donetska	38	25	–	–	–	–
Zhytomyrska	115	4	130	2	130	2
Zakarpatska	109	12	130	3	130	3
Zaporizka	75	23	32	22	32	22
Ivano-Frankivska	95	17	91	18	91	18
Kyivska	82	22	95	16	95	16
Kirovohradska	100	15	112	6	112	6
Luhanska	88	21	–	–	–	–
Lvivska	95	18	104	11	104	11
Mykolaivska	106	13	94	17	94	17
Odeska	92	19	108	9	108	9
Poltavska	113	8	99	14	99	14
Rivnenska	115	5	130	4	130	4
Sumska	99	16	81	19	81	19
Ternopil'ska	118	1	100	13	100	13
Kharkivska	103	14	81	20	81	20
Khersonska	116	2	105	10	105	10
Khmelnitska	115	6	110	8	110	8
Cherkaska	112	9	101	12	101	12
Chernivetska	114	7	116	5	116	5
Chernihivska	112	10	111	7	111	7

Comment. Data are given without taking into account the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and part of the zone of the anti-terrorist operation.

Source: calculated by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine [2; 4; 5].

According to the results of the rating assessment of the level of environmental modernization in 2016, we propose to allocate the following 4 groups of regions: regions with a crisis of the LECS, regions with critical LECS, regions with satisfactory LECS, regions with favorable LECS (Fig., Table 2).

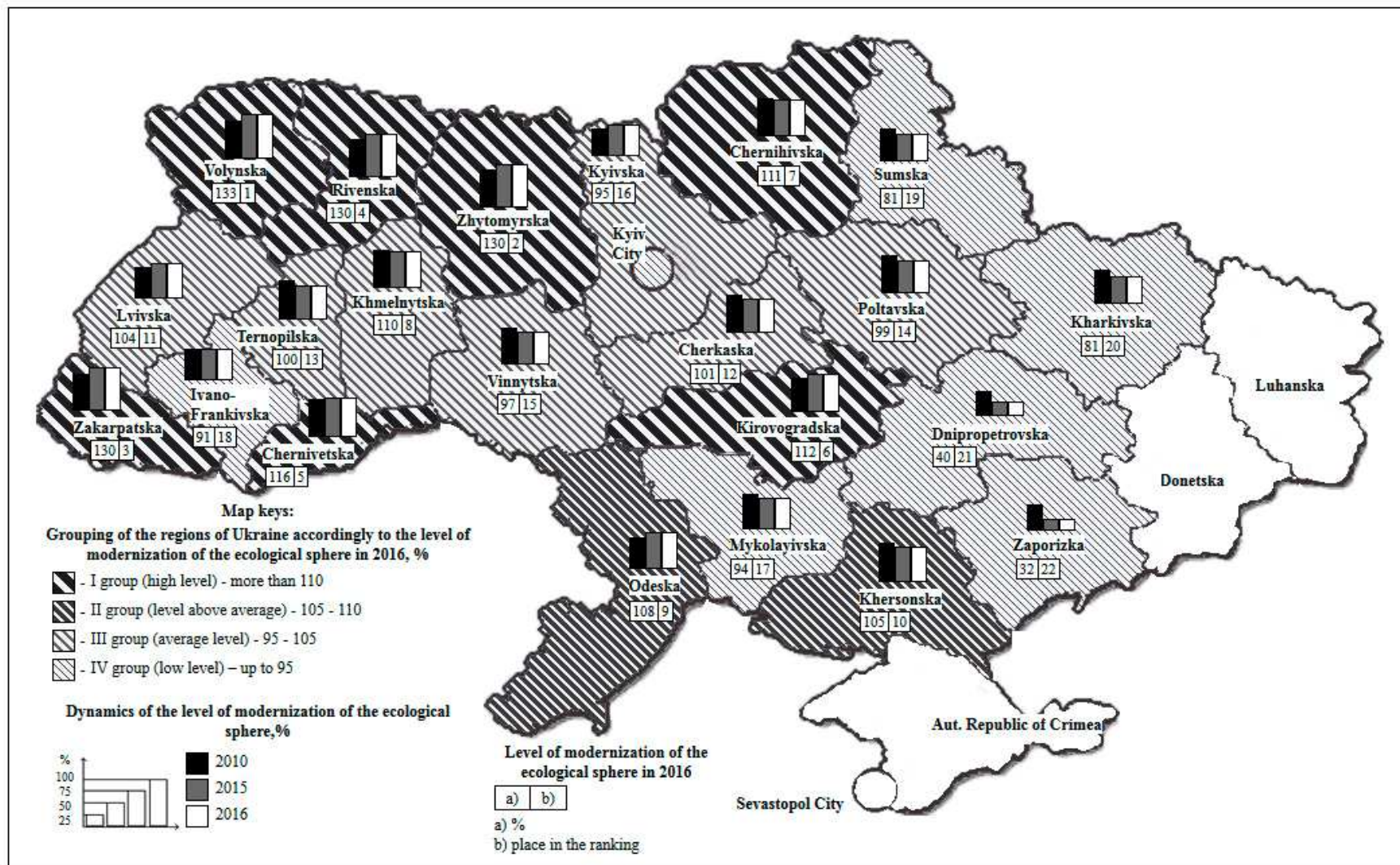

Fig. Grouping of the regions of Ukraine by the level of modernization of the ecological sphere

Source: calculated by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine [2; 4; 5].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

The group with favorable level of the modernization of the environmental sphere includes 5 regions: Volynska (133 %), Zhytomyrska (130 %), Zakarpatska (130 %), Rivnenska (130 %) and Chernivetska (116 %). The value of the integral indicator in this group varies from 0.554 in Chernivtska region to 0.636 in the Volynska region.

Table 2

Grouping of the regions according to the level of modernization of the ecological sphere in 2016

Level LECS	Value range	Regions
Crisis	< 80 %	Dnipropetrovska, Zaporizka
Critical	≥ 80 % < 95 %	Ivano-Frankivska, Mykolaivska, Sumska and Kharkivska
Satisfactory	≥ 95% < 115 %	Vinnyska, Kyivska, Kirovohradska, Lvivska, Odeska, Poltavska, Ternopilska, Khersonska, Khmelnytska, Cherkaska and Chernihivska
Favorable	≥ 115 %	Volynska, Zhytomyrska, Zakarpatska, Rivnenska and Chernivetska

Source: [2; 4; 5].

The group with a satisfactory level of the modernization of the environmental sphere includes half of the regions: Vinnyska (98 %), Kyivska (95 %), Kirovohradska (112 %), Lvivska (104 %), Odeska (108 %), Poltavska (99 %), Ternopilska (100 %), Khersonska (105 %), Khmelnytska (110 %), Cherkaska (101 %), Chernihivska (111 %). The value of the integral indicator in this group varies from 0.455 in Kyivska to 0.534 in the Kirovohradska regions.

The group with the critical level of the modernization of the environmental sphere includes: Ivano-Frankivska (91 %), Mykolaivska (94 %), Sumska (81 %) and Kharkivska (81 %) regions. The value of the integral indicator in this group ranges from 0.389 in the Kharkivska and Sumska regions to 0.448 in the Mykolaivska region.

The group with the crisis level of the modernization of the environmental sphere included Dnipropetrovska (40 %) and Zaporizhska (32 %) with the values of the integral index 0.189 and 0.154 respectively.

Compared to 2010, regions that significantly increased in the rating are Zakarpatska (+9 positions), Kyivska (+6 positions), Kirovohradska (+9 positions), Lvivska (+7 positions) and Odeska (+10 positions) regions. At the same time there are regions which positions declined: Poltavska (-6 positions), Ternopilska (-12 positions), Kharkivska (-6 positions) and Khersonska (-8 positions) regions.

The decrease of the integral index is due primarily to factors such as the high specific gravity of the residual raw water in its total volume, respectively, in the Odeska region; increased amount of heavy metals in waste water in the Lvivska region; increased nitrogen and sulfur emissions in the Ivano-Frankivska region; a significant amount of emissions of harmful substances from mobile sources of pollution in Odeska and Lvivska regions.

Priority tasks of ecological modernization of socio-economic development include:

– of the legislative framework in the field of environmental protection, aimed at achieving national advantages of environmental modernization and compliance with EU directives, the implementation of multilateral agreements (conventions, protocols, etc.) to which Ukraine is a party, social acceptability, realism, economic efficiency;

– development of a regionally adapted “roadmap” of environmental transformations of social and economic development with a grounded strategy, objectives, implementation mechanism, selection of performers and their tasks, regional priorities;

– ecological restructuring of the economy by reducing the share of “dirty” productions by stimulating the development of knowledge-intensive industries, services, tourism;

– ensure environmentally favorable conditions for the widespread introduction of environmental technologies (resource and energy saving, low-waste, waste disposal) in the production and improve the environmental responsibility of business;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– prevention of emergency situations of natural and technological nature, provides for the analysis and prediction of environmental risks, based on the results of strategic environmental assessment, state environmental impact assessment, environmental monitoring;

– creation of a national information system for environmental protection;

– mitigation of environmental damage caused by the fighting foreign troops of the aggressor;

– development and implementation of long-term state program of continuous environmental education and training, foster environmental awareness and the development of ecological culture of man's relationship to the natural environment [6].

International experience says that only through the combined efforts of regional authorities and businesses searching effective tools and methods for solving problems of the relationship between society and nature can be ensured compliance of the growing economy to the criteria for sustainable development and to improve the social and environmental well-being of the population. These include eco-directed restructuring of the economy, support and development of high-tech, environmentally friendly and resource-saving production, the use of new environmental policy instruments, including international standards of environmental management, voluntary environmental agreements, ensuring information transparency in decision processes and implementation of environmental-economic and managerial decisions [6].

Conclusions. Monitoring of the modernization status of the ecological sphere made it possible to conduct methodologically correct comparisons of the levels of the modernization state on the meso level according to their separate components: indices of the state of land, water resources and atmospheric air. The monitoring will contribute to the creation of scientific support for the adoption of management decisions aimed at solving environmental problems of the regions of Ukraine.

References

1. Hnatyshyn, M. A. (2010). Stalyi ekoloho-ekonomichnyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiv [Sustainable ecological and economic development: evolution of views]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=409>.
2. Karmazina, O. O. (Ed.) (2017). *Statystychnyi biuletyn «Rehionalnyi liudskyyi rozvytok» [Statistical Bulletin “Regional Human Development”]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky [in Ukrainian].
3. Obykhod, H. O., Omelianenko, T. L. (2012). Metodychni pidkhody shchodo otsinky rivnia ekolohichnoi nebezpeky rehioniv Ukrainy [Methodical approaches for environmental threat assessment of regions of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 10. Retrieved from <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektivna-ekonomika&s=ua&z=1429>.
4. Popelo, O. V. (2016). Metodychni pidkhody do otsinky rivnia modernizatsii produktyvnykh syl [Methodological approaches to the assessment of the level of modernization of productive forces]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Ekonomika – Bulletin of the Odessa National University. Series Economics*, 21 (7-1 (49)), 109–113 [in Ukrainian].
5. Popelo, O. V. (2017). Methodological approaches to modernization processes of the productive forces in the conditions of Eurointegration. *Naukovyi Visnyk Polissya – Scientific bulletin of Polissya*, 1 (1 (9)), 218–224 [in English].
6. Stepanenko, A. V., Omelchenko, A. A. (2018). Teoretychni aspekty ekolohichnoyi modernizatsiyi ekonomichnoho rozvytku [Theoretical aspects of ecological modernization of economic development]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 1, 40–53 [in Ukrainian].
7. Vasenko, O. H., Rybalova, O. V., Artemiev, S. R. & Horban, N. S. (2015). *Intehralni ta kompleksni otsinky stanu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha [Integral and integrated assessments of the state of the environment]*. Kharkiv: NUHZU [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Гнатишин М. А. Сталий еколого-економічний розвиток: еволюція поглядів. *Ефективна економіка*. 2010. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=409> (дата звернення: 15.01.2018).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень* / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 66 с.

3. Обиход Г. О., Омельяненко Т. Л. Методичні підходи щодо оцінки рівня екологічної небезпеки регіонів України. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=1429> (дата звернення: 15.01.2018).

4. Попело О. В. Методичні підходи до оцінки рівня модернізації продуктивних сил. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Т. 21, Вип. 7-1 (49). С. 109–114.

5. Popelo O. V. Methodological approaches to modernization processes of the productive forces in the conditions of Eurointegration. *Науковий вісник Полісся*. 2017. Т. 1, № 1 (9). С. 218–224.

6. Степаненко А. В., Омельченко А. А. Теоретичні аспекти екологічної модернізації економічного розвитку. *Економіка України*. 2018. № 1. С. 40–53.

7. Інтегральні та комплексні оцінки стану навколишнього природного середовища: монографія / О. Г. Васенко та ін. Харків: НУГЗУ, 2015. 419 с.

Popelo Olha – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Management and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Попело Ольга Владимировна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Попело Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

E-mail: popelo.olha@gmail.com

UDC 332.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-105-111

*Olena Krasnonosova, Darya Mykhailenko***THEORETICAL ASPECTS OF CREATING COMMUNITIES BASED ON SUSTAINABLE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION***Olena Krasnonosova, Dar'ya Mykhailenko***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ЗАСАДАХ ЗБАЛАНСОВАНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ***Елена Красноносова, Дарья Михайленко***ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЗДАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ГРОМАД НА ОСНОВЕ СБАЛАНСИРОВАННОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА**

Current socio-economic studies convince of the increase of irrational using available resources and growing social tension among the population. The key problem of social and economic development of the region is to ensure the population's welfare, including both adequate living conditions and income level. Many scientists have been involved in the formation and development of communities, namely P. Gural, A. Batanov, C. Jonassen, G Hillery, M. Baimuratov, O. Moroz, E. Ostrom, C. Tiebout. However, the accumulated practical experience and knowledge is not enough to clarify the prerequisites for the formation of communities on the principles of sustainable socio-economic development of the region. The article summarizes the approaches to forming communities on the principles of sustainable social and economic development of the region. To form communities on the principles of sustainable socio-economic development of the region, systemic reformation of the administrative and territorial structure at all the levels is required. Based on the provisions of the theory of fiscal decentralization, collective action, social self-organization, it is necessary to clearly identify the advantages of each of them and the possibility of applying provisions in domestic realities.

Keywords: community; sustainable development of the region; society; socio-economic development.

Fig.: 1. Table: 1. References: 10.

Сучасні соціально-економічні дослідження переконують, що нераціональне використання наявних ресурсів, соціальне напруження серед населення посилюються. Ключовою проблемою збалансованого соціально-економічного розвитку регіону є забезпечення добробуту населення, який включає як задоволення умовами життя, так і рівень доходів. Багато науковців досліджували проблеми формування та розвитку територіальних громад, а саме: П. Гураль, О. Батанов, С. Jonassen, G. Hillery, М. Баймуратов, О. Мороз, Е. Остром, С. Tiebout. Однак практичного досвіду і знань, що накопичені, недостатньо для уточнення передумов створення територіальних громад на засадах збалансованого соціально-економічного розвитку регіону. У статті виконано узагальнення підходів щодо створення територіальних громад на засадах збалансованого соціально-економічного розвитку регіону. Для їх створення необхідно системне реформування адміністративно-територіального устрою на всіх рівнях. Грунтуючись на положеннях теорій фіскальної децентралізації, колективних дій, соціальної самоорганізації необхідно чітко визначити переваги кожної із них та можливість застосування положень у вітчизняних реаліях.

Ключові слова: територіальна громада; збалансований розвиток регіону; громада; соціально-економічний розвиток.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Современные социально-экономические исследования убеждают, что нерациональное использование существующих ресурсов, социальное напряжение среди населения усиливаются. Ключевой проблемой социально-экономического развития региона является обеспечение благосостояния населения, включая как обеспечение надлежащих условий жизни, так и уровень доходов. Многие ученые занимались проблемами формирования и развития территориальных громад, а именно: П. Гураль, А. Батанов, С. Jonassen, G. Hillery, М. Баймуратов, О. Мороз, Э. Остром, С. Tiebout. Однако практического опыта и накопленных знаний недостаточно для уточнения предпосылок создания территориальных громад на принципах сбалансированного социально-экономического развития региона. В статье выполнено обобщение подходов к созданию территориальных громад на принципах сбалансированного социально-экономического развития региона. Для их создания необходимо системное реформирование административно-территориального устройства на всех уровнях. Основываясь на положениях теории фискальной децентрализации, коллективных действий, социальной самоорганизации необходимо четко определить преимущества каждой из них и возможность применения положений в отечественных реаліях.

Ключевые слова: территориальная громада; сбалансированное развитие региона; общество, социально-экономическое развитие.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 10.

JEL Classification: O18, P25

Problem setting. The vector of increasing territorial communities' involvement in economic and social development is inevitable. This is due to the transition from the industrial to the informative society and these changes in the socio-economic system of Ukraine. The practice of most developed countries having embarked on a similar transformation path in the early 80's shows high efficiency of this approach to solving the problems of poverty, inequality, employment, and improving the well-being and quality of life of the population in these countries. Current socio-economic studies convince of the increase of irrational using available resources and growing social tension among the population. The key problem of social and economic development of the region is to ensure the population's welfare, including both adequate living conditions and income level. One of the solutions to this problem may be the formation of communities able to provide the appropriate level of services and quality infrastructure [1].

Analysis of recent research studies and publications. A number of domestic and foreign scholars such as P. Gural, O. Batanov, C. Jonassen, G. Hillery, M. Baimuratov, O. Moroz, E. Ostrom, C. Tiebout studied in their works the issues of formation, functioning and development of communities.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. However, the accumulated practical experience and knowledge is not enough to clarify the prerequisites for the formation of communities on the principles of sustainable socio-economic development of the region.

The object of the article is to generalize the approaches to the formation of communities on the basis of sustainable socio-economic development of the region.

Presentation of the main research material. The state of social and economic development of Ukraine has a direct dependence on the interest and ability of communities to actively engage in the development of their territories. Communities should be gradually transformed from management object to management subject and independently form their capacity. The administrative-territorial structure requires reformation. The purpose of administrative-territorial reform is to increase the economic capacity of communities, districts and regions of Ukraine.

Problems of the administrative-territorial system often raised before experts-economists, lawyers, but everything was slowed down at the stages of elaborating draft laws and conceptual provisions. However, over the years, problems related to the management of territories were intensifying. The inability to enhance economic activity and provide favorable environment for people's livelihoods at the basic level is especially acute in villages, settlements and towns. Formation of capable territorial communities in the framework of a new administrative-territorial structure will contribute to the construction of a new model of territorial administration based on the principles of balancing national interests with the interests of the population of regions and territorial communities, decentralization, subsidiarity, widespread local self-government, capacity and autonomy of territorial communities in addressing local issues. The decentralization reform launched in 2014 aims to promote the optimal distribution of powers between local governments and executive authorities on the basis of subsidiarity and the creation of efficient territorial communities as the basic part of the administrative-territorial system. Within the framework of the reform, fundamentally new processes of cooperation and voluntary association of territorial communities should take place in Ukraine.

It should be noted that each reform requires its scientific and methodical support, performers and a full understanding of its essence. Communities are provided with more authority and resources, which requires responsibility and competence in solving community problems from the part of local authorities.

It should be noted that common life in a certain territory and decision making are inherent in Ukrainian mentality. In the 14th - 17th centuries there were the most progressive models of European self-government. However, the notion of "community" is rather new.

D. Barnes highlights the following features of the community: «historically formed human community with common traditions; a set of social interactions based on family relationships, characterized by residing within the same territory, belonging to a particular social group; common, collective consumer of services, however with the demand of personified and individualized nature, with needs determining public expectations of people to meet these services; a producer of public services that to some extent already relate to the exercise of power and the participation of local civil society institutions in the life support of people; a community can influence local social life, represent the local population with its authority and grant certain powers to it» [2].

C. Jonassen [3], G. Hillery [4] provide the general idea of "community". These authors define a community as a group of people within a certain territory with common culture and social relationships identifying themselves with this group. C. Jonassen attributes the territory, population, interconnection and interdependence of community parts and division of labor in such a community, awareness of the community residents of the belonging to their community as well as the ability to make decisions on a corporate basis to community structure [3]. G. Hillery highlighted the following features of the community: the presence of the territory, general relationships and social interaction [4]. Communities have also been studied by domestic scientists such as M. Baimuratov [5] and O. Moroz [6]. The former studied legal aspects of communities formation and functioning. He highlighted the following features: territorial – joint residence of community members within a certain territory; integrative – formation of a community based on the association of all the residents of a particular territory, regardless of their citizenship; intellectual – the basis of communities constituting is common interests of the residents, being of specific character and manifested in the form of a wide range of systemic individual-territorial ties; property – a community is the subject of the right of communal property; fiscal – community members are payers of local taxes and fees [5]. O. Moroz highlighted the following characteristics of the community: «a common territory of existence (which may include residence, work, possession of immovable property); common interests in solving life issues; social interaction in the process of implementing these interests; psychological self-identification of each member with the community; joint communal property; payment of communal taxes» [6].

One can agree with [9] where a community is defined as «a primary subject of local self-government, consisting of individuals permanently residing in the territory concerned, solving local-level issues directly or through the municipal structures they have formed, having common communal property, owing immovable property within this territory, paying communal taxes and being connected by individual territorial bonds of a systemic nature».

In the conditions of decentralization of power relations in the state, studies of complex social systems, which operate on the basis of collective decision-making and collective action, are of relevance. This requires studying the prerequisites for the effective management of public resources at the local level.

Theories of collective action, fiscal decentralization and social self-organization can serve as the theoretical basis for the formation of communities on the principles of sustainable socio-economic development of the region (Table).

The ideology of fiscal decentralization belongs to the American economist C. Tiebout, who empirically identified the «spillover effect» – the effect of the uniform distribution of resources as a problem of redistribution of capabilities, depending on the preferences and revenues of local communities [7]. He proposes to solve this problem on the basis of the effect of the redistribution of public goods, since the capacity of each individual community depends partly on the availability of public goods in neighboring communities.

Table

*Theoretical Basis for the Formation of Communities on the Principles
of Sustainable Socio-Economic Development of the Region*

Theory	Representative	Feature
Fiscal decentralization theory	C. Tiebout	Determines the effect of a uniform distribution of resources as a problem of redistribution of capabilities depending on communities' preferences and revenues
Collective action theory	E. Ostrom	Communities are able to effectively manage public resources. The features of each community and its ability to self-government affect the quality of public using the resources. The results of creating public goods depend on a well-defined set of rules that arranges creating and using public goods
Social self-organization theory	I. Prigozhin	Determines the mechanism of self-formation and self-sufficient change in social structures, thus providing a certain state of organization and functioning of a complex system of society
Free community theory	J.-G. Toure	Determines the right of the community to independent and autonomous existence from the state authority according to its nature. Just as human rights and freedoms are based on the idea of natural rights, the territorial community, having been formed naturally, was recognized irrespective of the state. According to this theory, along with three generally recognized constitutional authorities (legislative, executive and judicial) the fourth one should be recognized - communal (municipal or public) power. The community has the right to own and independent from the central power existence by its nature, while the state does not form, but only recognizes the community

Source: [7-9].

The ideologue of the theory of collective action is the American economist and political scientist E. Ostrom. She explored individual characteristics of various communities in the management of shared resources. E. Ostrom identifies the institutions of collective use of common property («the community») as follows: “a well-defined group of individuals, which, by defining the rules for using the resource, creates, in accordance with local conditions, long-term institutional arrangements for monitoring the use of resource, resolving conflicts, administering sanctions. Each level of government can be most effective in providing a certain set of services in the respective territory”. According to E. Ostrom, it is expedient to allocate public goods of different levels: local, regional, national. She suggests identifying recipients of public goods and sources of funding for their provision. In this regard, the following provisions make sense in substantiating the directions of reforming the territorial organization of power at the local level: communities are able to effectively manage public resources; the characteristics of each community and its ability to self-government affect the quality of public use of resources; the results of the creation of public goods depend on a well-defined set of rules that organizes the creation and use of public goods. The formation of such preconditions should be based on the institutionalization of social norms of communities, which are effective not only in the formation of cooperative behavior, but also in encouraging co-operative behavior in the long run; Decentralization of power and decision making becomes possible and expedient in case all the participants in the process are interested in its implementation, the interests of users of public resources are coordinated, and the quality of life of the population improves [8].

The theory of social self-organization considers the process and mechanism of self-formation and self-sufficient change in social structures, thus providing a certain state of organization and functioning of a complex system of society. The process of self-organization is dynamic and complex. The theory of social self-organization considers social systems through the prism of the most complex open systems. The high complexity of social systems is an unconditional sign of the nonlinearity of the laws related to the dependence of states of such systems on certain external and internal factors.

According to the supporters of free community theory [10], the right of the community to independently conduct its affairs is as natural and inalienable as human rights, since the community is primary in relation to the state, therefore, the latter shall respect the freedom of community self-organization.

The free community theory is based on the following principles (Fig.) [10].

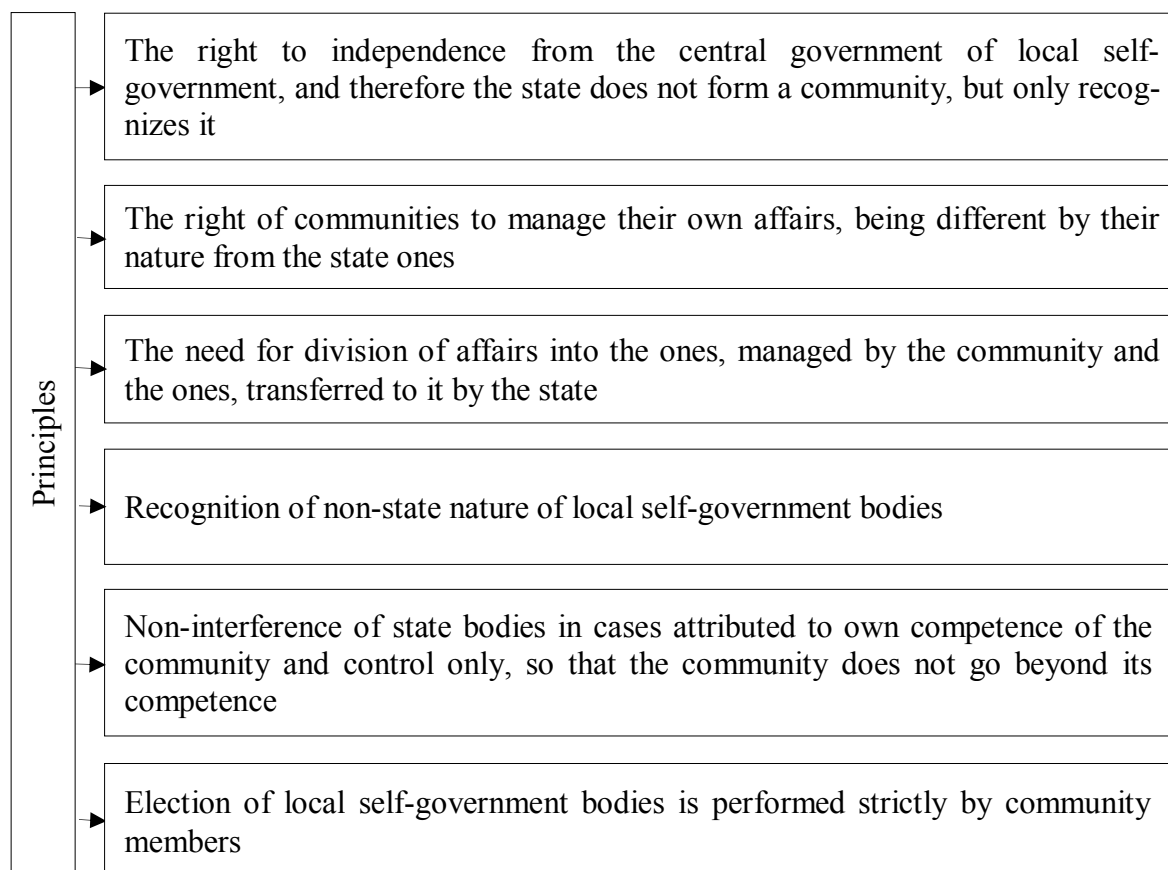

Fig. Principles of free community theory

«A community, according to A. de Tocqueville, “is the only association that is so well-suited to the very human nature, since, wherever people draw together, the community forms as if by itself”. However, although the community has existed for a very long time, public freedom remains something rare and fragile ...It arises out of thin air and develops almost imperceptibly in the bowels of the semi-dense society, and only with the continuous influence of laws and customs, circumstances and especially the time it succeeds to strengthen at last». At that «it is the community that is built on the power of free peoples... Without communal institutions, a nation can form a free government, but it will never acquire the true spirit of freedom» [10].

According to the free community theory, the existence of traditions in the community serves as one of the main conditions for its successful operation. This causes the need to take into account the historical and cultural halo in the area in the formation of territorial communities.

Conclusions. To create communities on the principles of sustainable socio-economic development of the region, systemic reformation of the administrative-territorial system at all the levels is required. Based on the theories, it is necessary to clearly identify the advantages of each of them and the possibility of applying the provisions in domestic realities. Formation of communities on the basis of sustainable socio-economic development of the region leads to the unification and streamlining of the system of administrative and territorial units, increasing the efficiency of using budget funds; improving the quality and accessibility of public services to the population.

References

1. Hural, P. F. (2012). Terytorialna hromada v Ukraini: reforma i rozvytok [Community in Ukraine: Reform and Developmen] *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii: Pravo. – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Governance, 1*, 38-44 [in Ukrainian].
2. Batanov, O. V. (2008). Terytorialna hromada – pervynnyi subiekt munitsypalnoi vlady v Ukraini: poniattia ta oznaky [Community as the Primary Subject of Municipal Government in Ukraine: Notions and Features]. *Visnyk Tsentralnoi vyborchoi komisii – Central Election Commission Bulletin, 2* (12), 51-57. Retrieved from http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf.
3. Jonassen, C. T. (1959). Community Typology – Community Structure and Analysis. N.-Y. [s.n.].
4. Hillery, G. A. (1955). Definitions of community: areas of agreement. *Rural Sociology, 20*, 111–123.
5. Baimuratov, M. (2002). Pravovyi status terytorialnoi hromady v Ukraini: teoretychni ta praktychni problem [Legal Status of the Community in Ukraine: Theoretical and Practical problems]. Proceeding from *Munitsypalni rukh: novyi etap rozvytku: materialy VII Vseukrainskykh munitsypalnykh slukhan «Munitsypalni rukh v Ukraini – 10 rokiv rozvytku» – Municipal movement: a new stage of development: Materials of the 7th All-Ukrainian Municipal Hearings «Municipal Movement in Ukraine – 10 Years of Development»* (September 6-8, Berdiansk City) (pp. 368-371). Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
6. Moroz, O. (2008). Terytorialna hromada: sutnist stanovlennia ta suchasni ukraïnski realii [The Community: the Essence of Formation and Modern Ukrainian Realities]. *Naukovyi visnyk «Demokratychnе vriaduvannia» – Scientific Bulletin «Democratic Governance», 2*. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf.
7. Tiebout, C. (1961). *An Economic Theory of Fiscal Decentralization*. Retrieved from <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf>.
8. Ostrom, E. (2010). *Upravliaia obshchym: evoliutsiia instytutov kollektivnoi deiatelnosti [Managing the Common Property: the Evolution of Collective Institutions]*. Moscow: IRISEN, Mysl [in Russian].
9. Pavluk, O. P. (2016). *Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnohoustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannia [Community as the Basic Segment of the Administrative-Territorial System of Ukraine: Reformation Problems and Prospects]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
10. Tokvyl A. de. (1992). *Demokratyia v Ameryke [Democracy in America]*. Moscow: Prohress [in Russian].

References (in language original)

1. Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні: реформа і розвиток. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2012. Вип. 1. С. 38–44.
2. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб’єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). С. 51–57. URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf (дата звернення: 18.12.2017).
3. Jonassen C. T. Community Typology – Community Structure and Analysis. N.-Y. [s.n.], 1959.
4. Hillery G. A. Definitions of community: areas of agreement. *Rural Sociology*. 1955. Vol. 20. Pp. 111–123.
5. Баймуратов М. Правовий статус територіальної громади в Україні: теоретичні та практичні проблеми. *Муніципальний рух: новий етап розвитку: матеріали VII Всеукраїнських муніципальних слухань «Муніципальний рух в Україні – 10 років розвитку»* (6-8 вересня, Бердянськ). Київ: Логос, 2002. С. 368–371.
6. Мороз О. Ю. Територіальна громада: сутність становлення та сучасні українські реалії. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2008. Вип. 2. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf (дата звернення: 27.11.2017).
7. Tiebout C. *An Economic Theory of Fiscal Decentralization*. Princeton University Press. 1961. URL: <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf> (Last accessed: 26.11.2017).
8. Остром Э. Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности: пер. с англ. Москва: ИРИСЭН, Мысль, 2010. 447 с.
9. Павлюк А. П. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

10. Токвиль А. де. Демократия в Америке: пер. с фр. / предисл. Гарольда Дж. Ласки. Москва: Прогресс, 1992. 554 с.

Krasnososova Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Senior Researcher in the Macroeconomic Analysis and Forecasting Department, Research Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (1-a Inzhenernyi side street, 61166 Kharkiv, Ukraine).

Красноносова Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, м. Харків, 61166, Україна).

Красноносова Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, г. Харьков, 61166, Украина).

E-mail: krasnososova@gmail.com

Mykhailenko Darya – PhD in Economics, Associate Professor, Senior Researcher in the Macroeconomic Analysis and Forecasting Department, Research Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (1-a Inzhenernyi side street, 61166 Kharkiv, Ukraine).

Михайленко Дар'я Геннадіївна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1-а, м. Харків, 61166, Україна).

Михайленко Дарья Геннадьевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1-а, г. Харьков, 61166, Украина).

E-mail: mikhailenko.dg@gmail.com.

УДК 368.94(4-9)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-112-118

*Валерій Ільчук, Тетяна Гарбуз***ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ
ТА СВІТІ***Валерий Ильчук, Татьяна Гарбуз***ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ
В УКРАИНЕ И МИРЕ***Valerii Ilchuk, Tetiana Harbuz***FORMATION AND DEVELOPMENT OF HEALTH INSURANCE IN UKRAINE
AND THE WORLD**

Доведено, що необхідність у страховій медицині та медичному страхуванні є історичною і не втратила своєї актуальності за сучасних умов. Визначено сутність медичного страхування, яка полягає у здійсненні страхового захисту на випадок втрати людиною здоров'я та забезпеченні отримання допомоги медичного характеру за рахунок раніше накопичених коштів, а також фінансуванні медичних заходів профілактики у разі настання страхового випадку. Визначено мету, форми та необхідність медичного страхування, а також досліджено історичні аспекти його розвитку в Україні та світі. Проведено дослідження сучасної законодавчої бази у сфері страхової медицини та медичного страхування. Виявлено необхідність у запровадженні обов'язкового медичного страхування та у його законодавчому обґрунтуванні. Зроблено пропозиції щодо подальшого розвитку медичного страхування.

Ключові слова: медичне страхування; страхова медицина; добровільне медичне страхування; обов'язкове медичне страхування; страховий захист; лікарняна каса.

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Доказано, що необхідність в страховій медицині та медичному страхуванні є історичною і не втратила своєї актуальності в сучасних умовах. Определена сущность медицинского страхования, которая заключается в осуществлении страховой защиты на случай потери человеком здоровья и обеспечении получения помощи медицинского характера за счет ранее накопленных средств, а также финансировании медицинских мер профилактики при наступлении страхового случая. Определены цели, формы и необходимость медицинского страхования, а также исследованы исторические аспекты его развития в Украине и мире. Проведено исследование современной законодательной базы в сфере страховой медицины и медицинского страхования. Выявлена необходимость в введении обязательного медицинского страхования и в его законодательном обосновании. Сделаны предложения по дальнейшему развитию медицинского страхования.

Ключевые слова: медицинское страхование; страховая медицина; добровольное медицинское страхование; обязательное медицинское страхование; страховая защита; больничная касса.

Табл.: 1. Библ.: 11.

It is proved that the necessity in insurance medicine and health insurance is historical and has not lost its relevance in modern conditions. The essence of health insurance is defined, which consists in realization of insurance protection in case of loss of health of a person and provision of receiving medical assistance at the expense of previously accumulated funds, as well as financing medical preventive measures at the onset of an insured event. The purpose, forms and necessity of health insurance are determined, and historical aspects of its development in Ukraine and in the world are investigated. The research of the modern legislative base in the field of insurance medicine and health insurance was conducted. The necessity for the introduction of compulsory health insurance and its legislative substantiation have been identified. Proposals for further development of health insurance are made.

Keywords: health insurance; insurance medicine; voluntary health insurance; compulsory health insurance; insurance coverage; health insurance fund.

*Table: 1. References: 11.***JEL Classification:** G22

Постановка проблеми. Проведення реформ українським урядом у такій важливій сфері, як економіка, за умов розвитку ринкових відносин має необхідність у кардинальних змінах системи соціального захисту населення. Головним чином це має відношення до охорони здоров'я людей.

Вітчизняна система охорони здоров'я, яка заснована в основному на бюджетних засадах, показала власне низьку ефективність. Нестача фінансових ресурсів гальмує розвиток медичної інфраструктури, якість і ступінь медичної допомоги.

Право людини на охорону здоров'я визначене в ст. 11 Європейської соціальної хартії. Цей документ зобов'язує Україну, а також інші країни дотримуватися певних умов для здійснення цього права. Це можливе тільки за умов проведення трансформаційних процесів у системі охорони здоров'я та пошуку більш ефективних джерел її фінансування.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Історичний досвід показує, що досягнення такої мети можливе лише у разі запровадження страхової медицини. Страхова медицина є реальною заміною бюджетного фінансування, яке вже не в змозі забезпечити конституційне право населення на безкоштовне медичне обслуговування. Розвиток медичного страхування є необхідним і продиктований потребою забезпечити надходження коштів до медичної галузі.

Таким чином, актуальним є дослідження й узагальнення історичного досвіду, а також ґрунтовне вивчення сучасних змін у законодавстві щодо медичного страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні основні проблеми теорії та практики медичного страхування і його особливості в умовах ринкової економіки досліджували вчені Т. Ф. [Григораш 1], Т. І. Стецюк [11], В. В. Рудень [10], В. С. Єрмілов [2] та інші. Серед зарубіжних науковців необхідно виділити роботи О. І. Русакової, Г. Френка, А. Аткинсона та інших фахівців. Незважаючи на дослідження різних науковців, медичне страхування досліджено не повністю, а праці зарубіжних учених важко застосувати за вітчизняних реалій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак у сучасній літературі недостатньо широко досліджені питання формування та розвитку медичного страхування, немає узагальнення періодизації цього виду страхування.

Мета статті. Дослідити основні етапи становлення та розвитку медичного страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Страхова медицина дозволяє забезпечити захист інтересів громадян у медичній сфері за допомогою медичного страхування (далі МС), сутність якого полягає в надаванні гарантій оплати медичної допомоги в разі виникнення страхового випадку користуючись коштами, що накопичені страховиком.

МС являється підгалуззю особистого страхування, що здійснюється на випадок втрати людиною здоров'я та забезпечує отримання допомоги медичного характеру за рахунок раніше накопичених коштів, а також фінансування медичних заходів профілактики у разі настання страхового випадку. МС може існувати у двох формах – у добровільній та обов'язковій.

Обов'язкове медичне страхування (далі ОМС) – це складова системи соціального страхування й переважаюча форма МС у країнах з ринковою економікою. Основною метою ОМС є накопичення страхових внесків і надання за їх рахунок меддопомоги всім громадянам на нормативно встановлених умовах та в гарантованих обсягах. Воно виступає головним елементом системи соціального захисту громадян стосовно охорони здоров'я. На жаль, в Україні поки що лише триває робота над впровадженням ОМС.

Добровільне медичне страхування (далі ДМС) є доповнюючим до ОМС і гарантує оплату медичних послуг, наданих у більших, ніж затверджено обов'язковою програмою, розмірах. ДМС існує у більшості світових держав. Це спричинене недостатністю асигнувань з боку держави в медичну сферу. З економічного погляду ДМС – це механізм відшкодування населенню витрат на медичне обслуговування.

Як і будь-який вид страхування, МС має страхові ризики та страхові випадки. Захворювання застрахованої особи буде виступати страховим ризиком, а її звернення до медичного закладу і надання їй послуг щодо лікування – це страховий випадок.

Отже, МС є необхідним у цивілізованому світі, оскільки воно спрямоване на захист найціннішого – здоров'я людини.

МС у сучасному вигляді виникло відносно недавно. Розвиток системи МС відбувався протягом декількох останніх століть і спирався на давні традиції надання соціальної допомоги громадянам у разі настання будь-якого захворювання. Сучасні принципи соціального страхування походять від давньогрецьких і давньоримських правил, що забезпечували функціонування так званих організацій взаємодопомоги, які склалися в межах професійних колегій і займалися збиранням коштів і їх виплатою у разі настання нещасного випадку, отримання травм, втрати працездатності й у результаті хвороби.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В Європі виникнення МС як соціального явища пов'язано зі стрімким розвитком ремісництва, зростанням чисельності населення, залученого до нього, і як наслідок збільшенням чисельності найманої робочої сили на фабриках і заводах. Вони були неспроможні оплачувати дороговартісні медичні послуги, що надавалися приватними лікарями, а також не мали права на державну підтримку й благодійну допомогу, оскільки не відносились до бідного населення.

МС у формі лікарняного страхування було започатковане в Німеччині й Великобританії в XVII-XIX століттях. На сьогодні етапи розвитку лікарняного страхування в Німеччині можуть розглядатися як модель розвитку МС в Європі, бо саме в законодавстві Німеччини вперше в історії було визначено принципи соціального страхування громадян, включаючи страхування на випадок хвороби.

У XVII столітті в Німеччині ремісниками організовуються перші страхові (лікарняні) каси, які, крім медичного (лікарняного) страхування, що забезпечує оплату медичного обслуговування ремісникам і членам їх сімей, здійснювали на громадській колективній основі їх захист і в інших випадках, що відносяться нині до системи соціального страхування. Подібні страхові організації отримали в XIX столітті поширення в більшості країн Європи.

З розвитком капіталізму каси ремісників змінилися страховими (лікарняними) касами найманих робітників, кошти яких формувалися на основі угоди з внесків застрахованих робітників і підприємців-роботодавців. Управління такими лікарняними касами здійснювалося зборами членів лікарняних кас і правліннями, в які входили представники робітників і роботодавців. Деякі закони Пруської держави передбачали функціонування як добровільних, так і обов'язкових кас взаємодопомоги, а також конкуренцію між ними. При цьому визначався і порядок взаємодії об'єднання промисловців з касами обов'язкового страхування.

Прототипом сучасної системи ОМС заведено вважати обов'язкове соціальне страхування, яке вперше було введено в Німеччині в кінці XIX століття. У цей час на теренах Німеччини з ініціативи уряду рейхсканцлера Отто фон Бісмарка приймаються три Закони про соціальне страхування:

- 15 червня 1883 року – Закон про страхування робітників на випадок хвороби;
- 6 липня 1884 року – Закон про страхування від нещасних випадків;
- 22 червня 1889 року – Закон про страхування з інвалідності та старості.

З введенням цих законів вся система МС у Німеччині зазнала істотної реорганізації. Закон про страхування на випадок хвороби передбачав введення принципів загальнообов'язкового страхування. Суб'єктами системи страхування стали лікарняні каси. Законом було визначено, що страхові каси в новій системі можуть гарантувати допомогу членам сімей застрахованих. Окремі каси могли забезпечувати відповідне вирівнювання відмінностей у страхових внесках. Внески на $\frac{2}{3}$ виплачувалися самим застрахованим і на $\frac{1}{3}$ його роботодавцем. Гарантований мінімальний обсяг медичної допомоги, яку покривали кошти обов'язкового страхування, полягав у безкоштовній лікарській допомозі, безкоштовних ліках, виплати через хворобу з третього дня від моменту початку захворювання і максимально до 6 тижнів, грошак, що виплачувалися членам сім'ї в разі смерті в розмірі двадцятикратної заробітної плати. Мінімальні розміри виплат могли бути розширені в певних межах відповідно до статутів окремих кас.

Прийняті в Німеччині за уряду Бісмарка закони про соціальне страхування поклали початок системі охорони здоров'я, що отримала назву «страхова медицина» або «система охорони здоров'я Бісмарка». Їхнє історичне значення полягало в тому, що введення елементів загальнодержавного обов'язкового страхування послужило основою для включення в систему МС великої кількості працюючого населення Німеччини, які до

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цього перебували в числі соціально незахищених верств. Система організації охорони здоров'я почала засновуватися на трьох джерелах фінансування: бюджет держави, обов'язкові внески найманих працівників і роботодавців.

У більшості країн Європи аналогічні закони були прийняті в період з 1883 по 1912 роки.

На початку ХХ століття в Німеччині склалися об'єктивні передумови до внесення поправок до Законів про соціальне страхування, оскільки страхуванням на випадок хвороби не було охоплено багато верств населення. З введенням Правил державного страхування (1911), що увійшли до зведеного закону про соціальне страхування, у сфері МС відбулися істотні зміни: було скасовано громадське страхування та обмежена мінімальна кількість членів в одній лікарняній касі; розширені контингенти працівників, які підлягають обов'язковому страхуванню, зокрема, до їх числа були включені працівники сільського господарства, побутового обслуговування, а також особи, які виконують роботу вдома.

Соціальний захист населення в сучасній Німеччині є однією з найбільш ефективних державних соціальних систем у всьому світі. Найбільшою мірою це забезпечується за рахунок соціального, у тому числі медичного, страхування громадян. Більш як 90 відсотків громадян ФРН беруть участь у системі соціального страхування і є застрахованими. Такі високі результати забезпечуються, зокрема і завдяки послідовному розвитку системи обов'язкового державного соціального страхування.

В Україні ж МС зародилося в середині ХІХ ст. у вигляді ОМС.

Розвиток та формування системи МС на вітчизняному просторі проходив у кілька етапів (табл.).

Таблиця

Етапи розвитку і формування системи МС в Україні

Етап	Характеристика етапу
1	2
1 етап – із серпня 1866 по червень 1903 року	Передумова виникнення ОМС – у зв'язку із настанням епідемії холери прийняття 26 серпня 1866 р. тимчасового положення, згідно з яким власники заводів зобов'язувалися організовувати для своїх робітників лікарні, що дало початок формуванню фабрично-заводської медицини. Однак у 80-х рр. ХІХ ст. у семи українських губерніях із дев'яти медичною допомогою було охоплено лише 15 % робітників усіх підприємств. Тому робітники змушені були самостійно знаходити механізми соціального захисту через створення різноманітних страхових товариств та кас взаємодопомоги (перша каса була створена в Миколаєві)
2 етап – з червня 1903 по червень 1912 року	Згідно з Законом «Про винагороду громадян, потерпілих внаслідок нещасного випадку, робітників та службовців, а також членів їх сімей на підприємствах фабрично-заводської, гірничої та гірничозаводської промисловості» (1903 рік) за рахунок роботодавця та казни сплачувалися кошти за збитки, нанесені здоров'ю працівникам при нещасних випадках на виробництві. Пізніше запровадження МС стало невід'ємною вимогою робітничого руху. Після революції 1905 р. почалася розробка проекту Закону «Про соціальне страхування» й робітникам було дозволено організовувати лікарняні каси або ощадні каси забезпечення
3 етап – з червня 1912 по липень 1917 року	Закон «Про соціальне страхування на випадок хвороби» (1912) став початком формування страхової медицини. Лікарняні каси стали осередками надання медичної допомоги за страховим принципом, а джерелами фінансування системи МС, що здійснювалося через них, були фонди соціального страхування, кошти яких формувалися із внесків промисловців, робітників-членів лікарняних кас, на частку яких припадало 60 % усіх витрат, а також надходжень від страхових товариств
4 етап – з липня 1917 по жовтень 1917 року	Страхова медицина отримала активніший розвиток після революції 1917 р. МС набуло поширення, зросла кількість лікарняних кас, виникли великі страхові організації – об'єднані лікарняні каси, що значно менше залежали від підприємців. Загалом у дореволюційний період в Україні була створена власна система страхової медицини

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл.

1	2
5 етап – з жовтня 1917 по листопад 1921 року	Після Жовтневого перевороту 1917 р. лікарняні каси стали перетворюватися в нові заклади, де кошти на їх утримання формувалися за рахунок внесків підприємців. Така роль лікарняних кас засвідчувалася Декретом Ради Народних Комісарів від 14 листопада 1917 р. «Про безкоштовну передачу лікарняним касам лікувальних закладів, підприємств». Декрет Раднаркому України «Положення про страхування на випадок хвороби» від 2 травня 1919 р. запровадив страхування у вигляді допомоги на всіх осіб, які були зайняті в галузях народного господарства. Страхування здійснювали лікарняні каси за рахунок внесків працедавців (10 % від фонду заробітної плати) та інших надходжень. Лікарняні каси надавали безкоштовну медичну допомогу. Однак керівники охорони здоров'я дійшли висновку, що паралельне існування страхової і державної медицини неможливе. Положення «Про соціальне забезпечення працюючих» від 31 жовтня 1918 р. і Постанова Раднаркому «Про передачу всієї лікувальної частини колишніх лікарняних кас Народному комісаріату охорони здоров'я» послужили основою для одержавлення страхових організацій і ліквідації лікарняних кас. Система страхової медицини не отримала підтримки з боку держави і на початок 1921 р. в Україні були повністю ліквідовані лікарняні каси. Перехід України до НЕП у березні 1921 став для системи охорони здоров'я відходженням від бюджетної системи фінансування і призвів до фінансування медичних закладів місцевими бюджетами та до введення часткової оплати за медичну допомогу. Постала проблема пошуку нових джерел фінансування
6 етап – з листопада 1921 по 1929 рік	Декрет Раднаркому України від 10 грудня 1921 р. «Основне положення про соціальне забезпечення робітників та службовців на випадок тимчасової і постійної втрати працездатності та членів їх сімей на випадок хвороби годувальника» посприяв відновленню принципів страхової медицини, згідно з ним було організовано систему робітничої медицини. Поряд із допомогою з тимчасової непрацездатності, вагітності, пологів Декрет передбачав надання безкоштовної медичної допомоги застрахованим в амбулаторії, стаціонарі та в домашніх умовах, а також забезпечення ліками, биндами, окулярами, стоматологічним протезуванням. Передбачалося прикріплення медзакладів до підприємств для надання медичних послуг робітникам. Управління медичною допомогою у структурі Наркомату охорони здоров'я України здійснював відділ робітничої медицини. Однак охорона здоров'я робітників залежала ще й від закладів Нарком - праці та органів соціального страхування. Для узгодження діяльності цих відомств на місцях створювалися губернські страхові ради, а в центрі – Українська страхова рада. З метою організації спеціалізованих видів медичної допомоги для робітників у 1923 р. було створено лікувальне бюро. Робітнича медицина в Україні набула значного розвитку, її мережа була тісно пов'язана з працюючими через страхові каси, фабричні та заводські комітети, представники яких входили до складу адміністративно-господарських комісій при поліклініках. Створену власну модель страхової медицини – систему робітничої медицини – спіткала невдача. У 1927 р. згідно з Постановою уряду «Про утвердження принципу державної охорони здоров'я» її було скасовано і розпочато функціонування державної системи охорони здоров'я з централізованою формою управління, характерною ознакою якої стало монополічне володіння наданням медичних послуг
7 етап – 1929 - 1991 роки	Це період державної охорони здоров'я, під час якого сформувався остаточний принцип фінансування системи охорони здоров'я
8 етап – з 1991 по нинішній час	Відбувалися процеси становлення законодавства у сфері страхування в межах незалежної держави, які тривають і досі

Джерело: узагальнено авторами на основі [1; 2; 10].

Як бачимо, розвиток МС у нашій державі пройшов великий шлях, найбільше на сучасний його стан впливають законодавчі зміни, які відбулися за часів незалежності України.

Розвиток медичного страхування на вітчизняному просторі в 1991–2018 рр. відбувся в умовах формування страхового законодавства в межах правової бази незалежної держави.

Умовно його можна поділити на три періоди.

У цьому етапі розвитку можна виокремити три періоди.

Перший період (з 1991 по 1996 рр.) – створення перших нормативно-законодавчих актів регулювання діяльності на ринку страхування. Важливе значення на той час мав Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [5], в якому були

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

визначені правові, професійні, економічні, організаційні засади сфери охорони здоров'я та напрямки можливого реформування медичної галузі.

Другий період (з 1996 по 2001 рр.) – розпочався з прийняттям Закону «Про страхування» [9], а також із затвердженням цілої низки інструкцій, постанов і нормативних актів, які були спрямовані на роботу страхових компаній на вітчизняному ринку страхування. У цей же період прийнята і Конституція України [4], в якій визначалися права усіх громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу і МС.

Однак на початку двотисячних років Закон України «Про страхування» не відповідав тогочасним реаліям і спричиняв затримку розвитку страхування, через що Верховною Радою готувалася нова його редакція, яка враховувала міжнародні стандарти.

Нова редакція Закону містила регламентацію проведення МС в обов'язковій і добровільній формах.

Серед багатьох страхових компаній значного поширення набуло ДМС, яке могло здійснюватися як безперервне страхування здоров'я і страхування здоров'я на випадок хвороби.

ОМС через відсутність законодавчого фундаменту не існувало, і лише з кінця 2016 року почалися робитися кроки в цьому напрямку.

Третій період (з 2001 року до нинішнього часу) – внесено зміни в основні нормативно-правові акти, а з 2017 року розпочався активний процес переведення української системи охорони здоров'я на страхову модель та зроблені кроки для запровадження в країні загальнообов'язкового соціального медичного страхування.

Подальше реформування медичної системи можливе лише прийняттям конкретних законів, а саме Закону України «Про загальнообов'язкове соціальне медичне страхування в Україні», який існує лише у вигляді трьох проектів [6; 7; 8].

На жаль, на сьогодні нормативно-правове регулювання у сфері МС є недосконалим, однак певні позитивні зрушення починаючи з 2017 року дають надію на краще. І нині країна в очікуванні значних змін у сфері медичного обслуговування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у результаті дослідження економічної сутності та історії медичного страхування нами було виявлено, що воно є необхідним, оскільки забезпечує захист від ризику втрати здоров'я через хворобу. При цьому страховий захист забезпечується як на добровільній, так і на обов'язковій засадах. Водночас у всіх цивілізованих країнах паралельно існують добровільне та обов'язкове медичне страхування, оскільки перша форма страхування виступає лише доповненням до другої. Однак в Україні поки що відсутнє обов'язкове медичне страхування, хоча останнім часом робляться кроки для його удосконалення. Підтвердженням цього є наявність трьох законопроектів щодо загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування. Отже, Україна перебуває на шляху великих змін, комплексний і ґрунтовний підхід до яких виведе медичне страхування на новий рівень.

Список використаних джерел

1. Григораш Т. Ф., Кіріченко Ю. П. Перспективи розвитку медичного страхування на ринку страхових послуг в Україні. *Економічний простір*. 2011. № 56/2. С. 138–148.
2. Єрмілов В. С. Історичні паралелі медичного страхування минулого та сьогодення нашої країни. *Охорона здоров'я України*. 2001. № 2. С. 48–50.
3. Зогий І. Міжнародно-правові стандарти медичної допомоги та законодавство України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 261–268.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Київ: Парлам. вид-во, 1996. 141 с.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1993 р. № 2801-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 05.01.2018).
6. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування: проект закону від 14 липня 2016 р. № 4981. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59745 (дата звернення: 17.01.2018).
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування: проект закону від 18 липня 2016 р. № 498-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59811 (дата звернення: 17.01.2018).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

8. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування: проект закону від 2 серпня 2016 р. № 4981-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59862 (дата звернення: 18.01.2018).

9. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр> (дата звернення: 20.02.2018).

10. Рудень В. В. Виникнення та функціонування системи медичного страхування. *Фінанси України*. 2000. № 1. С. 78–85.

11. Стецюк Т. І. Фінансові основи побудови системи охорони здоров'я на засадах страхової медицини. *Страхова справа*. 2008. № 3 (30). С. 72–73.

References

1. Hryhorash, T. F., Kirichenko, Yu. P. (2011). Perspektyvy rozvytku medychnoho strakhuvannia na rynku strakhovykh posluh v Ukraini [Prospects for the development of health insurance in the insurance market in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 56/2, 138–148 [in Ukrainian].

2. Yermilov, V. S. (2001). Istorychni paraleli medychnoho strakhuvannia mynuloho ta sohodennia nashoi krainy [Historical parallels of health insurance of the past and present of our country]. *Okhorona zdorovia Ukrainy – Health care of Ukraine*, 2, 48–50 [in Ukrainian].

3. Zohyi, I. (2011). Mizhnarodno-pravovi standarty medychnoi dopomohy ta zakonodavstvo Ukrainy [International-legal standards of medical aid and legislation of Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of state and law*, 57, 261–268 [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996, June). Kyiv: Parlam. vyd-vo, 141 p.

5. *Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [Fundamentals of Ukrainian Health Law]*. № 2801-12 (19 November, 1993). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

6. *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne medychno strakhuvannia [On Compulsory State Social Health Insurance]*. № 4981 (14 July, 2016). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59745.

7. *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne medychno strakhuvannia [On Compulsory State Social Health Insurance]*. № 498-1 (18 July, 2016). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59811.

8. *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne medychno strakhuvannia [On Compulsory State Social Health Insurance]*. № 4981-2 (2 August, 2016). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59862.

9. *Pro strakhuvannia [On insurance]*. № 85/96-ВР (7 March, 1996). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.

10. Ruden, V. V. (2000). Vynyknennia ta funktsionuvannia systemy medychnoho strakhuvannia [The emergence and functioning of the health insurance system]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 78–85 [in Ukrainian].

11. Stetsiuk, T. I. (2008). Finansovi osnovy pobudovy systemy okhorony zdorovia na zasadakh strakhovoi medytsyny [The financial basis for building a health care system on the basis of insurance medicine]. *Strakhova sprava – Insurance business*, 3 (30), 72–73 [in Ukrainian].

Ільчук Валерій Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Ilichuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivp5@ukr.net

Гарбуз Тетяна Василівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гарбуз Татьяна Васильевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Garbuz Tetiana – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tatyana.garbuz@ukr.net

УДК 368.025.1(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-119-130

*Максим Дубина, Тетяна Савченко***РОЛЬ МЕХАНІЗМІВ ГАРАНТУВАННЯ ВИПЛАТ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ СТРАХОВОЇ ДОВІРИ В УКРАЇНІ***Максим Дубина, Татьяна Савченко***РОЛЬ МЕХАНИЗМОВ ГАРАНТИРОВАНИЯ ВЫПЛАТ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ СТРАХОВОГО ДОВЕРИЯ В УКРАИНЕ***Maksym Dubyna, Tetiana Savchenko***ROLE OF GUARANTEE MECHANISMS PAYABLE IN INCREASING INSURANCE TRUST IN UKRAINE**

У статті проведено дослідження особливостей створення систем гарантування виплат страхувальникам у контексті їх позитивного впливу на підвищення рівня страхової довіри в суспільстві. Визначено та теоретично обґрунтовано сутність таких систем, способи їх організації. З'ясовано, що одним із найбільш популярних способів організації надання гарантування страхових виплат є створення відповідного фонду. Ідентифіковано, що на практиці для створення відповідних фондів використовуються дві моделі їх фінансування: *Ex-ante* та *Ex-post*, природа яких була описана. Проаналізовано зарубіжний досвід створення фондів гарантування виплат клієнтам страхових компаній, які були поділені на чотири групи: фонди захисту власників полісів страхування життя та інших видів страхування; фонди захисту власників полісів інших видів страхування; фонди захисту власників полісів страхування життя та спеціальні схеми гарантування, визначено також особливості їх впровадження та функціонування.

Ключові слова: ринок страхових послуг; система гарантування виплат; моделі *Ex-ante* та *Ex-post*; компанії страхування життя; страхова довіра.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 25.

В статье проведено исследование особенностей создания систем обеспечения выплат страхователям в контексте их положительного влияния на повышение уровня страхового доверия в обществе. Определена и теоретически обоснована сущность таких систем, способы их организации. Установлено, что одним из наиболее популярных способов организации гарантирования страховых выплат является создание соответствующего фонда. Идентифицировано, что на практике для создания таких фондов используются две модели их финансирования: *Ex-ante* и *Ex-post*, природа которых была описана. Проанализирован зарубежный опыт создания фондов гарантирования выплат клиентам страховых компаний, которые были разделены на четыре группы: фонды защиты владельцев полисов страхования жизни и иных видов страхования; фонды защиты страхователей других видов страхования; фонды защиты владельцев полисов страхования жизни и специальные схемы гарантирования, определены также особенности их внедрения и функционирования.

Ключевые слова: рынок страховых услуг; система гарантирования выплат; модели *Ex-ante* и *Ex-post*; компании страхования жизни; страховое доверие.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 25.

The article explores the specifics of the creation of systems to ensure payments to policyholders in the context of their positive influence on increasing the level of insurance trust in the society. The essence of such systems, methods of their organization is determined and theoretically substantiated. It is established that one of the most popular ways to organize insurance payments is to create an appropriate fund. It was identified that in practice two models of their financing are used to create such funds: *Ex-ante* and *Ex-post*, the nature of which has been described. The foreign experience of creating funds guaranteeing payments to insurance companies' clients was analyzed, which were divided into four groups: protection funds for owners of life insurance policies and other types of insurance; insurance funds for insured persons of other types of insurance; protection funds of owners of life insurance policies and special guarantee schemes, and also specifics of their implementation and functioning.

Keywords: insurance services market; payment guarantee system; *Ex-ante* and *Ex-post* models; life insurance companies; insurance trust.

Fig.: 1. Table: 1. References: 25.

JEL Classification: G22

Постановка проблеми. Ринок страхових послуг є важливою складовою розвитку фінансової системи держави. У межах такого ринку акумулюються ресурси економічних суб'єктів, які згодом перетворюються на кредитні та інвестиційні кошти для розвитку реального сектору національного господарства. З іншого боку, страхові компанії дають змогу користувачам їхніми послугами мінімізувати власні ризики та убезпечити себе від настання несприятливих подій. Це також сприяє розвитку підприємств різних галузей, підвищує соціальний рівень забезпечення громадян і загалом позитивно впливає на розвиток національної економіки, оскільки зазначені установи також є її частиною.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проте в Україні ринок страхових послуг перебуває у складному становищі власного функціонування. Така ситуація зумовлена різними чинниками, які в сукупності призвели до низького рівня страхової довіри у суспільстві і, як наслідок, відсутності розуміння в економічних суб'єктів доцільності використання послуг страхових компаній.

Окреслена ситуація також поглиблюється незначним рівнем захисту прав споживачів на ринку страхових послуг, недостатньо ефективним державним регулювання виробників таких послуг, відсутністю будь-яких гарантій для страхувальників щодо повернення власних коштів у разі виникнення фінансових труднощів у страховика. У порівнянні з діяльністю банківських установ, залучені депозити яких гарантуються державою, страхові компанії не мають також конкурентних переваг і це не сприяє їхньому подальшому розвитку в Україні. Зазначене обґрунтовує та підвищує важливість теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання створення в Україні гарантійних схем виплати страхових відшкодувань та їхнього впливу на подальше функціонування загалом ринку фінансових послуг розглядалися в наукових працях багатьох учених, до числа яких варто віднести В. Базилевича, Н. Внукову, О. Вовчак, Ю. Гавриленка, О. Гаманкову, І. Каракулову, С. Осадця, А. Пересаду, О. Привалову, Н. Приказюк, О. Реверчука, Т. Ротову, Н. Ткаченко, К. Шелехова та інших. Також окреслені питання активно досліджуються зарубіжними науковцями, серед яких варто відзначити таких: Дж. Вагнер, М. Манкеувікес, С. Міелі, Ф. Стюарт, І. Хоминич.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні наукові напрацювання щодо створення та впровадження гарантійних схем на ринку страхових послуг, нині відсутні системні дослідження у сфері пізнання особливостей формування таких фондів не лише у межах роботи компаній страхування життя, але загалом на всьому ринку. Це потребує дослідження закордонного досвіду та розроблення теоретичних положень функціонування окресленої системи гарантування виплат для підвищення рівня страхової довіри в Україні.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі механізмів гарантування виплат у процесі підвищенні рівня страхової довіри в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринку страхових послуг залежить від спроможності держави створювати не лише комфортні умови для функціонування страхових компаній, але і формувати таку політику в цій сфері, яка б дозволяла підвищувати популярність страхових послуг у населення, сприяла б розумінню громадянами та власниками суб'єктів підприємницької діяльності переваг використання таких послуг для підвищення їхнього соціально-економічного рівня забезпечення та ефективності діяльності. Важливим для розбудови ринку страхових послуг також є реформування в країні окремих соціальних сфер, наприклад, галузі охорони здоров'я, проведення пенсійної реформи, що дозволяє підвищити роль страховиків у цих процесах і відкриває для них нові ринки. Однак підвищити рівень споживання страхових продуктів у суспільстві без надання будь-яких гарантій повернення вкладених коштів неможливо. Клієнти повинні чітко розуміти, що у випадку настання фінансових проблем у страховика, якому вони довірили свої ресурси, вони їх отримають. Особливо гарантування здійснення страхових виплат є актуальним для функціонування компаній страхування життя, які акумулюють довгострокові ресурси клієнтів. Саме окреслене підтверджує важливість створення в державі системи гарантійних механізмів повернення коштів споживачів на ринку страхових послуг. Зауважимо, що спочатку варто хоча б запровадити ці механізми для фізичних осіб, а далі вже працювати над удосконаленням створеної системи та впровадження гарантування страхових виплат і для інших економічних суб'єктів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, враховуючи складні умови функціонування страхових компаній в Україні, низький рівень їхньої капіталізації та необхідність конкурувати з банківськими установами за тимчасово вільні ресурси клієнтів, створення системи гарантування виконання фінансових зобов'язань (Insurance guarantee schemes – IGS) страховиків є обов'язковою умовою підвищення якості надання страхових послуг.

Розглянемо більш докладно сутність зазначеної системи, основними способами її організації є створення в межах ринку страхових послуг спеціальних гарантійних фондів, які і здійснюють компенсацію втрат клієнтів у випадку неплатоспроможності страховиків. Такі фонди, зазвичай, створюються шляхом прийняття спеціальних законодавчих актів, а їх функціонування регламентується відповідними підзаконними актами. У межах таких документів, насамперед, визначаються форма власності, система управління та повноваження керівних органів, порядок фінансування та визначаються умови надання компенсацій клієнтам. Також зазначаються способи впливу таких фондів на діяльність страхових компаній та особливості його співпраці з державними органами влади у сфері регулювання діяльності таких установ.

Фонди захисту страхувальників можуть бути державними і створюватися у вигляді спеціальних фондів, агентств, державних компаній, окремих органів нагляду та приватними – як некомерційні організації, що формуються на добровільних засадах групою страховиків для гарантування виплат за окремими видами страхових послуг.

Джерелами фінансування фондів гарантування виконання фінансових зобов'язань страховиків є, насамперед, внески страхових компаній, зобов'язання яких і гарантуються (встановлюються у відсотковому відношенні до нетто- або брутто-премій, навантаження може перерозподілятися і з самим власником поліса через сплату додаткового відсотка до страхової премії). У випадку організації зазначеного фонду державою, основними джерелами фінансування діяльності таких фондів виступають кошти державного бюджету. Якщо буде потреба у покритті втрат клієнтів від настання випадків неплатоспроможності страховиків, державні органи влади можуть залучити додаткові бюджетні кошти, якщо така можливість передбачена законодавчими нормами. У деяких країнах у разі необхідності дозволено використовувати внутрішні та зовнішні джерела фінансування (Японія, Південна Корея). До числа внутрішніх джерел відносять кошти на рахунках фонду за різними видами страхування, відповідно, зовнішніми джерелами ресурсів гарантійних фондів можуть бути банківські кредити, які забезпечені майбутніми внесками до фонду, державне фінансування та ін.

У практиці створення відповідних фондів використовуються дві моделі їх фінансування: Ex-ante та Ex-post. Модель Ex-ante передбачає попереджувальне фінансування фонду, тобто внесення коштів до настання страхової події. Така модель є найбільш поширеною в країнах, оскільки дозволяє поступово накопичувати ресурси в межах такого фонду і використовувати їх у будь-який час у разі потреби (Латвія, Іспанія, Німеччина, Франція, Японія). Перевагами зазначеної моделі акумулювання фінансових ресурсів є постійна їх доступність та забезпечення швидкості реагування в разі виникнення неплатоспроможності страховиків. Проте для цього способу створення фондів та наповнення фондів відповідними коштами притаманні й певні недоліки: необхідність здійснення адміністративних витрат, неспроможність чітко визначити обсяги необхідних ресурсів, якими повинен володіти такий фонд для забезпечення стійкості функціонування ринку страхових послуг.

Модель Ex-post створюється в період після настання страхового випадку (Великобританія, Ірландія, Польща). Ця схема не вимагає суттєвих витрат на адміністрування роботи фонду, оскільки кошти акумулюються одразу після настання випадку неплатоспроможності страхової компанії. Також перевагою такої моделі є можливість страхо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

виків розпоряджатися своїми коштами, не віддаючи їх до фонду гарантування. Однак недоліком такої моделі є неспроможність страхових компаній швидко акумулювати необхідну суму фінансових ресурсів для підтримки страхових компаній, що опинилися у скрутному становищі, або виплат страхувальникам. У такому випадку сам процес гарантування може бути тривалішим і призвести до втрати страхової довіри з боку споживачів страхових послуг. У деяких країнах застосовується змішана модель фінансування гарантійного фонду, яка передбачає формування спеціального фонду фінансових ресурсів у кожній компанії з можливістю швидкої мобілізації коштів у разі потреби (Бельгія, Норвегія, Канада).

Відповідно, маючи у своєму розпорядженні достатній обсяг ресурсів, гарантійні фонди можуть здійснювати виплати страхувальникам у разі настання неплатоспроможності страхової компанії, або реалізовувати превентивні заходи попередження її банкрутства за допомогою вливання капіталу, надання кредитів, гарантій, придбання активів з метою підвищення фінансової стійкості такої установи. Виплата компенсацій може здійснюватися напяму із фонду гарантування (Іспанія, Канада, Південна Корея) або спочатку кошти спрямовуються неплатоспроможному страховику, який самостійно здійснюватиме страхові відшкодування страхувальникам (Японія).

Розглянемо більш докладно механізм функціонування гарантійного фонду у випадках настання неплатоспроможності страхової компанії (рис.).

Рис. Узагальнена модель функціонування гарантійного фонду страхових виплат
Джерело: побудовано авторами з урахуванням [2; 19; 20].

Наведений на рис. 1 механізм є типовою схемою компенсації страхових виплат клієнтам. Однак у різних країнах існують відмінності в частині створення окремих гарантійних фондів. Загалом всі їх види можна поділити на чотири групи: фонди захисту власників полісів страхування життя та інших видів страхування; фонди захисту власників полісів інших видів страхування; фонди захисту власників полісів страхування життя та спеціальні схеми гарантування. Найбільш типовими є фонди, які призначені для захисту одного або декількох видів страхування, та гарантійні системи, функціонування яких передбачає покриття власними гарантіями всіх договорів страхування.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зауважимо, що фонди захисту власників полісів інших видів страхування здебільшого створюються для здійснення виплат страхувальникам за обов'язковими видами страхування. Це дозволяє підвищити рівень довіри до діяльності страхових компаній, що надають такі види страхування. Деякі країни, у тому числі Бельгія, Фінляндія, Франція та Іспанія, мають фонди, які охоплюють додаткові послуги обов'язкового страхування (наприклад, деякі види соціального страхування робітників, страхування на час проведення полювання та ін.). На відміну від фонду для певного виду страхування, загальний фонд охоплює широкий діапазон видів як обов'язкового, так і добровільного страхування. Такий фонд створюється, щоб гарантувати оплату вимог страхувальників у випадках, коли компанія стає неплатоспроможною і нездатною виконати свої фінансові зобов'язання.

Проаналізувавши особливості роботи гарантійних фондів, які вже створені в зарубіжних країнах та ефективно здійснюють свою діяльність, можна виділити такі характерні риси їх функціонування:

- форма власності гарантійних фондів переважно є приватною (Великобританія, Франція, Польща, Німеччина, Данія та ін.), але всі такі фонди, що функціонують, перебувають під управлінням наглядового органу;

- ступінь покриття гарантійним фондом включає як зароблені, так і незароблені премії, причому відсоток покриття також є дуже високим – не менше ніж 50 % за добровільними видами страхування та 100 % за обов'язковими видами;

- поширеною моделлю фінансування фондів гарантування виплат є модель *Ex-ante*, яка використовується в Латвії, Іспанії, Німеччині, Данії, Мальті;

- гарантійні фонди зазвичай не залучають зовнішнього та державного фінансування для виконання своїх зобов'язань;

- існують також у європейських країнах у додаток до класичних фондів гарантування страхових виплат і фонди, діяльність яких орієнтована на захист споживачів обов'язкових видів страхування (Бельгія, Фінляндія, Італія, Словаччина).

У таблиці систематизовано інформацію про фонди гарантування виплат споживачів страхових послуг, що найбільш ефективно функціонують у різних країнах, та визначено особливості їхньої діяльності.

Зауважимо, що в Україні на сьогодні система гарантування виплат страхувальникам у разі настання неплатоспроможності страхових компаній розвинута слабо. Зважаючи на те, що такі випадки відбуваються періодично, то існує значний ризик втрати коштів клієнтами цих установ. У поєднанні з високими темпами інфляції та девальвацією національної валюти, що обезцінюють вартість страхових платежів (особливо за програмами компаній страхування життя), вкладати власні фінансові ресурси до страхових компаній є ризиковано і невигідно. Відповідно, окреслені причини в сукупності з іншими чинниками сприяли формуванню в українському суспільстві масової недовіри до діяльності страховиків і непопулярність їхніх послуг серед, насамперед, населення.

Таблиця

Порівняльна характеристика гарантійних фондів захисту страхувальників різних країн

Країна/ Назва IGS	Форма власності/ управління	Модель фінансування/внески страховиків до IGS	Покриття	Обмеження на компенсаційні виплати	
<i>Велика Британія</i> Financial Services Compensation Scheme (FSCS)	Приватна компанія з обмеженою відповідальністю; Рада директорів, яка визначається регулятором ринку фінансових послуг. FSCS втручається тільки в разі фінансових труднощів у страховика або в разі дефолту	Ex-post; Фонд зі страхування життя – 1 % від бруто страхових премій, за загальним страхуванням – 1 % від чистих страхових премій	Покриває страхування життя та загальне страхування, за винятком перестраховання кредитів, морського, авіаційного транспорту; система покриває незароблені премії	Без встановлення максимального ліміту, FSCS компенсує 100 % вимог за обов'язковими видами страхування, в інших випадках рівень покриття – 90 %	
<i>Латвія</i> Financial and Capital Market Commission (FCMC)	Перебуває у державній власності під управлінням наглядового органу. Втручається тільки в разі неплатоспроможності страховика	Ex-ante; 1 % від бруто страхових премій	Передбачає покриття всіх видів страхування як для власників страхування життя, так і для інших видів страхування	Зі страхування життя – 100 % (верхня межа – 15 000 євро на 1 застрахованого), за іншими класами страхування – 50 % (верхня межа – 3 000 євро)	
<i>Польща</i> Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny	IGF є приватним органом, під керівництвом виконавчого комітету. Втручається після декларування справи про банкрутство страховика (за розпорядженням суду) або у разі примусової ліквідації (за наказом Комісії фінансового нагляду)	Страхування цивільної відповідальності на транспорті – Ex-ante (з правом стягувати додаткові внески), для всіх інших видів страхування – Ex-post; усі внески базуються на валових преміях за відповідне страхування	Захищає страхування життя; чотири види обов'язкового страхування від нещасних випадків за страхуванням цивільної відповідальності на транспортних засобах та сільськогосподарські будівлі	Страхування цивільної відповідальності на транспорті – 100 % покриття (верхня межа – 1,5 млн євро за особисті ушкодження та 300 000 євро за матеріальну шкоду); страхування життя та професійної відповідальності – 50 % покриття і до 30 000 євро; страхування сільськогосподарських будівель – 100 % покриття	
<i>Франція</i>	The Fonds de garantie des assurances de personnes (FGAP)	FGAP, FGAO є юридичними особами, створеними відповідно до приватного права. Управління здійснюється Наглядовою радою.	Змішана форма Ex-ante та Ex-post; 0,05 % від суми математичних резервів усіх зацікавлених компаній	Покриває страхування життя	Покриття 100 % (максимальна сума – 90 000 євро в разі смерті чи інвалідності; інакше 70 000 євро)
	The Fonds de garantie des assurances obligatoires de dommages (FGAO)	Втручається в період, якщо страхова компанія більше не в змозі виконувати свої зобов'язання	Ex-ante (з правом стягувати додаткові внески); 1 % витрат FGAO щодо випадків неплатоспроможності	Покриває загальні види страхування	Покриття для страхувальників – 90 %, без обмеження максимальної суми

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 21; 22; 23; 24; 25].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Чинне законодавство не забороняє створення в державі фондів гарантування страхових виплат. У Законі України «Про страхування» статтею 32 передбачено, що з метою додаткового забезпечення страхових зобов'язань страховики на добровільних засадах можуть на підставі договору створити Фонд страхових гарантій, який є юридичною особою [11]. Відповідно, нині в державі створено Фонд гарантування виплат власникам наземних транспортних засобів у разі настання страхового випадку. Зокрема, у статті 20 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» зазначено, що в разі ліквідації страховика обов'язки за договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності виконує ліквідаційна комісія. Обов'язки страховика за такими договорами, для виконання яких у страховика, що ліквідується, недостатньо коштів та/або майна, приймає на себе Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) [9]. Тобто виконання обов'язків у повному обсязі гарантується коштами відповідного централізованого страхового резервного фонду МТСБУ.

Особливо актуальним для України є питання створення гарантійного фонду страхових виплат за договорами страхування життя. Цьому виду страхування за своєю природою притаманний довгостроковий характер акумулювання коштів клієнтів (більше 10 років), що дозволяє компаніям страхування життя перетворювати залучені кошти в довгострокові інвестиції, обсяги яких в межах національної економіки є надто незначними. Важливість створення передумов для активізації ринку страхування життя не викликає сумнівів. Саме тому періодично на розгляд Верховної Ради України виносять проекти створення гарантійних схем повернення виплат у разі настання банкрутства страхових компаній у цій сфері. Зокрема, у 2013 р. було подано проект Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя». Проте на сьогодні цей документ не перетворився на законодавчий акт. Така ситуація пов'язана з існуванням значної кількості дискусійних питань щодо створення відповідного Фонду. Зокрема:

1) чи є доцільність створення окремого Фонду гарантування виплат за договорами страхування життя, чи краще розширити функції діючого Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

2) також у проекті пропонуються норма, що Фонд гарантує бенефіціарам відшкодування розміру страхової виплати або викупної суми, передбаченої договором страхування життя, у разі, коли страховик стає неплатоспроможним не раніше ніж через три роки після отримання Фондом першого регулярного внеску [10], що в умовах значного рівня інфляції робить таку схему гарантування неефективною;

3) у проекті закону передбачено, що максимальний розмір гарантійних виплат або максимальний розмір компенсаційних виплат становить 20 тисяч гривень у розрахунку на одну застраховану особу за одним договором страхування життя [10], що у порівнянні з гарантійною сумою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є незначною сумою компенсацій, хоча обсяги накопичень, які можуть потенційно акумулюватися компаніями страхування життя, є досить великими (тривалий період накопичення);

4) також проектом встановлюються обмеження щодо використання сформованих фондів фінансових ресурсів, оскільки пропонується кошти такого фонду інвестувати виключно в державні цінні папери, які дійсно є найбільш надійними цінними паперами, однак, інші не дуже ризикові напрямки вкладання ресурсів можуть приносити більший дохід.

Зауважимо, що пропозиції та розроблені законопроекти у сфері впровадження систем гарантування за окремими видами страхових послуг (не страхування життя) взагалі відсутні. Це підтверджує, що на ринку страхових послуг України найближчим часом не будуть створені відповідні схеми гарантування виплат за страховими послугами, що стримуватиме подальші процеси акумулювання коштів страховими компаніями та не сприятиме використанню їхнього потенціалу щодо створення довгострокових інвестицій і формуватиме умови для подальшого зниження рівня страхової довіри в суспільстві.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для подальшого розвитку ринку страхових послуг, на наше переконання, необхідно здійснити таке.

1. Розробити концептуальну модель побудови в Україні цілісної системи гарантування виплат за договорами клієнтів усіх фінансових установ, які залучають їхні кошти. Визначити в межах такої моделі функціонування фондів гарантування страхових виплат і обґрунтувати механізм їх поступового впровадження на ринку фінансових послуг. Саме для підвищення рівня страхової довіри важливими є питання забезпечення формування довіри в межах зазначеного ринку загалом, та підвищення її значення в процесі взаємодії страховиків та страхувальників.

2. Впровадити міжнародний досвід побудови систем гарантування страхових виплат, які вже ефективно діють в інших країнах і сприяють розвитку ринку страхових послуг. У цьому контексті варто переймати не лише модель повернення коштів клієнтів, але й також вивчати досвід щодо створення систем управління відповідними гарантійними фондами. Зокрема, показовим є досвід Польщі, в якій гарантійний орган підпорядкований Виконавчому комітету. Виконавчий комітет призначається Радою Фонду, до складу якої входять дев'ять членів. Один призначається Міністерством фінансів, одним – Комісією з фінансового нагляду, а ще сім – страховиками. Такий фонд несе відповідальність перед Міністерством фінансів та Комісією з фінансової нагляду.

3. Удосконалити положення проекту закону щодо створення фонду гарантування виплат за договорами страхування життя. Переглянути сам механізм виплати можливих втрат, формування доходів такого фонду та особливостей його функціонування. Якщо звертатися до положень проекту Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя», то в ньому зазначено, що для отримання статусу учасника фонду страховики сплачують вступний внесок у розмірі 20 тис. грн, а також сплачують двічі на рік за перше та друге півріччя поточного року регулярні внески у розмірі 0,4 % суми страхових премій, отриманих за відповідний період. Такі умови не зможуть забезпечити належні обсяги фінансування зазначеного фонду, а, отже, і його спроможність повною мірою виконувати власні функції.

4. Забезпечити синхронізацію функціонування різних фондів гарантування, що повинні існувати на ринку фінансових послуг України. Надання переваг Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо можливостей повернення втрачених ресурсів клієнтів може призвести до наявності різної фінансової та інституційної спроможності таких фондів щодо виконання своїх функцій. Така ситуація на сьогодні вже існує у сфері державного регулювання діяльності фінансових установ. НБУ має значно більшу спроможність здійснювати нагляд за роботою банківських установ, ніж Нацкомфінпослуг щодо регулювання діяльності парабанківських посередників. Фінансові можливості такої комісії дуже обмежені і це стримує впровадження нових механізмів опрацювання інформації, її оприлюднення, перевірку фінансових станів зазначених установ в онлайн-режимі, що значно послаблює її роль у розвитку ринків послуг небанківських фінансових посередників.

Висновки. Отже, у межах статті було проведено дослідження особливостей створення систем гарантування виплат страхувальникам у контексті їхнього позитивного впливу на підвищення рівня страхової довіри в суспільстві. Зокрема, було визначено та теоретично обґрунтовано сутність таких систем, способи їх організації: державні, що створюються у вигляді спеціальних фондів, агентств, державних компаній, окремих органів нагляду, та приватні – як некомерційні організації, що формуються на добровільних засадах групою страховиків. Визначено, що одним із найбільш популярних способів організації надання гарантування страхових виплат є створення відповідного фонду. Зокрема, було з'ясовано, що на практиці для створення відповідних фондів використо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вуються дві моделі їх фінансування: Ex-ante та Ex-post. Модель Ex-ante передбачає попереджувальне фінансування фонду, тобто поступове накопичення ресурсів у межах такого фонду і використання їх у будь-який час, коли буде потреба. Модель Ex-post створюється в період після настання страхового випадку через акумулювання коштів одразу після настання випадку неплатоспроможності страхової компанії.

Також у статті проаналізовано зарубіжний досвід створення фондів гарантування виплат клієнтам страхових компаній, які були поділені на чотири групи: фонди захисту власників полісів страхування життя та інших видів страхування; фонди захисту власників полісів інших видів страхування; фонди захисту власників полісів страхування життя та спеціальні схеми гарантування, визначено також особливості їх впровадження та функціонування. Це дало змогу викоремити загальні риси роботи зазначених фондів та використати отримані результати дослідження для створення подібних фондів у нашій державі.

Проаналізовано сучасну ситуацію в Україні у сфері надання гарантій щодо виплат страхувальникам та з'ясовано, що такі гарантії фактично відсутні. Виявлено, що на сьогодні в державі створено лише Фонд гарантування виплат власникам наземних транспортних засобів у разі настання страхового випадку та визначено, що обов'язки страховика за такими договорами, для виконання яких у страховика, що ліквідується, недостатньо коштів та/або майна, приймає на себе Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ). Досліджено наявні напрацювання у сфері запровадження фонду гарантування виплат клієнтам компаній страхування життя та визначені причини неприйняття проекту закону щодо створення такого фонду.

Список використаних джерел

1. Ахвледиани Ю. Т. Рынок страховых услуг: современные тенденции и перспективы развития: монография. Москва: РУСАЙНС, 2017. 236 с.
2. Дубина М. В., Лисенко І. В., Пілевич Д. С. Сучасні тенденції та особливості розвитку страхового ринку України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. Ч. 7. С. 184–188.
3. Каракулова І. С. Європейський досвід функціонування фондів гарантування страхових виплат. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2011. № 126. С. 33–35.
4. Коваль О. П. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. *Фінанси України*. 2014. № 3. С. 61–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_3_7 (дата звернення: 01.02.2018).
5. Комісія з регулювання фінансів та ринків капіталів Латвії (FCMC): сайт. URL: <http://www.fktk.lv/en> (дата звернення: 13.01.2018).
6. Кондратенко Д. В., Мужиливский В. В. Анализ целесообразности создания фонда гарантирования страховых выплат по договорам страхования жизни в Украине. *Страховые интересы современного общества и их обеспечение: сб. материалов XIV Междунар. науч.-практ. конф.*, 5-7 июня 2013 г. Саратов, 2013. С. 230–234.
7. Леонов С. Зарубіжні системи гарантування страхових виплат: досвід функціонування та гармонізації. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12 (2). С. 257–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escap_2013_12%282%29__52 (дата звернення: 22.01.2018).
8. Орланюк-Малицкая Л. А. Проблемы формирования гарантий защиты интересов потребителей страховых услуг. *Вестник финансового университета*. 2012. № 3(69). С. 64–72.
9. Про обов'язкове страхування цивільно правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15> (дата звернення: 11.02.2018).
10. Про прийняття за основу проекту Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя: Закон України від 8 жовтня 2013 року № 632-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-18> (дата звернення: 22.02.2018).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

11. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.01.2018).
12. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 05.02.2018).
13. Роговенко Д. С. Актуальні питання гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 156–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_12_40 (дата звернення: 15.12.2017).
14. Савченко Т. В., Дубина М. В. Зарубіжний досвід функціонування механізмів гарантування на страховому ринку. *Юність науки – 2017: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2017 р.). Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 136–138.
15. Салайчук О. М. Зарубіжний досвід гарантування страхових виплат за договорами автострахування. *Економічний вісник університету*. 2015. Вип. 26(1). С. 222–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2015_26%281%29_41 (дата звернення: 22.01.2018).
16. Саякова Ж. Международный опыт системы гарантирования. *Рынок страхования*. 2005. № 1 (3). С. 15.
17. Фарат О. І. Передумови створення в Україні ефективної системи гарантування виплат у сфері страхування життя згідно з європейськими стандартами. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2007. Вип. 17.8. С. 249–256.
18. Хоминич И. П., Саввина О. В. Международная практика защиты потребителей страховых услуг. *Экономика, статистика и информатика. Серия: Экономика. Экономические науки*. 2014. № 6 (2). С. 359–363.
19. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Тунік М. В. Розвиток системи контролінгу в управлінні страховими компаніями на ринку фінансових послуг України: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2016. 320 с.
20. Dubyna M. V., Yusuhno S. I., Bychkova P. V. Functioning Peculiarities of the Deposit Insurance System in the USA. *Business Inform.* 2016. № 3. P. 24–31.
21. Financial Services Compensation Scheme (FSCS): site. URL: <https://www.fscs.org.uk> (Last accessed: 15.02.2018).
22. Insurance guarantee schemes in the EU. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/guarantee_schemes_en.pdf (Last accessed: 23.12.2017).
23. The Fonds de garantie des assurances de personnes (FGAP): site. URL: <http://www.fgap.fr> (Last accessed: 03.02.2018).
24. The Fonds de garantie des assurances obligatoires de dommages (FGAO): site. URL: <https://www.fondsdegarantie.fr> (Last accessed: 01.02.2018).
25. Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny: site. URL: <https://ufg.pl> (Last accessed: 15.01.2015).

References

1. Akhvlediani, Yu. T. (2017). *Rynok strakhovykh uslug: sovremennyye tendentsii i perspektivy razvitiya [Market of insurance services: current trends and development prospects]*. Moscow: RUSAYNS [in Russian].
2. Dubyna, M. V., Lysenko, I. V., Pilevych, D. S. (2014). Suchasni tendentsii ta osoblyvosti rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy [Modern Trends and Features of the Ukrainian Insurance Market Development]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» – Scientific visnyk of Kherson State University. Series «Economic Sciences»*, 9, 184–188 [in Ukrainian].
3. Karakulova, I. S. (2011). Yevropeyskyi dosvid funktsionuvannya fondiv harantuvannya strakhovykh vyplat [European experience of guarantee insurance coverage funds]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika – Visnyk of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Economics*, 126, 33–35 [in Ukrainian].
4. Koval, O. P. (2014). Shchodo zaprovadzhennia Fondu harantuvannya strakhovykh vyplat za dohovoramy strakhuvannya zhyttia [Concerning the introduction of the Guarantee Fund for insurance payments under life insurance contracts]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 3, 61–68. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2014_3_7.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Komisija z rehulivannia finansiv ta ryнкiv kapitaliv Latvii (FCMC) [The Latvian Financial and Capital Market Commission (FCMC)]. *www.fktk.lv/en*. Retrieved from <http://www.fktk.lv/en>.

6. Kondratenko, D. V., Muzhilivskiy, V. V. (2013). Analiz tselesoobraznosti sozdaniya fonda garantirovaniya strakhovykh vyplat po dogovoram strakhovaniya zhizni v Ukraine [Analysis of the feasibility of creating a fund to guarantee insurance payments under life insurance contracts in Ukraine]. Proceedings from *XIV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Strakhovye interesy sovremennogo obshchestva i ikh obespechenie» – XIV International Scientific and Practical Conference «Insurance interests of modern society and their provision»* (June 5-7, 2013) (pp. 230–234). Saratov [in Russian].

7. Leonov, Ye. (2013). Zarubizhni systemy harantuvannia strakhovykh vyplat: dosvid funktsionuvannia ta harmonizatsii [Foreign insurance guarantee insurance systems: experience of functioning and harmonization]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 12 (2), 257–260. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_12%282%29_52.

8. Orlanyuk-Malitskaya, L. A. (2012). Problemy formirovaniya garantiy zashchity interesov potrebiteley strakhovykh uslug [Problems of formation of guarantees of protection of interests of consumers of insurance services]. *Vestnik finansovogo universiteta – Visnyk of the Financial University*, 3 (69), 64–72 [in Russian].

9. Pro oboviazkove strakhuvannia tsyvilno pravovoi vidpovidalnosti vlasnykiv nazemnykh transportnykh zasobiv [On compulsory insurance of civil liability of owners of land vehicles]. № 1961-IV (July 1, 2004). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>.

10. Pro pryiniattia za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro Fond harantuvannia strakhovykh vyplat za dohovoramy strakhuvannia zhyttia [On adoption of the draft Law of Ukraine on the Guarantee Fund for insurance payments under life insurance contracts]. № 632-VII (October 8, 2013). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-18>.

11. Pro strakhuvannia [On Insurance]. № 85/96-VR (March 7, 1996). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.

12. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulivannia ryнкiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets]. № 2664-III (July 12, 2001). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

13. Rohovenko, D. S. (2013). Aktualni pytannia harantuvannia strakhovykh vyplat za dohovoramy strakhuvannia zhyttia [Topical issues of guaranteeing insurance payments under life insurance contracts]. *Biuletен Ministerstva yustytzii Ukrainy – Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 12, 156–162. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_12_40.

14. Savchenko, T. V., Dubyna, M. V. (2017). Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia mekhanizmiv harantuvannia na strakhovomu ryнку [Foreign experience in the functioning of guaranteeing mechanisms in the insurance market]. Proceedings from *Yunist nauky – 2017: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh – Youth of science – 2017: socio-economic and humanitarian aspects of society development: the International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists* (April 26-27, 2017) (pp. 136-138). Chernihiv [in Ukrainian].

15. Salaichuk, O. M. (2015). Zarubizhnyi dosvid harantuvannia strakhovykh vyplat za dohovoramy avtostrakhuvannia [Foreign experience in guaranteeing insurance payments under motor insurance contracts]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic visnyk of the University*, 26 (1), 222–227. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2015_26%281%29_41.

16. Sayakova, Zh. (2005). Mezhdunarodnyy opyt systemy garantirovaniya [International experience of the guarantee system]. *Rynok strakhovaniia – Insurance market*, 1 (3), p. 15 [in Russian].

17. Farat, O. I. (2007). Peredumovy stvorennia v Ukraini efektyvnoi systemy harantuvannia vyplat u sferi strakhuvannia zhyttia zghidno z yevropeiskymy standartamy [Prerequisites for the creation of an effective system of guaranteeing payments in the field of life insurance in Ukraine in accordance with European standards]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific visnyk of NLTU of Ukraine*, 17.8, 249–256 [in Ukrainian].

18. Khominich, I. P. (2014). Mezhdunarodnaya praktika zashchity potrebiteley strakhovykh uslug [International practice of consumer protection of insurance services]. *Ekonomika, statistika i informatika. Seriya: Ekonomika. Ekonomicheskie nauki – Economics, Statistics and Informatics. Series: The Economy. Economic sciences*, 6 (2), 359–363 [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

19. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Tunik, M. V. (2016). *Rozvytok systemy kontrolinhu v upravlinni strakhovymu kompaniiamy na rynku finansovykh posluh Ukrainy [Development of a controlling system in the management of insurance companies in the Ukrainian financial services market]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

20. Dubyna, M. V., Yusuhno, S. I., Bychkova, P. V. (2016). Functioning Peculiarities of the Deposit Insurance System in the USA. *Business Inform*, 3, 24–31 [in English].

21. Financial Services Compensation Scheme (FSCS): site. www.fscs.org.uk. Retrieved from <https://www.fscs.org.uk>.

22. Insurance guarantee schemes in the EU. Retrieved from http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/guarantee_schemes_en.pdf.

23. The Fonds de garantie des assurances de personnes (FGAP): site. www.fgap.fr. Retrieved from <http://www.fgap.fr>.

24. The Fonds de garantie des assurances obligatoires de dommages (FGAO): site. www.fondsdegarantie.fr. Retrieved from <https://www.fondsdegarantie.fr>.

25. Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny: site. ufg.pl. Retrieved from <https://ufg.pl>.

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Савченко Тетяна Володимирівна – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Савченко Татьяна Владимировна – магистр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Savchenko Tetiana – master student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tani.savchenko@gmail.com

УДК 368.811:336.71(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-131-139

*Ольга Кальченко, Анастасія Лисиця***СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКО-СТРАХОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ***Ольга Кальченко, Анастасія Лисиця***СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
БАНКОВСКО-СТРАХОВОЙ ИНТЕГРАЦИИ В УКРАИНЕ***Olga Kalchenko, Nastia Lysytsia***MODERN TRENDS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT
OF BANKASSURANCE IN UKRAINE**

У статті досліджено сутність банківсько-страхової інтеграції, що полягає у взаємодії банків і страхових компаній з метою координації продажів, поєднання страхових і банківських продуктів, налагодження спільних каналів їх розповсюдження, розширення клієнтської бази та виходу на нові сегменти ринку. Обґрунтовано її необхідність і актуальність у сучасних умовах розвитку фінансового ринку й посилення інтеграційних процесів; визначено особливості взаємодії банківських установ та страхових компаній; наведено характеристику основних моделей банкострахування. На основі статистичних даних проведено аналіз сучасного стану банкострахування в Україні, виявлено актуальні проблеми розвитку, а також визначено перспективи подальшого функціонування. Здійснено аналіз переваг та недоліків банківсько-страхової інтеграції з позиції банків та страхових компаній.

Ключові слова: фінансові посередники; інтеграція; банкострахування; фінансовий ринок; страховий продукт; банківська послуга; кооперація.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.:9.

В статье исследована сущность банковско-страховой интеграции, которая заключается во взаимодействии банков и страховых компаний с целью координации продаж, объединения страховых и банковских продуктов, налаживания совместных каналов их распространения, расширения клиентской базы и выхода на новые сегменты рынка. Обосновано ее необходимость и актуальность в современных условиях развития финансового рынка и усиления интеграционных процессов; определены особенности взаимодействия банковских учреждений и страховых компаний; проведена характеристика основных моделей банкострахования. На основе статистических данных проведен анализ современного состояния банкострахования в Украине, выявлены актуальные проблемы развития, а также определены перспективы дальнейшего функционирования. Осуществлен анализ преимуществ и недостатков банковско-страховой интеграции с позиции банков и страховых компаний.

Ключевые слова: финансовые посредники; интеграция; банкострахование; финансовый рынок; страховой продукт; банковская услуга; кооперація.

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 9.

The article explores the essence of banking and insurance integration, which consists in the interaction of banks and insurance companies to coordinate sales, unify insurance and banking products, establish joint channels for their distribution, expand the client base and enter new market segments. Its necessity and actuality in modern conditions of financial market development and strengthening of integration processes are justified; specifics of interaction between banking institutions and insurance companies; the characteristic of the basic models of bank insurance is carried out. On the basis of statistical data, an analysis of the current state of bank insurance in Ukraine was carried out, actual development problems were identified, and prospects for further functioning were determined. The analysis of the advantages and disadvantages of banking and insurance integration from the position of banks and insurance companies was carried out.

Keywords: financial intermediaries; integration; bank insurance; financial insurance; insurance product; bank deposit; cooperative.

Fig.: 3. Table: 2. References: 9.

JEL Classification: G21; G22

Постановка проблеми. Розвиток фінансового ринку та посилення відповідних економічних процесів в окремих його сегментах змушують фінансові установи шукати нові форми та способи реалізації своїх послуг. Стрімкий характер розвитку банківської сфери, постійне удосконалення технологій фінансового ринку та універсалізація фінансово-кредитної діяльності виступають основними чинниками появи сучасних форм та способів ведення інвестиційного бізнесу, а глобалізація, міжнародна інтеграція та зростаюча конкуренція змушують банки та страхові компанії постійно збільшувати та реформатовувати спектр своїх послуг.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Останні два десятиліття на фінансовому ринку України відбувається реалізація моделі співпраці банківських установ і страхових компаній, яка отримала назву «банкостраховання». Зміст цієї моделі полягає у взаємодії фінансових установ у межах інтеграції банків і страхових компаній з метою координації продажів, поєднання страхових і банківських продуктів, налагодження спільних каналів їх розповсюдження, розширення клієнтської бази та виходу на нові сегменти ринку, а також створення нових фінансових інститутів.

Оскільки національна фінансова система вже досягла певного етапу своєї еволюції, на якому знання про ефективні механізми взаємодії підприємницьких структур можуть бути реалізовані на практиці, виникає необхідність дослідження особливостей інтеграції банківського і страхового капіталу. А реформування фінансового ринку країни зумовило появу нових проблем, що виникають у процесі інтеграції банків і страхових компаній та потребують розроблення та впровадження сучасних підходів до їх взаємодії та співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади особливостей розвитку страхування та банкостраховання викладено в працях українських та зарубіжних науковців, таких як О. Архипов, В. Базилевич, О. Барановський, В. Баранова, Я. Віоларіс, О. Вовчак, Н. Внукова, Л. Временко, О. Зубець, В. Корнеєв, Н. Кузнецова, І. Лютий, М. Ніколенко, Л. Нечипорук, Т. Хесса, О. Філонюк, Г. Чернова, О. Циганов, І. Школьник, Я. Шумелда, Р. Юлдашев, Т. Яворська та інших. Вагомий внесок у дослідження проблем інтеграції банківського та страхового бізнесу зробили такі вітчизняні та іноземні вчені, як Р. Арутюнян, К. Багмет, Т. Бут, І. Васькович, П. Гришин, В. Демченко, А. Єрмошенко, М. Клапків, Ю. Клапків, І. Кожевнікова, С. Козьменко, В. Кремень, Г. Кутубарова, М. Кумар, Г. Олійник, Н. Пенкаль, Р. Пікус. Значна кількість наукових досліджень та публікацій є свідченням важливості банкострахової співпраці на сучасному етапі розвитку економіки. Більшість наукових праць щодо взаємодії банків та страхових компаній присвячені питанням визначення та узагальнення методологічних та інституційних засад банкостраховання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах розвитку фінансового ринку важливим є вибір форм інтеграції банківського і страхового капіталу, зокрема в період фінансово-економічних криз та інституційних змін, визначення пріоритетних напрямів удосконалення співпраці між банками та страховими компаніями. Необхідною є розробка підходів щодо посилення ефективності такої взаємодії, що надасть можливість покращити якісний рівень обслуговування клієнтів і підвищити рівень доходів фінансових установ. Зазначені питання вимагають наукового обґрунтування та практичного вирішення.

Мета статті. Головна мета статті полягає в дослідженні сучасних тенденцій банкостраховання в Україні та визначення подальших перспектив його функціонування і розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасну економіку неможливо уявити без взаємодії фінансових посередників, які допомагають потенційним учасникам транзакцій знайти одне одного та сприяють укладенню та підвищенню ефективності угод. Великою мірою така взаємодія є об'єктивним явищем, оскільки завдяки інтеграції та економії на масштабах, фінансові посередники здатні зменшувати свої транзакційні витрати.

Іншою підставою взаємодії фінансових посередників є посилення впливу фінансових посередників на розвиток і структурну трансформацію фінансового ринку, створення конкурентоспроможної фінансової системи, яка здатна мобілізувати та надавати економічним суб'єктам необхідні інвестиційні ресурси.

Провідними фінансовими посередниками сучасності по праву вважаються страхові компанії та банки. У силу складних та завищених вимог сьогодення, жорсткої конкуренції на ринку фінансових послуг, страховим та банківським установам стає вигідно, а іноді й необхідно, розширювати межі свого бізнесу. На зміну жорсткій конкуренції між фінансовими установами все частіше приходять їх продуктивна співпраця та взаємодія.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Взаємодія між страховими компаніями та банками зумовлена, насамперед, функціональною близькістю їх діяльності. Історично склалося, що банківська та страхова справа мають багато спільного, і їхні інтереси в боротьбі за клієнтів або ринки розміщення капіталу часто перетинаються. Для обох фінансових установ важливе значення має усвідомлене розмежування сфер діяльності, в яких продуктивніше виступати конкурентами, а в яких більше вигід буде досягнуто ними у ролі союзників (так званий синергетичний ефект). Найкраще відображають основи взаємодії та конкуренції між двома фінансовими посередниками, функції, які віддзеркалюють їхню роль на ринку фінансових послуг.

Аналіз розвитку інтеграційних процесів у діяльності банків та страхових компаній свідчить, що ініціаторами співпраці останніх можуть виступати як банки, так і страхові компанії. Так, на французькому фінансовому ринку ініціаторами взаємодії виступили банки, і ця концепція отримала назву «bancassurance» (банкостраховання), в Італії використовується термін «bancafi», в Іспанії – «bancoassurance» [2].

Якщо процес взаємопроникнення в нову сферу діяльності починається з ініціативи страхових компаній, то концепція такої діяльності була визначена окремим терміном «assurfinance». Іноді виокремлюють і третю форму – «allfinance» – для позначення фінансового посередника, який одночасно займається продажем і банківських, і страхових продуктів.

Провідні наукові спеціалісти дійшли висновку, що чим сильнішими є зв'язки між страховими компаніями та банками, тим більше переваг досягається ними внаслідок такої взаємодії. У результаті цього виокремилося декілька форм взаємодії страхових компаній та банків. Форми взаємодії також називають «фазами або етапами», оскільки страхова компанія та банк, які прагнуть максимального об'єднання двох структур (що відповідає найвищим формам взаємодії страхових компаній та банків), проходять усі попередні форми. Проаналізувавши наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, було виділено основні форми взаємодії страхових компаній та банків (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Характеристика форм взаємодії страхових компаній та банків

Форма інтеграції страхових компаній та банків	Характеристика форми
Взаємні послуги	Страхова компанія та банк користуються спеціалізованими послугами один одного
Агентський договір	Один з фінансових посередників стає агентом іншого на основі агентського договору й отримує право розповсюджувати його послуги на ринку
Перехресна участь у капіталі	Страхова компанія та банк купують частини акцій один одного, отримуючи можливість частково впливати та контролювати діяльність партнера
Спільне підприємство	Заснування банком та страховиком нової компанії, що здійснює комплексне обслуговування комплексним обслуговуванням клієнтів
Злиття та поглинання	Один з фінансових посередників поглинає іншого, що веде до отримання повного контролю над ним
Фінансовий супермаркет	Об'єднання страхової, банківської та інших фінансових складових у єдину компанію

Варто зазначити, що наведені вище альтернативи побудови інтегрованого бізнесу є лише теоретичними моделями, які достатньо рідко зустрічаються на практиці в поодинокому вигляді. Зазвичай, спільний бізнес банку та страхової компанії має ознаки різних фаз взаємодії і динамічно змінюється під впливом багатьох різноманітних факторів.

Вітчизняний фінансовий ринок, як і світовий, постійно підлягає суттєвим якісним та кількісним змінам, які створюють умови «важкої» структури ринку та посилення конкуренції між фінансовими установами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На початку 2014 року під впливом втрати контролю на частині території країни та девальвації національної грошової одиниці український фінансовий ринок вступив у нову фазу свого розвитку, яка характеризується перетворенням банківської системи в найбільш проблемну галузь української економіки.

Нині вітчизняні банківські установи активно співпрацюють зі страховими компаніями. За такого співробітництва страхові компанії забезпечують 51 % сукупних активів банків, беручи на себе страхові зобов'язання з майнових інтересів банківської системи. Серед страхових зобов'язань переважає автокредитування, споживче та іпотечне кредитування, а також страхування банківських ризиків.

Важливо зазначити, що до банкострахування необхідно підходити не як до продажу додаткової або обов'язкової послуги до кредитних продуктів, а як до повноцінного каналу реалізації страхових продуктів, яким у перспективі виступатимуть банківські установи. Такі процеси вимагають розвитку платоспроможного, прозорого, клієнтоорієнтованого вітчизняного ринку банкострахування, який буде спроможним задовольнити вимоги й потреби суспільства та протистояти значним ризикам сьогодення.

На основі статистичного аналізу, можна зробити висновок про те, що загалом по страховому ринку України динаміка чистих страхових премій та виплат має тенденцію до зростання (рис. 1).

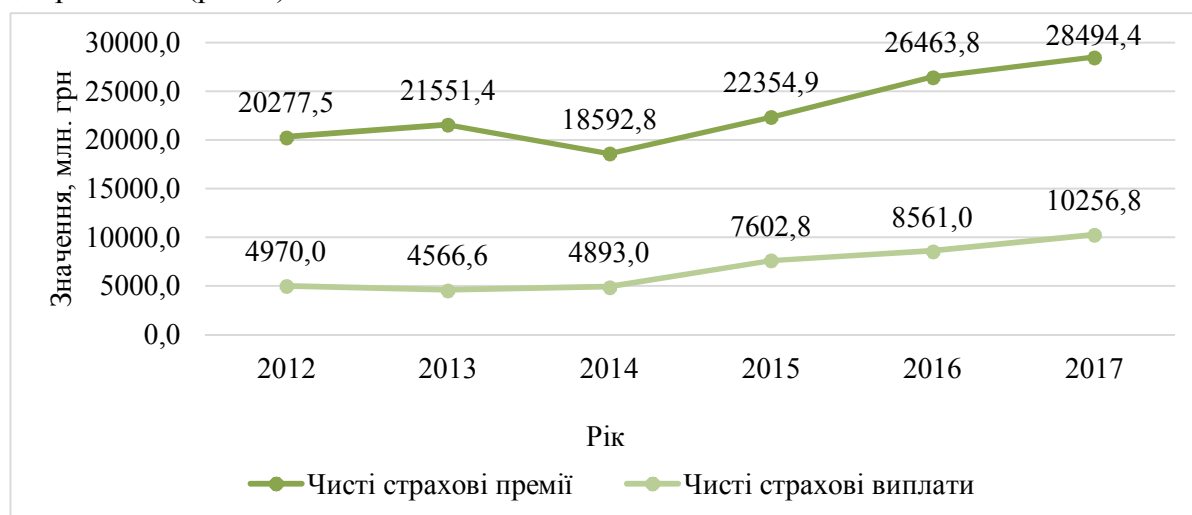

Рис. 1. Динаміка чистих страхових премій та виплат за 2012–2017 роки
Джерело: [5].

Дослідження ринку банківського страхування показало зростання чистих валових виплат по страхуванню кредитів та збільшення обсягу премій, що дає змогу стверджувати про підвищення ефективності функціонування вітчизняних страхових компаній на ринку банкострахування та адекватне державне регулювання зазначеного сегмента ринку (рис. 2).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 2. Динаміка валових чистих страхових премій та виплат при страхуванні кредитів за 2012–2017 роки

Джерело: [5].

На відміну від України, зарубіжні банки отримують вагомі обсяги прибутку від реалізації страхових продуктів. В Європейських країнах таким чином продається кожен третій поліс зі страхування життя. Така співпраця є досить перспективною і важливою для банківської установи.

Протягом 2008-2016 рр. в Україні у відносинах між певною кількістю банківських установ і страхових компаній у контексті банкострахування спостерігаємо стагнацію. Максимальне значення банкострахування в загальному обсязі збуту страхових продуктів в Україні сягнуло 28,5 % у 2008 році [2], у 2013 р. – 14,3 % [2] і протягом 2008–2016рр. знизилася в 4 рази до 7,1 % (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка банкострахування в Україні протягом 2008–2016 років
Джерело: [1; 2].

Станом на початок червня 2017 року в Україні зареєстровано 26 банківських груп, у т. ч. 10 за участю страховиків та 9 небанківських, з них 7 за участю страхових компаній. Прикладом інтеграційного утворення на вітчизняному ринку є фінансово-промислова холдингова група «ТАС». Страхову компанію «Альфа Страхування» і ПАТ «Альфа-банк», що входять до однієї міжнародної банкострахової групи «Альфа-груп» теж варто відносити до блоку «інтеграція капіталу».

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Протягом останніх років страхові компанії змінили інвестиційні пріоритети. Більшу частину своїх активів спрямовують на купівлю державних боргових цінних паперів.

За січень–вересень 2017 року страхові організації наростили свої вкладення в облігації внутрішньої держпозики (ОВДП) на 1,1 млрд грн – до 6,1 млрд грн. На другому місці за абсолютним приростом корпоративні облігації – зростання сягнуло на 555,0 млн грн [9].

Акції деякою мірою втратили довіру страхових компаній. Останні скоротили інвестиційний портфель на 1,48 млрд. – до 7,1 млрд грн. Хоча частка акцій у структурі активів залишається найбільшою (20,2 %), незабаром ОВДП, в які вкладено 17,2 % грошей страховиків, можуть обігнати акції, якщо поточна динаміка збережеться надалі. Проте більшу частину грошей страховики акумулюють на банківські депозити. На депозити припадає третина активів – 11,8 млрд грн. Невеликий приріст цього портфеля (а саме 2,5 %) показує, що депозити дещо знизили свою прибутковість порівняно з облігаціями внутрішньої державної позики [9].

Протягом тривалого періоду на страховому ринку склалася практика інвестування майже всіх активів у депозити. По-перше, діяльність багатьох страхових організацій ґрунтувалась саме на взаємодії з банками, і депозити були обернено пропорційною «платою» за співпрацю. По-друге, банківські вклади залишалися найбільш стабільним інструментом отримання доходів. Однак останніми роками в умовах дестабілізації банківської сфери, страхові компанії втратили в неплатоспроможних банках близько 3 млрд грн. Це змусило страховиків здійснювати пошук більш надійних альтернатив інвестування.

Проведений аналіз дає змогу визначити такі переваги, недоліки, загрози й ризики з позиції банківських установ та страхових організацій при їх взаємодії (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз переваг і недоліків банківсько-страхової інтеграції

3 позиції банків	
Переваги	Недоліки
Гарантійне повернення кредиту у випадку знищення заставного майна. Отримання нової депозитної бази. Збільшення асортименту пропонованих послуг. Висока рентабельність інвестицій	Додаткове навантаження на клієнта. Короткострокове збільшення витрат. Збільшення кількості довгострокових витрат. Інвестиції мають переважно довгостроковий характер та обмежену ліквідність
Потенційні вигоди	Загрози
Максимізація задоволення клієнта. Формування образу банку як частини фінансової групи. Оптимізація кредитних ризиків банку	Зв'язок ефективності банківського інституту із успішністю страхової компанії. Відсутність розуміння нового типу послуг у працівників банку. Ринкові та інвестиційні ризики
3 позиції страхових компаній	
Переваги	Недоліки
Отримання нових каналів дистрибуції для своїх фінансових продуктів. Залучення фінансово-потужного партнера. Збільшення різноманіття пропонованих фінансових послуг	Короткочасне зростання витрат. Необхідність розміщення значних коштів на депозиті партнера. Відсутність диверсифікації джерел збуту. Залежність від ситуації на кредитному ринку
Потенційні вигоди	Загрози
Отримання лояльного клієнта. Фінансова допомога. Можливість отримання значної частки ринку. Можливість доступу до баз даних.	Тиск банківської установи. Повна залежність від видачі кредитів. Обмеження для інвестицій страховика

Джерело: [4].

Провівши аналіз переваг та недоліків, можливих вигід та загроз інтеграції таких фінансових інститутів, як страхова компанія та банківська установа було встановлено, що співпраця банківського та страхового бізнесу, зважаючи на значну собівартість, є надзвичайно вигідною для обох учасників процесу інтеграції. Оскільки на сучасному етапі розвитку українська банківська система й економіка загалом, сформована таким чином,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

що саме банківська установа отримує значну частку фінансових прибутків від розміщення фінансових резервів страхової компанії. Водночас для страховика вигода носить нематеріальний характер – зростання частки ринку, що в довгостроковій перспективі повинно зрівняти вагомість обох учасників.

Варто наголосити, що для успішного подальшого розвитку банківсько-страхової взаємодії, важливими є результативні дії банків та страхових компаній у контексті розширення асортименту страхових продуктів, що реалізуються через банки, створення їх доступними та легкими для сприйняття споживачами.

Визначимо ключові проблеми, що стримують розвиток інтеграційних процесів між банківськими установами і страховими компаніями в Україні та є причинами негативного впливу інтеграції на стабільне функціонування страхових компаній:

- законодавчі: нормативно-правове забезпечення діяльності зазначених інституцій, питання ефективного регулювання та нагляду щодо їх функціонування;

- кон'юнктурні (ринкові): значна ступінь залежності страхових компаній від банківських установ; невідповідність розмірів страхових і банківських операцій; фінансова нестабільність страхових компаній, що є перешкодою до прийняття на страхування ризику банків;

- проблеми інформаційно-технологічної сфери: технічне програмне забезпечення банківських установ не завжди призначено для продажу страхових продуктів та послуг; низький рівень автоматизації бізнес-процесів страхових компаній у порівнянні з банками;

- проблеми у сфері організації взаємовигідних відносин з клієнтами: низький рівень прозорості акредитації страхових компаній у банках тощо.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних взаємозв'язків між фінансовими посередниками в Україні особливо гостро постають проблеми насамперед законодавчого рівня, оскільки саме проблеми раціонального та ефективного регулювання, нормативного забезпечення діяльності банківських і страхових установ у складі інтеграційних об'єднань є найбільш нагальними.

Першочерговим завданням Національного банку України та Національної комісії, що виконує державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, має бути підвищення ефективності функціонування системи контролю та нагляду за роботою банків і страхових компаній, що є учасниками інтеграції. Так, вирішення наявних проблем у сфері організації банківсько-страхової інтеграції в Україні сприятиме, з одного боку, збільшенню прозорості інтеграційних взаємозв'язків між банківськими установами та страховими компаніями, з іншого – між ними та їхніми клієнтами; максимальній захищеності страхових компаній від впливу на їхню діяльність кризових явищ банківської системи. Загалом це дозволить згладжувати коливання в розвитку всього фінансового сектору вітчизняної економіки.

Висновки і пропозиції. Банкостраховання як сучасна модель інтегрованого розвитку страхових компаній та банківських установ полягає у взаємодії банків і страхових компаній з метою: координації продажів, об'єднання страхових і банківських продуктів; побудови спільних каналів розповсюдження останніх; використання однієї клієнтської бази для отримання максимального прибутку. Її складовими елементами є правове забезпечення, інститути учасників інтеграційного об'єднання, певний набір інструментів (продукти, канали збуту, системи винагород, навчання та мотивації персоналу тощо), договірна документація.

На основі проведених аналітичних досліджень з питань банкостраховання серед професійних учасників вітчизняного страхового ринку у 2012 та 2017 роках, проаналізовано сучасний стан та виявлено тенденції розвитку банкостраховання в Україні. Визначено, що частка банкостраховання в загальному обсязі збуту страхових продуктів

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

протягом 2008–2016 років мала тенденцію до скорочення, а протягом останніх трьох років на фінансовому ринку спостерігається різке скорочення ресурсної бази банків та страхових компаній, зокрема частка кредитного портфеля в активах банків скоротилася з 64,14 до 45,01 %. Фінансовий результат банківської системи за 2016 рік є найгіршим за всі роки спостережень.

Низькі значення рівня банківсько-страхової інтеграції пов'язані з певними проблемами, що виникають у сфері організації інтеграційних відносин. Загалом, проведений аналіз показує, що банкострахування в Україні має значні перспективи розвитку, що пов'язано із зацікавленістю банків у додаткових джерелах комісійного доходу, а з боку страховика – бажанням збільшити обсяги продажу страхових продуктів. Найбільш прості форми bancassurance, що стосуються продажу пов'язаних між собою фінансових продуктів, набули широкого розповсюдження, проте подальший розвиток співпраці між банками та страховими компаніями залежить не тільки від внутрішніх, але й значною мірою від зовнішніх чинників [1].

Список використаних джерел

1. Заволока Л. О., Вербицька К. С., Малоок І. А. Тенденції розвитку банкострахування в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 656–658.
2. Кучеренко В. В. *Форми інтеграції банківського і страхового капіталу в Україні: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»*. Переяслав-Хмельницький, 2017. 262 с.
3. Кучеренко В. *Форми інтеграції банківського та страхового капіталів*. *Вісник КНТЕУ*. 2010. № 3. С. 57–66.
4. Пенкаль Н. А. *Ризик-менеджмент взаємодії банківського та страхового сегментів фінансового ринку України: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»*. Тернопіль, 2017. 283 с.
5. Підсумки діяльності страхових компаній за 2017 рік // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017> (дата звернення: 03.02.2018).
6. Шишкіна О. В., Дубина М. В. *Гроші та кредит: навч. посіб.* Чернігів: Видавець Брагинець О.В., 2016. 692 с.
7. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Тунік М. В. Особливості створення служби контролінгу у страхових компаніях. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 3 (7). С. 150–161.
8. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Тунік М. В. *Розвиток системи контролінгу в управлінні страховими компаніями на ринку фінансових послуг України: монографія*. Чернігів: ЧНТУ, 2016. 320 с.
9. *Ukrainian M&A Review 2017 // KPMG from Ukraine*. URL: <https://www.slideshare.net/KPMG-Ukraine> (Last accessed: 11.12.2017).

References

1. Zavaloka, L. O., Verbytska, K. S., Malook, I. A. (2017). Tendentsii rozvytku bankostrakhuvannia v Ukraini [Trends in Banking Insurance in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 3 (43), 656–658 [in Ukrainian].
2. Kucherenko, V. V. (2017). *Formy intehratsii bankivskoho i strakhovoho kapitalu v Ukraini [Forms of Banking and Insurance Capital Integration in Ukraine]*. (Candidate thesis). Pereyaslav-Khmelnitsky DPU named after Hryhoriy Skovoroda, Pereyaslav-Khmelnitsky [in Ukrainian].
3. Kucherenko, V. (2010). *Formy intehratsii bankivskoho ta strakhovoho kapitaliv [Forms of integration of banking and insurance capital]*. *Visnyk KNTEU – Journal of KNTEU*, 3, 57–66 [in Ukrainian].
4. Penkal, N. A. (2017). *Ryzyk-menedzhment vzaiemodii bankivskoho ta strakhovoho sehmentiv finansovoho rynku Ukrainy [Risk management of interaction of banking and insurance segments of the financial market of Ukraine]*. (Candidate thesis). Ternopil National Economic University, Ternopil [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Pidsumky diialnosti strakhovykh kompanii za 2017 rik [Results of the activity of insurance companies for 2017] (n.d.). <https://www.nfp.gov.ua>. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017>.

6. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). Hroshi ta kredyt [Money and credit]. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

7. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Tunik, M. V. (2016). Osoblyvosti stvorennia sluzhby kontrolinhu u strakhovykh kompaniiakh [Creation features of the controlling service in the insurance company]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, 3 (7), 150–161 [in Ukrainian].

8. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V., Tunik, M. V. (2016). Rozvytok systemy kontrolinhu v upravlinni strakhovymy kompaniiamy na rynku finansovykh posluh Ukrainy [Development of a controlling system in the management of insurance companies in the Ukrainian financial services market]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

9. Ukrainian M & A Review 2017 (n.d.). <https://home.kpmg.com/ua/ru/home.html>. Retrieved from <https://www.slideshare.net/KPMG-Ukraine>.

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com

Лисиця Анастасія Віталіївна – магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Лисица Анастасия Витальевна – магистр кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Lysytsia Nastia – master of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nastialysytsia@gmail.com

УДК 658.8:631.162:330.341.1:631.3

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-140-149

Тетяна Шпомер

**МАРКЕТИНГОВИЙ КОМПЛЕКСНО-ГАРМОНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ
ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ**

Татьяна Шпомер

**МАРКЕТИНГОВЫЙ КОМПЛЕКСНО-ГАРМОНИЗАЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ
ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ**

Tetiana Shpomer

**MARKETING COMPLEX-HARMONIZATION MECHANISM OF FINANCIAL
SUPPLY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL
ENGINEERING**

У статті розкрито особливості застосування маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування. Наведено інноваційний ланцюг розвитку сільськогосподарського машинобудування, який вимагає комплексного інноваційного розвитку всіх складових вказаної підгалузі машинобудування: виробничої програми та техніко-технологічної бази виробництва, а також відображено механізм комплексного підходу до їх фінансового забезпечення.

Ключові слова: фінансове забезпечення; інноваційний розвиток; сільськогосподарське машинобудування; інноваційна продукція; технологічні можливості.

Рис.: 5. Бібл.: 7.

В статье раскрыты особенности применения маркетингового комплексно-гармонизационного механизма финансового обеспечения инновационного развития сельскохозяйственного машиностроения. Представлено инновационную цепь развития сельскохозяйственного машиностроения, которая требует комплексного инновационного развития всех составляющих указанной подотрасли машиностроения: производственной программы и технико-технологической базы производства, а также отражено механизм комплексного подхода их финансового обеспечения.

Ключевые слова: финансовое обеспечение; инновационное развитие; сельскохозяйственное машиностроение; инновационная продукция; технологические возможности.

Рис.: 5. Библ.: 7.

In the article the features of application of marketing complex-harmonization mechanism of financial support of innovative development of agricultural engineering are disclosed. The innovation chain of agricultural engineering development is presented, which requires complex innovative development of all components of the specified sub-sector of mechanical engineering: production program and technical and technological base of production, and also reflects the mechanism of the integrated approach to their financial support.

Keywords: financial support; innovative development; agricultural engineering; innovative products; technological opportunities.

Fig.: 5. References: 7.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. Галузь сільського господарства є провідною в економіці України й забезпечує третину валютних надходжень до державного бюджету. Проте на нині є багато проблем, що стримують її розвиток, головною серед яких є технологічна відсталість матеріально-технічної бази виробництва сільськогосподарської продукції.

Зниження експлуатаційних характеристик унаслідок фізичного та морального зносу сільськогосподарських машин та обладнання може призвести до зниження продуктивності сільськогосподарського виробництва, що ставить аграрний сектор економіки на межу виживання та створює суттєву загрозу для економічної незалежності та продовольчої безпеки країни.

Незадовільний стан вітчизняного сільськогосподарського машинобудування виявляється в тому, що аграрні підприємства України експлуатують переважно сільськогосподарську техніку зарубіжних виробників. Це свідчить про те, що продукція сільськогосподарського машинобудування в Україні не витримує конкуренції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Посилення конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів для аграрного сектору економіки вимагає кардинальних рішень щодо активізації інноваційних процесів у галузі вітчизняного сільськогосподарського машинобудування з метою технологічного переоснащення основних засобів виробництва та створення нових поколінь сільськогосподарських машин та обладнання.

На сьогодні низька інноваційна активність вітчизняного сільськогосподарського машинобудування є головною причиною технологічного відставання України в цій сфері від багатьох зарубіжних країн. Це зумовлено насамперед відсутністю належного фінансового забезпечення інновацій у галузі сільськогосподарського машинобудування, нестачею інших ресурсів (матеріальних, трудових, інтелектуальних і т. ін.), а також невідпрацьованістю механізмів стратегічного інноваційного управління в умовах жорстких конкурентних відносин на ринку продукції сільськогосподарського машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконаленню механізму фінансування інноваційного розвитку вітчизняних підприємств приділяється велика увага з боку науковців. Зокрема, І. В. Зятковський у своїй праці [4] значну увагу приділяє власним фінансовим ресурсам як основному джерелу розширеного відтворення діяльності підприємств; О. Г. Мельник [6] акцентує увагу на залученні державних фінансів у забезпеченні інноваційного розвитку; О. І. Марченко [5] зосереджується на визначенні напрямів податкового стимулювання в розрізі окремих податків з метою врахування чутливості інноваційної активності до змін податкових ставок, розмірів податкових пільг; Г. Ю. Жолнерчик [3] обґрунтовує доцільність застосування лізингу для фінансування оновлення основних засобів; Л. О. Черкашина [7] розглядає оптимальний обсяг фінансування інноваційного розвитку підприємств із внутрішніх та зовнішніх джерел; робота В. В. Гурчкіної [2] присвячена механізму залучення та використання іноземних інвестицій на підприємствах машинобудування; Ю. О. Голуб [1] зосереджує увагу на застосуванні кредитної складової фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні наукові дослідження, відсутній чіткий механізм забезпечення фінансовими ресурсами високотехнологічних галузей економіки країни, у тому числі сільськогосподарського машинобудування, який би сприяв розвитку інноваційних процесів.

Мета статті полягає в розробці маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування, який би забезпечив належне фінансування інноваційного розвитку підприємств цієї підгалузі машинобудування.

Виклад основного матеріалу. Для активізації інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування пропонується використати науково-методичний підхід до формування маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку зазначеної підгалузі машинобудування, що дозволить суттєво прискорити інноваційне оновлення основних засобів виробництва та забезпечить подолання технологічного відставання України у цій сфері від розвинених країн світу. До особливостей застосування вказаного підходу до формування маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування слід віднести такі:

- орієнтація виробничої програми (продукції) підприємств сільськогосподарського машинобудування на потреби споживачів з урахуванням вимог та умов реалізації цієї продукції на відповідних ринках;

- забезпечення комплексного підходу до фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування, який враховує фінансове забезпечення не тільки інноваційного розвитку основних засобів виробництва (процесні інновації), а і інноваційний розвиток виробничої програми (продуктові інновації);

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- гармонізація фінансових потоків за джерелами фінансування та об'єктами інноваційного розвитку з метою ефективного й неперервного інвестування всіх етапів інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування;

- можливість оцінки та контролю процесу фінансового забезпечення інноваційного розвитку за визначеними об'єктами відповідно до потреб ринку інноваційної продукції сільськогосподарського машинобудування.

Щодо ринкової орієнтації вказаного механізму на базі використання маркетингових засобів, то слід зазначити, що ринок продукції сільськогосподарського машинобудування є відправною точкою формування попиту на певний вид цієї продукції, і визначає обсяги її споживання. Потреби споживачів продукції сільськогосподарського машинобудування визначають напрями її інноваційного оновлення, що зумовлює обсяги фінансування на розробку та виготовлення цієї продукції.

Комплексний підхід до інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування визначається необхідністю інноваційного оновлення як самої продукції, що випускається, так і основних засобів, які забезпечують випуск інноваційної продукції. Тобто має бути забезпечений інноваційний ланцюг, відправною точкою якого є ринок (рис. 1).

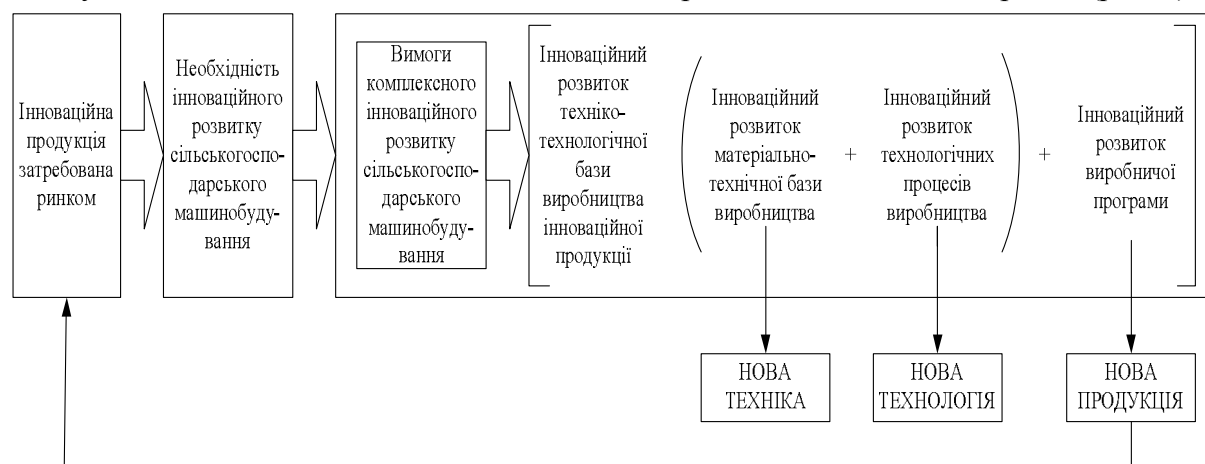

Рис. 1. Схема комплексного інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування

Виключення із зазначеного ланцюга певної складової, наприклад, інноваційного розвитку техніки, технології, продукції, або затримка інноваційного розвитку будь-якої з них, виключає можливість забезпечити нагальні потреби ринку в інноваційній продукції сільськогосподарського машинобудування. Це і вимагає запровадження комплексного інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування, що передбачає їх узгоджене інноваційне оновлення (розвиток).

Необхідність комплексного підходу до фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування вимагає відповідного (комплексного) фінансового забезпечення, що відображено в назві механізму й пояснюється тим, що інноваційна продукція, яка має бути конкурентоспроможною на внутрішньому і зовнішньому ринках, не може бути створена на застарілій техніко-технологічній базі. Тому поряд із фінансуванням інноваційного розвитку виробничої програми (нові сільськогосподарської техніки, машин та устаткування) необхідно забезпечити фінансування технологічного переоснащення основних засобів виробництва (рис. 2).

Фінансування інновацій за такими напрямками, як інноваційний розвиток основних засобів та інноваційний розвиток виробничої програми потребує пошуку та залучення в

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

необхідному обсязі фінансових ресурсів з різних інвестиційних джерел для забезпечення комплексного інвестування всіх об'єктів на визначених напрямках інноваційних зрушень.

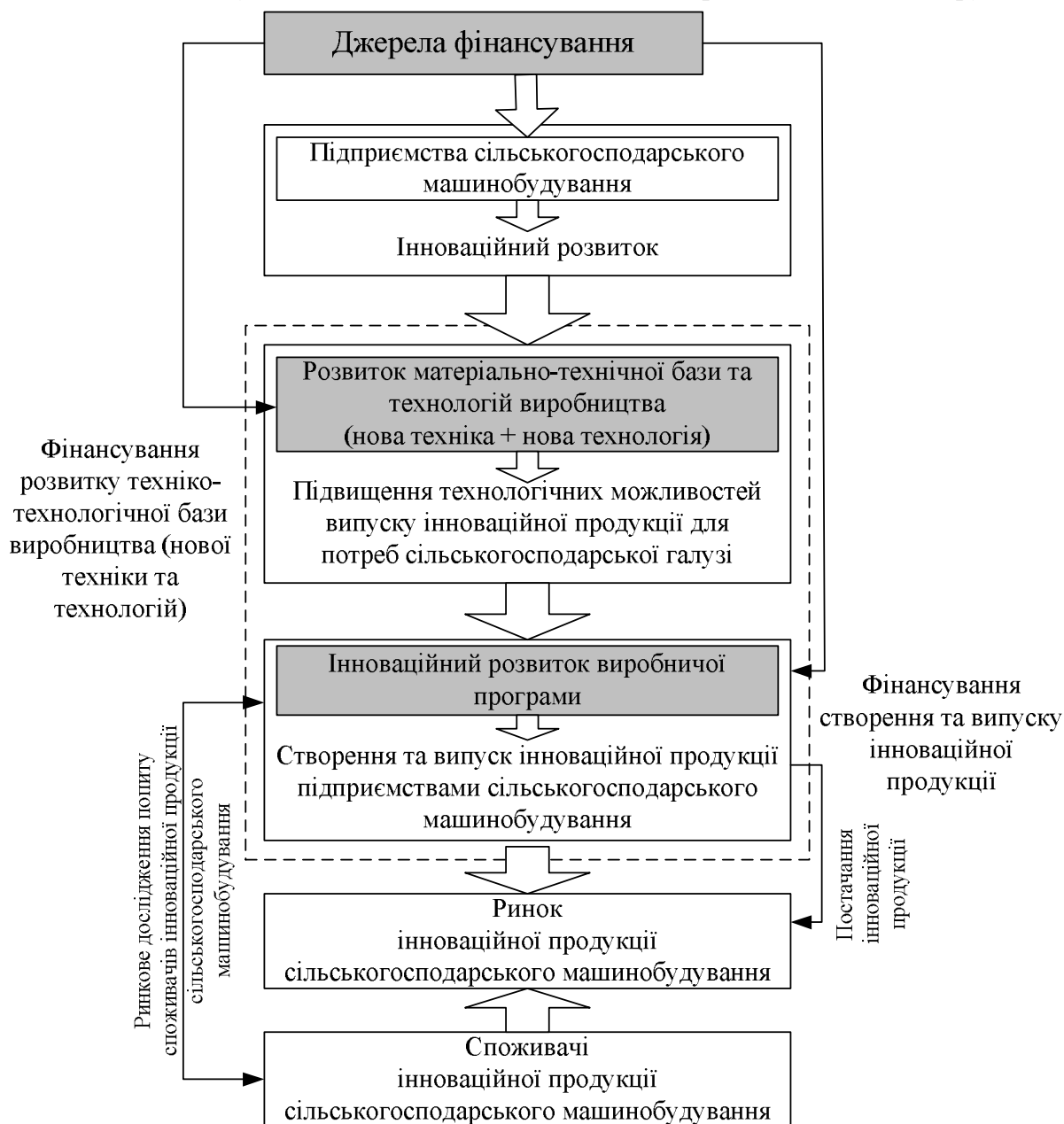

Рис. 2. Схема комплексного підходу до фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування

На сьогодні продукція вітчизняного сільськогосподарського машинобудування не витримує конкуренції з зарубіжними виробниками, до того ж велика кількість найменувань продукції не виготовляється в Україні. У будь-якому разі виробничі програми підприємств сільськогосподарського машинобудування має формуватись виходячи з потреб ринку, тобто визначатись попитом споживачів на цю продукцію. Звідси формуванню виробничої програми підприємств сільськогосподарського машинобудування мають передувати ринкові дослідження, за якими має бути визначений увесь перелік найменувань продукції, яка відсутня на ринку, або потребує заміни на вироби нових поколінь.

Важливим кроком на шляху визначення обсягів фінансових ресурсів на інноваційний розвиток сільськогосподарського машинобудування є аналіз техніко-технологічних

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

можливостей підприємств щодо випуску інноваційної продукції. Результати такого аналізу передбачають два варіанти розвитку подій:

- техніко-технологічні можливості підприємства відповідають вимогам щодо випуску інноваційної продукції;
- техніко-технологічні можливості не відповідають вимогам щодо випуску інноваційної продукції.

За першим варіантом фінансове забезпечення стосується розробки тільки інноваційної продукції, за другим – фінансове забезпечення спрямовується на інноваційний розвиток як техніки та технологій виробництва з метою нарощування технологічних можливостей виробництва інноваційної продукції, так і на створення самої інноваційної продукції, тобто реалізується комплексний підхід до інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування.

З огляду на зазначену схему організації фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування можна запропонувати відповідний механізм, який би враховував умови й потреби ринку та гармонізацію джерел фінансового забезпечення за напрямками інноваційних зрушень.

Концептуальний підхід до формування маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування наведений на рис. 3. Як видно зі схеми, інноваційний розвиток сільськогосподарського машинобудування передбачає державну підтримку (інституційну, фінансову), що зумовлено значущістю розвитку для країни цієї підгалузі машинобудування.

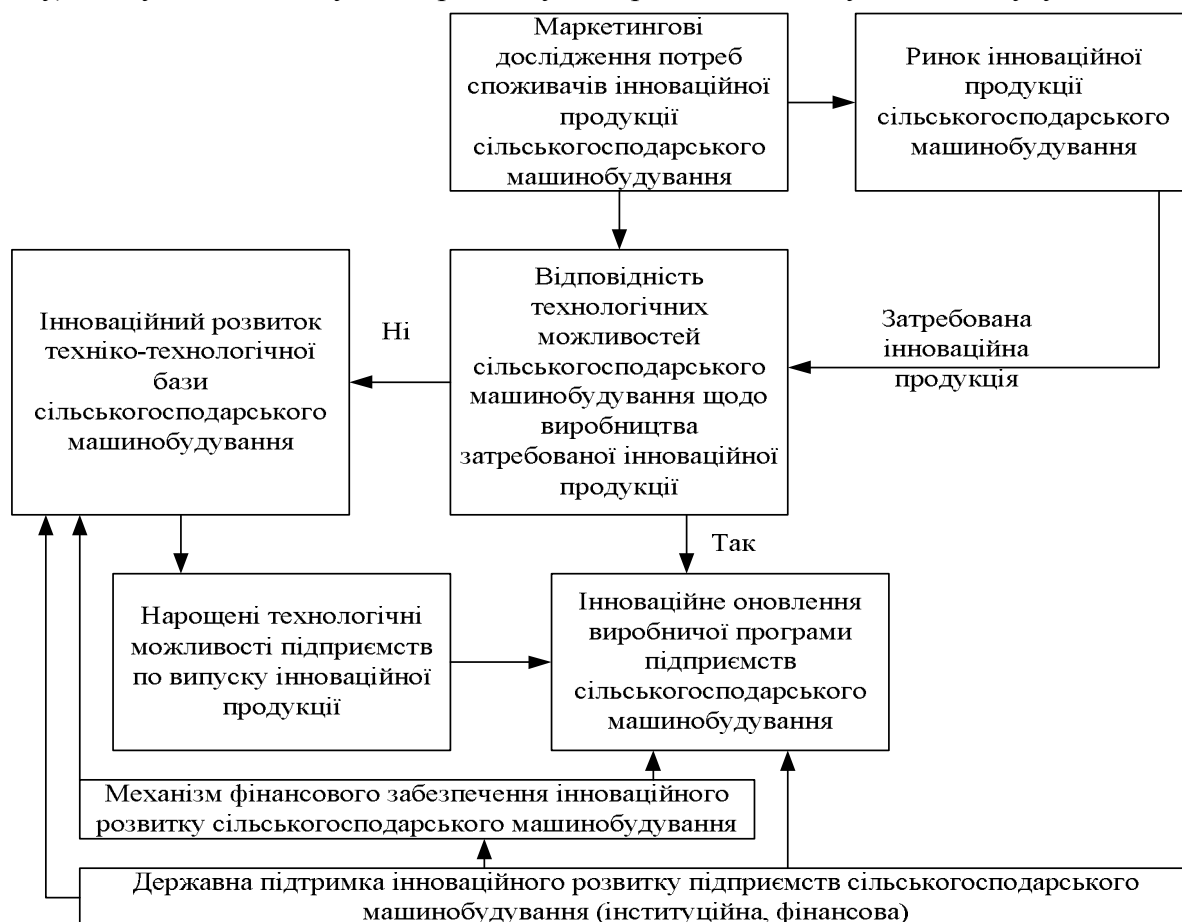

Рис. 3. Концептуальний підхід до формування маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Формуванню маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму передують розроблення схеми фінансового забезпечення комплексного інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування, яка формалізує прийняття фінансових рішень на етапах: планування, де плануються обсяги фінансових ресурсів, які мають бути залучені з певних фінансових джерел; аналітичному, де здійснюється аналіз фінансових джерел за показниками переваг і обмежень та визначається можливість їх залучення на потреби комплексного інноваційного розвитку; оцінки та контролю, де здійснюється оцінювання результатів гармонізації фінансового забезпечення інноваційного розвитку за напрямками інноваційних зрушень та гармонізації фінансових потоків, спрямованих на реалізацію інноваційних проектів. Після проходження вказаних етапів і вирішення на кожному із них поставлених завдань здійснюється реалізація процесу фінансового забезпечення комплексного інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування (рис. 4).

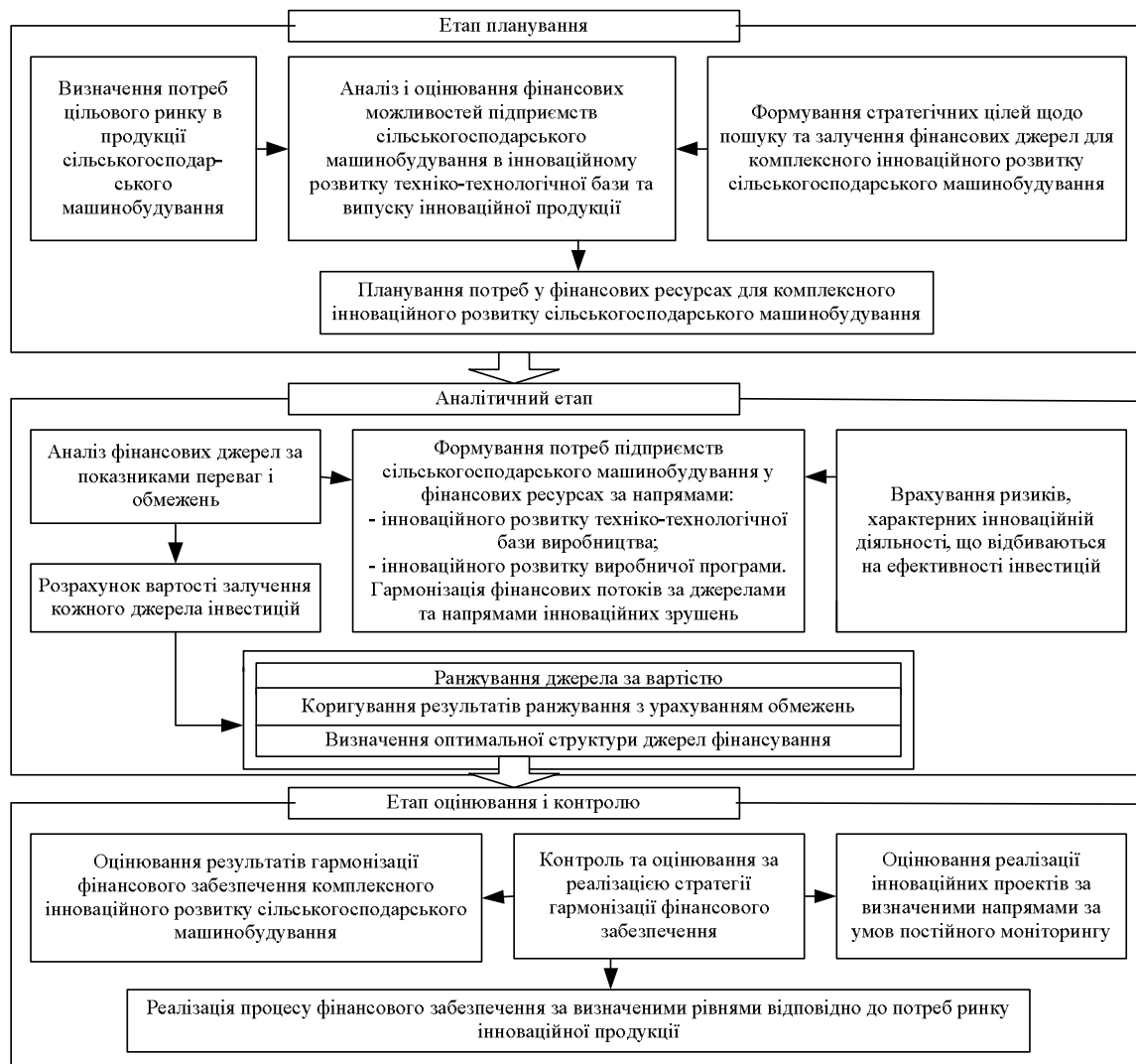

Рис. 4. Схема фінансового забезпечення комплексного технологічного розвитку сільськогосподарського машинобудування

Маркетинговий комплексно-гармонізаційний механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування охоплює маркетингову та комплексно-гармонізаційну складові, що забезпечує раціоналізацію процесів визначення необхідних фінансових ресурсів, їх спрямування на комплексний інноваційний розвиток та гармонізацію фінансових потоків при реалізації інноваційних проектів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На етапі «Виявлення проблеми» основним завданням є визначення потреб у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування, що здійснюється за допомогою маркетингових досліджень ринку споживачів продукції сільськогосподарського машинобудування. На цьому етапі виявляється:

- попит на певну інноваційну продукцію підприємств сільськогосподарського машинобудування, який дозволяє сформулювати виробничу програму (типи машин, обладнання та устаткування);

- обсяги потреб вказаної продукції підприємств сільськогосподарського машинобудування, який визначає обсяги її виробництва;

- рівень конкуренції на ринку продукції сільськогосподарського машинобудування;

- сильні та слабкі сторони конкурентів;

- тенденції розвитку ринку продукції сільськогосподарського машинобудування.

Види продукції сільськогосподарського машинобудування та їх обсяг є вихідною інформацією для визначення:

- масштабів техніко-технологічного переоснащення основних засобів виробництва для випуску інноваційної продукції і разом з тим обсяги фінансового забезпечення на їх інноваційне оновлення;

- масштабів конструкторських і технологічних розробок для створення інноваційної продукції сільськогосподарського машинобудування, а також обсягів фінансового забезпечення на виконання вказаних робіт.

Орієнтація на ринок споживачів продукції сільськогосподарського машинобудування дозволяє більш точно визначитись з потребами фінансового забезпечення інноваційного розвитку цієї підгалузі машинобудування, який має комплексний характер.

На етапі «Формування стратегії фінансового забезпечення комплексного інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування» проводиться аналіз фінансового стану підприємств та їхніх можливостей у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку техніко-технологічної бази виробництва та інноваційного розвитку виробничої програми випуску інноваційної продукції.

За відсутності власних фінансових ресурсів вирішуються питання пошуку фінансових джерел та розробки схем їх залучення за напрямками інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування, а саме – техніко-технологічної бази виробництва та виробничої програми. На цьому етапі здійснюється оптимізація структури фінансових джерел для ефективної реалізації комплексного інноваційного розвитку.

На етапі «Впровадження та контроль за реалізацією стратегії фінансового забезпечення» здійснюється гармонізація фінансових потоків за напрямками інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування. Проводиться апробація інвестиційних технологій інноваційного оновлення та здійснюються необхідні корективи, проводяться необхідні розрахунки економічної ефективності інвестицій за напрямками інноваційного розвитку.

На останньому етапі проводиться оцінювання відповідності фінансового забезпечення цілям інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування (рис. 5). Блок механізму реалізації функцій фінансового забезпечення охоплює такі складові: принципи, методи, інструменти, важелі.

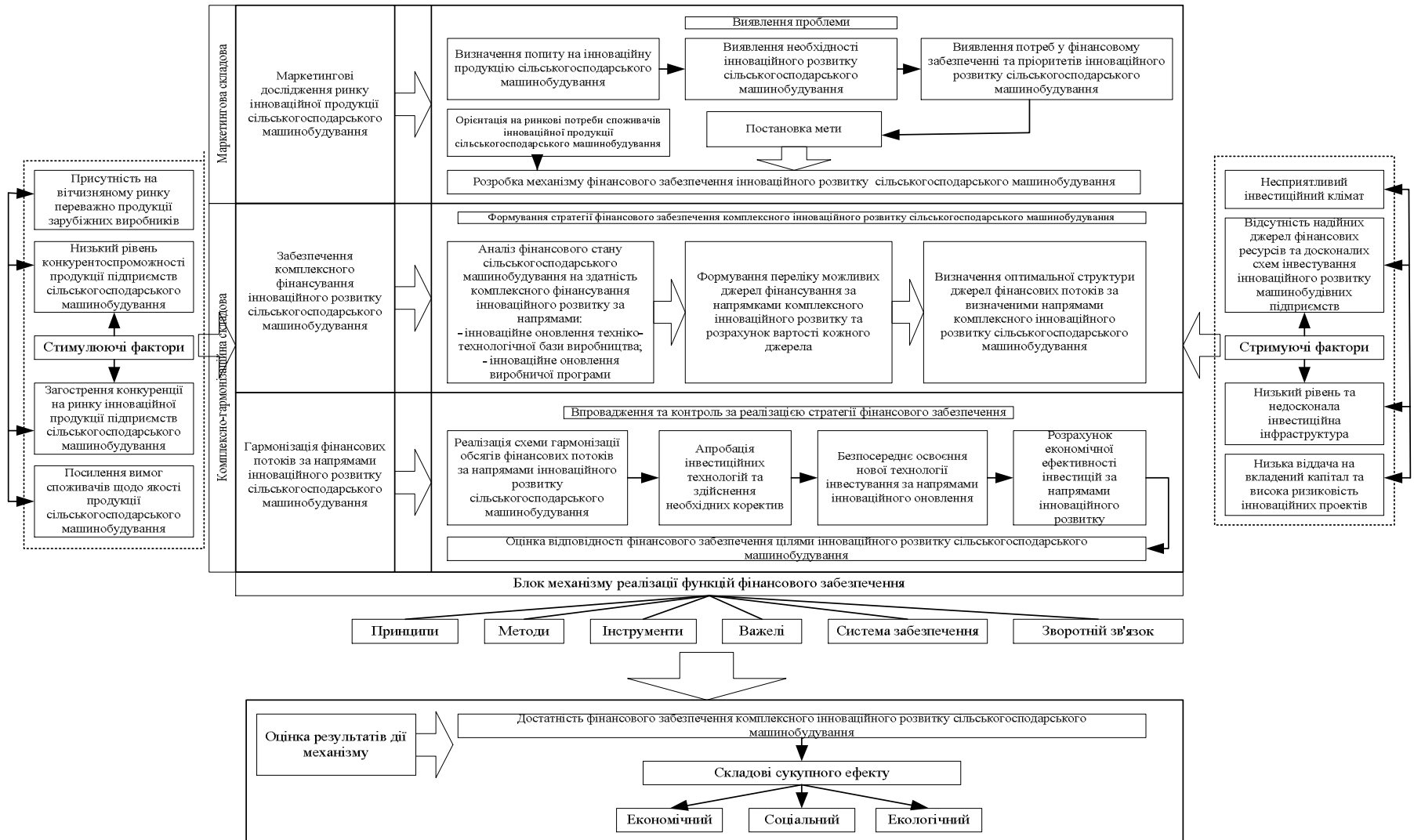

Рис. 5. Схема маркетингового комплексно-гармонізаційного механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Основними принципами формування зазначеного механізму є: комплексність; гармонізація; науковість; комерційна спрямованість; правове забезпечення; результативність; гнучкість; підпорядкованість стратегії національного розвитку.

До методів, які використовуються у механізмі, треба віднести такі: методи маркетингу, методи фінансового аналізу, метод стимулювання інноваційної активності, методи планування й прогнозування.

До інструментів механізму відносяться: нормативне регулювання; маркетингові інструменти; мотиваційні заходи; кредити; ліцензії, патенти; стандарти якості і технологій.

Важелями механізму виступають: матеріальні стимули; пільги, санкції, заохочення, планові показники.

Система забезпечення реалізації функцій механізму включає: нормативно-правове забезпечення; інформаційне забезпечення, кадрове забезпечення, фінансове забезпечення, матеріальне забезпечення.

Механізм передбачає зворотний зв'язок для корегування стратегії фінансового забезпечення за умов відхилення реальних результатів від запланованих.

Висновки. Запропонований механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування розкриває можливості ефективного управління фінансовими потоками в межах реалізації інноваційних проектів з метою гармонізації рівнів інноваційного оновлення для одержання синергетичного ефекту нарощених технологічних можливостей у випуску інноваційної конкурентоспроможної продукції.

Маркетинговий комплексно-гармонізаційний механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування покликаний забезпечити належне фінансування інноваційного розвитку підприємств цієї підгалузі й має такі особливості, як цілісність, динамізм функціонування, адаптування до змін внутрішніх і зовнішніх факторів, сприяння паритетності учасників інвестиційного процесу, забезпечення комерційної вигідності інвесторів.

Список використаних джерел

1. Голуб Ю. О. Кредитна складова фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Харківський національний економічний університет. Харків, 2011. 20 с.
2. Гурочкіна В. В. Механізми залучення та використання іноземних інвестицій на підприємствах машинобудування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2011. 20 с.
3. Жолнерчик Г. Ю. Лізинг як форма активізації інвестиційної діяльності підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / КНЕУ. Київ, 2010. 20 с.
4. Зятковський І. В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 214 с.
5. Марченко О. І. Податкове стимулювання інноваційної діяльності підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Нац. ун-т держ. податкової служби України. Ірпінь, 2010. 20 с.
6. Мельник О. Г. Механізм фінансування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Європейський університет. Київ, 2010. 20 с.
7. Черкашина Л. О. Управління фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку підприємств машинобудування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Інститут економіки промисловості. Запоріжжя, 2011. 20 с.

References

1. Holub, Yu. O. (2011). *Kredytna skladova finansovoho zabezpechennia diialnosti subiektiv hospodariuvannia [Credit component of financial provision of business entities]*. (Candidate's thesis). Kharkiv National University of Economics, Kharkiv [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Hurochkina, V. V. (2011). *Mekhanizmy zaluchennia ta vykorystannia inozemnykh investysii na pidpriemstvakh mashynobuduvannia [Mechanisms of attraction and use of foreign investments in machine-building enterprises]*. (Candidate's thesis). Khmelnytsky National University, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
3. Zholnerchuk, H. Iu. (2010). *Lizynh yak forma aktyvizatsii investysii noi diialnosti pidpriemstv [Leasing as a form of activation of investment activity of enterprises]*. (Candidate's thesis). KNEU, Kyiv [in Ukrainian].
4. Ziatkovskiy, I. V. (2000). *Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv [Financial support of the activity of enterprises]*. Ternopil: Economic thought [in Ukrainian].
5. Marchenko, O. I. (2010). *Podatkove stymuliuвання innovatsi noi diialnosti pidpriemstv [Tax incentives for enterprise innovation]*. (Candidate's thesis). National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin [in Ukrainian].
6. Melnyk, O. H. (2010). *Mekhanizm finansuvannia innovatsi noho rozvytku mashynobudivnykh pidpriemstv [Mechanism of financing of innovative development of machine-building enterprises]*. (Candidate's thesis). European University, Kyiv [in Ukrainian].
7. Cherkashyna, L. O. (2011). *Upravlinnia finansovym zabezpechenniam innovatsi noho rozvytku pidpriemstv mashynobuduvannia [Management of financial support of innovative development of mechanical engineering enterprises]*. (Candidate's thesis). Institute of Industrial Economics, Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Шпомер Тетяна Олександрівна – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шпомер Татьяна Александровна – аспірант кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shpomer Tetiana – PhD student Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tanya_shpomer@ukr.net

UDC 336.012.23 (477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-150-159

Yuliya Kovalenko, Liudmyla Popovych

FINANCING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: PROBLEMS AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT IN UKRAINE

Юлія Коваленко, Людмила Попович

ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Юлія Коваленко, Людмила Попович

ФИНАНСИРОВАНИЕ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Current state of higher education development is characterized within the article and it was found that in Ukraine it is at the stage of reforming and undergoes structural changes at all levels of the system. The main problems characteristic for domestic education system are defined. Position of Ukraine in the Global Competitiveness Index by the quality of higher education and research work in 2013-2017 is determined. Share of public expenditures on higher education in Ukraine in 2017 in comparison with European countries is studied. . Based on the conducted analysis, the main directions of the financing mechanism improvement of higher education institutions in Ukraine are proposed.

Keywords: education; higher education; higher education institutions; European integration; European standards; financing; financing mechanism.

Fig.: 3. Table: 1. References: 22.

У статті охарактеризовано поточний стан розвитку вищої освіти і з'ясовано, що в Україні вона перебуває на стадії реформування та переживає структурні зміни на всіх рівнях системи. Окреслено основні проблеми, що характерні для вітчизняної системи освіти. Визначено позицію України в Індексі глобальної конкурентоспроможності за якістю вищої освіти та науково-дослідної роботи у 2013–2017 рр. Досліджено частку державних витрат на вищу освіту України у 2017 році в порівнянні з європейськими країнами. На основі проведеного аналізу запропоновано основні напрями вдосконалення механізму фінансування закладів вищої освіти в Україні.

Ключові слова: освіта; вища освіта; заклади вищої освіти; європейська інтеграція; європейські стандарти; фінансування; механізм фінансування.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 22.

В статье охарактеризованы текущее состояние развития высшего образования и выяснено, что в Украине оно находится на стадии реформирования и переживает структурные изменения на всех уровнях системы. Определены основные проблемы, характерные для отечественной системы образования. Определена позиция Украины в Индексе глобальной конкурентоспособности по качеству высшего образования и научно-исследовательской работы в 2013–2017 гг. Исследована часть государственных расходов на высшее образование Украины в 2017 году по сравнению с европейскими странами. На основе проведенного анализа предложены основные направления совершенствования механизма финансирования учреждений высшего образования в Украине.

Ключевые слова: образование; высшее образование; высшие учебные заведения; европейская интеграция; европейские стандарты; финансирование; механизм финансирования.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 22.

JEL Classification: I22

Target setting. Education is the basis of the development of national economies. Those countries in post-industrial society achieve success, which could provide high level of education development, produce new knowledge, using new technologies. For many of them, higher education is a priority area of the economy, in which significant financial resources in order to provide its development are invested. Actually, today it is worth recognizing that it is knowledge and scientific achievements that make it possible to ensure the competitiveness of the Ukrainian economy, technological re-equipment in various types of economic activities. There are many problems in the country, related to financing of higher education institutions, and the main one is the lack of financial resources [15], which requires the improvement of funding for higher education institutions.

Actual scientific research and issues analysis. The following domestic scientists devoted their works to studying the issues on funding of higher educational institutions: T. Bogolib, who is the founder of the scientific school of financial support for the development of education and science, economics of knowledge; L. Ishchuk and I. Lyuty [8], which consider the

peculiarities of financing of higher education institutions; L. Burdonos [1], who studies crisis phenomena in the system of higher education; A. Verbytska [2], who studies the priority areas of higher education funding in European countries; T. Dobko [3], who studies the diversification of funding sources for higher education; I. Zhyliayev [4], which characterizes the current state and problems of higher education in Ukraine, Yu. Zaika [5], who studies the problems and prospects of economic development in the field of higher education; V. Kremen [7], whose studies have been focused on the prospects for the development of education in Ukraine; Yu. Semenets [13], which assesses the state of financing of the higher education system in Ukraine; O. Tsyuk [17], who studies the development of the education system in Sweden; O. Chumak [18], who considers the main approaches to modernization of the state mechanism of higher education funding in conditions of reforming and others.

Uninvestigated parts of general issue defining. Highly appreciating the contribution of domestic scientists in addressing the issues of financing higher education institutions, it is worth paying attention to the objective need for further deepening of theoretical studies and practical recommendations for its improvement at the present stage of development.

Purpose of the article. The main purpose of this work is to identify the problems and directions of improving the financing of higher education institutions in Ukraine.

Statement of the main material. Current state of the world community development creates conditions in which the financial component, as well as a number of factors become important, the main of which are transformation processes, which take place in the system of current education system, and a decrease in the funding of higher education institutions (hereinafter – HEI) from the state's party. Due to these circumstances, HEI are constantly forced to find additional sources of financing their own needs for sustainable development, which is a key element of a high level of competitiveness.

It is known that the functioning of educational policy always takes place within the framework of economic and socio-cultural processes in the state. O. Tsyuk observes that after the adoption of the European pilot project on the assessment of the quality of higher education in 1995. The European quality framework is constantly expanding through the creation of new agencies for quality assurance and accreditation [17, p. 169]. Therefore, by forming the desirable socio-economic, socio-cultural direction of the country's development, it is worth choosing an effective educational policy in accordance with current conditions. Educational services provided to citizens should be competitive and in demand on the international market.

Considering this, V. Kremen underlines that “Current educational policy should be implemented in the context of the needs of the country modernization in accordance with the Strategy for Sustainable Development «Ukraine 2020» (2015), Association Agreement between Ukraine and the European Union (2014), other strategic documents of the Ukrainian state, which determine its European and world status in future” [7, p. 11]. It is obvious that for successful implementation of the proposed strategies it is necessary to find out the most important problems in the field of education and identify ways to address them in the coming years. Reform will only succeed if there are well-founded, well-coordinated and reasonable actions by all actors in the educational sector.

As regards the financing mechanism of the higher education system, then it is worthy to agree with T. Dobko, who notes that due to the crisis of the state of social welfare, more and more European countries, following Britain, will gradually shift the burden of paying for public funding on the shoulders of their students and their families [3, p. 22]. This tendency is also observed now in Ukraine.

Given the limited public funding and increased spending on educational and research efforts, it becomes apparent, that in future, funding of universities will be diversified. The priority should be to find a balance between optimal external indicators and the preservation

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

of a distinctive national component. Yu. Zaika expresses the opinion, that the educational reform that has taken place in Ukraine, is being conducted simultaneously with other large-scale systemic transformations – administrative, tax and budget reforms, the reform of local self-government, etc. [5, p. 348]. In turn, I.Zhyliayev observes that the official setting of the reform of higher education is to improve the efficiency of higher education and bring it closer to European trends [4, p. 6]. Current system of education is characterized by many disadvantages, which lead to a number of problems. A group of scientists, in particular: A. Verbytska [2], T. Dobko [3], Yu. Zaika [5], V.Kremen [7], Yu.Semenets [13] emphasize the problems of the financial mechanism for the provision of higher education institutions. They believe that the field of higher education is characterized by a significant prevalence of public funding and, accordingly, insufficient extra budgetary one.

Other group of scientists, which includes L.Burdonos [1], I. Zhyliayev [4], I. Sovsun [14], believes that the main problems in the field of education at the present stage are the slowing down of the reaction of domestic higher education institutions to changes, taking place on the world market of educational services, which leads to the non-recognition of Ukrainian HEI at the international level. According to other researches (O. Panych [9], T. Trotsyk [15], S. Tulchynska [16]), attention should be paid to the normative and legal regulation of higher education, low level of modernization of educational institutions, non-compliance of the level of remuneration with European standards, low level of support for research activities, which determines the functioning of HEI mainly as educational, not research ones.

In our opinion, the functioning of higher education is characterized by certain problems, which can be divided into problems of general development and financial ones (Fig. 1).

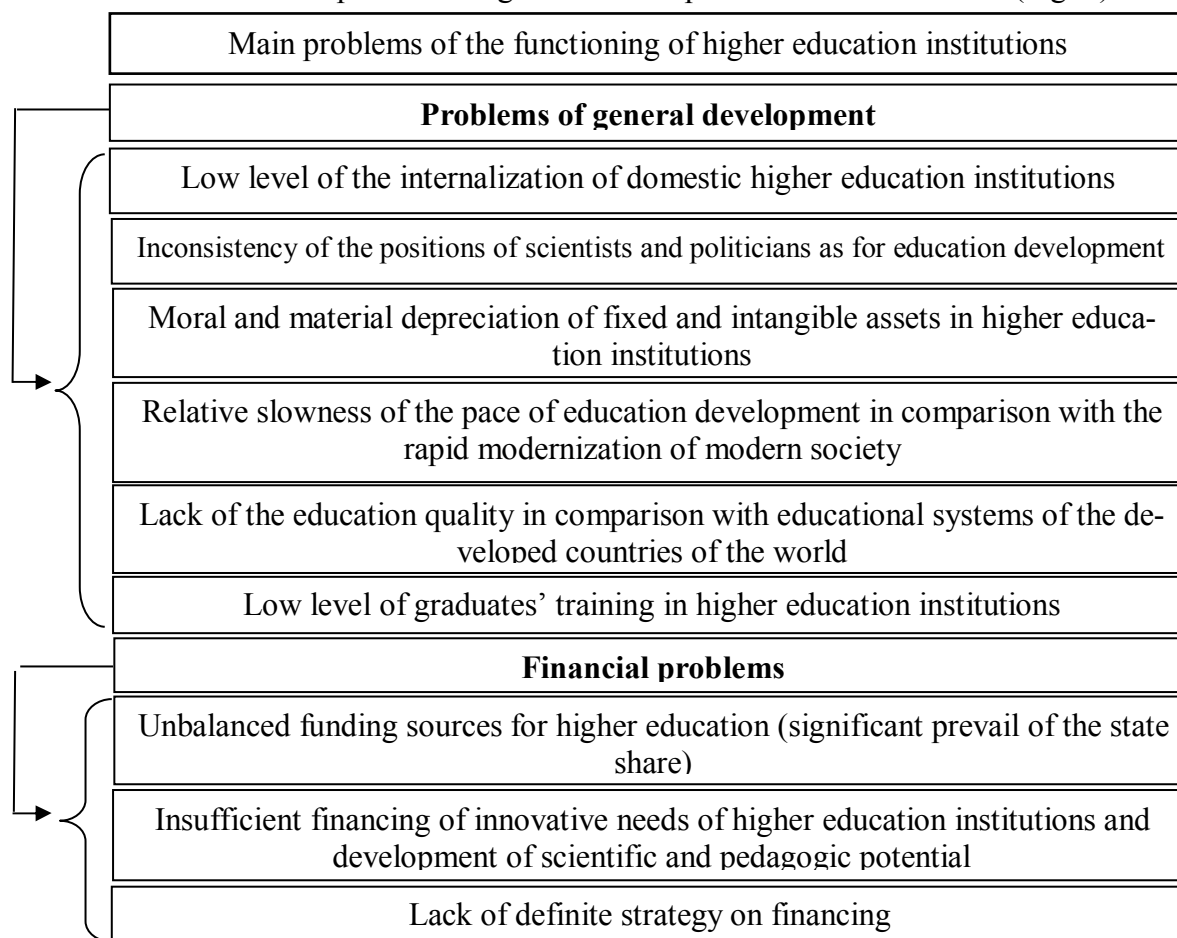

Fig. 1. Main problems of the functioning of higher education institutions

Source: compiled by the authors.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

In addition, in this context, one should agree with I.Sovsun that "cooperation of domestic higher education institutions with international colleagues remains weak. An additional proof of the lack of recognition of Ukrainian education in the international arena is the absence of domestic higher education institutions in global rankings or extremely low positions (starting from the 382nd place [22]). Ukrainian HEI are characterized by low level of internationalization, as well as the rapid aging of scientific resources, inherited from Soviet scholars and researchers, which creates conditions for reducing the quality of educational and scientific progress" [14]. It should be noted, that positions of academics and politicians in terms of financing of higher education institutions are uncoordinated, and therefore the modernity of Ukrainian education is quite controversial. On the one hand, politicians support former achievements, because they are characterized by considerable potential, and, on the other hand – dissatisfaction of the society and employers with the quality of university training, a weak link with the labor market and science are available, as evidenced by a variety of surveys, international comparisons, ratings and monitoring.

As is definitely observed by L.Burdonos, in modern Ukraine, the system of higher education largely preserves conservative features, which are manifested in the slowed down reaction of domestic HEI to changes, which take place in the world market of educational services [1, p. 978]. In particular, insufficient attention to the development of the creative potential of students and scholars is paid within HEI, since the privilege is given more to theoretical obtaining of information by them, then for obtaining practical skills and development of required professional qualities of future specialist. Often, graduates of domestic HEI are unprepared to perform their professional duties, especially in positions of international companies. This situation arose due to the low level of integration of information technologies into professional activities of citizens.

In post-Soviet space, the domestic system of education is characterized by a significantly lower level of development than the educational systems in developed countries, which is a consequence of the socio-economic and cultural lag of Ukraine, the slow pace of its development compared to the active process of modernization, which is happening in the modern international environment. Insufficient financing of the educational system and low quality of higher education, insufficient level of availability of specialized scientific-research educational institutions, etc. can be considered as key reasons of the lack of the educational system in our country (Table).

Table

Position of Ukraine in the Global Competitiveness Index by the quality of higher education and research in 2013–2017

Indicator	2013	2014	2015	2016	2017
Global Competitiveness Index	84	76	79	85	81
Higher education and vocational training	34	33	34	33	35
Admission to higher education institutions	13	13	14	11	16
Quality of higher education	68	72	54	56	56
Availability of specialized research and education institutions	85	84	78	77	68
Quality of research institutes	69	67	43	50	60
Cooperation of universities and industry	75	74	74	57	73
Public procurement of high-tech products	130	125	98	82	96
Availability of scientists and engineers	49	48	29	29	25

Source: compiled by [11].

Thus, according to the World Economic Forum under the Global Competitiveness Index of 2017-2018 [11], Ukraine took the 35th place in rating (among 137 countries) in the sphere of higher education and vocational training, which is two points worse than last year. By the quality of higher education, Ukraine has the 56th place for two consecutive years, which is

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

two points worse than in 2015. In turn, the quality of research institutes is 10 points worse than last year. However, specialized research institutes and educational establishments will become more accessible over time.

Majority of higher education institutions form long-term strategies declaratively, and their monitoring usually is not conducted. In addition, innovative needs for higher education development are not sufficiently funded, which leads to moral and material depreciation of fixed and intangible assets of the institution. In turn, inadequate funding for the development of scientific and pedagogical potential leads to low academic mobility of teachers and students.

One of the main problems characterizing the modern educational system is the problem of an imperfect financing mechanism. Compared to European countries, Ukraine is in the top five countries with the highest level of state financing for HEI [21] (Fig. 2).

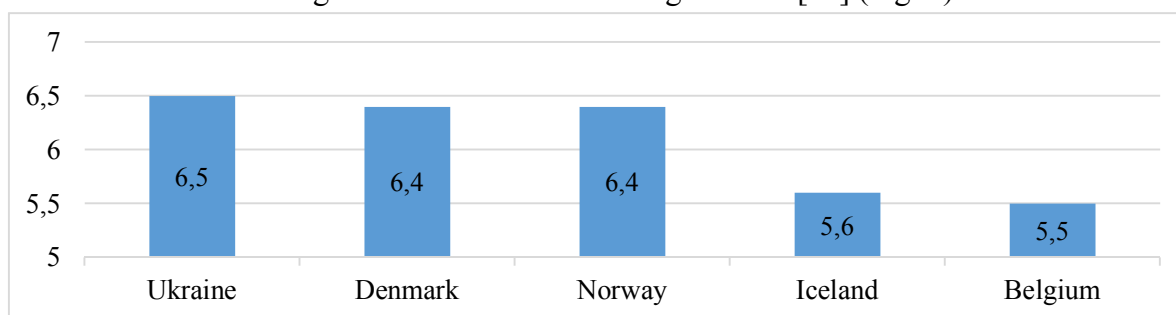

Fig. 2. Share of public expenditures for higher education in 2017, % to GDP

Source: Compiled by the data [21].

As it can be seen on Fig. 2, among European countries, Ukraine has the highest share of capital expenditures for higher education— 6.5 % to GDP, at the same time, in Denmark and Norway, this indicator is 6.4 %, in Iceland – 5.6 %, in Belgium – 5.5 %.

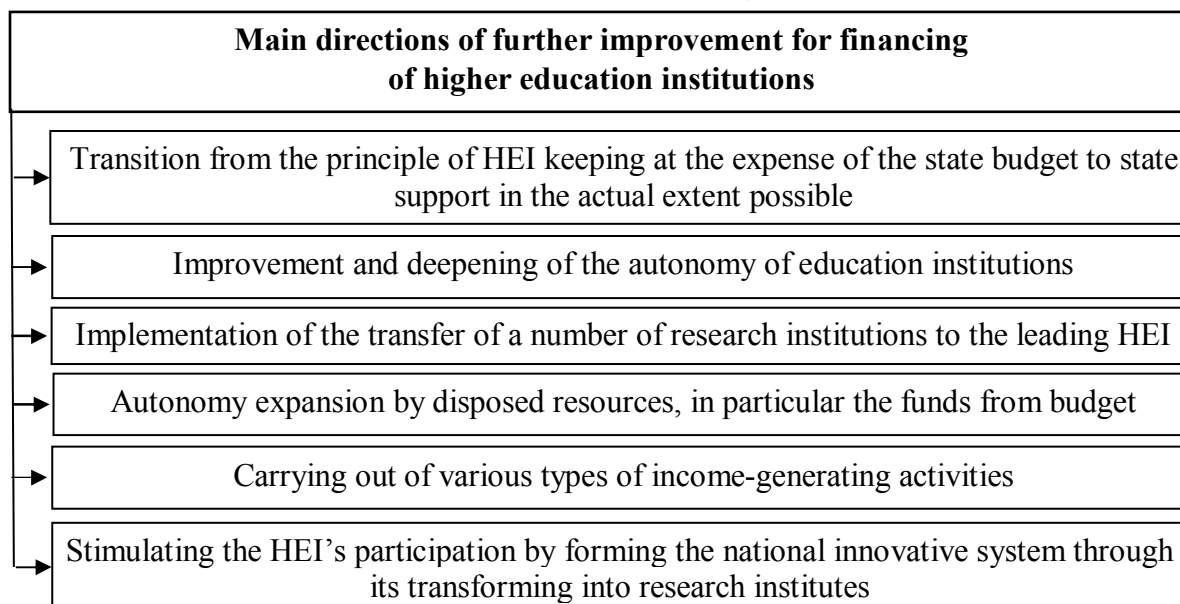

Fig. 3. Main directions of further improvement for financing of higher education institutions

Source: compiled by the authors.

Thus, in our opinion, in order to raise the level of competitiveness of Ukrainian HEI, it is necessary to pay attention to the following priority tasks:

- to refuse funding higher education institutions mainly from the state budget, instead, to increase the share of financial resources from the corporate sector, and provide state support in the actual amount needed;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- to improve and deepen the autonomy of educational institutions, especially in the field of financing. It should be noted, that besides the developed countries of Europe, in particular in Japan, there is a large number of private institutions of higher education. Their funding is largely dependent on tuition fees and other fees, as the share of public spending on higher education in Japan is lower than in many other countries [19]. As for the USA, then the cost of higher education has increased significantly over the past 15 years. During this period, the average annual tuition and fees in state four-year educational institutions in real terms have almost doubled, and the total cost of other services, including tuition fees, commissions, dormitories and meals, has been increased to about 70 percent [21];

- to include research institutions in the list of the leading universities. Fulfillment of this task will improve the state of the material and technical base of educational institutions and institutions of postgraduate education, raise the professional level of teachers, allow more efficient use of the complex of material, financial and labor resources of higher education institutions;

- to expand the autonomy of higher education institutions in the sphere of resources disposal, including by budget funds. As it is stated by A.Verbytska, except for the policy aimed at establishing a clearer link between the costs and the results of HEI activity, many countries stimulate the diversification of funding for higher education. The central authority encourages higher education institutions to find new sources of funding, such as private investment, contract research, other business activities, grants, etc. [2, p. 46];

- to allow educational institutions carrying out independently the distribution of budget revenues in accordance with the clauses of budget classification. Accordingly, higher education institutions should submit reports on the expenditure of funds received from the budget, which can be the starting point for the calculation of statistical indicators in the field of education. Provided credit financing, O. Chumak considers feasible to develop the mechanism, under which the loan cannot be outstanding, with the maximum elimination of risks and the need for electronic reimbursement on the results of the fiscal year [18];

- to stimulate performing various types of income-generating activity. To date, there is a natural necessity to optimize the distribution of available resources of HEI, which will make it possible to allocate funds for investment expenses. Given this, conducting self-financing, educational institutions should direct their activity for profit obtaining. In addition to the payment of tuition fees, the main sources of extra budgetary funds should include income from self-employment, namely: sponsorship funds, donation, endowment, cooperation with business structures, lending. Another source of additional funds is the provision of non-educational services that generate income. The following can include: provision of premises for rent for conferences, renting students' dormitories, catering, provision of information and consulting services, commercial use of research results, use of the Internet network; provision of vehicles in operation; organization of paid museum and exhibition activities; opening exhibitions-sales of scientific and creative products; sales of training materials; organization of paid webinars; conducting theatrical performances and concerts; fixing a subscription fee for using library assets; conducting preparatory courses;

revenues from the activity of research department and scientific-publishing activity, etc.;

- to motivate higher education institutes for participation in creating the national innovative system through providing to HEI the status of research ones. As it is stated by S.Tulchynska [16], the national HEI, which has significant scientific achievements, carries out research and innovative activity, provides integration of education and science with production by implementing international projects and programs can qualify for the correspondent status. The status is given to the mentioned institutions to enhance the role of university as a center of education and science, training of highly skilled scientific and pedagogical personnel, implementation of scientific, technic and technological achievements

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

in practice, implementing together with other HEI and scientific institutions common programs by priority directions of fundamental and applied scientific research to address important socio-economic challenges in different sectors and regions.

Having carried out the proposed measures, higher education institutions will have the opportunity to take the initiative and expand autonomy in the economic sphere of the activity of higher education institutions. One of the most important tasks for improving the financial mechanism of higher education is the growth of the role of extra budgetary funds, including receiving funds for the provision of educational services, performance of other non-educational services, receiving sponsorship, donations, loans, revenues from cooperation with business structures, etc.

As it is underlined by O.Panych [9], investments in higher education are the issues of social responsibility and safety. However, the problem of financing covers not only the issue of the amount of funds, but also the financing mechanisms, as well as accompanying regulation, which affects the distribution of these funds. Incentives for the development of higher education institutions depend on the general economic policy of the state.

As for the state, it should stimulate the flow of funds from these sources. Carrying out the following tasks:

- to optimize the mechanism of granting loans and insurance payments to higher education institutions;
- to create attractive conditions for receiving sponsorship funds in the branch of higher education;
- to promote attraction of funds under foreign investment programs in the form of grants for teachers and students;
- to grant tax incentives to higher education institutions for income from the sale of self-employed profitable activity.

Thus, a sufficient level of HEI provision with financial resources has its impact on the stable development of higher education, as well on the quality of training of competitive highly skilled professionals.

Conclusions and propositions. The carried out study made it possible to distinguish the following problems in the sphere of higher education in Ukraine: low level of internationalization of domestic higher education institutions; inconsistency of positions of scientists and politicians as for the development of education; moral and material depreciation of fixed and intangible assets in higher education institutions; relative slowdown in the rate of development of education compared with the rapid modernization of modern society; lack of education quality in comparison with the educational systems of developed countries of the world; low level of education of the graduates of higher education institutions. Of particular importance were the problems of financial nature, namely: imbalance of funding sources for higher education (a significant predominance of the state share); insufficient financing of innovative needs of higher education institutes and development of scientific and pedagogical potential; lack of a clear strategy for financing development.

In an effort to raise the level of competitiveness of Ukrainian HEI, it is necessary to pay attention to the following priority tasks: to refuse funding higher education institutions mainly from the state budget; to improve and deepen the autonomy of educational institutions, first of all in the field of financing; to include research institutions in the composition of the leading universities; to expand the autonomy of higher education institutions in the sphere of resource management, including budget funds; to allow educational institutions to independently carry out the distribution of budget revenues in accordance with the budget classification clauses; to stimulate the implementation of various types of revenue-generating activities; to motivate higher education institutions for participation in the formation of a national innovation system by providing research institutions with the status of research ones.

In the modern world, it is more to be understood that without the implementation of paradigmatic changes in education, as well as sufficient funding for educational institutions, a higher school will not be able to carry out its mission of training young people in competitive conditions for the development of the knowledge-driven economy.

References

1. Burdonos, L. I. (2015). Crisis phenomena in the system of higher education of Ukraine [Crisis phenomena in the system of higher education of Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 2, 978–981 [in Ukrainian].
2. Verbytska, A. V. (2016). Finansuvannia vyshchoi osvity krain Yevropeiskoho Soiuzu: stratehichni priorytety derzhavnoi polityky [Financing higher education in the countries of the European Union: strategic priorities state policy]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 2, 45–51 [in Ukrainian].
3. Dobko, T. A. (2017). Upravlinnia vyshchym navchalnym zakladom v umovakh dyversyfikatsii dzherel finansuvannia vyshchoi osvity [Management of a higher educational institution in conditions of diversification of sources of financing Higher education]. *Novyj kolehium – New Collegium*, 1 (87), 22–31 [in Ukrainian].
4. Zhyliaiev, I. B., Kovtunets, V.V. & Somkin, M. V. (2015). Vyshcha osvita Ukrainy: stan ta problemy [Higher Education of Ukraine: State and Problems]. Kyiv: Naukovo-doslidnyj instytut informatyky i prava Natsional'noi akademii pravovykh nauk Ukrainy, Instytut vyschoi osvity Natsional'noi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian].
5. Zaika, Yu. A. (2016). Rehuliuвання sfery vyshchoi osvity v Ukraini: problemy ta perspektyvy ekonomichnoho rozvytku [Regulation of the sphere of higher education in Ukraine: problems and prospects of economic Development]. *Ekonomichnyj forum – Economic forum*, 1, 347–355 [in Ukrainian].
6. Kovalenko, Yu. M. (2010). Finansovi instrumenty v suchasnomu vymiri [Financial instruments in the modern dimension]. *Naukovyi visnyk NUDPSU – Scientific Herald NUSTSU*, 2 (49), 84–90 [in Ukrainian].
7. Kremen, V. H. (Ed.) (2016). Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report of the state and prospects of development of education in Ukraine]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
8. Leshchuk, V. P. & Ishchuk, L. I. (n.d.). *Dzherela finansuvannia vyshchoi osvity [Sources of Higher Education Financing]*. Retrieved from www.nbu.gov.ua/.../zbirnyk_O_FN_5_Ch_1_352.pdf.
9. Panych, O. (2017). Reforma finansuvannia vyshchoi osvity: na shcho slid zvernuty uvahu [Reform of education financing education: what should pay attention]. *education-ua.org/ua*. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/1068-reforma-finansuvannya-vishchoji-osviti-na-shcho-slid-zvernuti-uvagu>.
10. Peresada, A. A. & Maiorova, T. V. (2007). *Proektnoe fynansyrovanye [Project financing]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
11. Pozytsiia Ukrainy v reitynhu krain svitu za indeksom hlobalnoi konkurentospromozhnosti 2017–2018 [The position of Ukraine in the world ranking according to the Global Competitiveness Index 2017-2018]. Retrieved from <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.
12. Popovych, L. O. (2017). Zahalni aspekty mekhanizmu finansuvannia vyshchych navchalnykh zakladiv [General aspects of the funding mechanism of higher education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*, 1 (49), 227–240 [in Ukrainian].
13. Semenets, Yu. A. (2017). Analiz stanu finansuvannia systemy vyshchoi osvity v Ukraini [Analysis of the financing of the higher education system in Ukraine]. *Internauka – International Science*, 5 (5), 77–83 [in Ukrainian].
14. Sovsun, I. R. (2017, September 19). Chomu ukrainskykh universytetiv nemaie u svitovykh reitynhakh? [Why Ukrainian universities do not rank in the world?]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Pravda*. Retrieved from <https://life.ppravda.com.ua/columns/2017/09/19/226499>.
15. Trotsyk, T. I. (2011). Vydatky na osvitu ta nauku v Ukraini: problemy ta osnovni shliakhy vdoskonalennia [Expenditures on education and science in Ukraine: problems and main ways of improvement]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2011_17_2/Trotsyk.pdf.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

16. Tulchynska, S. O. (2015). Vymohy ta kryterii vyznachennia statusu doslidnytskykh universytetiv v Ukraini [Requirements and criteria for determining the status of research universities in Ukraine]. *Marketing i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, 1, 158–167 [in Ukrainian].

17. Tsiuk, O. (2016). Rozvytok systemy zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity Shvetsii [Development of the quality assurance system of higher education in Swede]. *Pedahohika i psykholohiia profesijnoi osvity – Pedagogy and psychology of professional education*, 2, 169–178 [in Ukrainian].

18. Chumak, O. V. (2017). Modernizatsiia derzhavnoho mekhanizmu finansuvannia vyshchoi osvity v umovakh yii reformuvannia [Modernization of the state financing mechanism of higher education in its conditions reform]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 3, 56–72 [in Ukrainian].

19. Futao, H. (2016). Changes and challenges to higher education financing in Japan. Centre for Global Higher Education, UCL Institute of Education. London, Great Britain.

20. Megan, K., Akabas, Sh. & Varn, J. (2017). Higher Education Trends: Rising Costs, Stagnant Outcomes, State Initiatives. Retrieved from <https://bipartisanpolicy.org/wp-content/uploads/2017/03/BPC-Higher-Education-Rising-Costs-Stagnant-Outcomes.pdf>.

21. OECD. Education at a glance (2017). Retrieved from www.oecd.org/education/education-at-a-glance-19991487.htm.

22. QS World University Rankings. Retrieved from http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-raitings/52222.

References (in language original)

1. Бурдонос Л. І. Кризові явища в системі вищої освіти України. *Молодий вчений*. 2015. № 2. С. 978–981.

2. Вербицька А. В. Фінансування вищої освіти країн Європейського Союзу: стратегічні пріоритети державної політики. *Держава та регіони. Сер. «Державне управління»*. 2016. № 2. С. 45–51.

3. Добко Т. А. Управління вищим навчальним закладом в умовах диверсифікації джерел фінансування вищої освіти. *Новий колегіум*. 2017. № 1 (87). С. 22–31.

4. Жилияев І. Б., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. Вища освіта України: стан та проблеми. Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. 96 с.

5. Заїка Ю. А. Регулювання сфери вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи економічного розвитку. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 347–355.

6. Коваленко Ю. М. Фінансові інструменти в сучасному вимірі. *Науковий вісник НУДІПСУ*: зб. наук. пр. Ірпінь, 2010. Вип. 2 (49). С. 84–90.

7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови); за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.

8. Лещук В. П., Іщук Л. І. Джерела фінансування вищої освіти. URL: www.nbu.gov.ua/.../zbirnuk_O_FN_5_C_1_352.pdf (дата звернення: 05.02.2018).

9. Панич О. І. Реформа фінансування вищої освіти: на що слід звернути увагу. *Освітня політика: портал громадських експертів*. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1068-reforma-finsuvannya-vishchoji-osviti-na-shcho-slid-zvernuti-uvagu> (дата звернення: 12.12.2017).

10. Пересада А. А., Майорова Т. В. Проектное финансирование. Киев: КНЕУ, 2007. 767 с.

11. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017–2018. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (дата звернення: 03.12.2017).

12. Попович Л. О. Загальні аспекти механізму фінансування вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2017. № 1. С. 227–240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2017_1_18 (дата звернення: 21.01.2018).

13. Семенець Ю. А. Аналіз стану фінансування системи вищої освіти в Україні. *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*. 2017. № 5 (5). С. 77–83.

14. Совсун І. Р. Чому українських університетів немає у світових рейтингах? *Українська правда*. 2017. 19 верес. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/19/226499> (дата звернення: 12.01.2018).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Троцик Т. І. Видатки на освіту та науку в Україні: проблеми та основні шляхи вдосконалення. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2011_17_2/Trotsyk.pdf (дата звернення: 30.01.2018).
16. Тульчинська С. О. Вимоги та критерії визначення статусу дослідницьких університетів в Україні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 1. С. 158–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2015_1_15 (дата звернення: 03.02.2018).
17. Цюк О. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти Швеції. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 169–178.
18. Чумак О. В. Модернізація державного механізму фінансування вищої освіти в умовах її реформування. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-3/doc/2/03.pdf> (дата звернення: 22.01.2018).
19. Futao H. Changes and challenges to higher education financing in Japan. Centre for Global Higher Education, UCL Institute of Education. 2016.
20. Megan K., Akabas Sh., Varn J. Higher Education Trends: Rising Costs, Stagnant Outcomes, State Initiatives. 2017. URL: <https://bipartisanpolicy.org/wp-content/uploads/2017/03/BPC-Higher-Education-Rising-Costs-Stagnant-Outcomes.pdf> (Last accessed: 05.01.2018).
21. OECD. Education at a glance. URL: www.oecd.org/education/education-at-a-glance-19991487.htm (Last accessed: 15.01.2018).
22. QS World University Rankings. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-ratings/52222/ (Last accessed: 17.02.2018).

Kovalenko Yuliya – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Financial Markets, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., 08200 Irpin, Ukraine).

Коваленко Юлія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08200, Україна).

Коваленко Юлія Михайлівна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансовых рынков, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08200, Украина).

E-mail: kovalenko0202@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5678-3185>

Popovych Liudmyla – PhD student of Department of Finance, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., 08200 Irpin, Ukraine).

Попович Людмила Олексіївна – аспірантка кафедри фінансів, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08200, Україна).

Попович Людмила Алексеевна – аспірантка кафедры финансов, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08200, Украина).

E-mail: liudochka2201@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2719-2642>

UDC 336.71

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-160-174

*Yadviga Zharii, Yuliia Krasnianska***DIRECTIONS OF MODERNIZATION OF THE ENVIRONMENTAL PROJECTS
IN UKRAINE AND THE FINANCIAL ASPECTS OF THEIR IMPLEMENTATION***Ядвіга Жарій, Юлія Краснянська***НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ
ТА ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ***Ядвіга Жарій, Юлія Краснянская***НАПРАВЛЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ
В УКРАИНЕ И ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ**

The article analyzes the state of domestic and other waste management in Ukraine and specifies unresolved problems in the waste utilization system. The experience of the European Union member states, which created the established mechanism of separate collection of waste, material and energy recycling, environmentally safe disposal of waste at the constructed landfills is considered. The directions of modernization of the waste recycling system in Ukraine and the financial aspects of their implementation are proposed.

Keywords: household waste; waste utilization; separate collection mechanism; material and energy recycling; financial and industrial group.

Fig.: 10. References: 28.

У статті досліджено стан поводження з побутовими й іншими відходами в Україні та виконано аналіз невирішених проблем у системі утилізації відходів. Розглянуто досвід держав – членів Європейського Союзу, які створили налагоджений механізм роздільного збирання відходів, матеріального та енергетичного рециклінгу, екологічно безпечного захоронення відходів на сконструйованих полігонах. Запропоновано напрями модернізації системи утилізації відходів в Україні та фінансові аспекти їх реалізації.

Ключові слова: побутові відходи; утилізація відходів; механізм роздільного збирання відходів; матеріальний та енергетичний рециклінг; фінансово-промислова група.

Рис.: 10. Бібл.: 28.

В статье исследовано состояние поведения с бытовыми и другими отходами в Украине и выполнен анализ нерешенных проблем в системе утилизации отходов. Рассмотрен опыт стран – членов Европейского Союза, которыми создан налаженный механизм раздельного сбора отходов, материальный и энергетический рециклинг, экологически безопасного захоронения отходов на сконструированных полигонах. Предложены направления модернизации системы утилизации отходов в Украине и финансовые аспекты их реализации.

Ключевые слова: бытовые отходы; утилизация отходов; механизм раздельного сбора отходов; материальный и энергетический рециклинг; финансово-промышленная группа.

Рис.: 10. Библ.: 28.

JEL Classification: G29, H49, O57

Target setting. In Ukraine, for a long period of time, “stocks” of household and similar waste were accumulated, and the problems of their utilization for preservation of the environment at the proper level were not solved. There was only mass burning of waste, wastewater from the reservoir or buried waste at the bottom of the earth were created. The results of such actions not only do not allow economically and socially advantageous use of these areas, but also cause serious environmental problems: air pollution and the presence of odors (especially in the summer); reproduction of bacteria - pathogens of various diseases; penetration of harmful elements into groundwater, etc.

During the years of our country's independence, these issues were officially ignored, causing only the interest of activists. Not indifferent citizens of the country created a network of points of reception of certain types of “especially harmful” garbage (for example, batteries, mercury thermometers) with the holding of thematic educational trainings, exhibitions, competitions and other events.

However, in order to dispose of permanently accumulated domestic and other wastes, every country in the world needs to have suitable equipment and technologies for waste recycling to maintain the proper ecological system. For Ukraine, this issue also needs general attention and immediate resolution, as the trend of constant accumulation of wastes is a

significant gap in the country that has made the decision to integrate with the European Union. By creating an established mechanism for the recycling of household and similar waste, the EU Member States have shown to the world a benchmark example of the possibility of obtaining economic benefits, achieving a positive social effect and preserving the environment at the same time. That is, the formation of such a system in Ukraine is an urgent necessity and an actual problem.

Actual scientific research and issues analysis. Domestic and foreign scientists studied some aspects regarding the treatment of domestic and similar waste recycling systems in Ukraine and in the EU member states, they searched for various ways of their modernization, studied the advantages and disadvantages of various waste recycling systems from the economic, environmental and social point of view. Problems of garbage recycling and utilization in Ukraine are highlighted in scientific works of Pogribny I. [12], Kryvenko S. [10], Poltavets S., Beregelsky A. [14] and others. Ukrainian scientists paid attention to modern possibilities of reforming the sphere of treatment of household and similar waste. Thus, Ignatenko O. considered the legal and economic aspects of the creation and operation of garbage collection, waste recycling, waste incineration plants and disclosed the features of state policy regarding such objects [7]. Shylovych T. highlighted the legislative problems of the development of this sphere, showed their negative economic and environmental impact and ways of transforming problems [17]. The positive economic effect of functioning of the established mechanism of processing solid household waste has been demonstrated in the work of Abramova M. and Osmanov I. [1]. Kharchenko T., Sagaidak Yu., Grabovsky R., Dorosh M., Dudyak R., A. Garg, K. Kim, J. Marchant, R. Smith and others investigated the experience of foreign countries, including EU countries, on the implementation of the system of household waste management [16; 3; 21].

Uninvestigated parts of general issue defining. Despite a large number of scientific works devoted to the analysis of the state of domestic and similar waste management in Ukraine and the search for ways of transformation, the existing system, which includes the general collection of garbage, its transportation, the creation of dumps, several waste processing and incineration plants, disposal of waste in the lithosphere, for a highly developed state is unacceptable. Such a mechanism, which contradicts the sustainable development of the Ukrainian economy, significantly impedes its integration processes into the EU. It is expedient to comprehensively study this problem, systematize of the experience of the EU member states in solving this issue in the context of individual countries, and identify ways of modernizing the research-based mechanism existing in our country.

Purpose of the article. The purpose of the article is to comprehensively diagnose the current state of domestic and similar waste management in Ukraine, identify key issues, compare key indicators, in particular economic data, with data from EU Member States, study the experience of reforming the industry of these countries in order to develop practical recommendations adapted to Ukrainian realities, justifying the financial aspects of such modernization.

Statement of the main material. In Ukraine, there is a clear tendency to increase the amount of collected household and similar waste (HSW) annually. According to the State Statistics Service of Ukraine in 2016, every inhabitant of the state on average produced 271 kg of such waste (Fig. 1). The volume of collected HSW per capita in most EU member states is much higher than in Ukraine, due to the growing needs of the population, the full material provision of office buildings and organizations (hospitals, schools), the existence of a perfect system of permanent cleaning of parks.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

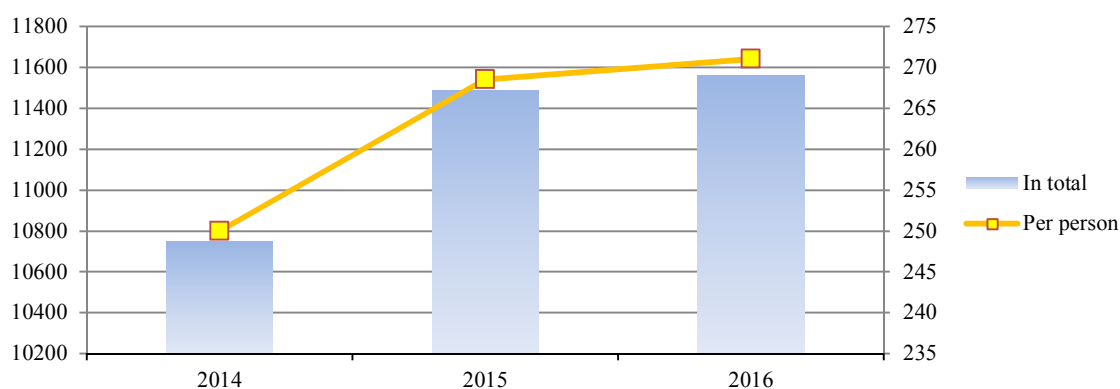

Fig. 1. Dynamics of collected HSW during 2014–2016 (excluding occupied territories and zone of ATO), thousand tons, kg / person

Source: compiled based on [25].

The European community solves the problem of garbage accumulation, not only by creating a well-functioning mechanism for its recycling, but also by popularizing educational activities (trainings, TV programs, leaflets) aimed at reducing the volume of its production. Permanent planning of such campaigns gave the expected positive result: the volume of HSW per capita in the EU in 2000 was 521 kg, in 2010 - 504 kg, in 2015 – 476 kg due to a negative balance in most countries of this community (Fig. 2).

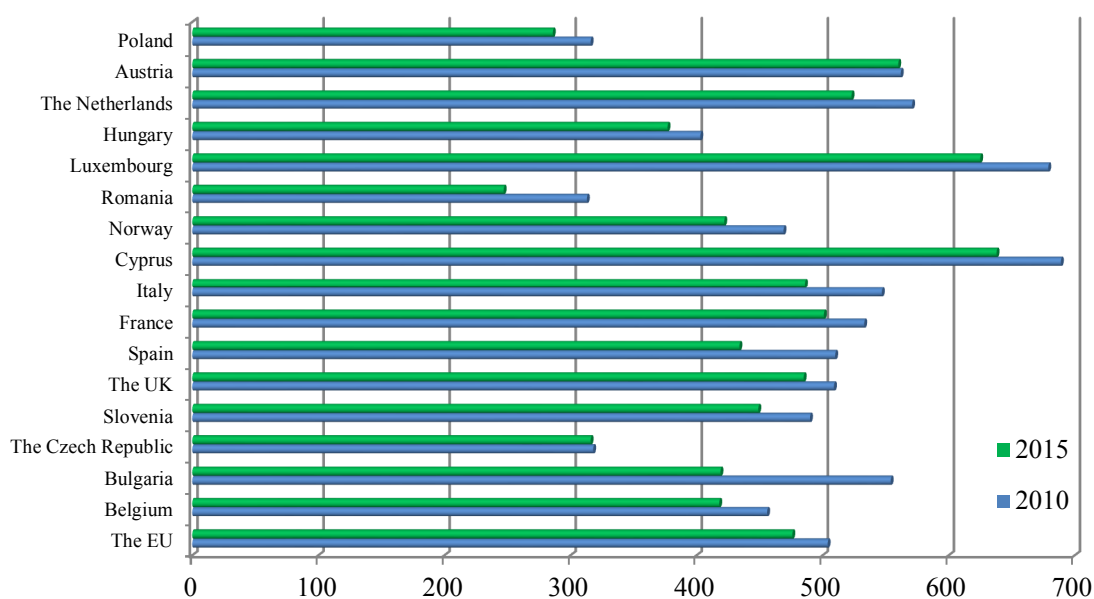

Fig. 2. EU Member States that reduced the amount of PPV, kg / person

Source: compiled based on [25].

In Ukraine, in 2016, only 6.5 thousand tons (0.066%) of collected household rubbish were utilized. Such insignificant value contradicts the conditions of sustainable development of the state, which will become a significant obstacle on the way of Ukraine's integration into the EU. Thanks to the efforts of the EU member states to create a well-established mechanism for the processing of HSW, there is a steady increase in the share of their utilization (Fig. 3), unlike in Ukraine, where the value during the research years 2011-2015 did not exceed 0.72 %.

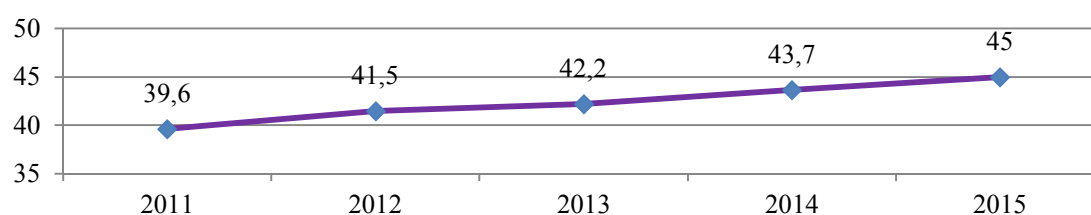

Fig. 3. Dynamics of the share of utilized HSW in the EU during 2011–2015, %

Source: compiled by the author based on [27].

The rate of HSW disposal in the context of individual EU member states is significantly different (Fig. 4). The highest is in the leading countries - founders of the community with a long history of the functioning of the recycling system (Germany, Austria, Slovenia, Belgium), the lowest is in the newly-integrated countries and countries with significant economic problems (Serbia, Montenegro, Malta).

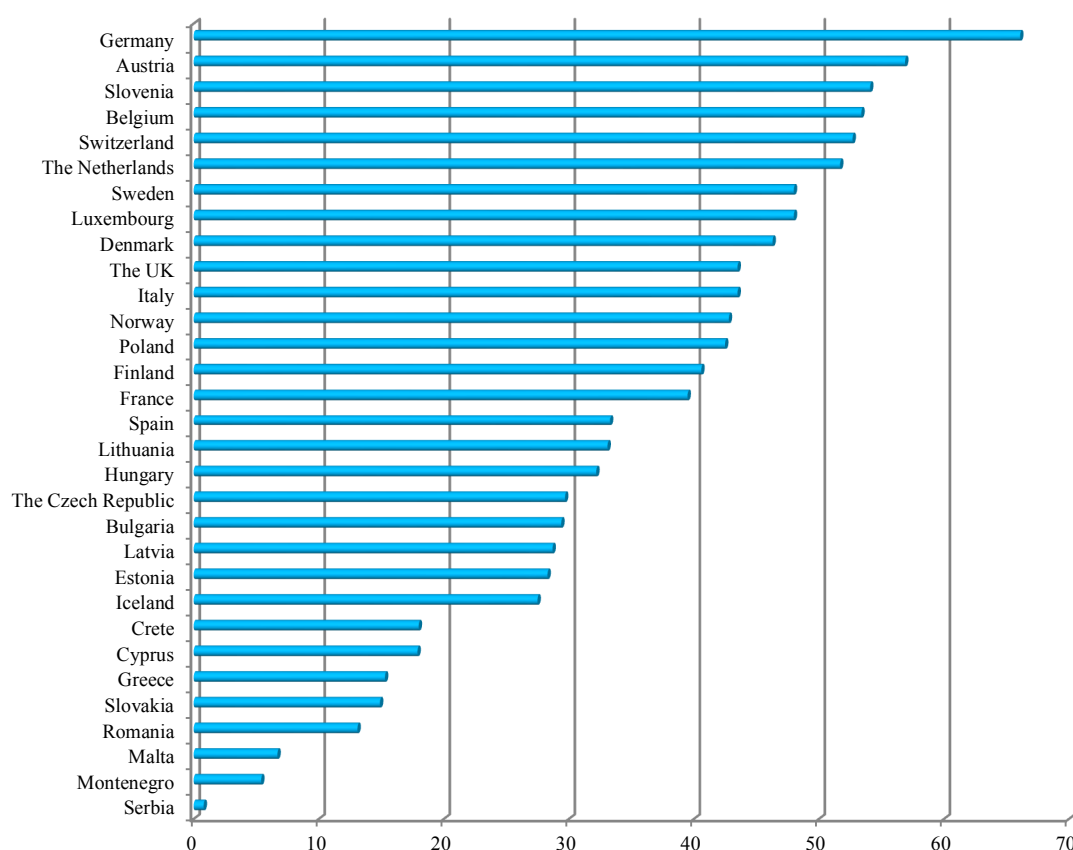

Fig. 4. Share of recycled HSW by EU member states in 2015, %

Source: compiled based on [27].

Garbage utilization involves the material recycling of HSW or the receipt of energy resources through the use of waste as an alternative fuel. Each type of rubbish is subject to appropriate technical and technological processing. Therefore, in order to realize the processing of HSW, there must be a well-established mechanism for their separate collection. According to official data, in the third quarter of 2016 in Ukraine, in 573 settlements (1.93 % of their total number), there were areas for separate collection of garbage. The share of inhabitants covered by the provision of such a service varied considerably from the perspective of individual settlements (from 2.1 % to 100 %), only 5.85 % of solid HSW were collected separately from

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

the total volume generated in these settlements and 0,058 % of the total collected HSW in 2016 in Ukraine. Without the arrangement of sites for separate garbage collection, according to researches of specialists, in the presence of a high-tech system of its processing, it is possible to remove a maximum of 15% of useful components, while when sorting –it is about 75 % [9; 8; 14]. If the development of the field of rubbing in Ukraine is at an initial stage, then the study of the mechanism of processing of HSW would rather indicate its absence (Fig. 5).

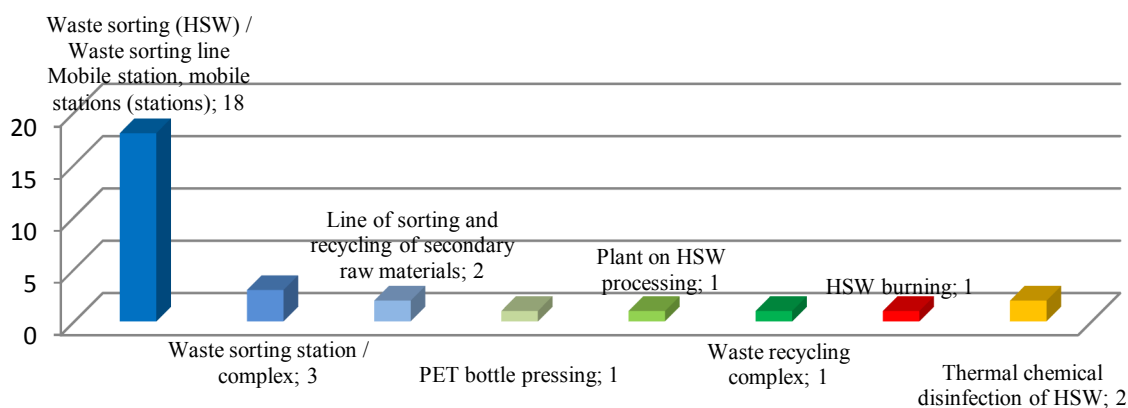

Fig. 5. Existing waste collection, waste recycling and incineration plants in Ukraine by the results of the 3rd quarter of 2016, units of objects

Source: compiled based on [8].

EU member states, having realized not only the positive environmental aspects of such a process, but also the opportunity to profit from the activities of waste processing and waste incineration plants, at the legislative level created the preconditions for their successful and effective functioning: they decided to formulate a perfect system of separate collection of garbage; provided the maximum percentage of HSW, which are to be used as secondary raw materials; highlighted the smallest details of the functioning of the subjects of the sphere of treatment of household rubbish.

The EU's main regulatory framework for the management of all wastes is the Waste Framework Directive [20] (Directive 2008/12 / EC of the European Parliament and of the Council of 5 April 2006 on waste). Unlike the Law of Ukraine "On Waste", this normative legal act clearly covers the rules of waste management, their separate collection, processing, etc. The general requirement is to encourage the release by the EU Member States of environmentally friendly products that can be recycled. All EU waste management legislation is divided into the following: specific operations (e.g., Directive 2000/76 on Waste Incineration [19]); the handling of individual types of waste (e.g. Packaging Directive 94/62 [22], according to which EU member states should reduce the amount of packaging waste, introduce a wide system for processing such waste and create environmentally friendly products).

The EU's complete legislative framework, which details all aspects of HSW treatment in detail, laid the foundations for a well-established mechanism for the collection, transport and disposal of garbage. In accordance with Article 10 of the EU Waste Framework Directive, all the member states of the community have established a general requirement for separate collection of garbage with the obligation to set up separate collection systems for at least paper, metal, plastic and glass. Since the mechanism of such a process in the context of individual EU member states may differ, so they distinguish 5 types of systems for separate collection of litter (Fig. 6).

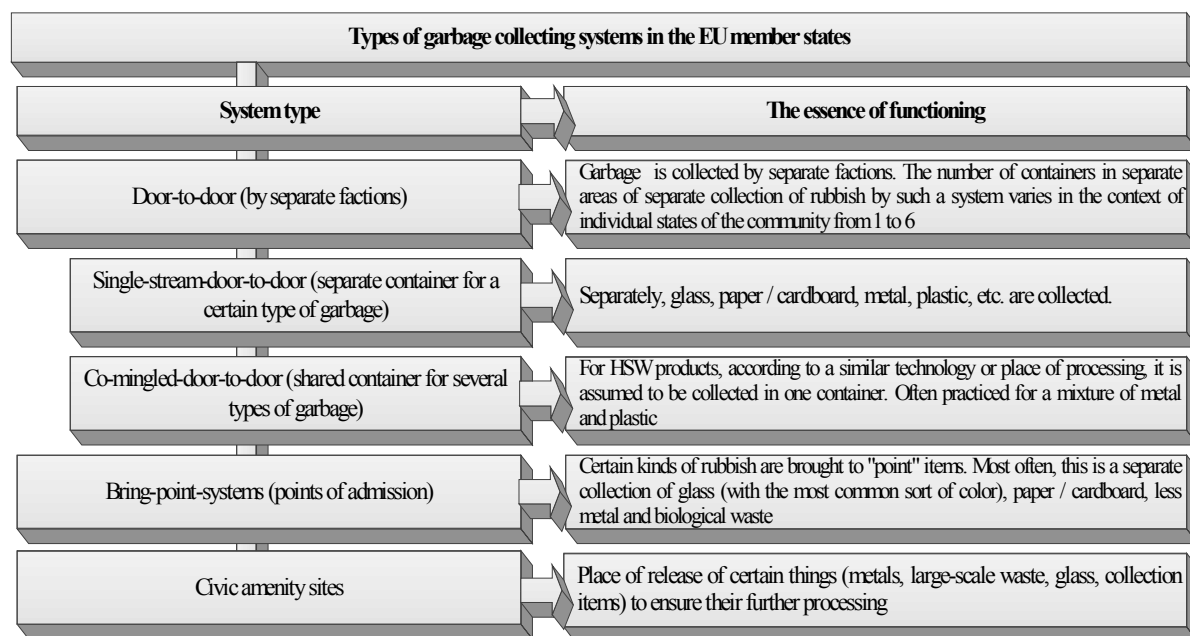

Fig. 6. The main types of separate HSW collecting in the EU

Source: compiled by the author based on [18].

The most common type of separate collection system of HSW is "Door-to-door". In the leading EU member states, garbage is sorted into separate containers for all types of waste listed in the Framework Directive; in others, the collection of several types of waste is practiced in one container (Fig. 7). In some countries (Germany, France, Luxembourg) utilization of metal and plastics is united geographically, sometimes - technologically, which justifies their joint collection. A common practice for providing a separate collection of glass and paper is the activity of the network of reception points for such waste. They are less likely to receive metal, plastic (only in Sweden) and biomaterials (Spain).

Separate garbage collection is a rather expensive pleasure both for the state and for its citizens. According to the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine, the cost of one container for the collection of solid waste products is about 3000 UAH. The creation of points of reception of certain types of garbage (the unbundled network available for metal and glass) will cost much more than the cost of equipping areas for separate garbage collection. Therefore, in an ideal case, such a platform should consist of at least 5 containers (for paper, glass, plastic + metal, biomass and mixtures of other wastes), which will require UAH 15,000. Obviously, the state and local budgets of Ukraine are not capable of ensuring the implementation of such a program. Actual is the search for additional sources of financing.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

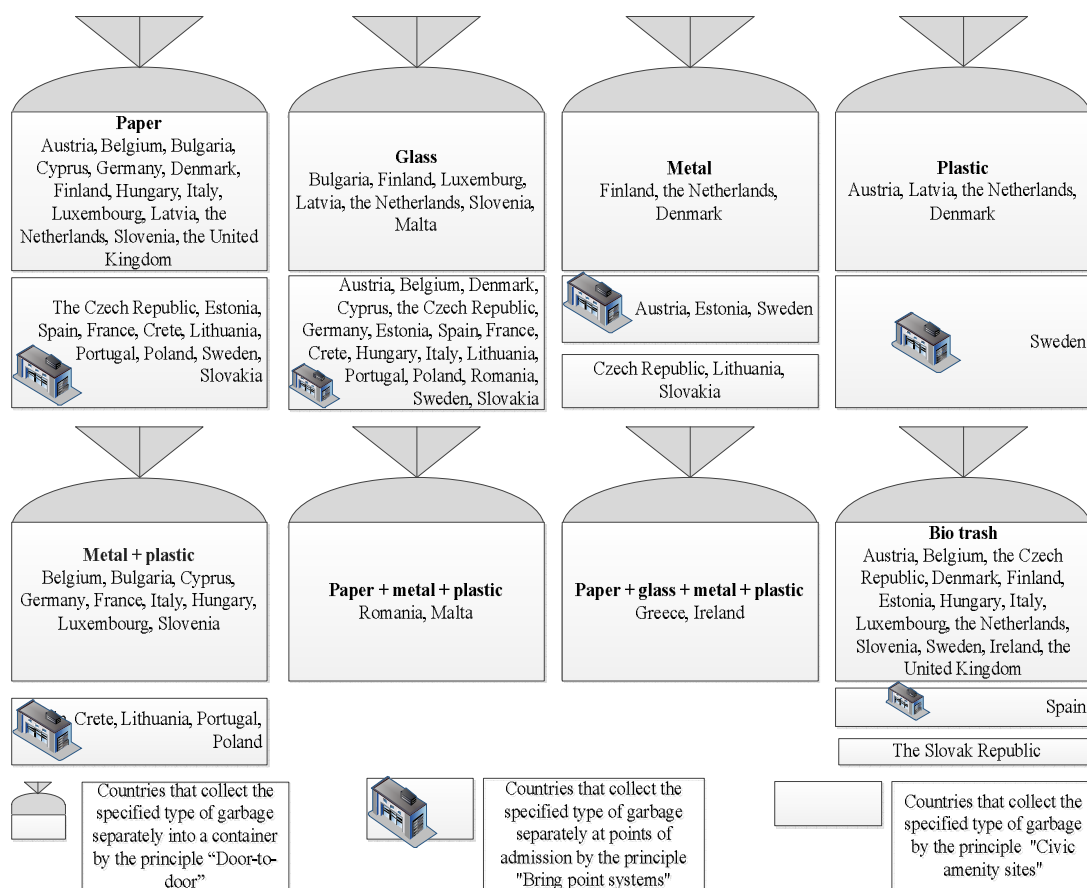

Fig. 7. Separate garbage collection in the context of individual EU countries as of 2015

Source: compiled based on [18].

Small amounts are received by citizens for receiving household waste services - about 54 UAH / cubic meter of garbage according to the results of 2016. Due to the fact that it is virtually impossible to trace the amount of garbage generated by each citizen (for this purpose it is necessary to organize an appropriate service, for example, as in Belgium), the fee does not correspond to the actual volumes.

Two ways to solve this problem are quite possible: the establishment of a fixed differentiated fee for separate and joint waste collection and the imposition of a tax on a number of products, which in principle predetermine the need for the sorting of HSW (in particular, in packages of plastic, glass, etc.). The first direction is based on the principle "for disposing of sorted garbage pay less", which is a fair and reliable way to increase financial revenues in order to form an effective mechanism for the treatment of HSW.

According to expert estimates, the EU family (2-3 people) averages 280 euros a year (more than 700 UAH per month) [2]. The average level of minimum wage for the available data for 2015 in the 21 EU member states is approximately 823 euros per month [23], in Ukraine - 111.11 euros [13]. That is, a reasonable fee for the Ukrainian family for the release of mixed domestic waste is 100-150 UAH / month. The garbage collector collects up to 75 kg per hour on average, earning a salary of up to 5000 UAH per month [6]. Consequently, the defined tariff will cover the costs not only for the work of the sorter, but also for the transport of garbage.

For sorted rubbish in the EU, processors are paid for raw materials, for the population the same fee is symbolic. In the calculation for the Ukrainians - about 25 UAH / month. For the release of mixed HSW at such a tariff, a penalty should be imposed at the legislative level (as in most EU member states), and an appropriate control service is organized, the role of which may at the initial stages be performed by the police.

Obligatory is the holding of thematic events: for example, hanging banners that would encourage the reporting of violations of such a law as a potential environmental hazard; sites with the publication of "eco-criminals", etc. In addition, most citizens, not wanting to sort the garbage, will be willing to pay at a specified rate, thereby stimulating the creation of new jobs by the vacancy of the "sorter". That is, this level of payment for services will fully cover the costs of separate deliveries of garbage to the corresponding processing points.

The second direction of attraction of additional funds for reformation of the sphere of HSW management is the introduction of a tax on a unit of certain types of products - packaging (plastics, paper / cardboard, metal, glass). This method has been introduced in many EU member states: Denmark, France, Belgium, Norway, Finland, the Netherlands. The negative aspect of it is the expected inclusion of producers in the rate of the tax in the price of products. However, the fee will be low compared with the possible prospect of environmental protection, its clearing of garbage. For example, for Coca-Cola, 0.5 liters in plastic packaging will additionally have to pay 12.56 kopecks, for a drink with a volume of 0.33 liters in a glass - 11.34 kopecks, 0.25 liters in tin - 1, 93 kopecks, for juice in cardboard packaging 2 l - 8.6 kopecks. But the expected total income from the introduction of such a tax is quite significant - 6.44 billion UAH [15]. These funds will not only be enough to fully equip the sites for separate collection of rubbish throughout the territory of Ukraine, but also for the gradual creation of a network of waste sorting complexes. The cost of building a complex with a capacity of 20 thousand tons / year costs about 25 million UAH [8].

Taking into account the estimated need for waste sorting enterprises (about 500 objects), calculated on the basis of annually generated HSW, their network in the long term can be constructed in 2-3 years on the basis of tax on the specified products. In the future, such financial resources will contribute to the rapid improvement and development of the HSW treatment. Sorted rubbish is a valuable raw material for a number of EU member states (especially Sweden) for which they are willing to pay.

The structure of waste utilization processes in terms of material and energy conversion of HSW varies considerably in individual EU member states (Fig. 8), depending on historical aspects of the formation of the recycling system and financial priorities (for example, in Sweden, for a long time, a network of incinerators provides heating of residential buildings).

Material utilization requires more money, but it fully meets the conditions for sustainable development, since energy reprocessing is controversial from an environmental point of view. Achievement of a high rate of waste disposal is not possible without the existence of a network of incinerators, since a significant part of household waste is not subject to material processing (more than 25%). Therefore, in the leading countries in the HSW recycling, energy utilization is a widespread phenomenon. This is one of the reasons for the high rate of garbage incineration in Norway, the Netherlands, Denmark, Sweden, France, Austria, Switzerland, Belgium, Luxembourg, the United Kingdom, Germany, Italy (more than 40% of recycled waste products). In Ukraine, for the purpose of energy receiving, only 2.23% of the collected HSW are burned.

The high rate of HSW disposal in the EU member states is ensured by a well-established system of waste disposal facilities built on the basis of the population number (and garbage generated by it) and the area of the countries. According to expert estimates, Ukraine needs from 97 to 144 waste recycling plants. Taking into account that the cost of building a perfect, environmentally safe waste-processing complex with a capacity of 100 thousand tons / year reaches about 60 million dollars according to the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine, the network of such plants for Ukraine (based on the volume of rubbish annually) will cost from 6 to 10 billion dollars. USA [7; 8].

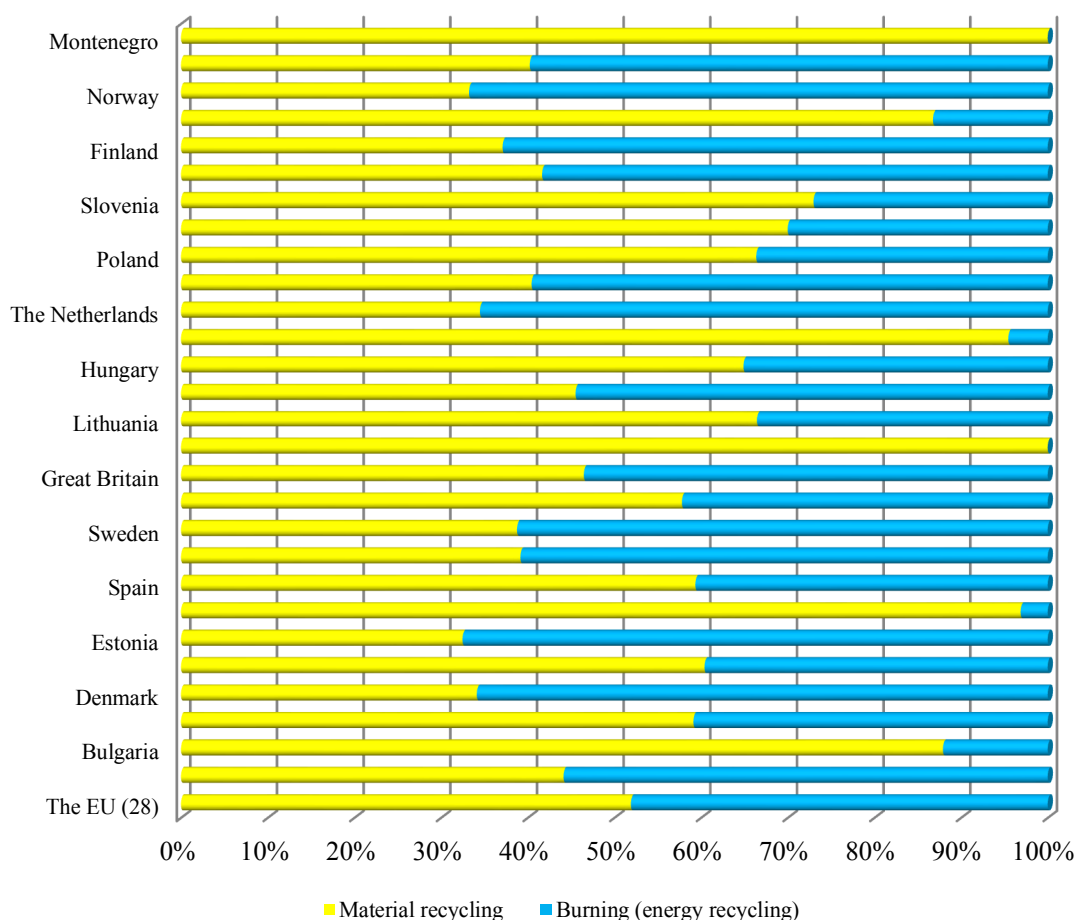

Fig. 8. The structure of recycling processes (recycling) in the context of individual EU member states as of 2015

Source: compiled based on [26].

Creation of a system of incineration plants for energy production in Ukraine can become a financially profitable solution to the environmental problem of household waste processing, which is basically no longer suitable for sorting or use as secondary raw materials.

The sale of thermal and electric energy will not only cover a significant part of the cost of building such complexes, but also save on the use of fossil fuels, especially natural gas for heating residential and commercial buildings. The payback period of such a project, despite obtaining a stable and sufficiently high profit, can reach 8 years, which makes business in this area unattractive for domestic investors.

Therefore, Ukraine's banking system, which has significant prospects for expanding its deposit base and boosting investment activity, can become the potential investor in this sector of the economy [5; 28]. Conducting a substantiated set of tactical measures (settling the legislative framework on these issues, simplifying the procedure for investing by banks in the real sector of the economy, creating tax holidays or free economic zones, stimulating the development of financial and industrial groups, state support, etc.) will contribute to the achievement of the strategic goal of forming a network of utilization enterprises in our country. Similar programs for stimulating investment activity in the field of HSW management should be developed for other economic entities for the purpose of rapid and qualitative development of the industry.

In Ukraine, according to the results of 2016, 6089.5 thousand tons of HSW were officially removed (which according to the methodology of the State Statistics Service of Ukraine are not

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

subject to utilization), which makes 52.67% of their total volume, of which 69.1 % are transported to specially equipped landfill. Currently, in our state there are 6,500 authorized dumps; the number of natural garbage dumps is more than 5 times the number of legal ones, which is largely due to the inaccessibility of services for the export of HSW to almost 22 % of the population (especially rural). According to expert estimates, the total area of landfills is about 7 % of the territory of Ukraine, with the urgent problem of a steady increase in their number [11].

In the leading EU countries, the existence of landfills is considered to be almost a catastrophe. After all, the life of a highly developed society is incompatible with harmful vapors of HSW, the penetration of bacteria into underground water and the existence of a heap of rubbish on the territory, which can be used more profitably in general. In the leading EU countries, most garbage is subject to utilization and burning, and transportation to landfill is only a small part (Fig. 9).

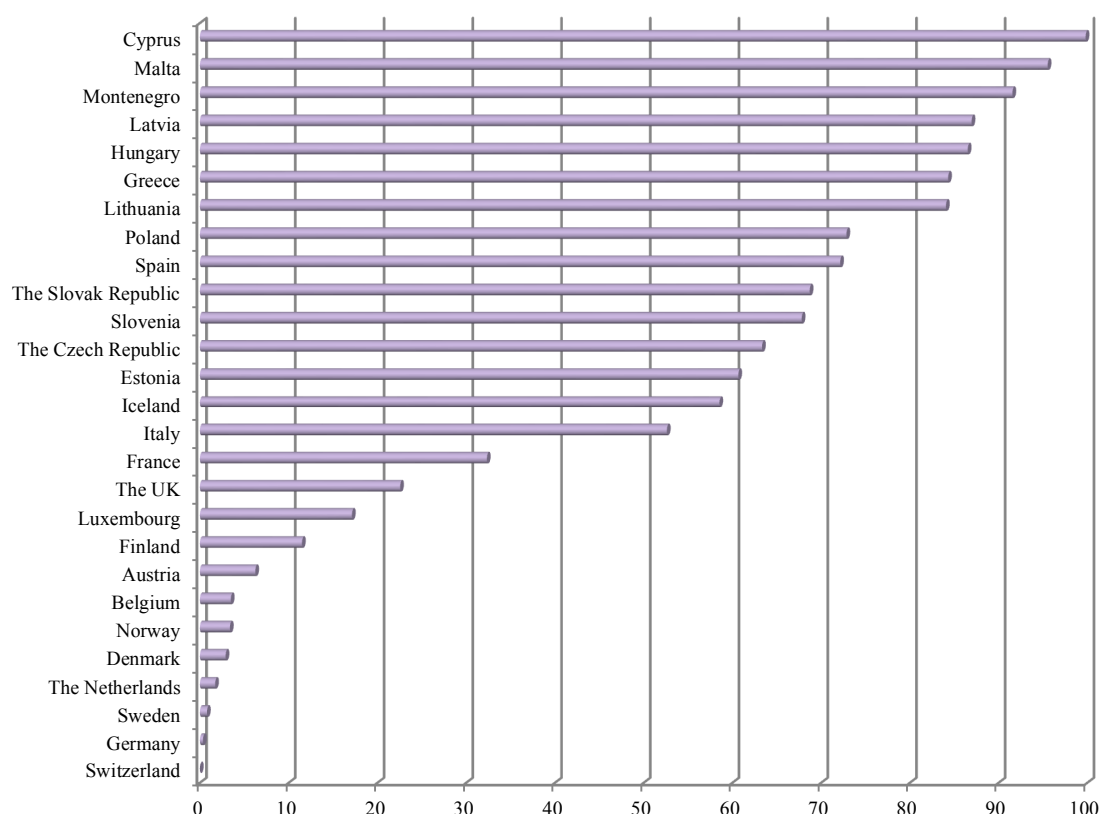

Fig. 9. Share of municipal waste generated by EU countries, buried in landfills in 2015, %
Source: compiled based on [24].

If in Ukraine under the rubbish landfill site is mainly meant a simply-equipped, more or less remote territory, then in the EU member states (besides the newly integrated ones) this term is understood as a complex engineering structure that guarantees complete sanitary safety of the population. If the polygon is filled with the estimated amount of garbage, it is isolated in such a way that even the construction of recreational zones in these sites is possible. But even reaching the technical and technological excellence of the facility, only 25.59 % of the HSW in 2015 was buried at the landfills [24].

The reason for the existence of a huge amount of landfills in Ukraine is not only the lack of utilization enterprises, but also the tariff policy of the state: the cost of transporting garbage to the landfill is lower than the cost of its burning; for the illegal landfill, the difference is particularly noticeable - 2.5 times. The charge for HSW burying in Ukraine is negligible compared to the EU member states, while these funds could be aimed at creating a proper recycling system in our country.

That is, the HSW treatment should be based on a model that would provide the smallest amount of their transportation to landfills and disposal at landfills (Fig. 10).

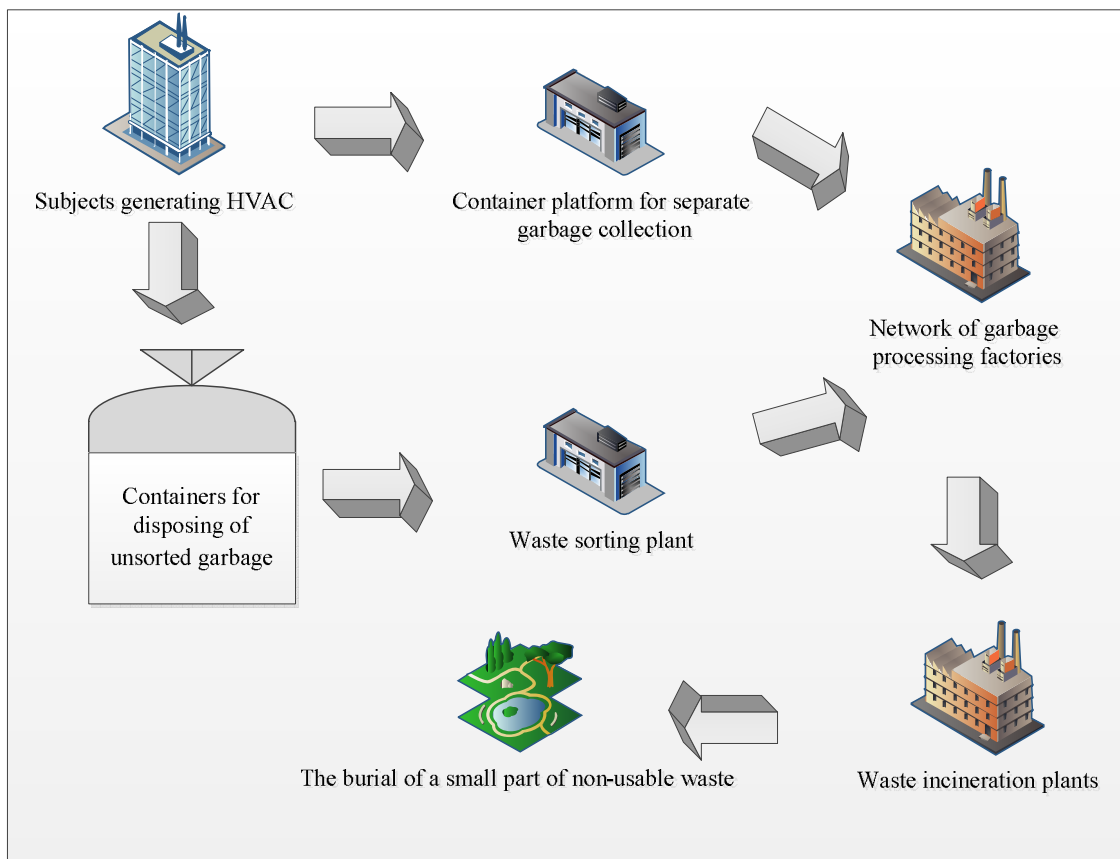

Fig. 10. Optimum cycle of HSW handling

Source: compiled by the authors.

A rather important aspect for implementation of the given model of waste management is that each region of Ukraine should intensify this process. Now, due to financial decentralization and the availability of local budgets, every region of Ukraine should take the initiative and start implementation of waste management projects.

An example of regional activity can be found in Lviv, where the European Bank for Reconstruction and Development [4] is scheduled to start the rehabilitation of Gribovitsky landfill and the construction of a plant for mechanical and biological processing of garbage.

Conclusions and propositions. The conducted researches show that in Ukraine the handling of household and similar waste (HSW) is low and has a large number of unresolved problems. The tendency of constant growth in the country's volumes of HSW is obvious, and the system of their utilization is practically absent. Therefore, comprehensive diagnostics of the peculiarities of the operation of waste management in the developed countries of the world is a necessary factor for the development of recommendations for the reformation of the existing system of utilization of HSW treatment plants in Ukraine.

The experience of the EU member states, due to which it became possible to create a well-established mechanism for separate collection of waste, material and energy recycling, and environmentally safe disposal at well-designed landfills, has been considered, it allows us to choose ways of reforming the system of HSW treatment in Ukraine. To modernize this industry, a well-founded strategic project is needed that will require substantial financial resources, but this will enable us to create environmental, social and financial perspectives for our country. Such a transformation will not only significantly accelerate the integration processes of Ukraine into the EU, but will also lead the country to a new socio-economic level of development.

References

1. Abramova, M. V. & Osmanov, I. H. (2011). Formuvannia ratsionalnoi systemy upravlinnia tverdymy pobutovymy vidkhodamy [Formation of a rational system of management of solid household waste]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of economic science of Ukraine*, 2, 6–10 [in Ukrainian].

2. Aratovska, Ye. (2017). Kto zaplatit za musor? [Who will pay for trash?]. Retrieved from <http://life.pravda.com.ua/columns/2017/05/30/224436>.

3. Grabovsky, R. S., Dorosh, M. M. & Dudyak, R. P. (2014). Rehionalna systema zboru ta pererobky smittyia yak sposib vyrishennya ekoloho-ekonomichnykh problem [Regional system of garbage collection and processing as a way of solving environmental and economic problems]. *Naukovyy visnyk LNUVMBT – Scientific Bulletin of LNUWMBT*, 2 (59), 66–70 [in Ukrainian].

4. YeBRR vydylyt € 35 milioniv na smittiepererobnyi zavod u Lvovi [EBRD will allocate € 35 million to a waste recycling plant in Lviv]. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/news/2017/09/3/7153917>.

5. Zharii, Ya. & Krasnianska, Yu. (2017). Transformuvannia investytsiynoi diialnosti bankivskoi systemy Ukrainy dlia realizatsii stratehichnykh proektiv [Transformation of investment activity of the banking system of Ukraine for the implementation of strategic projects]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economics and management*, 3 (11), 125–134 [in Ukrainian].

6. Zarplata sortovalnyka [Salary of the sorter]. Retrieved from <http://moजारплата.com.ua/ua/main/zarobitok/kalkuljator-zarplati?job-id=961201000000#>.

7. Ignatenko, O. P. (2012). *Pobutovi vidkhody – pravyla hry na rynku. Praktychnyy posibnyk [Domestic waste – the rules of the game on the market: practical guide]*. Kyiv: Modern writer [in Ukrainian].

8. Informatsiia shchodo vprovadzhennia suchasnykh metodiv ta tekhnologii u sferi povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy stanom na 01.09.2016 roku [Information on the implementation of modern methods and technologies in the field of household waste management from September 1, 2016]. *Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy – Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine*. Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zkhk/teretory/informatsiya-shhodo-vprovadzhennya-suchasniy-metodiv-ta-tehnologiy-u-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami -stanom-na-01-09-2016-roku>.

9. Kil'kist administratyvno-terytorialnykh odynyts za rehionamy Ukrainy na 1 sichnia 2016 roku [Number of administrative-territorial units by regions of Ukraine from January 1, 2016]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny – State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/ator/ator2016_u.htm.

10. Kryvenko, S. V. (2015). Problemy vdoshkonalennia systemy upravlinnia sferoiu povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy: rehionalnyi aspekt [Problems of improving the control system of the sphere of solid household waste management: the regional aspect]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management*, 2, 12–19 [in Ukrainian].

11. *Natsionalnyi forum «Povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini: zakonodavstvo, ekonomika, tekhnologii» [National Forum «Waste Management in Ukraine: legislation, economics, technologies»]*. Retrieved from <http://vidhody.org.ua/news/view/24-06-2016-pererobka-smittyia-v-ukraini-ta-s-yak-ekologichnu-katastrofu-perevesti-u-pributkoviy-biznes>.

12. Pohribnyi, I. Ya. (2013). Do pytannia systemnoho povodzhennia z tverdymy pobutovymy vidkhodamy [On the issue of systemic treatment of solid household waste]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1709>.

13. Pokaznyky valyutnoho rynku [Indicators of the foreign exchange market]. *NBU – NBU*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

14. Poltavets, S. & Beregelsky, A. (2015). Problemy utylizatsii vidkhodiv v Ukraini [Problems of waste utilization in Ukraine]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsiy NBUV – Center for Social Communications Studies of NBUV*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=900%3AUtilizatsiya-smittyia&catid=8&Itemid=350.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Spetsproekt Liga.net «Musornye milliony» [Special project Liga.net «Trash millions»]. Retrieved from http://www.liga.net/projects/musornie_millioni.
16. Kharchenko, T. & Sahaydak, Yu. (2014). Udoskonalennia systemy pererobky tverdykh pobutovykh vidkhodiv v Ukraini [Improvement of the system of solid waste recycling in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka – Bulletin of the Kyiv National University named after T. Shevchenko*, 12 (165), 41–46 [in Ukrainian].
17. Shylovyeh, T. B., Sas, A. S. (2014). *Problemy stanu zakonodavstva Ukrainy pro povodzhennia z vidkhodamy* [Problems of the legislation of Ukraine on waste management]. Retrieved from <http://cpsm.kpi.ua/publikatsij/tezi/1154-problema-stanu-zakonodavstva-ukrajini-pro-povodzhennya-z-vidkhodami.html>.
18. Assessment of separate collection schemes in the 28 capitals of the EU (2015). Retrieved from <http://ec.europa.eu/environment/waste/studies/index.htm>.
19. Directive 2000/76/EC, incineration of waste. Retrieved from <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/directive-2000-76-ec-incineration>.
20. Directive 2006/12/EC of the European Parliament and of the Council. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0012>.
21. Husaini, I. G., Garg, A., Kim, K. H., Marchant, J., Pollard, S. J. T. & Smith, R. (2007). European household waste management schemes: Their effectiveness and applicability in England. *Resources, Conservation and Recycling*, 51, 248–263. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/journal/09213449/51/1>.
22. European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:01994L0062-20150526>.
23. Minimum wages. *Eurostat*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00155&plugin=1>.
24. Municipal waste by waste operations. *Eurostat*. Retrieved from <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
25. Municipal waste generated by country in selected years (kg per capita). *Eurostat*. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/f/fe/Municipal_waste_generated_by_country_in_selected_years_%28kg_per_capita%29.png.
26. Municipal waste generation and treatment, by type of treatment method. *Eurostat*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdpc240&plugin=1>.
27. Recycling rate of municipal waste. *Eurostat*. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_rt120&plugin=1.
28. Zharii, Ya. & Krasnianska, Yu. (2017). Problems and prospects of modernization of the deposit base of the banking system of Ukraine. *Problems and prospects of economics and management*, 2 (10), 160–170 [in Ukrainian].

References (in language original)

1. Абрамова М. В., Османов І. Х. Формування раціональної системи управління твердими побутовими відходами. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 2 (20). С. 6–10.
2. Аратовська Є. Кто заплатит за мусор? URL: <http://life.pravda.com.ua/columns/2017/05/30/224436> (дата обращения: 21.12.2017).
3. Грабовський Р. С., Дорош М. М., Дудяк Р. П. Регіональна система збору та переробки сміття як спосіб вирішення еколого-економічних проблем. *Науковий вісник ЛНУВМБТ*. 2014. № 2 (59). С. 66–70.
4. ЄБРР виділить € 35 мільйонів на сміттепереробний завод у Львові. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/09/3/7153917> (дата звернення: 11.12.2017).
5. Жарій Я., Краснянська Ю. Трансформування інвестиційної діяльності банківської системи України для реалізації стратегічних проектів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3 (11). С. 125–134.
6. Зарплата сортувальника. URL: <http://mojazarplata.com.ua/ua/main/zarobitok/kalqkuljator-zarplati?job-id=9612010000000#> (дата звернення: 13.12.2017).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Ігнатенко О. П. Побутові відходи – правила гри на ринку: практичний посібник. Київ: ПП «Сучасний письменник», 2012. 160 с.

8. Інформація щодо впровадження сучасних методів та технологій у сфері поводження з побутовими відходами станом на 01.09.2016 року / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/informatsiya-shhodo-vprovadzheniya-suchasnih-metodiv-ta-tehnologiy-u-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami-standom-na-01-09-2016-roku> (дата звернення: 11.01.2018).

9. Кількість адміністративно-територіальних одиниць за регіонами України на 1 січня 2016 року / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/ator/ator2016_u.htm (дата звернення: 22.01.2018).

10. Кривенко С. В. Проблеми вдосконалення системи управління сферою поводження з твердими побутовими відходами: регіональний аспект. *Управління розвитком*. 2015. № 2. С. 12–19.

11. Національний форум «Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології» URL: <http://vidhody.org.ua/news/view/24-06-2016-pererobka-smitty-a-v-ukraini-ta-s-yak-ekologichnu-katastrofu-perevesti-u-pributkoviyu-biznes> (дата звернення: 01.02.2018).

12. Погрібний І. Я. До питання системного поводження з твердими побутовими відходами. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1709> (дата звернення: 03.12.2017).

13. Показники валютного ринку / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080 (дата звернення 05.12.2017).

14. Полтавець С., Березельський А. Проблеми утилізації відходів в Україні. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=900%3Autilizatsiya-smitty-a&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 11.12.2017).

15. Спецпроект Liga.net «Мусорные миллионы» URL: http://www.liga.net/projects/musornie_millioni (дата звернення: 10.02.2018).

16. Харченко Т., Сагайдак Ю. Удосконалення системи переробки твердих побутових відходів в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2014. № 12 (165). С. 41–46.

17. Шилович Т. Б., Сас А. С. Проблеми стану законодавства України про поводження з відходами. URL: <http://cpsm.kpi.ua/publikatsiji/tezi/1154-problema-stanu-zakonodavstva-ukrajini-povodzhennya-z-vidhodami.html> (дата звернення: 03.12.2017).

18. Assessment of separate collection schemes in the 28 capitals of the EU. Final Report. URL: <http://ec.europa.eu/environment/waste/studies/index.htm> (Last accessed: 17.01.2018).

19. Directive 2000/76/EC, incineration of waste. URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/directive-2000-76-ec-incineration> (Last accessed: 11.02.2018).

20. Directive 2006/12/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0012> (Last accessed: 11.04.2018).

21. Husaini I. G., Garg A., Kim K. H., Marchant J., Pollard S. J. T., Smith R. European household waste management schemes: Their effectiveness and applicability in England. *Resources, Conservation and Recycling*. 2007. № 51. Pp. 248–263.

22. European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:01994L0062-20150526> (Last accessed: 11.01.2018).

23. Minimum wages / Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00155&plugin=1> (Last accessed: 23.01.2018).

24. Municipal waste by waste operations / Eurostat. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Last accessed: 23.04.2018).

25. Municipal waste generated by country in selected years (kg per capita) / Eurostat. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/f/fe/Municipal_waste_generated_by_country_in_selected_years_%28kg_per_capita%29.png (Last accessed: 11.01.2018).

26. Municipal waste generation and treatment, by type of treatment method / Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdpc240&plugin=1> (Last accessed: 11.01.2018).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

27. Recycling rate of municipal waste / Eurostat. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_rt120&plugin=1 (Last accessed: 11.04.2018).

28. Zharii Ya., Krasnianska Yu. Problems and prospects of modernization of the deposit base of the banking system of Ukraine. *Problems and prospects of economics and management*. 2017. № 2 (10). P. 160–170.

Zharii Yadviga – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Жарій Ядвіга Вікентіївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Жарий Ядвига Викентьевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: yavizhar@gmail.com

Krasnianska Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Краснянська Юлія Валеріївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com

УДК 657

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-175-179

*Ольга Сарапіна, Наталія Стефанович***ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЛІКУ АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЮРИДИЧНИМИ І ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ***Ольга Сарапіна, Наталія Стефанович***СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УЧЕТА АМОРТИЗАЦИИ НЕОБОРОТНЫХ АКТИВОВ СУБЪЕКТАМИ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ: ЮРИДИЧЕСКИМИ И ФИЗИЧЕСКИМИ ЛИЦАМИ***Olha Sarapina, Natalia Stefanovych***COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF ACCOUNTING FOR DEPRECIATION OF NON-CURRENT ASSETS BY BUSINESS ENTITIES: LEGAL ENTITIES AND INDIVIDUAL PROPRIETORS**

У статті проведена порівняльна характеристика обліку амортизації необоротних активів різними суб'єктами господарської діяльності з метою визначення об'єкта оподаткування. Визначені відмінності методологічних підходів до визнання, оцінки основних засобів та порядку нарахування амортизації юридичними особами і фізичними особами-підприємцями. Обґрунтована необхідність внесення змін до Податкового кодексу України щодо регулювання нарахування амортизації необоротних активів фізичними особами-підприємцями.

Ключові слова: суб'єкти господарювання; юридичні особи; фізичні особи-підприємці; необоротні активи; основні засоби; нематеріальні активи; амортизація; первісна вартість; вартість, що амортизується.

Табл.: 2. Бібл.: 10.

В статье проведена сравнительная характеристика учета амортизации необоротных активов разными субъектами хозяйствования с целью определения объекта налогообложения. Выделены отличия методологических подходов к признанию, оценки основных средств и порядку начисления амортизации юридическими и физическими лицами-предпринимателями. Обоснована необходимость внесения изменений в Налоговый кодекс Украины относительно начисления амортизации необоротных активов физическими лицами-предпринимателями.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования; юридические лица; физические лица-предприниматели; необоротные активы; основные средства; нематериальные активы; амортизация; первоначальная стоимость; амортизируемая стоимость.

Табл.: 2. Библ.: 10.

The article deals with comparative characteristics of accounting for depreciation of non-current assets by different business entities in order to determine the object of taxation. The differences in methodological approaches to the recognition, evaluation of fixed assets and the procedure of accounting for depreciation by legal entities and individual proprietors have been determined. The necessity of amending the Tax Code of Ukraine on the regulation of the accounting for depreciation of non-current assets by individual proprietors has been substantiated.

Keywords: business entities; legal entities; individual proprietors; non-current assets; fixed assets; intangible assets; amortization; initial value; depreciated cost.

Tabl.: 2. References: 10.

JEL classification: M41

Постановка проблеми. В Україні в 2016 році господарську діяльність здійснювали 306 470 юридичних осіб і 1 559 161 фізичних осіб [1]. Залежно від обраної системи оподаткування всі вони є платниками тих чи інших податків, встановлених Податковим кодексом України. Суб'єкти господарювання, які не можуть обрати спрощену систему оподаткування внаслідок виду діяльності, обсягу отриманих доходів або кількості найманих працівників, перебувають на загальній системі оподаткування. Ця система передбачає для юридичних осіб сплату податку на прибуток, для фізичних осіб-підприємців – податку з доходів фізичних осіб. Для створення рівних умов для суб'єктів господарювання ставка цих податків становить 18 %. Для визначення об'єкта оподаткування вказаних податків враховуються витрати суб'єкта господарювання. З 2017 року за певних умов фізичні особи-підприємці мають право включати до витрат суму нарахованої амортизації необоротних активів.

Аналіз останніх досліджень і наукових публікацій з питань методології обліку необоротних активів свідчить про багатогранність досліджень, присвячених обліковим аспектам визнання, класифікації, оцінки, амортизації, поліпшення основних засобів і

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

нематеріальних активів. Питання обліку основних засобів і нематеріальних активів досліджували багато вчених та фахівців, таких як М. І. Боднар [2], С. Ф. Голов [3], В. М. Дибя [4; 5], Н. Довгопал [6], С. М. Кафка [7] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання обліку основних засобів фізичними особами-підприємцями з метою оподаткування залишаються поза увагою наукової спільноти і потребують подальшого розроблення.

Метою статті є проведення порівняльної характеристики обліку амортизації необоротних активів юридичними і фізичними особами – суб'єктами господарської діяльності для забезпечення достовірності облікової інформації в оподаткуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбіжності в обліку амортизації необоротних активів виникають у визнанні основних засобів і нематеріальних активів. Юридичні особи – платники податку на прибуток, у яких річний загальний дохід не перевищує 20 млн грн, визнають необоротні активи і нараховують амортизацію згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» і П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», інші – коригують «бухгалтерську» амортизацію на податкові різниці згідно з Податковим кодексом України [8]. Фізичні особи-підприємці для розрахунку амортизації необоротних активів керуються тільки нормами Податкового кодексу, оскільки на них не поширюються норми положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Загальними критеріями визнання основних засобів для всіх суб'єктів господарської діяльності є наявність матеріальної форми, очікуваний строк корисного використання та мета використання – будь-яка, крім продажу. Додатково для юридичних осіб з річним доходом понад 20 млн грн та фізичних осіб-підприємців Податковим кодексом України встановлено вартісний критерій визнання основних засобів – вартість понад 6000 грн.

Крім того, для різних суб'єктів господарської діяльності встановлений різний склад об'єктів основних засобів, які не амортизуються. Для платників податку на прибуток з річним доходом до 20 млн.грн. не підлягають амортизації земельні ділянки, природні ресурси та незавершені капітальні інвестиції. Для інших платників податку на прибуток цей перелік розширений на такі об'єкти основних засобів як бібліотечні й архівні фонди, автомобільні дороги та невиробничі основні засоби. Приватним підприємцям забороняється нараховувати амортизацію на земельні ділянки, об'єкти житлової нерухомості, легкові та вантажні автомобілі та безкоштовно отримані основні засоби. Не зовсім зрозуміла позиція законодавців щодо заборони фізичним особам-підприємцям нараховувати амортизацію за вантажними автомобілями, які використовуються в господарській діяльності.

Суб'єкти господарювання до витрат з метою оподаткування відносять і амортизацію нематеріальних активів. Для юридичних осіб розроблене положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [9], яке визначає методологічні аспекти обліку операцій з нематеріальними активами. У фізичних осіб-підприємців, які керуються Податковим кодексом для обліку витрат, виникають труднощі під час нарахування амортизації нематеріальних активів. Це пов'язано з відсутністю в зазначеному нормативно-правовому акті визначення нематеріальних активів. Приватні підприємці, так як і юридичні особи, до нематеріальних активів мають відносити права користування майном, права на комерційні позначення, права на об'єкти промислової власності, авторські права та інші нематеріальні активи. При цьому характерними ознаками нематеріальних активів є відсутність матеріальної форми, строк корисного використання більше одного року і здатність приносити економічну вигоду.

Юридичні і фізичні особи – суб'єкти господарювання використовують різні методологічні підходи до формування первісної вартості об'єктів необоротних активів. Юридичні особи витрати, пов'язані з придбанням, реєстрацією, доставкою, установкою, монтажем, налагодженням об'єктів основних засобів, відповідно до норм П(С)БО 7 «Основні засоби» включають до їх первісної вартості [10]. Крім того, первісна вар-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

тість основних засобів може бути збільшена на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта: модернізацією, модифікацією, добудовою, дообладнанням, реконструкцією.

Згідно з Податковим кодексом України фізичні особи-підприємці вказані витрати не включають до первісної вартості основних засобів, а відносять до поточних витрат з метою визначення чистого оподаткованого доходу підприємця. У результаті первісна вартість основних засобів визначається тільки за ціною придбання, а витрати на проведення ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення не підлягають амортизації.

На жаль, Податковим кодексом України для фізичних осіб-підприємців не прописаний порядок формування первісної вартості самостійно виготовлених основних засобів, які підлягають амортизації.

Нормативно-правовими актами встановлені різні підходи щодо методів нарахування амортизації необоротних активів. Фізичним особам-підприємцям дозволено застосовувати тільки прямолінійний метод амортизації на відміну від юридичних осіб, які обирають методи нарахування амортизації самостійно з запропонованих п. 26 П(С)БО 7 «Основні засоби». Однак для юридичних осіб, річний загальний дохід яких перевищує 20 млн грн, є обмеження щодо використання виробничого методу нарахування амортизації основних засобів.

На відміну від юридичних осіб – суб'єктів господарювання, які амортизують різницю між первісною (переоціненою) і ліквідаційною вартістю основних засобів, приватні підприємці для нарахування амортизації застосовують первісну вартість об'єктів основних засобів (табл. 1).

Таблиця 1

Амортизація необоротних активів

<i>Суб'єкти господарювання</i>		
Юридичні особи з річним доходом до 20 млн грн	Юридичні особи з річним доходом понад 20 млн грн	Фізичні особи-підприємці
<i>Методи амортизації</i>		
Усі передбачені П(С)БО 7 методи амортизації	Методи амортизації за П(С)БО 7, крім виробничого	Тільки прямолінійний метод
<i>Вартість, що амортизується</i>		
Первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їхньої ліквідаційної вартості	Первісна вартість необоротних активів за вирахуванням їхньої ліквідаційної вартості	Первісна вартість необоротних активів без врахування витрат, пов'язаних з придбанням, поліпшенням, доведенням об'єкта до стану придатного до використання з запланованою метою

Спільного для всіх суб'єктів господарювання є строк корисного використання основних засобів, протягом якого об'єкт амортизується. Він встановлюється суб'єктом господарювання самостійно, але не може бути меншим ніж строк, встановлений Податковим кодексом України. Однак для фізичних осіб-підприємців мінімально допустимі строки корисного використання представлені за чотирма групами необоротних активів, а для юридичних осіб – окремо за основними засобами (16 груп) та нематеріальними активами (6 груп). Якщо для юридичних осіб чітко встановлені строки початку і закінчення нарахування амортизації необоротних активів, то для фізичних осіб-підприємців це питання залишилось поза увагою Податкового кодексу. Це сприяє зниженню достовірності облікової інформації щодо витрати приватного підприємця.

Виявлені відмінності в обліку амортизації основних засобів з метою оподаткування суб'єктами господарювання представимо на умовному прикладі. Суб'єктом господарювання 20 січня поточного року придбані та введені в експлуатацію основні засоби (без ПДВ):

- обладнання за ціною 50 000,00 грн, витрати на транспортування та монтаж якого становили 5 000,00 грн;
- вантажний автомобіль за 270 000,00 грн, витрати на реєстрацію – 11 500,00 грн.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Строк корисного використання основних засобів 5 років. Ліквідаційна вартість обладнання – 1000,00 грн, вантажного автомобіля – 1500,00 грн. Розбіжності в нарахуванні амортизації основних засобів суб'єктом господарювання, якщо б він зареєструвався як юридична особа або фізична особа-підприємець, представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок амортизації основних засобів суб'єктами господарювання

Показники	Юридична особа	Фізична особа-підприємець
Об'єкти основних засобів, що підлягають амортизації	Обладнання Вантажний автомобіль	Обладнання
Первісна вартість, грн:		
- обладнання	55 000,00	50 000,00
- вантажного автомобіля	281 300,00	-
Початок нарахування амортизації	3 лютого поточного року	Не визначено
Вартість, що амортизується, грн:		
- обладнання	54 000,00	50 000,00
- вантажний автомобіль	280 000,00	-
Річна сума амортизації за використання прямолінійного методу, грн:		
- обладнання	10 800,00	10 000,00
- вантажний автомобіль	56 000,00	-
Витрати для визначення об'єкта оподаткування, грн	66 800,00 (10 800,00 + 56 000,00)	15 000,00 (10 000,00+5000,00)

Для визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток юридичною особою будуть враховані витрати у сумі 66 800,00 грн, фізичною особою-підприємцем для податку з доходів фізичних осіб – витрати у сумі 15 000,00 грн. Відмінності в методології обліку амортизації основних засобів з метою оподаткування створюють нерівні умови для юридичних і фізичних осіб – суб'єктів господарювання.

Висновки і пропозиції. У процесі порівняння методичних засад обліку амортизації необоротних активів з метою оподаткування юридичними і фізичними особами – суб'єктами господарської діяльності виявлені суттєві розбіжності. Вони пов'язані з визнанням основних засобів; складом об'єктів основних засобів, що підлягають амортизації; відсутністю у Податковому кодексі України визначення нематеріальних активів; порядком формування первісної вартості основних засобів; кількістю дозволених до використання методів амортизації; вартістю основних засобів, що амортизується та строками початку і закінчення нарахування амортизації. У фізичних осіб-підприємців зазначені відмінності можуть викликати труднощі під час ведення обліку витрат з метою оподаткування і, як наслідок, сприяють зниженню рівня достовірності розрахунку об'єкта оподаткування, виникненню адміністративної відповідальності у вигляді штрафних санкцій.

На нашу думку, для створення рівних умов для всіх суб'єктів господарської діяльності необхідно встановити єдині методологічні засади обліку амортизації необоротних активів або внести зміни і доповнення в Податковий кодекс України щодо порядку нарахування амортизації фізичними особами-підприємцями на загальній системі оподаткування. Ці зміни і доповнення стосуватимуться розкриття сутності нематеріальних активів, порядку формування первісної вартості самостійно виготовлених основних засобів, строків нарахування амортизації необоротних активів. Це сприятиме підвищенню достовірності облікової інформації щодо витрат фізичної особи-підприємця з метою оподаткування.

Список використаних джерел

1. Діяльність суб'єктів господарювання за 2016 рік: статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ19_u.htm (дата звернення: 10.01.2018).
2. Бондар М. І., Бабіч В. В. Амортизація необоротних активів: облік та оподаткування. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 1 (55). С. 33–34.
3. Голов С. Ф. Дискусійні аспекти амортизації. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2005. № 5. С. 3–8.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

4. Диба В. М. Нематеріальні активи: принципи визначення та визнання. *Вчені записки*. 2008. Вип. 10. С. 217–222.
5. Диба В. М. Оцінка й амортизація нематеріальних активів. *Формування ринкової економіки*. 2008. Вип. 20. С. 451–462.
6. Довгопал Н., Несторенко М. Амортизація: предметна сутність і ступінь впливу на відтворення основних засобів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. № 12. С. 3–13.
7. Кафка С. М. Зміст і призначення амортизації основних засобів. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27. № 1. С. 270–279.
8. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page> (дата звернення: 11.12.2017).
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення: 15.12.2017).
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 15.12.2017).

References

1. *Diialnist subiektiv hospodariuvannia za 2016 rik: statystychnyi zbirnyk [Activities of Business Entities for 2016: Statistical Collection]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm.
2. Bondar, M. I., Babich, V. V. (2011). Amortyzatsiia neoborotnykh aktyviv: oblik ta opodatkovannia [Depreciation of non-current assets: accounting and taxation]. *Visnyk ZhDTU – The Journal of Zhytomyr State Technological university. Series: Economics, 1 (55)*, 33–34 [in Ukrainian].
3. Holov, S. F. (2005). Dyskusiini aspekty amortyzatsii [Discussion aspects of depreciation]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and auditing, 5*, 3–8 [in Ukrainian].
4. Dyba, V. M. (2008). Nematerialni aktyvyv: pryntsyipy vyznachennia ta vyznannia [Intangible assets: principles of determination and recognition]. *Vcheni zapysky – Scientific notes, 10*, 217–222 [in Ukrainian].
5. Dyba, V. M. (2008). Otsinka y amortyzatsiia nematerialnykh aktyviv [Estimation and amortization of intangible assets]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky – Formation of market economy, 20*, 451–462 [in Ukrainian].
6. Dovhopal, N., Nestorenko, M. (2010). Amortyzatsiia: predmetna sutnist i stupin vplyvu na vidtvorennia osnovnykh zasobiv [Amortization: Substance and degree of influence on the reproduction of fixed assets]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and Audit, 12*, 3–13 [in Ukrainian].
7. Kafka, S. M. (2017). Zmist i pryznachennia amortyzatsii osnovnykh zasobiv [Contents and purpose of non-current Assets Depreciation]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis, 1*, 270–279 [in Ukrainian].
8. Tax Code of Ukraine. (n.d.). *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
9. Regulation (standard) of accounting 8 «Intangible assets». (n.d.). *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
10. Regulation (standard) of accounting 7 «Fixed assets». (n.d.). *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

Сарапіна Ольга Андріївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і оподаткування, Херсонський національний технічний університет (вул. Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73008, Україна).

Сарапіна Ольга Андреевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой учета, аудита и налогообложения, Херсонский национальный технический университет (ул. Бериславское шоссе, 24, г. Херсон, 73008, Украина).

Sarapina Olha – Doctor of Economic, Professor, Head of Department of of Accounting, Audit and Taxation, Kherson National Technical University (24 Beryslav highway Str., 73008 Kherson, Ukraine).

E-mail: o_sarapina@ukr.net

Стефанович Наталія Ярославівна – старший викладач кафедри обліку, аудиту і оподаткування, Херсонський національний технічний університет (вул. Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73008, Україна).

Стефанович Наталія Ярославовна – старший преподаватель кафедры учета, аудита и налогообложения, Херсонский национальный технический университет (ул. Бериславское шоссе, 24, г. Херсон, 73008, Украина).

Stefanovych Natalia - Senior Instructor of Department of Accounting, Audit and Taxation, Kherson National Technical University (24 Beryslav highway Str., 73008 Kherson, Ukraine).

E-mail: vnstefanovich@gmail.com

УДК 657

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-180-190

*Олена Акименко, Марина Жолобецька***ЕФЕКТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ЯК ДІЄВИЙ КОНТРОЛЬ
ЗА ВИКОНАННЯМ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОГРАМ ПІДПРИЄМСТВ
ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ***Елена Акименко, Марина Жолобецкая***ЭФФЕКТИВНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА КАК ДЕЙСТВУЮЩИЙ
КОНТРОЛЬ НАД ВЫПОЛНЕНИЕМ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОГРАММ
ПРЕДПРИЯТИЙ ТЕПЛОСНАБЖЕНИЯ***Olena Akyumenko, Maryna Zholobetska***EFFECTIVE ACCOUNTING ORGANIZATION AS AN EFFICIENT MONITORING
OF THE IMPLEMENTATION OF INVESTMENT PROGRAMS
OF HEAT SUPPLY ENTERPRISES**

У статті розглянуто правові засади підготовки, розробки та виконання інвестиційних програм підприємств теплопостачання. Визначено сутність та складові частини інвестиційних програм підприємств теплопостачання. Доведено зв'язок ефективності втілення інвестиційних проєктів з управлінням, контролем, організацією обліку за інвестиціями у сфері теплопостачання. Сформовано пропозиції щодо вдосконалення процесу організації контролю за поточним рахунком зі спеціальним режимом використання та запропоновано послідовність процесу організації обліку за інвестиційними програмами. Доведено, що поєднання стимулюючого регулювання та раціональної організації обліку сприятиме залученню інвестицій для будівництва та модернізації інфраструктури мереж та стимулювання ефективності витрат підприємств теплопостачання.

Ключові слова: організація обліку; бухгалтерський облік; контроль; інвестиційні програми; джерела фінансування; сфера теплопостачання.

Рис.: 2. Бібл.: 18.

В статье рассмотрены правовые основы подготовки, разработки и выполнения инвестиционных программ предприятий теплоснабжения. Определена сущность и составляющие части инвестиционных программ предприятий теплоснабжения. Доказана связь эффективности реализации инвестиционных проектов с управлением, контролем, организацией учета инвестиций в сфере теплоснабжения. Сформулированы предложения по совершенствованию процесса организации контроля по текущему счету со специальным режимом использования и предложена последовательность процесса организации учета по инвестиционным программам. Доказано, что сочетание стимулирующего регулирования и рациональной организации учета будет способствовать привлечению инвестиций для строительства и модернизации инфраструктуры сетей и стимулирования эффективности расходов предприятий теплоснабжения.

Ключевые слова: организация учета; бухгалтерский учет; контроль; инвестиционные программы; источники финансирования; сфера теплоснабжения.

Рис.: 2. Библ.: 18.

The article deals with the legal principles of preparation, development, and implementation of investment programs of heat supply enterprises. The essence and components of investment programs of heat supply enterprises have been determined. The connection between the efficiency of implementation of investment projects and management, control, accounting for investments in the field of heat supply has been proved. The proposals for improving the process of organizing monitoring of the current account with a special use regime have been formed and sequence of accounting organization process for investment programs has been proposed. It has been proved that a combination of stimulating regulation and rational accounting organization will promote investment attraction in building and upgrading network infrastructure and stimulating cost-effectiveness of the heat supply enterprises.

Keywords: accounting organization; accounting, monitoring; investment programs; sources of financing; heat supply sector.

Fig.: 2. References: 18.

JEL Classification: M41; D92

Постановка проблеми. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства, до якого Україна приєдналась у лютому 2011 року, створює чіткі правові рамки, в межах яких Україна ратифікує відповідні норми законодавства ЄС, з метою забезпечення збалансованих умов для збільшення інвестицій, підвищення енергетичної безпеки та енергоефективності, а також покращення конкурентного середовища як ключового економічного чинника. З метою виконання зобов'язань, взятих Україною в межах зазначеного Договору, Державним Агентством з енергоефективності та енергозбере-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ження України розроблено Національний план дій з енергоефективності до 2020 року, як це передбачено Директивою 2006/32/ЄС щодо ефективності кінцевого використання енергії та енергетичних послуг [11]. У контексті Директиви 2012/27/EU Європейського парламенту та ради «Про енергоефективність» Уряд спрямував свої зусилля насамперед на зменшення споживання природного газу та розвиток нетрадиційних і поновлюваних джерел енергії [3].

Прикро, але сучасний стан сфери теплоенергетики характеризується комплексом проблем, пов'язаних з якістю і вартістю послуг, обліком тепла, вартістю паливно-енергетичних ресурсів, втратами теплоносія при транспортуванні до споживача, застарілою матеріальною базою. Протягом 2014-2016 років відбулося суттєве зростання тарифів на централізоване опалення та гаряче водопостачання, на що, передусім, вплинула вартість природного газу, об'єм, який споживається для виробництва теплової енергії, а також інші енергетичні ресурси, що використовуються для надання послуг. Другий фактор, який впливає на розмір тарифу – втрати теплоносія при транспортуванні до споживача. При великій кількості втрат об'єм реалізації зменшується, а спожиті енергетичні ресурси – ні. Тому необхідно ефективно використовувати паливно-енергетичні ресурси, не втрачаючи тепло при транспортуванні [7].

Саме для вирішення цих проблем підприємства, що працюють у сфері теплопостачання, повинні розробити та затвердити в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі, НКРЕКП) інвестиційні програми (далі – ІП), як комплекс заходів, що передбачають формування джерел фінансування на стимулювання технічної й технологічної модернізації, підвищення енергоефективності цього сектору.

Чим якісніше ІП розроблена і впроваджена, тим менше витрачає підприємство на виробництво та постачання тепла, тим нижче буде тариф, у який, власне, і закладаються витрати.

З огляду на важливість та актуальність виконання ІП для підприємств теплопостачання, доцільним є удосконалення процесу організації бухгалтерського та управлінського обліку, контролю за виконанням ІП, аналізу впливу результатів реалізації програм на фінансово-господарську діяльність ліцензіатів. Чітка організація обліку і контролю за виконанням ІП у кінцевому результаті дозволять споживачам отримувати якісні послуги за обґрунтованими цінами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання бухгалтерського обліку інвестицій висвітлювали в роботах зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких доречно відзначити розробки Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, В. П. Завгороднього, М. В. Кужельного, Н. В. Лисенко, А. А. Пересади, Р. Адамса, А. Д. Шеремета, В. В. Бочарова та інших. Проте багато питань з удосконалення організації обліку інвестицій потребують більш глибокого дослідження. У зв'язку з цим актуальності набувають питання, що пов'язані з організацією обліку інвестицій за ІП у сфері теплопостачання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Теплоенергетиці належить одне з провідних місць у системі пріоритетів національної енергетичної безпеки. Саме ця галузь житлово-комунального господарства, яка стосується інтересів кожної людини, впливає на соціально-економічні відносини в країні, має значний потенціал енергозбереження. Екологічне занепокоєння визначає нові вимоги до модернізації і подальшого розвитку теплоенергетики. При правильному плануванні та виконанні ІП витрати підприємства за спожитий газ повинні зменшуватись, а модернізація тепломережі дозволить скоротити втрати при транспортуванні та збільшити корисний відпуск.

Актуалізація уваги споживачів до інформаційного забезпечення обліково-аналітичними даними про інвестиції спричинена залежністю обсягу витрат, закладних в

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ІІІ, із значення тарифу, який повинні сплачувати споживачі. Таку інформацію повинна надати, насамперед, система бухгалтерського обліку, що покликана систематизувати дані про всі аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства сфери теплопостачання. Таким чином, для вирішення комплексу проблем, пов'язаних із ефективністю втілення ІІІ у життя, у сучасних умовах великого значення набуває процес організації обліку, управління та контролю за інвестиціями підприємств теплопостачання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей та послідовності організації обліку в розрізі джерел та інструментів фінансування ІІІ у сфері теплопостачання для подальшого залучення інвестицій в будівництво, модернізацію інфраструктури мереж та стимулювання ефективності витрат підприємств теплопостачання.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено в Концепції, на сьогодні у сфері теплопостачання країни є багато проблем, які потребують комплексного врегулювання: відпрацьованість нормативного ресурсу великої кількості об'єктів теплової генерації; низький коефіцієнт корисної дії значної частини обладнання; значні витрати на паливно-енергетичні ресурси [14]. Саме реалізація ІІІ здатна зменшити зазначені втрати та витрати теплопостачального підприємства.

Загальновідомо, що поняття інвестиції (від лат. Investio – одягаю) означають вкладення капіталу в галузі економіки як у самій країні, так і за її межами [5].

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» зазначається, що державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики [10]. У свою чергу, ІІІ відповідно до Закону України «Про теплопостачання» – це комплекс заходів, затверджений в установленому порядку, для підвищення рівня надійності та забезпечення ефективної роботи систем централізованого теплопостачання, який містить зобов'язання суб'єкта господарювання у сфері централізованого теплопостачання щодо будівництва (реконструкції, модернізації) об'єктів у цій сфері, поліпшення якості послуг, з відповідними розрахунками та обґрунтуваннями, а також зазначенням джерел фінансування та графіку виконання [15].

Формування ІІІ здійснюється відповідно до Порядку розроблення, погодження та затвердження ІІІ суб'єктів господарювання у сфері теплопостачання [13], а механізм розроблення, затвердження, погодження, схвалення та виконання інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сфері теплопостачання – Постановою «Про затвердження Порядку розроблення, погодження, затвердження та виконання інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сфері теплопостачання» [9].

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері теплопостачання (до яких належить погодження ІІІ стосовно об'єктів теплопостачання, що перебувають у комунальній власності, крім тих, що виробляють теплову енергію на теплоелектроцентралях, ТЕС, АЕС, когенераційних установках та установках з використанням нетрадиційних або поновлюваних джерел енергії) визначені статтею 13 Закону України «Про теплопостачання» [15].

Доцільно підкреслити, що для включення в тарифи прибутку обов'язковим є схвалення ІІІ уповноваженим органом. Ми вважаємо за потрібне здійснювати громадське обговорення проекту програм, що дасть можливість реально оцінити ситуацію щодо забезпечення їх виконання.

При розробці ІІІ необхідно враховувати зацікавленість у високій результативності інвестиційних заходів всіх сторін:

- інвесторів – у максимізації отриманого від реалізації ІІІ прибутку;
- підприємств-реципієнтів – у зростанні внутрішнього потенціалу підприємства;
- місцевих органів влади і споживачів – у соціальному ефекті, який визначається поліпшенням умов надання теплової енергії, які певною мірою впливають на благополуччя життя громадян як споживачів комунальних послуг (рис. 1).

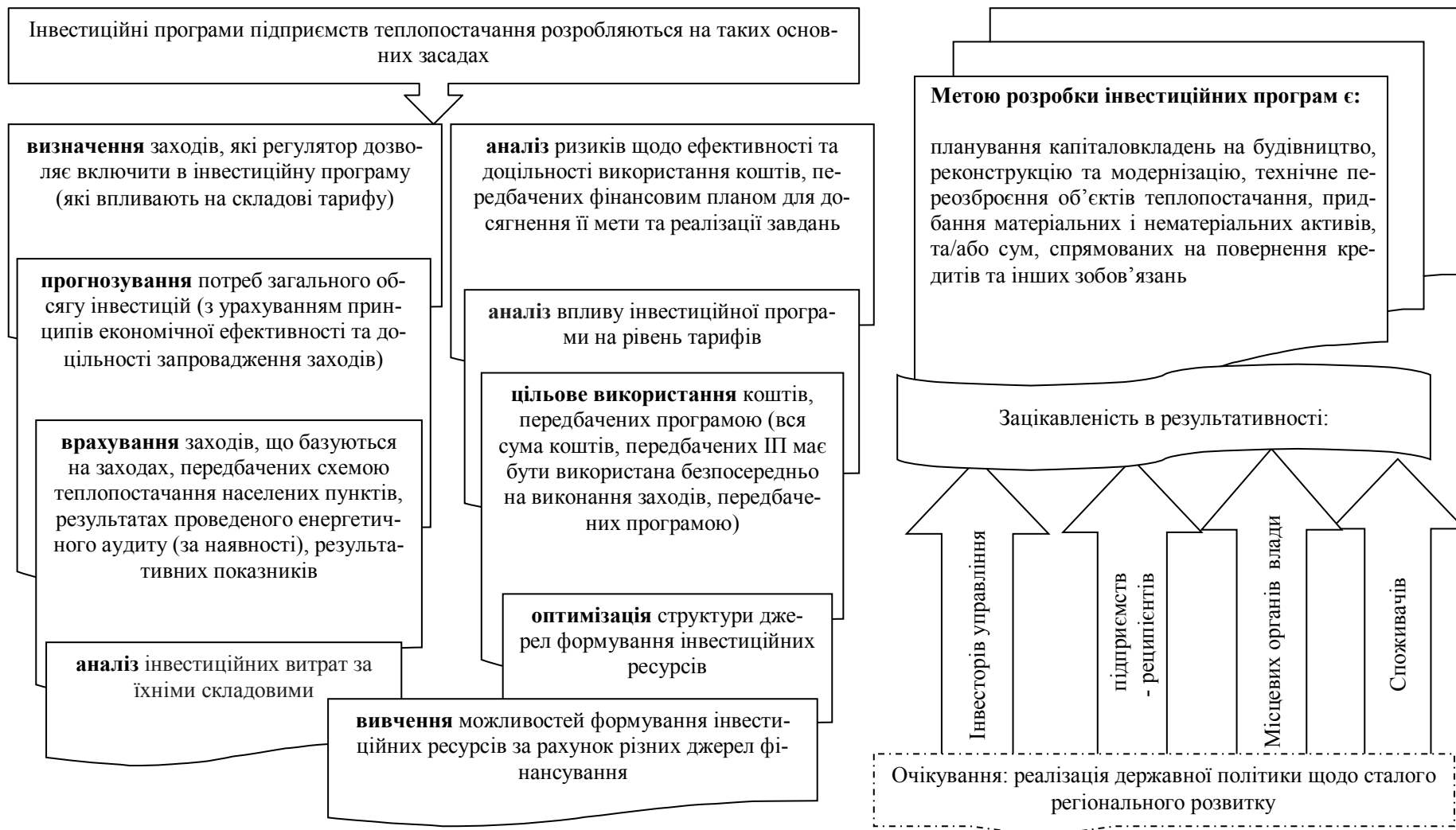

Рис. 1. Сутність розробки інвестиційних програм підприємств теплопостачання

Джерело: узагальнено авторами [9; 10; 12; 15].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Виконання заходів, передбачених ІІІ підприємств теплопостачання, дозволить:

- забезпечити стале функціонування об'єктів теплопостачання, що забезпечують опаленням житловий фонд міст та соціальну сферу;
- підвищити рівень надійності та забезпечити ефективну роботу систем централізованого теплопостачання та поліпшити якість послуг у цій сфері; забезпечити реалізацію державної політики щодо регіонального розвитку;
- зменшити втрати під час виробництва, транспортування та постачання теплової енергії;
- удосконалити облік реалізованої теплової енергії.

Джерелами фінансування ІІІ є, по-перше, амортизаційні відрахування; по-друге, виробничі інвестиції з прибутку; по-третє, кошти в обсязі, передбаченому в установлених тарифах для виконання ІІІ; по-четверте, надходження, отримані від здійснення господарської діяльності, пов'язаної і не пов'язаної з ліцензованим видом діяльності та позичкові (облігаційні позики, банківські кредити), залучені (кошти, одержані від продажу акцій, залучені за договорами фінансового лізингу, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб, інвесторів, гранти) і бюджетні кошти [9].

Відповідно до складових частин ІІІ підприємств теплопостачання (рис. 2) та вимог чинного законодавства, останні повинні містити фінансовий план використання коштів, який визначає очікувані витрати протягом планового періоду (триває 12 місяців, на які здійснюється формування тарифів) [8; 9; 13].

Рис. 2. Складові частини інвестиційної програми підприємств теплопостачання

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

При цьому залежно від обсягу витрат, які визначаються в ІІ, змінюється значення тарифу, який повинен сплачувати споживач. Таким чином, розгляд витрат, які підприємства-ліцензіати закладають в ІІ, є не менш важливими, ніж фактичні їхні витрати на придбання природного газу, вугілля для виробництва теплової енергії [16].

Для проведення розрахунків за даними ІІ суб'єкти господарювання у сфері теплопостачання відкривають спеціальні рахунки для коштів виключно для виконання ІІ згідно з графіком на планований та прогнозний періоди [3; 9; 13; 15].

Нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері теплопостачання з питань ІІ, звітності і тарифів, містить обов'язкові вимоги, серед них:

- 1) цільове використання коштів, передбачених ІІ за рахунок різних джерел;
- 2) ведення обліку витрат окремо за кожним видом ліцензійної діяльності, у тому числі інвестиційної складової за регульованим тарифом;
- 3) відкриття поточного рахунку зі спеціальним режимом використання для проведення розрахунків за ІІ;
- 4) здійснення контролю використання коштів для виконання ІІ;
- 5) складання звітності для НКРЕКП.

Під час проведення оцінювання фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання слід враховувати основні напрями цієї діяльності, виявляти вплив окремих чинників на наслідки діяльності суб'єктів господарювання та резерви оптимізації використання ресурсів підприємств.

Аналіз звітності підприємств централізованого теплопостачання свідчить, що основна їхня діяльність (виробництво, транспортування, постачання теплової енергії та надання послуг з централізованого опалення і постачання гарячої води) має негативні фінансові результати.

Так, за даними сайту Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [7] за 2013 р. підприємства галузі теплоенергетики отримали збитки у сумі 2, 5 млрд грн, за 2014 р. – 2,3 млрд грн.

За даними галузевої статистичної звітності, станом на 01.12.2015 р. підприємства галузі зазнали збитків у сумі 4,2 млрд грн. Розрив між доходами та операційними витратами ТКЕ у 2015 році становив 5,4 млрд грн, а загальний розрив ліквідності – 7,9 млрд грн. Для покриття збитків ТКЕ у 2015 році з державного та місцевих бюджетів було виділено 3 млрд грн. Враховуючи, що підприємства теплопостачання в більшості своїй збиткові, прибуток, як джерело фінансування, не може бути спрямований на інвестування в зв'язку з його відсутністю [4; 7]. Проведений аналіз звітності про результати діяльності НКРЕКП за 2015–2016 роки свідчить про те, що основним джерелом фінансування ІІ були амортизаційні відрахування, а найбільш поширеними заходами у складі схвалених ІІ є такі:

– у сфері виробництва теплової енергії – реконструкція / модернізація котелень та котельного обладнання; встановлення вузлів обліку теплової енергії на виходах із джерел теплової енергії; інші заходи у сфері виробництва теплової енергії;

– у сфері транспортування та постачання теплової енергії – встановлення вузлів обліку теплової енергії на вводах житлових будинків; реконструкція / модернізація теплових пунктів; реконструкція теплових мереж; інші заходи у сфері транспортування та постачання теплової енергії [4].

Однак, за даними проекту USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні», фінансування ІІ лише за рахунок амортизаційних відрахувань є недостатнім, дозволяючи лише підтримувати ефективність виробничої діяльності на наявному рівні, без можливості її підвищення. Скоріш за все, такий принцип фінансування може призвести до технічної

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

деградації підприємства [16]. При формуванні тарифів «витрати плюс» амортизація не відображає реальної вартості активів, що не дозволяє повною мірою їх відтворювати.

Підтримуючи думку Р. Ю. Тормосова, вважаємо, що отримання бюджетного фінансування є тривалим у часі та достатньо забюрократизованим процесом. Підприємства приватного сектору мають дуже обмежений доступ до джерел державного фінансування. Крім того, умови та механізми державного фінансування інвестиційних енергозберігаючих проектів змінюються майже щорічно у зв'язку зі значною залежністю від політичної ситуації в країні [17].

Реалізація великих заходів передбачає залучення сторонніх джерел фінансування - кредитів та грантів міжнародних фінансових установ. Незадовільний фінансовий стан суб'єктів господарювання, що працюють у сфері теплопостачання, зменшує шанс на отримання кредитних ресурсів без муніципальної гарантії. Крім того, банківські установи, здійснюючи кредитування, виходять із задоволення інтересів власників банку. Вважаємо, що бюджетна підтримка інвестиційної діяльності має здійснюватися шляхом зменшення вартості кредитів.

Отже, важливою умовою для здійснення керівництвом підприємств теплопостачання об'єктивної оцінки фінансово-економічного стану суб'єкта господарювання є наявність достовірної, своєчасної, зіставної інформації, яка багато в чому залежить від грамотної організації бухгалтерського обліку та зваженої облікової політики [1].

Основною метою організації обліку ІІІ на підприємствах теплопостачання є забезпечення об'єктивної оцінки, своєчасного реєстрування та повного відображення в облікових регістрах операцій, пов'язаних з фінансовими інвестиціями, можливістю узагальнення інформації про такі операції у звітності з метою забезпечення інформаційних потреб зацікавлених осіб [8].

Виходячи з мети, завданнями організації бухгалтерського обліку за ІІІ є забезпечення мінімального строку збирання інформації, мінімальної кількості документів, максимальної ефективності праці виконавців.

Тобто організація бухгалтерського обліку за ІІІ являє собою сукупність заходів керівника підприємств теплопостачання, які мають цілеспрямований характер щодо створення, забезпечення, безупинного упорядкування і вдосконалення функціонування системи бухгалтерського обліку та здійснення його процесу на підприємстві. При цьому слід інтегрувати облікові підсистеми в організаційну структуру підприємства.

Для вирішення встановлених завдань пропонуємо таку послідовність процесу організації обліку за ІІІ:

- формування облікової політики підприємства в частині операцій з фінансовими та капітальними інвестиціями;
- розроблення / уточнення діючих внутрішніх положень, інструкцій, внесення змін до положень про відділи, що забезпечують облік; розроблення інших організаційно-розпорядчих документів, необхідних для належної організації обліку і контролю інвестицій;
- визначення переліку посадових осіб підрозділів організації, на яких покладено відповідальність за придбання, отримання необоротних активів;
- визначення та затвердження переліку посадових осіб підрозділів, яким надано право підпису первинних облікових документів при здійсненні капітальних вкладень;
- впровадження прогресивних форм і методів обліку, нових технічних прийомів;
- розроблення і впровадження раціональних схем вирішення облікових завдань;
- забезпечення обґрунтованої класифікації операцій для потреб обліку;
- розроблення і впровадження моделей інформаційного забезпечення вирішення облікових завдань;
- організація своєчасного і правильного документування операцій з виконання ІІІ;

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- впровадження сучасної обчислювальної техніки і раціональної технології обробки інформації;
- достовірне відображення всіх проведених витрат за об'єктами, видами, джерелами фінансування;
- впровадження ефективного бухгалтерського програмного забезпечення для їх злагодженої роботи та комунікації;
- організація аналітичного та синтетичного обліку в системі рахунків в облікових регістрах;
- узагальнення інформації про наявність та рух коштів, призначених для здійснення заходів цільового призначення;
- здійснення підсумкового обліку в журналах-ордерах, Головній книзі та формування фінансової звітності;
- контроль за використанням цільових надходжень за відповідними напрямками;
- організація оцінки інвестицій на дату здійснення та дату формування балансу.

Усі аспекти бухгалтерського та управлінського обліку підлягають розкриттю в обліковій політиці підприємств теплопостачання. Багатовекторність облікових процедур залежить від складу ІІІ. Способи фінансування ІІІ повинні бути враховані при організації обліку. При фінансуванні за рахунок банківських кредитів виникає потреба враховувати отримання кредитних коштів, погашення відсотків та тіла кредиту.

Нормативні вимоги щодо регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері теплопостачання з питань ІІІ, звітності і тарифів потребують формування значного обсягу облікової інформації, у тому числі аналітичної та розрахункової, забезпечення якої повинно передбачатися наказом про облікову політику підприємства та іншими внутрішніми регламентами. При цьому визнання, визначення, облік окремих джерел фінансування ІІІ мають певні особливості, які підприємства повинні враховувати при формуванні / виконанні ІІІ та складанні звітності. Усі джерела фінансування за ІІІ повинні відображатися в аналітичному обліку за поточним рахунком зі спеціальним режимом використання для проведення ліцензіатом розрахунків на виконання заходів ІІІ. Підприємства теплопостачання не повинні допустити перехресного субсидювання капітальних інвестицій у частині ІІІ за рахунок ЛВД, при проведенні робіт господарським способом.

Одним із чинників раціональної організації обліку й управління інвестиційною діяльністю є систематичний і ефективний контроль за інвестиціями й операціями з ними, адже контроль як функція управління є засобом зворотного зв'язку між об'єктом і системою управління, що інформує про дійсний стан керованого об'єкта, фактичне виконання управлінського рішення [1, с. 133].

При виконанні завдань і заходів ІІІ основна увага зосереджується на виконанні поставлених завдань і досягненні мети програми, на отриманні необхідних результатів, ефективному управлінні ресурсами, а також перевірці та звітуванні щодо прогресу в реалізації ІІІ.

Не потребує доказування, що контролювання витрат – це процес контролю за рівнем, динамікою, відхиленням витрат від планових показників, виявлення причин таких відхилень. Питання щодо прийняття коригувальних дій є дуже дискусійним, у зв'язку з тим, що Регулятором визначено, що невиконання ліцензіатом ІІІ є підставою для вилучення зі структури тарифів невикористаних коштів, які були передбачені на реалізацію ІІІ, або врахування цих коштів як джерела фінансування ІІІ на планований період.

Раціональна та ефективна організація обліку повинна сприяти зниженню внутрішніх ризиків, які пов'язані з діяльністю учасника проекту.

Як показала практика, принцип формування тарифів «витрати плюс» не стимулював суб'єктів господарювання в галузі теплопостачання знижувати свої витрати. Вважаємо, що питання формування ІІІ мають розглядатись в контексті зміни принципів тарифоутворення для впровадження конкурентного ринку тепла. Ключовим при впровадженні

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

стимулюючого є визначення реальної вартості активів, що використовуються в регульованій діяльності та довгострокова ПП.

Застосування стимулюючого регулювання буде направлено на залучення інвестицій для будівництва та модернізації інфраструктури мереж, стимулювання ефективності витрат підприємств теплопостачання з метою підвищення якості та надійності послуг, а в довгостроковій перспективі – зниження тарифів.

Висновки. Ефективна організація бухгалтерського обліку необхідна для дієвого контролю за виконанням інвестиційних програм підприємств теплопостачання. Доведено, що поєднання стимулюючого регулювання та раціональної організації обліку буде сприяти залученню інвестицій для будівництва та модернізації інфраструктури мереж та стимулювання ефективності витрат підприємств теплопостачання.

Список використаних джерел

1. Акименко О. Ю., Жолобецька М. Б., Петровська А. С. Проблеми облікового забезпечення складання регуляторної та фінансової звітності суб'єктами теплопостачання. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Економіка*. 2017. Т. 22. Вип. 7(60). С. 133–136.
2. Гавриленко В. В., Звенячкіна В. Ю. Цільове фінансування та його відображення в обліку власного капіталу. *Економічний простір*. 2008. Вип. 12/1. С. 65–74.
3. Директива 2012/27/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 р. «Про енергоефективність». URL: <http://sae.gov.ua/uk/activity/mizhnarodne-spivrobitnytstvo/spivrobitnytstvo-z-es> (дата звернення: 04.02.2018).
4. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг за 2016 рік. URL: <http://www.nerc.gov.ua> (дата звернення: 09.02.2018).
5. Кудряшов В. П. Фінанси: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2006. 356 с.
6. Максимова В. Ф. Теоретичні та методологічні засади формування цілісної системи внутрішнього контролю в управлінні промисловим підприємством: дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.04 / КНЕУ ім. В. Гетьмана. Київ, 2006. 581 с.
7. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: офіційний сайт. URL: <http://old.minregion.gov.ua> (дата звернення: 26.03.2018).
8. Про затвердження Порядку (правил) організації та ведення обліку за ліцензованими видами діяльності суб'єктами господарювання у сфері теплопостачання»: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 10.10.2017 № 1223. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2018).
9. Про затвердження Порядку розроблення, погодження, затвердження та виконання інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сфері теплопостачання: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 31.08.2017 № 1059. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.02.2018).
10. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.02.2018).
11. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1228-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80> (дата звернення: 28.02.2018).
12. Про порядок зарахування коштів на поточні рахунки із спеціальним режимом використання для проведення розрахунків за інвестиційними програмами, використання зазначених коштів і здійснення контролю за їх витрачанням у сфері теплопостачання, затверджений: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2013 № 750. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.01.2018).
13. Про порядок розроблення, погодження та затвердження інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сфері теплопостачання: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 14.12. 2012 № 630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 18.01.2018).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

14. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері теплопостачання: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 569-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2017).

15. Про теплопостачання: Закон України від 02.06.2005 № 2633-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.02.2018).

16. Проект USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» Розробка концепції впровадження конкуренції в централізованому теплопостачанні України. URL: <http://www.merp.org.ua> (дата звернення: 03.02.2018).

17. Тормосов Р. Ю. Комплексний аналіз джерел фінансування муніципальних енергетичних інвестиційних проектів у сфері виробництва, транспортування та постачання теплової енергії. *Ефективна економіка*. 2010. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=397> (дата звернення: 13.01.2018).

18. The investment component in the tariff for heat energy. Analysis of the programs of heat supply enterprises. URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/investitsijna-skladova-v-tarifi-na-teplovu-energiyu-analiz-program-teplopostachalnih-pidpriemstv-2> (Last accessed: 22.02.2018).

References

1. Akymenko, O. Yu., Zholobetska, M. B., Petrovska, A. S. (2017). Problemy oblikovoho zabezpechennia skladannia rehuliatornoi ta finansovoi zvitnosti subiekty teplopostachannia [Problems of accounting support for an adjustment of regulatory and financial reporting by heat supplying subjects]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Ekonomika – Odesa National University Herald. Economy*, 22 (7(60)), 133–136 [in Ukrainian].

2. Havrylenko, V. V., Zveniachkina, V. Yu. (2008). Tsilove finansuvannia ta yoho vidobrazhennia v obliku vlasnoho kapitalu [Targeted financing and its reflection in equity accounting]. *Ekonomichnyi prostrir – Economic Scope*, 12/1, 65–74 [in Ukrainian].

3. Dyrektyva 2012/27/JeS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady vid 25 zhovtnia 2012 r. «Pro enerhoefektyvnist» [Directive 2012/27 / EC of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency]. Retrieved from <http://sae.gov.ua/uk/activity/mizhnarodne-spivrobitnytstvo/spivrobitnytstvo-z-es>.

4. Zvit pro rezultaty diialnosti Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi komunalnykh posluh za 2016 rik [Report on the results of the activities of the National Commission that performs state regulation in the field of utilities for 2016]. Retrieved from <http://www.nerc.gov.ua>.

5. Kudriashov, V. P. (2006). *Finansy [Finances]*. Kherson: OLDI-plus [in Ukrainian].

6. Maksimova, V. F. (2006). *Teoretychni ta metodolohichni zasady formuvannia tsilisoї systemy vnutrishnoho kontroliu v upravlinni promyslovym pidpriemstvom [Theoretical and methodological principles of formation of an integral system of internal control in the management of an industrial enterprise]*. (Candidate's Thesis). Kyiv [in Ukrainian].

7. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine] (n.d.). Retrieved from <http://old.minregion.gov.ua>.

8. Pro zatverdzhennia Poriadku (pravyl) orhanizatsii ta vedennia obliku za litsenzovanymy vydamy diialnosti subiekty hospodariuvannia u sferi teplopostachannia» [On Approval of the Procedure (Rules) for the Organization and Accounting of Licensed Activities by Business entities in the Heat Supply». № 1223 (10.10.2017). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.

9. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia, pohodzhennia, zatverdzhennia ta vykonannia investytsiinykh prohram subiektyv hospodariuvannia u sferi teplopostachannia [On approval of the Procedure for the development, approval, approval and implementation of investment programs of enterprises in the field of heat supply]. № 1059 (31.08.2017). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.

10. Pro investytsiinu diialnist [About investment activity]. № 1560-XII (18.09.1991). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>.

11. Pro Natsionalnyi plan dii z enerhoefektyvnosti na period do 2020 roku [On the National Action Plan for Energy Efficiency until 2020]. № 1228-r (25.11.2015). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>.

12. Pro poriadok zarakhuvannia koshtiv na potochni rakhunky iz spetsialnym rezhymom vykorystannia dlia provedennia rozrakhunkiv za investytsiinyimi prohramamy, vykorystannia

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

zaznachenikh koshtiv i zdiisnennia kontroliu za yikh vytrachanniam u sferi teplopostachannia [On the Procedure for Transferring Funds to Current Accounts with a Special Use Regime for Settlements under Investment Programs, Use of These Funds and Supervision of their Expenditure in the Field of Heat Supply]. № 750 (09.10.2013). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>.

13. Pro poriadok rozroblennia, pohodzhennia ta zatverdzhennia investytsiinykh prohram subiektiv hospodariuvannia u sferi teplopostachannia [On the Procedure for Development, Approval and Approval of Investment Programs of Business entities in the Area of Heat Supply]. № 630 (14.12.2012). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>.

14. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi teplopostachannia [n Approval of the Concept of Implementation of the State Policy in the Area of Heat Supply]. № 569-р (18.08.2017). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>.

15. Pro teplopostachannia [About heat supply]. № 2633-IV (02.06.2005). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua>.

16. Proekt USAID «Munitsypalna enerhetychna reforma v Ukraini» Rozrobka kontseptsii vprovadzhennia konkurentsii v tsentralizovanomu teplopostachanni Ukrainy [USAID Project "Municipal Energy Reform in Ukraine" Development of the Concept for the Implementation of Competition in the District Heating System of Ukraine]. Retrieved from <http://www.merp.org.ua>.

17. Tormosov, R. Yu. (2010). Kompleksnyi analiz dzherel finansuvannia munitsypalnykh enerhetychnykh investytsiinykh proektiv u sferi vyrobnytstva, transportuvannia ta postachannia teplovoi enerhii [The complex analysis of sourcing of municipal energy investment projects in the sphere of manufacturing, transportation and consumption of heating energy]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=397>.

18. The investment component in the tariff for heat energy. Analysis of the programs of heat supply enterprises. Retrieved from <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/investitsijna-skladova-v-tarif-ni-na-teplovu-energiyu-analiz-program-teplopostachalnih-pidpriemstv-2>.

Акименко Олена Юрїївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Акименко Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Akyumenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor The Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: aeu_elena@mail.ru

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-03235978>

ResearcherID: G-9876-2016

Жолобецька Марина Борисівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Жолобецкая Марина Борисовна – аспирант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zholobetska Maryna – PhD student of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: zholobetska@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0873-9777>

ResearcherID: B-8693-2017

УДК 657.62

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-191-199

*Людмила Іванова, Валерія Карасьова, Артем Судак***АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОЦЕСУ
В ЗАКЛАДАХ КУЛЬТУРИ***Людмила Іванова, Валерія Карасьова, Артем Судак***АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПРОЦЕССА
В УЧРЕЖДЕНИЯХ КУЛЬТУРЫ***Liudmyla Ivanova, Valeriia Karasova, Artem Sudak***ANALYTICAL PROVISION OF MANAGEMENT PROCESS IN CULTURAL
INSTITUTIONS**

У статті розглянуто соціально-економічні аспекти розвитку сучасного драматичного театру на прикладі драматичного театру в Чернігові, переваги якого відображає порівняльний аналіз конкурентоспроможності з іншими театрами України та закладами культури. Аналіз фінансово-економічних показників дозволив з'ясувати певні особливості: у структурі отриманих доходів значно переважають доходи від іншої операційної діяльності у порівнянні з чистими доходами, втім, обсяги останніх зростають; для стимулювання цього зростання вважаємо необхідним уточнити та доповнити показники діяльності, перелік яких запропоновано в цій статті.

Ключові слова: економічний аналіз; театральна діяльність; специфіка галузі; чистий дохід; інший операційний дохід; показники творчо-виробничого потенціалу.

Табл.: 8. Бібл.: 11.

В статье рассмотрены социально-экономические аспекты развития современного драматического театра на примере драматического театра в Чернигове, преимущества которого отражает сравнительный анализ конкурентоспособности с другими театрами Украины и учреждениями культуры. Анализ финансово-экономических показателей позволил выявить некоторые особенности: в структуре полученных доходов значительно превосходят доходы от прочей операционной деятельности по сравнению с чистыми доходами, тем не менее объемы последних растут; для стимулирования этого роста считаем необходимым уточнить и дополнить показатели деятельности, перечень которых предложен в этой статье.

Ключевые слова: экономический анализ; театральная деятельность; специфика отрасли; чистый доход; прочий операционный доход; показатели творческо-производственного потенциала.

Табл.: 8. Библ.: 11.

The article deals with social and economic aspects of the development of a modern drama theatre by an example of Drama Theatre in Chernihiv. The analysis of the competitiveness of the theatre reflects its advantages in comparison with other theatres and cultural institutions of Ukraine. The analysis of financial and economic indicators allowed finding out certain features: in the structure of income, income from other operating activities outweigh net income, however, volumes of net income grow; in order to stimulate this growth, we consider it necessary to clarify and supplement the performance indicators, the list of which has been proposed in this article.

Keywords: economic analysis; theatrical activity; branch specifics; net income; other operating income; indicators of creative and productive potential.

Table: 8. References: 11.

GEL Classification: Z10; M10

Актуальність. Проведення аналізу господарської діяльності підприємства є актуальним на будь-якому етапі розвитку суспільства. За його допомогою відбувається вивчення результатів діяльності підприємства за певний період, оцінка ефективності його діяльності, виявлення резервів та розробка шляхів удосконалення для підвищення ефективності діяльності.

Варто зазначити, що проведення аналізу для підприємств різної галузевої специфіки не буде однаковим. Результати діяльності підприємств, установ, організацій залежать від різноманітних факторів. Аналітичне забезпечення управлінського процесу, ефективної діяльності не може бути однаковим, наприклад, для машинобудівного підприємства та театру. Ті показники, що є вагомими для підприємства машинобудівної галузі, як фактори впливу на фінансовий результат, у той же час для театру будуть мати лише побічний, опосередкований характер.

Постановка завдання. Висвітлення особливостей аналізу господарської діяльності щодо об'ємних показників закладів культури. Визначення складу показників, що входять до забезпечення управлінського процесу з метою ефективної діяльності закладів культури. Ці

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

питання розглянуто на прикладі комунального підприємства Чернігівський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка (далі – Театр).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наука про театр, що має вікові традиції, в основному вивчала закономірності творчого процесу. Не залишилися поза сферою її уваги соціально-економічні та організаційні сторони театральної діяльності, які знайшли відображення в роботах таких авторів, як А. З. Юфіт [2], Г. Г. Дадамян [3], Ю. М. Орлов [4], Н. Н. Ваганова, А. Н. Димнікова, Л. Г. Сундстрьом, В. С. Жидков [5], А. Я. Рубінштейн [6] [1]. У цих роботах висвітлені суто теоретичні проблеми, що стосуються регулювання театального мистецтва на основі законодавчих актів, дослідження системи «театр – глядач», розвитку театального мистецтва. Економічним та управлінським питанням присвятили науково-практичні праці автори: І. Д. Безгін, Є. М. Жильцов, Є. В. Єгоров, Т. А. Фролова, А. Г. Ісканов, Н. Г. Пігуль [10], Г. Л. Таукач [11]. Проблеми економічного аналізу, формування системи показників аналізу з метою прийняття рішень в управлінському процесі не були розглянуті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Театральна творчість є складовою частиною культурного життя України. Держава всебічно сприяє розвитку театральної творчості, основу якої становлять різноманітні театральні вистави. На території України створюються і діють театри, що відрізняються за видами театального мистецтва, формою власності, спрямованістю на різні верстви населення та іншими ознаками.

Театральна справа в Україні регулюється Законом України «Про театри та театральне мистецтво» [7], звертаючись до якого можна отримати поняття лише про юридичну сторону діяльності театру. Щодо питань особливостей аналітичного забезпечення управлінського процесу закон жодної інформації не містить.

Для початку проаналізуємо результати діяльності підприємства на основі внутрішніх факторів, що прийняті в економіці виробничих підприємств (табл. 1). Під час прем'єр іноді потрібно залучення нових основних засобів, наприклад, сценічного обладнання. Те ж саме можна сказати і про оборотні засоби, оскільки прем'єра потребує створення нових сценічних костюмів. Проте такі показники, як матеріаловіддача, кількість оборотів не є основними. Всі перелічені показники опосередковано впливають на діяльність підприємства, хоча сприяють творчим результатам театру. Тому варто брати до уваги деяку умовність щодо розрахунків, зведених у табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз використання ресурсів комунального підприємства Чернігівський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	Індекс зміни показника 2017/2013
1. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	1540	1116	1774	2883	3184	2,06
2. Середньорічна величина основних фондів, тис. грн	7012	7141	7632	7805	8335	1,19
3. Фондовіддача, грн/грн	0,22	0,16	0,23	0,37	0,38	1,72
4. Кількість працюючих, осіб	180	180	178	180	180	1,0
5. Виробіток на одного працюючого, тис. грн/люд.	8,6	6,2	10,0	16,0	17,6	2,05
6. Середньорічні залишки оборотних коштів, тис. грн	501,5	538,0	815,5	1239,0	1434,0	2,85
7. Кількість оборотів оборотних коштів	3,1	2,07	2,18	2,33	2,22	3,1
8. Тривалість одного обороту, в днях	118,9	176,0	167,0	157,0	162,0	1,37
9. Матеріальні витрати, тис. грн	1683	1861,5	1454	4148	4652,5	2,76
10. Матеріаловіддача	0,915	0,5995	0,82	1,44	1,46	1,60

Джерело: складено авторами.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Тим не менш, необхідно зауважити, що протягом 5 років спостерігається неухильне стійке зростання показників театру. Так, чистий дохід підприємства у 2017 році в порівнянні з 2013 збільшився в 2 рази, при цьому збільшилися показники матеріальної бази: основні засоби на 19 %, оборотні засоби в 2,85 рази. Поліпшилось використання ресурсів: фондівіддача зросла з 0,22 до 0,38 грн/грн; матеріалівіддача збільшилась в 1,6 рази; виробіток працюючих піднявся у 2 рази; лише кількість оборотних засобів знаходиться приблизно на одному рівні.

Оскільки Театр не є виробничим підприємством і не йдеться про зміни технології та техніки виробництва, то доцільно шукати причини поліпшення його економічних показників серед змін творчо-виробничих чинників.

На сьогодні в репертуарі театру 40 вистав [8]. Серед найпопулярніших є «Наше містечко», «Відьма», «Безумний день, або весілля Фігаро», «Слуга двох панів», «Вільні метелики», «Каліка з острова Інішмаан», «Пісочниця», «Не плачте за мною ніколи». Огляд змін у репертуарі театру за 2011–2017 роки зведено в табл. 2.

Таблиця 2

Огляд кількості вистав у репертуарі та кількості прем'єр за рік

Рік	Кількість вистав у репертуарі	Кількість прем'єр за рік	Коефіцієнт оновлення вистав*
2011	26	5	-
2012	31	5	0,161
2013	36	5	0,139
2014	40	4	0,1
2015	42	12	0,28
2016	41	6	0,14
2017	40	11	0,3

* показник розраховувався як відношення прем'єр, що поставлені за рік, до кількості вистав у репертуарі.
Джерело: складено авторами.

У період з 2011 до 2014 року щорічно на сцені театру було представлено по 4-5 прем'єр. Далі у 2015-2017 роках кількість прем'єр збільшується, у 2015 році – 12, у 2017 – 11, що є дуже великими показниками. Для порівняння проведемо аналіз оновлення репертуару в театрах України [9]. Результати дослідження зведені у табл. 3, де для прикладу наведені дані за 2016 рік.

Таблиця 3

Показники оновлення репертуару в театрах України за 2016 рік

Область	Кількість театрів	Кількість відіграних вистав за рік	Кількість прем'єр за рік	Коефіцієнт оновлення по областях
1	2	3	4	5
Вінницька	2	822	7	0,02
Волинська	2	565	8	0,018
Дніпропетровська	13	2432	50	0,020
Донецька	1	313	8	0,023
Житомирська	2	803	11	0,013
Закарпатська	4	1206	19	0,013
Запорізька	6	1241	26	0,024
Івано-Франківська	4	1215	41	0,044
Київська	3	675	15	0,023
Кіровоградська	2	950	7	0,010
Луганська	2	90	12	0,037
Львівська	9	2614	37	0,013
Миколаївська	3	1091	23	0,021
Одеська	7	1424	21	0,012
Полтавська	2	804	8	0,005
Рівненська	2	704	8	0,012

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
Сумська	2	542	12	0,022
Тернопільська	2	669	10	0,014
Харківська	7	1623	20	0,010
Херсонська	2	874	17	0,018
Хмельницька	3	965	14	0,013
Черкаська	2	717	7	0,009
Чернівецька	3	564	7	0,007
Чернігівська	4	1289	22	0,023
м. Київ	23	6716	147	0,014

Джерело: складено авторами за статистичними даними на основі [9].

Як видно з наведених показників, загалом у Чернігівській області коефіцієнт оновлення репертуару в театрах є високим, порівнюючи з діяльністю театрів України (теж саме відбувається за попередні роки). Зіставлення з великими областями та містами, такими як Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська області та місто Київ, показують, що в Чернігівській області загальна кількість театрів менша, при цьому коефіцієнт оновлення є вищим. Варто також зазначити, що, наприклад, в Одеській області загалом 7 театрів, а в Чернігівській тільки 4, проте загальна кількість відіграних вистав за рік не на багато відрізняється від аналогічного показника в Чернігівській області.

На доходи (чистий та інший операційний доходи) підприємства безпосередній вплив має кількість глядачів, що відвідали вистави, концерти та інші заходи за рік.

Проведемо аналіз зміни кількості глядачів, що відвідали театральні вистави на власній сцені, у гастрольних заходах (у межах населеного пункту, в якому розташований театр, у межах України, за межами України), та результати зведемо в табл. 4.

Таблиця 4

Загальні показники відвідування театру в період 2011–2017 років

Рік	Кількість вистав, що відбулись	Кількість глядачів, що відвідали театр	Середня кількість глядачів на одному театральному заході
2011	192	88 300	460
2012	233	89 300	383
2013	266	94 000	353
2014	216	42 931	199
2015	218	62564	287
2016	220	75700	344
2017	249	79700	320

Джерело: складено авторами.

Кількість глядачів різко скоротилась у 2014 році порівняно з 2013 роком. Цей факт можна пояснити: по-перше, зменшенням кількості відіграних вистав на 50 одиниць; деяким зменшенням попиту на цей вид дозвілля через підвищення цін на товари першої необхідності при зменшенні реальної заробітної плати. Не останнє місце посідають події на Сході України та, як наслідок, збільшення кількості траурних днів у 2014 році порівняно з 2013. Це також впливало на зниження попиту через психологічний стан глядачів. Але однаково, попри тяжку ситуацію в країні, населення відчуває потребу в театрі, адже з його допомогою можна хоча б на деякий час поринути у світ творчості на тлі гнітючого інформаційного потоку звідусіль. В останні звітні роки середня кількість глядачів зростає до 344 у 2016, 320 у 2017 році на одній виставі.

Варто зауважити, що підвищилась конкуренція в цій сфері послуг. Так, за власним спостереженням, було виявлено, що в 2014–2017 роках кількість відвідувачів кінотеатрів збільшилась порівняно з 2013 роком, а оскільки цей вид дозвілля є схожим, то доцільно вважати це фактором підвищення конкуренції. Театр є соціальним закладом через те, що ціна на квитки є дуже демократичною, а кінотеатр можна назвати молодіжним закладом, оскільки середній вік глядача в кінотеатрі становить приблизно 18–25 років.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Не останнє місце в аналізі впливу на результат господарської діяльності є зміна ціни на квитки та обсяги їх продажу. Результати проведення аналізу наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Аналіз зміни цін та обсягу продажу квитків

Рік	Квитки на стаціонарні вистави			Квитки на вистави в селі			Всього за основними видами послуг	
	кількість, шт.	середня ціна, грн	загальна вартість	кількість, шт.	середня ціна, грн	загальна вартість	кількість, шт.	загальна вартість
2013	49 800	11,46	570 708,0	30 100	1,88	56 700	79 900	627 408,0
2014	35 758	15,93	569 624,9	4436	6,34	28 130	40 194	597 754,9
2015	45 413	20,5	929 301,0	11 596	5,9	65 360	57 009	994 661,0
2016	50 200	28,4	1 425 400,0	12 400	28,4	352 700	62 600	1 778 100,0
2017	47 200	34,3	1 618 800,0	14 100	19,7	277 400	61 300	1 896 200,0

Джерело: складено авторами.

Середня ціна збільшилась у 2017 році на стаціонарні вистави, але рівень її невеликий – 34,3 грн., квитки на вистави у селі у 2017 році навпаки зменшились у ціні до 19,7 грн. Варто також відзначити цінову політику в інших основних закладах – конкурентах міста Чернігова. Результати власного дослідження зведено в табл. 5, 6.

Таблиця 6

Середня вартість квитка в кінотеатрах, філармонійному центрі, театрі ляльок у місті Чернігові у 2017 році

Назва закладу	Середня вартість квитка, грн
Кінотеатр "Дружба"	45
Кінотеатр ім. Щорса	35
Чернігівський обласний театр ляльок ім. О. Довженка	32,5
Філармонійний центр	40
Кінотеатр "Мультиплекс"	65

Джерело: складено авторами.

Як видно з отриманих результатів, навіть найдемократичніша вартість квитка у філармонійному центрі Чернігова є вищою, ніж у Театрі.

Враховуючи соціальну спрямованість діяльності творчого закладу, проаналізуємо його фінансові показники. Зауважимо, що протягом періодів, що досліджувались, Театр отримував операційний та чистий прибуток.

Важливо зробити детальний аналіз співвідношення чистого доходу та іншого операційного доходу в Театрі в період 2011–2017 рр., результати якого наведені в табл. 7.

Таблиця 7

Аналіз співвідношення чистого доходу та іншого операційного доходу в Театрі

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Чистий дохід від надання послуг, тис. грн	1169	1256	1540	1116	1774	2883	3184
Інші операційні доходи, тис. грн	9186	10 824	12 737	10 985	9897	11 024	16 823
Відсоткове співвідношення доходів, %							
Чистий дохід від надання послуг	11,29	10,4	10,79	9,22	17,92	26,15	18,92
Інші операційні доходи	88,71	89,6	89,21	90,78	82,08	73,85	81,08

Джерело: складено авторами.

Аналізуючи показники табл. 7, можна зробити висновок, що чистий дохід від реалізації квитків за аналізований період зростає, проте не перевищував 26,15 % у загальному доході Театру. Саме у 2016 році, коли показник оновлення був найвищий за останні 7 років, питома вага чистого доходу від операційної діяльності становила найбільшу величину. Для стимулювання збільшення обсягів основної діяльності Театру вважаємо за необхідне уточнити та розширити коло показників, що відображають рівень ефективності діяльності творчого колективу (табл. 8). Так, у складі чистого доходу пропонує-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

мо виділити обсяги від реалізації квитків на вистави (на власній сцені та у гастрольних заходах) та від реалізації квитків на творчі вечори видатних діячів театру і кіно, що на наш погляд було б слушним при достатньо високій активності мешканців міста Чернігова до театральних інноваційних знахідок.

Враховуючи те, що інший операційний дохід у вигляді оренди на теперішній час займає більшу частину в доходах, що пояснюється значно більшою ціною на концертні програми і гастрольні вистави столичних закладів культури, пропонуємо також розширювати такий вид послуг, доповнивши його послугами оренди костюмів та проведення творчих виставок.

Таблиця 8

Узагальнюючі показники економічного аналізу діяльності театрального закладу

Група показників	Склад (деталізоване доповнення до фінансових та статистичних показників)
Чистий дохід	Від реалізації квитків на вистави
	Від реалізації квитків на творчі вечори
Інший операційний дохід	Оренда приміщень
	Оренда костюмів
	Проведення виставок
Ресурсні показники	1. Середньорічна вартість основних фондів <i>у тому числі, що використовуються для здійснення театральних вистав (наприклад, сценічне обладнання)</i>
	<i>коефіцієнт оновлення у зв'язку з новою постановкою</i>
	2. Оборотні засоби
	<i>у тому числі, що використовуються для здійснення театральних вистав (наприклад, костюми)</i>
	<i>додаткові оборотні засоби у зв'язку з новою постановкою</i>
	<i>3. Матеріальні витрати для здійснення прем'єр у звітному періоді</i>
Творчо-виробничі показники	1. Кількість вистав
	2. Кількість прем'єр за рік
	<i>3. Коефіцієнт оновлення вистав</i>
	4. Середня вартість квитка на стаціонарні вистави
	5. Середня вартість квитка на пересувні вистави
	6. Кількість глядачів, які відвідали вистави
	<i>7. Кількість глядачів, які відвідали інші творчі види діяльності (творчі вечори)</i>
	8. Середня кількість глядачів на стаціонарній виставі

Джерело: складено авторами.

До групи ресурсних показників також необхідно додати показники, які тісно пов'язані з творчими показниками Театру. До таких показників можуть відноситися саме вартість основних і оборотних засобів, що безпосередньо були придбані для нових постановок Театру. На наше переконання, це б дало змогу зробити більш точно калькулювання витрат на ці вистави.

Остання група показників стосується творчо-виробничих аспектів, які є важливими й певною мірою дискусійними. Кількість нових вистав є, без сумніву, привабливим показником з погляду зацікавленості глядачів, проте, це створює зайву напруженість у роботі колективу і може негативно вплинути на якість постановок, тому ми за розумні межі показника оновлення, який у Чернігівському Театрі є одним із високих по Україні (табл. 3).

Незважаючи на те, що ціни на квитки пропорційно впливають на величину чистих доходів, вважаємо, що Театр дотримується у своїй соціальній політиці принципу доступності до культурних благ. Підприємству вдалось зберегти низьку ціну на квитки, що неодмінно є позитивним фактом.

Ми вважаємо за важливе використовувати не тільки показник кількості глядачів, а також показник середньої кількості глядачів на стаціонарній виставі, тим самим підкреслюючи увагу до вистав як комедійного, так і драматичного жанрів, що потребує певної реклами та пояснюючої роботи з потенційними глядачами.

Висновки та пропозиції.

1. Враховуючи наведені вище факти, показники, розрахунки та спостереження, доцільно зробити висновок, що основною причиною зменшення чистого доходу у 2014 році порівняно з 2013 на 424,0 тис. грн є зменшення кількості проведених вистав, зменшення кількості глядачів більше ніж у 2 рази за рахунок: незначною мірою – підвищення цін на квитки, переважно за рахунок збільшення конкуренції. Починаючи з 2015 року дохід від реалізації квитків на вистави театру зростає в порівнянні з попереднім роком: на 59 % у 2015 році, на 63 % у 2016 році, на 10 % у 2017 році. При цьому відбувається незначне зростання цін на квитки від 20,5 до 34,3 грн та збільшується відвідування театральних вистав. Так, у 2016 році продано 50 200 квитків, тобто у середньому кожний шостий мешканець Чернігова відвідував театр ім. Т. Г. Шевченка.

2. У результаті проведених досліджень творчого закладу Чернігівського академічного обласного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка вважаємо слушною його соціальну спрямованість. Для розширення діяльності та підвищення фінансових результатів можна розробити такі заходи:

- створення молодіжної театральної студії на базі театру;
- проведення виставок творчої молоді міста;
- у творчому плані варто створювати нові вистави, метою яких буде підвищення патріотичного духу, але водночас які б мали в своїй основі оптимістичні настрої;
- проведення творчих вечорів видатних діячів театру і кіно.

3. Під час проведення економічного аналізу діяльності закладів культури для забезпечення управлінського процесу показники результатів діяльності підприємств, установ, організацій можна умовно поділити на декілька груп. Пропозиції щодо доповнення складу показників та їх розподілу за групами наведено в табл. 8.

Таким чином, можна зробити висновок, що основні причини зміни чистого доходу та інших фінансових показників з метою ефективного управлінського процесу закладів культури, потрібно досліджувати поряд з фінансовими та ресурсними показниками за допомогою показників творчо-виробничого потенціалу, адже саме вони мають безпосередній вплив на зміни результатів діяльності.

Список використаних джерел

1. Белозерова Н. П. Экономический анализ в управлении драматическими театрами: вопросы теории и практики: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 30.05.2007 / Санкт-Петербургский гос. ун-т экономики и финансов. Санкт-Петербург, 2007. 18 с. URL: <http://economy-lib.com/ekonomicheskij-analiz-v-upravlenii-dramaticheskimi-teatrami-voprosy-teorii-i-praktiki> (дата обращения 24.12.2017).
2. Юфит А. З. Вопросы театроведения. *Наука о театре*. Ленинград: ЛГИТМиК, 1975. С. 45–52.
3. Дадамян Г. Г. Социально-экономические проблемы театрального искусства. Москва: ВТО, 1982. 152 с.
4. Орлов М. Ю. Московский художественный театр: новаторство и традиции в организации творческого процесса (1898–1917 гг.): автореф. дис. ... канд. экон. наук: 13.10.1989 / Ленинград. гос. ин-т театра, музыки и кинематографии им. Н. К. Черкасова. Ленинград, 1989. 35 с. URL: <http://cheloveknauka.com/moskovskiy-hudozhestvennyy-teatr-novatorstvo-i-traditsii-v-organizatsii-tvorcheskogo-protsesssa-1898-1917-gg> (дата обращения 05.01.2018).
5. Жидков В. С., Соколов К. Б. Искусство и общество. Санкт-Петербург: Алетейя, 2005. 589 с.
6. Рубинштейн А. Я. Структура и эволюция социального интереса. Москва: Препринт, 2003. 387 с.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

7. Про театри та театральну справу: Закон України від 31 травня 2005 року № 2605-IV, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2605-15> (дата звернення 29.04.2018).

8. Вистави КП Чернігівський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка. URL: <http://teatr.cn.ua> (дата звернення 03.05.2018).

9. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2016 році: статистичний бюлетень / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ, 2017. 25 с. URL: http://uckd.org/sites/default/files/ilovepdf_merged.pdf (дата звернення 28.04.2018).

10. Пігуль Н. Г. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2506> (дата звернення 28.04.2018).

11. Таукач Г. Л., Федосова О. В. Економіка культури і мистецтва: підручник. Київ: Вища школа, 1992. 232 с.

References

1. Belozerova, N. P. (2007). *Ekonomicheskii analiz v upravlenii dramaticheskimi teatrami voprosy teorii i praktiki [Economic analysis in the management of dramatic theaters: theory and practice]*. (Candidate's thesis). St. Petersburg State University of Economics, Sankt-Peterburg [in Russian].

2. Iufit, A. Z. (1975). Voprosy teatrovedeniia [Questions of theatrical studies]. In A. Z. Iufit (Ed.), *Nauka o teatre – The science of the theater* (pp. 45–52). Leningrad: LGITMiK [in Russian].

3. Dadamian, G. G. (1982). *Sotsialno-ekonomicheskie problemy teatralnogo iskusstva [Socio-economic problems of theatrical art]*. Moscow: VTO [in Russian].

4. Orlov, M. Iu. (1989). *Moskovskii khudozhestvennyi teatr novatorstvo i traditsii v organizatsii tvorcheskogo protsessa 1898–1917 gg [Moscow Art Theater: innovation and traditions in the organization of the creative process (1898-1917)]*. (Candidate's thesis). Leningrad. state. Institute of Theater, Music and Cinematography named after N. K. Cherkasov, Leningrad [in Russian].

5. Zhidkov, V. S., Sokolov, K. B. (2005). *Iskusstvo i obshchestvo [Art and Society]*. Sankt-Peterburg: Aleteia [in Russian].

6. Rubinshtein, A. Ia. (2003). *Struktura i evoliutsiia sotsialnogo interesa [Structure and evolution of social interest]*. Moscow: Preprint [in Russian].

7. Pro teatry ta teatralnu spravu [On Theaters and Theater Business]. № 2605-IV (May 31, 2005). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2605-15>.

8. Vystavy KP Chernihivskiyi akademichnyi oblasnyi ukrainskyi muzychno-dramatychnyi teatr im. T. H. Shevchenka [Performances of the Communist Party of Chernihiv Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theater named after Taras Shevchenko] (n.d.). Retrieved from <http://teatr.cn.ua>.

9. Zaklady kultury, mystetstva, fizkultury ta sportu Ukrainy u 2016 rotsi: statystychnyi biuleten [Statistical Bulletin «Establishments of Culture, Arts, Physical Culture and Sports of Ukraine in 2016»] (2017). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from http://uckd.org/sites/default/files/ilovepdf_merged.pdf.

10. Pihul, N. H. (2013). Teoretychni aspekty formuvannia sotsialnoi sfery v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Theoretical Aspects of the Formation of the Social Sphere in Modern Economic Conditions]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nauka.com.ua>.

11. Taukach, H. L., Fedosova, O. V. (1992). *Ekonomika kultury i mystetstva [Economy of culture and art]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

Іванова Людмила Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування і аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Іванова Людмила Борисовна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Ivanova Lyudmila – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Tax and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Lusija.iv.lusija@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4993-5347

ResearcherID: F-6552-2016

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Карасьова Валерія Олександрівна – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Карасёва Валерия Александровна – магістр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Karasova Valeriia – Master, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: lera147lera@gmail.com

Судак Артем Олександрович – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Судак Артём Александрович – магістр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Sudak Artem – Master, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: asudak1503@gmail.com

УДК 657.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-200-205

Василь Голик

**НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ**

Василий Голик

**НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ
УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА**

Vasyl Holiyk

**SCIENTIFIC APPROACHES TO DEFINING THE NOTION
«MANAGERIAL ACCOUNTING»**

У статті визначено місце і роль управлінського обліку в системі управління підприємством. Узагальнено наукові підходи до розкриття сутності досліджуваного поняття. Наголошено, що в сучасних умовах господарювання актуалізується запровадження управлінського обліку на підприємствах, оскільки достовірна інформація щодо економіко-технічного, фінансового і ресурсного потенціалу підприємства уможливує прийняття адекватних управлінських рішень для забезпечення його ефективного функціонування. Сутнісні особливості управлінського обліку розглянуто через призму його функціонального спрямування, зокрема інформаційної, контролюючої, аналітичної, прогностичної та комунікаційної функцій. На основі проведеного дослідження подано авторське бачення сутності управлінського обліку, що з урахуванням функціонального спрямування дає можливість сформувати дієву інформаційно-аналітичну систему, яка сприятиме підвищенню ефективності управління підприємством.

Ключові слова: управлінський облік; система управління підприємством; наукові підходи; функціональне спрямування; прийняття управлінських рішень.

Табл.: 1. Бібл.: 18.

В статье определены место и роль управленческого учета в системе управления предприятием. Обобщены научные подходы к раскрытию сущности исследуемого понятия. Отмечено, что в современных условиях хозяйствования актуализируется введение управленческого учета на предприятиях, поскольку достоверная информация относительно экономико-технического, финансового и ресурсного потенциала предприятия позволяет принимать адекватные управленческие решения для обеспечения его эффективного функционирования. Сущностные особенности управленческого учета рассмотрены через призму его функционального направления, в частности информационной, контролирующей, аналитической, прогностической и коммуникационной функций. На основе проведенного исследования представлено авторское видение сущности управленческого учета, которое, с учетом функционального направления, дает возможность сформировать действенную информационно-аналитическую систему, способствующую повышению эффективности управления предприятием.

Ключевые слова: управленческий учет; система управления предприятием; научные подходы; функциональное направление; принятие управленческих решений.

Табл.: 1. Библ.: 18.

The article defines the role of managerial accounting in the system of enterprise management. An attempt is made to summarize research approaches to defining the notion under consideration. It is emphasised that in the present-day economic conditions it is important to apply managerial accounting at enterprises, since credible information about economic, technical, financial and resource potential enables adequate decision-making for their effective functioning. The notion of managerial accounting is analysed through the prism of its functioning, in particular informational, supervisory, analytical, diagnostic and communicative functions. In the research conducted, the author's understanding of the notion "managerial accounting is suggested, which encourages the formation of effective informational-analytical system to boost the efficiency of enterprise management.

Keywords: managerial accounting; enterprise management system; scientific approaches; functioning; management decision making.

Table: 1. References: 18.

JEL Classification: M40

Постановка проблеми. Умови ринкового господарювання зумовлюють необхідність формування інформаційної внутрішньої системи управління підприємством, яка на основі управлінського обліку дозволить підвищити результативність прийняття управлінських рішень у процесі функціонування суб'єкта господарювання. Водночас ефективність діяльності підприємства залежить від трансформаційних змін в економіці країни, тому під впливом передусім зовнішнього середовища виникає доцільність зіставлення окреслених управлінських цілей з можливостями їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підходам до обґрунтування сутності поняття «управлінський облік» присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема таких, як А. Апчерч, П. Атрилл, В. Биба, І. Білоусова,

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Н. Бондарчук, О. Бородкін, О. Волкова, Ч. Гаррісон, С. Голов, В. Єфіменко, Е. Мак Лейні, Л. Марушак, Ю. Матюшина, Л. Нападовська, В. Палій, Дж. Ріс, В. Сопко, Дж. Фостер, Ч. Хорнгрен, М. Чумаченко, Р. Ентоні та ін.

Незважаючи на значний науковий доробок у сфері формування теоретичних підходів до визначення сутності управлінського обліку, доцільним є їх узагальнення з метою вироблення системного підходу для застосування в процесі прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Метою статті є окреслення підходів до розуміння сутності та особливостей здійснення управлінського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови господарювання посилили актуальність запровадження управлінського обліку на підприємствах. Узагальнення та володіння інформацією щодо економіко-технічного, фінансового і ресурсного потенціалу підприємства уможливує, як ми вже зазначали, прийняття адекватних управлінських рішень. Деякі науковці вважають, що недооцінка ролі управлінського обліку призводить до нерационального використання інтелектуальних, інформаційних, організаційних та фінансових ресурсів підприємства, необґрунтовано підвищує витрати, які в свою чергу ведуть до зростання собівартості продукції, знижують її конкурентоспроможність та результативність всього підприємства [5].

У науковій літературі простежується багатогранність тлумачень поняття управлінського обліку. Застосування зазначеного терміна найбільш поширено в практиці господарювання країн з розвинутою економікою, що використовуює міжнародні стандарти обліку та аудиту. Проте навіть зарубіжні вчені не дійшли єдиної думки щодо визначення досліджуваного поняття, але наголошують на важливості управлінського обліку як самостійного виду в процесі забезпечення ефективного функціонування підприємства [1; 2].

У процесі дослідження нами узагальнено наукові підходи вітчизняних і зарубіжних учених до обґрунтування сутності поняття управлінського обліку (табл.).

Таблиця

Наукові підходи до визначення сутності поняття «управлінський облік»

Автори	Функціональне спрямування	Сутність поняття
1	2	3
Н. Бондарчук [5]	Інформаційна функція	Внутрішній облік, який ведеться для задоволення потреб у інформації керівництва всього підприємства та його структурних підрозділів
В. Биба, Ю. Матюшина [3]		Облік для надання керівникам і спеціалістам підприємства та структурним підрозділам планової, фактичної і прогнозованої інформації про діяльність підприємства та зовнішнього оточення для забезпечення можливості прийняття обґрунтованих управлінських рішень
М. Чумаченко [17]		Не результат «штучного поділу», а цілеспрямований розвиток усього бухгалтерського обліку, який має перетворитися в надійного постачальника інформації для потреб управління
Л. Нападовська [12]		Економічна система, пов'язана з підготовкою та забезпеченням системи управління інформацією у процесі здійснення інвестиційної, операційної та фінансової діяльності, яка дозволяє розробляти та в комплексі приймати найбільш ефективні оперативні, тактичні і стратегічні рішення на різних рівнях управління підприємством
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [14]		Система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішнього користування у процесі управління підприємством
Р. Ентоні, Дж. Ріс [18]	Планування і контроль	Процес у рамках організації, який забезпечує управлінський апарат інформацією, що використовується для планування, управління і контролю за діяльністю організації

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Закінчення табл.

1	2	3
С. Голов, В. Єфіменко [9]	Планування, оцінка і контроль	Процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів
В. Сопко [15, с. 361]	Аналітична функція	Внутрішньогосподарський (управлінський) облік, який є продовженням та поглибленням бухгалтерського фінансового обліку витрат і доходів діяльності підприємства
Ч. Гаррісон, Г. Емерсон [8]	Прогнозна функція	Покликаний не тільки фіксувати події минулого, але і ставити завдання на майбутнє, допомагати здійснювати ці завдання
В. Палій [13]	Комунікаційна функція	Підсистема управління підприємством, яка за умов ефективної організації реалізує всі функції управління: планування, обліку, контролю, аналізу та оцінки діяльності, регулювання, обміну інформацією, мотивації та стимулювання, прийняття управлінських рішень
Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер [16, с. 8]		Ідентифікація, вимірювання, збір, систематизація, аналіз, розкладання, інтерпретація і передача інформації, необхідної для управління будь-якими об'єктами
О. Волкова [7]		Система інформаційного обміну в організації, призначена для ухвалення управлінських рішень, направлених на досягнення цілей всієї організації
Л. Марущак, О. Павликівська [10]		Є інструментом управління діяльністю підприємства, об'єднуючи практично всі функції управління – облік, планування, координацію, контроль, аналіз, прийняття рішень.

Джерело: сформовано автором на основі зазначених джерел.

Як видно з таблиці, сутнісні особливості управлінського обліку нами розглянуто через призму його функціонального спрямування. Так, найпоширенішою є думка науковців щодо інформаційної функції управлінського обліку, оскільки вона забезпечує менеджерів і керівників суб'єкта господарювання важливою інформацією, що дає можливість підвищити ефективність планування та контролю з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Н. Бондарчук вважає управлінський облік внутрішнім обліком, що задовольняє потреби в інформуванні керівництва підприємства та його структурних підрозділів [5]. В. Биба і Ю. Матюшина [3] наголошують на необхідності формування планової, фактичної і прогнозованої інформації про діяльність підприємства для забезпечення можливості прийняття обґрунтованих управлінських рішень його керівництвом. Аналогічної думки дотримується М. Чумаченко [17]. Водночас Л. Нападовська зауважує необхідність управлінського обліку для забезпечення комплексного підходу у процесі прийняття оперативних, тактичних і стратегічних рішень на різних рівнях управління підприємством [12]. Законодавчо окреслено [14] поняття управлінського (внутрішньогосподарського) обліку як системи обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством, яку воно розробляє самостійно.

У процесі формування системи управлінського обліку вагомим значення набуває контролююча функція, спрямована на оцінювання результатів діяльності структурних підрозділів, менеджерів і в цілому господарюючого суб'єкта; окреслення тактичних і стратегічних цілей, виокремлення можливостей розширення ресурсного потенціалу підприємства, в тому числі й на основі підвищення ефективності системи управління. Відповідно до зазначеної функції Р. Ентоні і Дж. Ріс визначають управлінський облік як процес у межах організації, покликаний формувати інформаційний матеріал з метою подальшого планування, управління і контролю за її діяльністю [18]. Науковці С. Голов та В. Єфіменко подають більш розширене трактування досліджуваного поняття, вказуючи на процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації при управлінському обліку, що використовується управлін-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів [9].

Аналітична функція управлінського обліку полягає в накопиченні інформаційних даних при оцінюванні відхилень фактичних витрат і результатів діяльності структурних підрозділів і керівних ланок, що дає можливість із застосуванням економіко-математичного моделювання здійснювати моніторингове дослідження з метою обґрунтування управлінських рішень. Відповідно до зазначеного спрямування обґрунтовано тлумачення сутності управлінського обліку В. Сопком [15], зокрема як внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, що є продовженням та поглибленням бухгалтерського фінансового обліку витрат і доходів діяльності підприємства.

Прогнозний аспект функціонального спрямування стосується забезпечення інформаційними матеріалами з метою окреслення напрямів планування та досягнення підприємством намічених стратегічних цілей на перспективу. У такому контексті подано визначення досліджуваного поняття Ч. Гаррісоном і Г. Емерсоном, які зазначили, що управлінський облік покликаний не тільки фіксувати події минулого, але і ставити завдання на майбутнє, допомагати здійснювати ці завдання [8].

Стосовно комунікаційного аспекту функціонального спрямування управлінського обліку, то йдеться про управлінську інформацію, яка матиме комунікативний характер зворотного зв'язку між менеджерами й управлінськими структурами в межах підприємства, а також із зовнішнім середовищем. Таке визначення досліджуваного поняття здійснено як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, зокрема В. Палієм, Ч. Хорнгреном, Дж. Фостером, О. Волковою, Л. Марущак, О. Павликівською, які вважають управлінський облік:

- підсистемою управління підприємством, яка за умов ефективної організації реалізує всі функції управління: планування, обліку, контролю, аналізу та оцінки діяльності, регулювання, обміну інформацією, мотивації та стимулювання, прийняття управлінських рішень [13];

- процесом ідентифікації, вимірювання, збору, систематизації, аналізу, розкладання, інтерпретації і передачі інформації, необхідної для управління будь-якими об'єктами [16];

- системою інформаційного обміну в організації, призначеною для ухвалення управлінських рішень, спрямованих на досягнення цілей усієї організації [7];

- інструментом управління діяльністю підприємства, що об'єднує практично всі функції управління – облік, планування, координацію, контроль, аналіз, прийняття рішень [10].

Поряд із зазначеними вище трактуваннями, окремі вчені, зокрема І. Білоусова, наголошує на тому, що система управлінського обліку не в змозі охопити господарські операції загалом і виконувати функції органу управління підприємством [4]. При цьому Л. Нападовська зауважує, що управлінський облік не підміняє контроль, аналіз чи планування, а шляхом забезпечення необхідною інформацією координує їх ефективне функціонування [11].

Ми погоджуємося з точкою зору О. Бородкіна, який вважає, що управлінський облік необхідно розглядати як систему, що включає оперативний статистичний і бухгалтерський облік, за змістом, значенням і вирішенням завдань виконує роль управлінського обліку, але водночас кожен вид обліку зберігає свою функціональну індивідуальність [6]. Нам імпонує саме обґрунтування функціональної індивідуальності кожного з видів обліку, що дає можливість сформувати інформаційну систему функціонування підприємства з метою прийняття адекватних управлінських рішень, які сприятимуть підвищенню результативності діяльності суб'єкта господарювання в сучасних умовах, в тому числі й окреслення перспектив його розвитку.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження багатогранності наукових підходів до розкриття сутності управлінського обліку дає можливість обґрунтувати власне бачення зазначеного поняття. На нашу думку, управлінський облік, який здійснюється в межах організації, має як інформаційне, контролююче, аналітичне, прогнозне, так і комунікаційне функціональне спрямування, що дозволяє сформувати дієву інформаційно-аналітичну систему, що сприятиме підвищенню ефективності управління підприємством.

Висновки і пропозиції. Дослідження підтвердило, що управлінський облік посідає вагомe місце в системі управління підприємством, є засобом прямого і зворотного зв'язку між управлінськими рівнями і структурними підрозділами господарюючого суб'єкта, а також внутрішнім і зовнішнім середовищем. За його допомогою формується інформаційно-аналітична база даних про потенційні можливості розвитку підприємства, узагальнення й аналіз яких дає змогу підвищити рівень прийняття і обґрунтування управлінських рішень з метою перспективного розвитку підприємства. Отже, формування дієвої системи управлінського обліку сприятиме підвищенню рівня контрольованості й керованості підприємства у процесі його діяльності, забезпечить досягнення намічених цілей і завдань.

Список використаних джерел

1. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика. М.: Финансы и статистика, 2002. 952 с.
2. Атрилл П., Э. Мак Лейни. Управленческий учет для нефинансовых менеджеров / пер. с англ.; под ред. Каньгина С. Л. Днепропетровск: Баланс-клуб, 2003. 624 с.
3. Биба В. В., Матюшина Ю. И. Система управлінського обліку: сутність, завдання та етапи впровадження. URL: http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/269/1/Byba_Matyushina_statty.pdf2 (дата звернення: 20.01.2018).
4. Білоусова І. Проблеми вдосконалення управлінського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2008. № 3. С. 35–40.
5. Бондарчук Н. В. Управлінський облік як основа для створення нових і ефективних систем управління підприємством. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/42.pdf> (дата звернення: 20.12.2017).
6. Бородкін О. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік: концепція і організація. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2001. № 2. С. 45–53.
7. Волкова О. Н. Управленческий учет: учебник. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. 472 с.
8. Гаррисон Ч. Учет себестоимости в помощь производителю. Москва: ЦУНХУ Госплана СССР, 1935. 8 с.
9. Голов С. Ф., Єфіменко В. І. Фінансовий та управлінський облік. Київ: Автоінтерсервіс, 1996. 554 с.
10. Марущак Л., Павликівська О. Управлінський облік як основа для прийняття рішень. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 6(39). С. 92–98.
11. Нападовська Л. В. Управлінський облік: монографія. Донецьк: Наука і освіта, 2000. 450 с.
12. Нападовська Л. В. Управлінський облік. Київ: Книга, 2004. 544 с.
13. Палій В. Ф. Управленческий учет – новое прочтение внутрихозяйственного расчета. *Бухгалтерський облік*. 2000. № 17. С. 58–62.
14. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями). URL: <http://www.ligazakon.ua> (дата звернення: 15.12.2018).
15. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством. Київ: КНЕУ, 2006. 526 с.
16. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект: пер. с англ. / под ред. Я. В. Соколова. М.: Финансы и статистика, 2001. 416 с.
17. Чумаченко М. Г. Управлінський облік потребує підтримки. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2003. № 5. С. 3–7.
18. Энтони Р., Рис Дж. Учет: ситуации и примеры. Москва: Финансы и статистика, 1996. 559 с.

References

1. Apcherch, A. (2002). *Upravlencheskiy uchet: printsipy i praktika [Management accounting: principles and practices]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
2. Atryll P., E. Mak Leiny, Kanygina S. L. (Ed.) (2003). *Upravlencheskiy uchet dlia nefinansovykh menedzherov [Management accounting for non-financial managers]*. Dnepropetrovsk: Balans-klub [in Russian].
3. Byba, V. V., Matiushyna, Yu. I. *Systema upravlinskoho obliku: sutnist, zavdannia ta etapy vprovadzhennia [Management accounting system: essence, tasks and implementation stages]*. Retrieved from http://77.121.11.9/bitstream/PolNTU/269/1/Byba_Matyushina_statty.pdf.
4. Bilousova, I. (2008). Problemy vdoskonalennia upravlinskoho obliku [Problems of improvement of management accounting]. *Bukhhalterskiy oblik i audyt – Accounting and auditing*, 3, 35–40 [in Ukrainian].
5. Bondarchuk N. V. *Upravlinskyi oblik yak osnova dlia stvorennia novykh i efektyvnykh system upravlinnia pidpriemstvom [Management accounting as the basis for creating new and effective enterprise management systems]*. Retrieved from <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/v2i3/42.pdf>.
6. Borodkin, O. (2001). Vnutrishnohospodarskiy (upravlinskyi) oblik: kontseptsiia i orhanizatsiia [Intra-economic (managerial) accounting: concept and organization]. *Bukhhalterskiy oblik i audyt – Accounting and auditing*, 2, 45–53 [in Ukrainian].
7. Volkova, O. N. (2005). *Upravlencheskiy uchet [Management Accounting]*. Moscow: TK Velby, Izd-vo Prospekt [in Russian].
8. Harryson, Ch. (1935). *Uchet sebestoimosti v pomoshch proizvodstvennyku [Accounting for production costs]*. Moscow: TsUNKhU Hosplana SSSR [in Russian].
9. Holov, S. F., Yefimenko, V. I. (1996). *Finansovi ta upravlinskyi oblik [Financial and managerial accounting]*. Kyiv: Avtointerservis [in Ukrainian].
10. Marushchak, L., Pavlykivska, O. (2012). Upravlinskyi oblik yak osnova dlia pryiniattia rishen [Management accounting as the basis for decision making]. *Halyskiy ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Herald*, 6(39), 92–98 [in Ukrainian].
11. Napadovska L. V. (2000). *Upravlinskyi oblik [Managerial Accounting]*. Donetsk: Nauka i osvita [in Ukrainian].
12. Napadovska L. V. (2004). *Upravlinskyi oblik [Managerial Accounting]*. Kyiv: Knyha [in Ukrainian].
13. Palii, V. F. (2000). Upravlencheskiy uchet – novoe prochtenye vnutrykhoziaistvennoho rascheta [Management accounting - a new reading of intraeconomic accounting]. *Bukhhalterskiy oblik – Accounting*, 17, 58–62 [in Russian].
14. Pro bukhalterskiy oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine]. № 996-XIV (16 June, 1999). Retrieved from <http://www.ligazakon.ua>.
15. Sopko, V. V. (2006). Bukhhalterskiy oblik v upravlinni pidpriemstvom [Accounting in the management of the enterprise]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
16. Khornhren, Ch. T., Foster, Dzh., Sokolova Ya. V. (Ed.). (2001). *Bukhhalterskiy uchet: upravlencheskiy aspekt [Accounting: Management Aspect]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
17. Chumachenko, M. H. (2003). Upravlinskyi oblik potrebuie pidtrymky [Management accounting needs support]. *Bukhhalterskiy oblik i audyt – Accounting and auditing*, 5, 3–7 [in Ukrainian].
18. Entoni, R., Ris Dzh. (1996). *Uchet: situatsii i primery [Accounting: situations and examples]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].

Голик Василь Романович – аспірант кафедри бухгалтерського обліку, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (вул. Черешнева, 21, м. Ужгород, 88000, Україна).

Голик Василий Романович – аспірант кафедри бухгалтерського учета, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (ул. Черешневая, 21, г. Ужгород, 88000, Украина).

Holyk Vasyi – PhD student of Accounting Department, Kyiv National Economic University (21 Cheresheva Str., 88000 Uzhhorod, Ukraine).

E-mail: vasya.holyk.uz@gmail.com

UDC 657.421:332.285

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-206-213

*Vasyl Len, Valentyna Glivenko***ACCOUNT OF NOT REPLACED TENANT'S COSTS FOR IMPROVEMENT OF LEASED LAND BY INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS***Василь Лень, Валентина Гливенко***ОБЛІК НЕВІДШКОДОВУВАНИХ ВИТРАТ ОРЕНДАРЯ НА ПОЛІПШЕННЯ ОРЕНДОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ***Василий Лень, Валентина Гливенко***УЧЕТ НЕВОЗМЕЩАЕМЫХ ЗАТРАТ АРЕНДАТОРА НА УЛУЧШЕНИЕ АРЕНДОВАННЫХ ЗЕМЕЛЬ ПО МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА**

The accounting procedure of the non-reimbursable investments in land improvement, used by a lessee according to the International Accounting Standards, is considered. The expediency of recognition of such capital investments in the structure of fixed assets on the sub-account 118 "Capital expenditures for land improvement at the expense of the lessor" by the types of improvements and by land plots (fields) is proved. It is reasonable to recognize this type of fixed assets by the lessee at prime cost, taking into account benefit reduction. In order to take into account the requirements of the Tax Code of Ukraine and IAS 16 "Fixed Assets", it is possible to depreciate such improvements by two methods: by straight-line method or by declining balance method. Nevertheless, the accrual of depreciation by declining balance method is economically more expedient.

Keywords: leased land; improvements at the expense of the lessee; accounting; expenses for improvement.

Table: 2. References: 13.

Розглянуто порядок обліку орендарем невідшкодовуваних інвестицій у поліпшення земель за Міжнародними стандартами обліку. Доведено доцільність оприбуткування таких капітальних інвестицій у складі основних засобів на субрахунок 118 «Капітальні витрати на поліпшення земель за рахунок орендодавця» за видами поліпшень та за земельними ділянками (полями). Такий вид основних засобів у орендаря доцільно обліковувати за собівартістю, з урахуванням зменшення корисності. З метою врахування вимог Податкового кодексу України та МСБО 16 «Основні засоби», амортизацію на такі поліпшення можливо нараховувати за двома методами: прямолінійним або зменшення залишку. Проте нарахування амортизації за методом зменшення залишку є більш економічно доцільним.

Ключові слова: орендовані земельні ділянки; поліпшення за рахунок орендаря; бухгалтерський облік; витрати на поліпшення.

Табл.: 2. Бібл.: 13.

Рассмотрен порядок учета арендатором невозмещаемых инвестиций в улучшение земель по Международным стандартам учета. Доказана целесообразность оприходования таких капитальных инвестиций в составе основных средств на субсчете 118 «Капитальные затраты на улучшение земель за счет арендодателя» по видам улучшений и по земельным участкам (полям). Такой вид основных средств у арендатора целесообразно учитывать по себестоимости, с учетом уменьшения полезности. С целью учета требований Налогового кодекса Украины и МСБУ 16 «Основные средства», амортизацию на такие улучшения можно начислять двумя методами: прямолинейным методом или методом уменьшения остатка. Тем не менее, начисление амортизации методом уменьшения остатка экономически более целесообразно.

Ключевые слова: арендованные земельные участки; улучшения за счет арендатора; бухгалтерский учет; затраты на улучшение.

Табл.: 2. Библ.: 13.

JEL Classification: M41; Q15

Target setting. In connection with the deepening of the process of Ukraine's integration into the international economic space, the use of international accounting standards by enterprises in the conduct of accounting and financial reporting is expanding. Only from 2012 to 2015 the number of such enterprises increased by 1.8 times [1]. Such growth is due not only to the establishment of international economic relations between enterprises, but also to the requirements of Ukrainian legislation. Thus, the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" [2] from 2018 increases the list of categories of enterprises that are required to maintain accounting and financial statements in accordance with international standards, in particular large enterprises, including agricultural commodity producers.

The basis for ensuring the sustainable development of agricultural enterprises is maintaining and improving the quality of used land. One of the measures that improve the quality of agricultural land is its capital improvement. The main source of information on capital investment in land improvement is accounting. Agricultural enterprises are currently using leased land, the vast majority of which belongs to small landowners, which are not able to invest in land improvements and compensate for such improvements to land users. In connection with this, there is a need to reflect in the accounting and financial reporting of unrecoverable capital investments in land improvements by land users, including in accordance with the requirements of international financial reporting standards.

Actual scientific research and issues analysis. Problems of accounting for land relations and the costs of maintaining and improving soil fertility were considered in the works of F. F. Butynets, N. O. Golub, M. Ya. Demyanenko, V. M. Zhuk, G. G. Kireytsev, V. G. Linnyk, N. M. Malyuga, V. B. Mossakovsky, R. O. Savchenko, L. K. Suk, M. G. Chumachenko, O. F. Yarlmoilyul and other domestic and foreign scientists.

Uninvestigated parts of general issue defining. Despite the significant developments of scientists, the issue of reflection in the accounting and financial reporting of non-recoverable costs of the lessee for the capital improvement of leased land plots according to international accounting standards, taking into account the requirements of national legislation, remains insufficiently covered both in scientific and practical aspects.

Purpose of the article. The purpose of the article is to justify the way in which the tenant accounts for unrecoverable capital expenditures for improving land under international accounting standards.

Statement of the main material. From the point of view of the subjects of the ownership of land resources, improvement of agricultural lands can be carried out both by the lessee and by the lessor, but the conditions for such improvements should be clearly stipulated by the lease agreement. In accordance with the Law of Ukraine "On land lease" [3], land improvement is carried out only with the consent of the lessor. If under the lease agreement improvements are made by the tenant, then the costs for such measures are reimbursed to him, and in the case of improvement of land without the consent of the lessor - they are not reimbursed.

Improvement of land is a part of capital expenditures. Capital expenditures for improvement of land plots represent a combination of material, human and other resources expenditures aimed at improving the quality characteristics of land plots, which leads to increased economic benefits from their future use [4].

Capital expenditures for land improvement as an entity or group of accounts in International Accounting Standard 16 "Property, Plant and Equipment" (IAS 16) are not considered individually. However, such costs correspond to the definition of fixed assets as material objects which: a) are kept for use in the production or supply of goods or services for leasing or for administrative purposes; b) will be used, in anticipation, for more than one period. They recognize such objects as assets (major assets) if and only if: a) there is a probability that future economic benefits associated with the object will be received by the entity; b) the cost of the object can be reliably estimated [5]. Capital expenditures for land improvement lead to higher crop yields, and therefore bring future economic benefits, and the amount of costs can almost always be reliably estimated.

Capital investment in land improvement is usually carried out over a period of time and is recognized as capital expenditure on land improvements after the recognition criteria are met. For example, agro-forestry improvement (in particular the creation of forest bands) is a rather long-term process. From tree planting to the time when the forest strip will be beneficial, it can take 5, 10 or more years, and therefore their posting can only be after maturation of trees.

That is, a number of costs for capital improvements for a long time should be part of capital investment because they do not, for some time, meet the requirements of paragraph 7 (a) of IAS 16, namely: they do not ensure the receipt of future economic benefits.

Unrecoverable capital expenditures on land improvements are recognized at cost. Subsequently, an entity can account for such an asset on a cost basis or on a revaluation model. However, the revaluation model for capital expenditures for improving land at the expense of the lessee, in our opinion, is not acceptable because of the impossibility of implementing such improvements on the market.

Each type of capital investment is recognized as a separate object of fixed assets, the cost of which is formed according to the list of expenses incurred for the implementation of improvement. For example, it is the cost of wages and social insurance of employees, material costs (petroleum products, mineral and organic fertilizers, electricity costs, services and work of outside organizations, etc.), depreciation of fixed assets, and others.

The procedure for accounting for unrecoverable improvements in leased property by the lessee is not specifically defined as well as by IAS 17 "Lease" [6]. In Ukraine, this issue is regulated by P (C) BO 14 "Lease" [8], according to which the improvement of fixed assets at the expense of the lessee creates another non-negotiable tangible asset. In accordance with paragraph 37 of IAS 16, fixed assets in accounting may be grouped by class. Class of property, plant and equipment is a group of assets of the same nature and manner of use in the activities of the entity. IAS 16 does not specify such a class of fixed assets as other non-negotiable tangible assets, but this class can be allocated by the enterprise independently. Consequently, to account for non-recoverable from the lessee capital costs for improving land can be allocated a separate class of accounts "Capital expenditures for land improvement" can be allocated

IAS 16 does not determine the unit of measurement for recognition, that is, what the object of fixed assets is composed of. Consequently, judgments are required when applying the recognition criteria to the particular circumstances of the entity. In our opinion, the unit of assessment for recognition may be a plot of land (field).

Considering that capital expenditures for improvement of land include primarily land reclamation (hydro technical, cultural engineering, chemical, agro technical, agro-forestry) [7], capital investments must be accounted separately for types of land reclamation and other capital improvements. In order to account for capital investments in land improvement in accordance with the Plan of accounting of assets, capital, liabilities and business transactions of enterprises and organizations [9], a sub-account 152 "Acquisition (production) of fixed assets" is provided. However, if capital investment in land improvement involves the creation of long-term biological assets, such as forest belts, bush fencing, the sub-155 "Acquisition (cultivation) of long-term biological assets" should be used. The enterprise in the work plan of accounts can allocate for the accounting of capital investments in land improvement and a separate sub-account, for example 157 "Capital investment in land improvement". After the recognition of non-recoverable capital investments by the main means of the lessee, according to the Account Plan, they are invested in the sub-account 117 "Other non-current tangible assets". However, in our view, it is more appropriate to allocate a separate sub-account for these purposes, for example, 118 "Capital expenditures on improvement of land from the lessee" with the details given in Table 1.

Table 1

The proposed structure of accounts to the subaccount 118 "Capital expenditures on improvement of land from the lessee" ¹

Subaccount code	Subaccount name I and order	Code*	Subaccount name II and order **	The name of the analytic account
118	"Capital expenditures on improvement of land by the tenant"	118.1	Soil irrigation	By purposeful use, types of capital improvements and land plots
		118.2	Desiccation of soils	
		118.3	Limping	
		118.4	Gypsum	
		118.5	Terrain of the soil surface	
		118.6	Creation of forest bands	
		1187.7	Other types of capital improvement of land	

* The landlord's capital expenditures on improvement of land plots should be accounted for on the subaccount 102. By the lessee - on the subaccount 117 or 118 (according to the work plan of the accounts of the tenant).

** The names of sub-accounts are borrowed in [10] with the addition.

Most of the profitable objects of capital expenditures for improvement of land require further expenses related to their maintenance. These issues are regulated in paragraphs 12-14 of IAS 16. Thus, expenses for daily services are recognized as expenses of the period. Other expenses, including the replacement of spare parts, are recognized by the entity at the carrying amount of the item of property, plant and equipment in the sum of the cost of the replacement part of such an object, if the criteria for recognition are met. At the same time, the balance cost of those parts which are replaced, are stopped to be considered. Let's consider an example: the contract of operating land lease does not provide coverage by the lessor for the improvement of hydraulic structures. In the course of their maintenance, the hydrofluids were replaced, which improves the water regime of the field, and therefore contributes to increasing the yield of agricultural crops. Accounting entries from the tenant for such a case are shown in Table 2.

Table 2

An example of entries for conducting daily maintenance of hydraulic structures and replacing parts that meet the criteria for recognition

Economic operation	Debit	Credit	Amount
Daily maintenance costs:			
Accrued wages	231	811	4100,00
	811	661	4100,00
Charges on wages of a single social contribution	231	821	902,00
	821	651	902,00
The costs of the transport shop	231	235*	800,00
Replacement of spare parts in the event of recognition as part of an item of property, plant and equipment			
Spending of spare parts (replacement of steam gauges)	157	207	10 000,00
Capitalization of old steam gauges (at amortized cost)	207	157	2000,00
Capital expenditures on land improvement have been profited	117	157	8000,00

* In the table sub-account 235 according to the working plan of accounts is intended for accumulation of expenses of a transport shop.

In addition to daily maintenance, it is often necessary to conduct regular basic technical inspections to identify faults, irrespective of whether parts of the object are replaced, in order to prolong the exploitation of the object of fixed assets (eg, hydraulic structures). If the costs of carrying out such inspections are consistent with the criteria for recognizing fixed assets, they increase their carrying amount and at the same time, any carrying amount of costs for the previous review that remain to be recognized cease to exist.

¹ Improvement of fixed assets at the expense of the lessee creates another non-negotiable tangible asset in accordance with P(S)BO 14 "Lease" (paragraph 8).

Agricultural land generates cash. At the expense of land improvements, there is an additional generation of cash. Consequently, the cost of improving land should be recognized as an asset generating cash. At the end of each reporting period, an entity should assess whether there is any indication that the asset may be impaired. The indications that the asset may be impaired is disclosed in paragraph 12 of IAS 36, "Impairment of Assets" [11]. This listing is not exhaustive and the entity can identify other indications that the asset may be impaired. Regarding the non-recoverable from the tenant of capital expenditures for improving land, in our opinion, this may include, in particular, the following features:

- aging or physical damage to the object (for example, the storm destroyed forest bands, or due to an earthquake, hydraulic engineering failed);
- it is planned to stop using the asset;
- planning or waiting for a reduction (termination) of the term of the lease of a land plot;
- during the period there was an increase in maintenance costs for the improvements made compared to the previously expected;
- during the reporting period, prices for cultivated crops and, consequently, cash flows from the use of the asset decreased;
- other significant changes that will negatively affect the entity or are expected to occur in the near future and will change the intensity or manner of the current or planned use of the asset.

The book value of capital expenditures for land improvement should be reduced to the amount of expected return on capital gains, if and only if the amount of the expected return on the asset is less than its carrying amount. Such a reduction is an impairment loss. An impairment loss is recognized in profit or loss if the asset is not carried at revalued amount in accordance with IAS 16. We have already noticed that it is inappropriate to spend an additional capital investment on improving the leased land at the expense of the lessee.

IAS 36 (paragraph 17) also specifies that the presence of evidence that an asset may be impaired may indicate the need to revise and correct the remaining useful life of the asset, the depreciation method or the disposal value of the asset (if the lessor compensates its lessee at the end of the operating lease term) in accordance with IAS 16, even if the impairment loss is not recognized.

In accordance with the Instruction on the application of the Accountancy Account for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations [9], the decrease in the usefulness of capital investments in improvement of land plots is reflected by the debit of a subaccount 972 "Impairment losses on assets" and a sub-account loan 132 "Depreciation of other non-current tangible assets".

Unlike the cost of land that does not have a final useful life, capital expenditures for land improvement are subject to depreciation. IAS 16 provides for the following methods for depreciation: the straight-line method, the method for reducing the balance (reduction of residual value), and the method of the sum of units of production (production method). That is, the application of the cumulative method and the method of accelerated reduction of residual value permitted by P (C) BO 7 "Property, Plant and Equipment" [12], IAS 16 is not provided. Given that the number of units of production or similar items that an entity expects to receive from an asset for improved leased land is virtually impossible to determine, since different crops are usually grown on improved land, two methods are left to be selected: a straightline and reducing the balance. The straight-line method is more simple, and the reduction of the balance is more economically expedient in terms of taxation, since the amount of taxes is delayed for a later period and in the reduction to the present time will be less.

The amount accrued for the period of depreciation depends on the useful life of the facility. In accordance with paragraph 57 of IAS 16, the useful life of an asset is determined based on the expected usefulness of an asset for an entity. At the same time, it is indicated that

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

the policy of managing the assets of an entity may include their retirement after a certain time or after consuming a certain proportion of the economic benefits embodied in the asset. Consequently, the useful life of the asset may be less than the period of its economic exploitation. An estimate of the useful life of an asset should be based on a judgment based on experience gained by the entity in acquiring such assets. With respect to non-recoverable from the lessee of capital costs for improvement of land, this period may be limited by the term of the lease, if its extension is not expected.

In determining the period of economic exploitation of non-recovered from the lessee capital costs for improving land, the type of capital improvements, as different types of improvements (hydraulic engineering, cultural engineering, chemical, agro-forestry) give a beneficial effect for a different period, should be taken into account.

One of the important moments in accounting for and reporting on the cost of capital improvement is the choice of a tax policy on depreciation. Under the Tax Code of Ukraine [13], the cost of capital improvement of land is credited into 2 groups of fixed assets with a minimum permissible useful life of 15 years. It is allowed to charge depreciation by any method provided for by P (C) BO 7 except for the method of accelerated reduction of residual value. Taking into account that the return of improved lands may decrease over time, regressive methods are most appropriate to calculate depreciation. Among such methods, the Tax Code indicates methods for reducing the residual value and cumulative. However, the use of a cumulative method for depreciation of fixed assets in IAS 16 is not provided. In this regard, for tax purposes, it is expedient to choose a method for reducing the residual value (reduction of the balance).

It should be noted that when using a National accounting (standards) by an accounting entity, the lessor does not reimburse the lessor for costs of capital improvement of land in accordance with clause 8 P (C) BO 14 "Lease" to be included in other non-current tangible assets. Therefore, according to P (C) BO 7, accounting depreciation on them can be accrued only in a straightline or productive method, which in our opinion looks like a dual approach to such investments with respect to different subjects of their property.

Conclusions and propositions. Thus, the accounting by the lessee of unrecoverable capital expenditures for improvement of land is proposed to be conducted for each type of improvement and for each land plot (field) on the subaccount 118 "Capital expenditures for improvement of land at the expense of the lessor", which will provide adequate information management of such costs. Such a type of fixed assets from the lessee should be accounted for at cost, taking into account the depreciation.

In order to take into account the requirements of the Tax Code of Ukraine and IAS, depreciation for such improvements can be calculated in two ways: straightline or reduction of the balance. However, depreciation based on the method of reducing the balance is more economically feasible.

References

1. Zasadniy, B. (2016). Suchasniy stan zastosuvannya mizhnarodnih standartiv finansovoyi zvitnosti v Ukrayini [The current state of application of international financial reporting standards in Ukraine]. *Visnik Kiyivskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 9 (186), 22–29. Retrieved from <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/11/186-22-30.pdf>.
2. Pro buhgalterskiy oblik ta finansovu zvitnist v Ukrayini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine] № 996-XIV (16.07.1999). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
3. Pro orendu zemli [About lease of land] № 1211-IV (02.10.2003). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.
4. Len, V. S. (2013). Stan ta oblikovi y podatkovyi aspekti polipshennya orendovanih zemelnih dilyanok [Status and accounting and tax aspects of improvement of leased land plots]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» – Visnyk of the Chernihiv State Technological University. Series "Economics"*, 2 (66), 402–411 [in Ukrainian].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

5. IASB. *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 16 "Osnovni zasoby"* [International Standard of Accounting 16 "Property, Plant and Equipment"]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_014.

6. IASB. *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 17 "Orenda"* [International Accounting Standard 17 "Lease"]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_018.

7. Pro melioratsiyu zemel [About Land Reclamation]. № 1389-XIV (14.01.2000). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14>.

8. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 14 "Orenda"* [Regulation (standard) of accounting 14 "Lease"]. № 181 (28.07.2000). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00>.

9. Instruksiia pro zastosuvannia Planu rahunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboiaazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii [Instruction on the application of the Plan of Accounts of Accounting for Assets, Capital, Commitments and Business Operations of Enterprises and Organizations]. № 291 (30.11.99). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

10. Savchenko, R. O. & Yarmolyuk, O. F. (2012). *Oblik kapitalnykh vytrat na polipshennia zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Accounting for capital expenditures for improvement of agricultural land]. *Visnik ZhDTU. Serii: Ekonomichni nauky – Journal of ZHDTU. Series: Economic Sciences, 1 (59)*. Retrieved from <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/75/11640-oblik-kapitalnix-vitrat-na-polipshennya-zemel-silskogospodarskogo-pryznachennya.html>.

11. IASB. *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 36 "Zmenschennia korisnosti aktyviv"* [International Accounting Standard 36 "Impairment of Assets"]. Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_047.

12. *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 7 "Osnovni zasoby"* [Regulation (standard) of accounting 7 "Property, plant and equipment"]. № 92 (27.04.2000). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

13. *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [The Tax Code of Ukraine]. № 2756-IV (02.12.2010). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

References (in language original)

1. Засадний Б. Сучасний стан застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2016. № 9 (186). С. 22–29. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2016/11/186-22-30.pdf> (дата звернення: 25.02.2018).

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 20.02.2018).

3. Про оренду землі: Закон України від 02.10.2003 № 1211-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення: 20.01.2018).

4. Лень В. С. Стан та облікові й податкові аспекти поліпшення орендованих земельних ділянок. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 2 (66). С. 402–411.

5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (дата звернення: 12.02.2018).

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 17 «Оренда». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_018 (дата звернення: 25.01.2018).

7. Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000 № 1389-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14> (дата звернення: 05.02.2018).

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00> (дата звернення: 02.02.2018).

9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р № 291. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (дата звернення: 25.01.2018).

10. Савченко Р. О., Ярмолюк О. Ф. Облік капітальних витрат на поліпшення земель сільськогосподарського призначення. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2012. № 1 (59). URL: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/75/11640-oblik-kapitalnix-vitrat-na-polipshennya-zemel-silskogospodarskogo-pryznachennya.html> (дата звернення: 25.02.2018).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 36 «Зменшення корисності активів». URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_047 (дата звернення: 15.01.2018).

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 25.02.2018).

13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2756-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 02.12.2017).

Len Vasyi – PhD in Economics, Professor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Лень Василь Степанович – кандидат економічних наук, професор, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Лень Василь Степанович – кандидат економічних наук, професор, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, г. Чернігів, 14035, Україна).

E-mail: vasil_len@meta.ua

Glivenko Valentyna – PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Гливенко Валентина Василівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гливенко Валентина Васильевна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського учета, налогообложения и аудита, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, г. Чернігів, 14035, Україна).

E-mail: glivenkovv@meta.ua

**ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ
НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ
«ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»**

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017 р. № 1714.

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

– технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearchID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проєкт рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 повних сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на ³/₄).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до розширеної структурованої анотації**

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено у Додатку Г.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обгрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми.
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

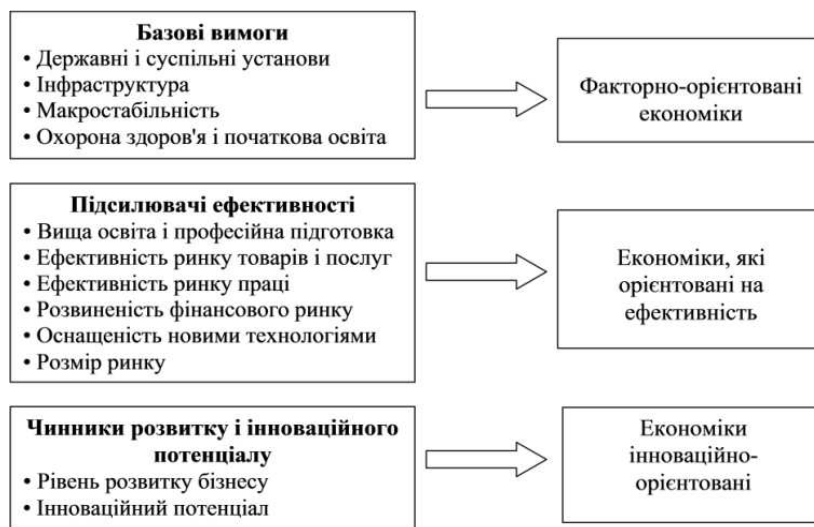

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Всі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ 8302:2015, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше 7 джерел.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і немає наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д. У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **65 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведено у Додатку Е.

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу:

maksim-32@ukr.net

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: 099-37-63-287

Viber: 099-37-63-287

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.). Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно з Законами України «Про інформацію» № 2657-ХІ та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-ХІІ.

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 129 с.
2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912> (дата звернення 07.12.2017).
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15> (дата звернення: 07.12.2017).
5. Пухтаевич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 254 с.
6. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
7. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.
8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.

References

1. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].
2. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobotnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobotnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].
4. Pro transkordonne spivrobotnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861–IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
5. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).
6. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
7. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobotnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].
8. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Б
 Бланк для оформлення
 довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

автор(и) наукової статті « _____ »
_____»
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління», № 1 (13) за 2018 р.

ознайомлені з:

– організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;

– законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2018 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maksym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations, as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination “banking”, “banking service”, “banking product”]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk (Eds.), *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). Donetsk: NHU [in Ukrainian].
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series „Economics”*, 3 (60), 267–278 [in Ukrainian].
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)
Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо)
Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел¹

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Тymoshuk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannia [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzieva, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Zinn, H., Konopacki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Pchuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpryiemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Но- мер звіту*). Місце ви- дання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

¹ На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. М. Бруй ; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» ; Українська бібліотечна асоціація. – Київ : УБА, 2016. – Електрон. вид. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i> . (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англomовне джерело: <i>Twenty-four hours a day</i> . (2010). Miami, FL: BN Publishing.
Частина книги	Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво. *скорочено	Україномовне джерело: Butkevych, O. V. (2013). Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]. In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian]. Balashova, Ye. (2014). Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]. In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]. Англomовне джерело: Grosman, D. (2009). Writing in the dark. In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.
Багатомі видання	Прізвище автора багатомісної праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатомісної праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian]. Англomовне джерело: Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.
Багатомі видання (окремий том)	Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатомісної праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.	Україномовне джерело: Mochernyi, S. V. (2000). K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]. In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]. Англomовне джерело: Niehuis, S. (2008). Dating. In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.
Автореферат дисертації	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.	Україномовне джерело: Pliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i> . (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian]. Англomовне джерело: Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i> . (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu [Macroeconomic factors of banking marketing]</i> , I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статuti, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Illiashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovaciinoho rozvytku orhanizacii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Illiashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf. Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri. Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com. Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англ. мовою.

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Е
Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>			
	Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції	_____			
	Дата валютування	_____			
			Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>	
	Найменування установи банку	<u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника	_____			
	Адреса платника	_____			
	Призначення платежу	<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
			(словами)		
	Підпис платника	_____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	<input type="text" value="05460798"/>
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>		
		Одержувач платежу	<u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції	_____		
		Дата валютування	_____		
				Код установи банку	<input type="text" value="820172"/>
Найменування установи банку		<u>ДКСУ</u>			
Прізвище, ім'я, по-батькові платника		_____			
Адреса платника		_____			
Призначення платежу		<u>за видання у збірнику</u> 25010100			
Касир			Сума	<input type="text"/>	
	Загальна сума	_____			
			(словами)		
	Підпис платника	_____			

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (13)

Відповідальні за випуск

Коректор

Комп'ютерна верстка і макетування

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 27.03.2018. Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. – 26,5.

Тираж 100 пр. Замовлення № 423/18.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.